

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2020/1

⌚ A KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNYI KÉPZÉS ÖKOLÓGIÁJA ⌚
KONFERENCIA ÉS ÜNNEP. VALÓSÁGOS KÖNYVTÁR – KÖNYVTÁRI VALÓSÁG
IV. KONFERENCIA AZ EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEMEN ⌚ CIVILEK
A KUTATÁSBAN – KÖZÖSSÉGI TUDOMÁNY A KÖNYVTÁRBAN ⌚ OKOS
KÖNYVTÁRAKKAL AZ OKOS KÖZÖSSÉGEKÉRT ⌚ KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGÜNK
AZ INTERNET ⌚ AZ OSZK WEBARCHÍVUMÁNAK ÚJDONSÁGAI ⌚
WEBHELYEK METAADATOLÁSI PROBLÉMÁI ⌚ noWEBARCHIVE ⌚ MEGKÉSETT,
SZUBJEKTÍV KÖNYVISMERTETÉS. BERLÁSZ JENŐ: AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI
KÖNYVTÁR TÖRTÉNETE 1802–1867 ⌚ 10 ÉV STRATÉGIAI EGYÜTTMŰKÖDÉS
NÉMET ORSZÁGOS SZAKKÖNYVTÁRAK KÖZÖTT A DIGITÁLIS MEGŐRZÉS
ÉRDEKÉBEN ⌚ KÖNYVSZEMLE ⌚ REFERÁTUMOK ⌚

ORSZÁGOS
SZÉCHÉNYI
KÖNYVTÁR

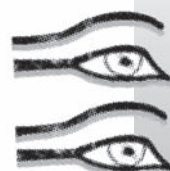

KÖNYVTÁRI INTÉZET

A TARTALOMBÓL:

FROM THE CONTENTS:

- 👁 THE ECOLOGY OF TERTIARY-LEVEL LIS PROGRAMMES IN HUNGARY
- 👁 CONFERENCE AND FEAST. 4TH REAL LIBRARY – LIBRARY REALITY CONFERENCE AT THE EÖTVÖS LORÁND UNIVERSITY, BUDAPEST
- 👁 CIVILIANS IN RESEARCH – CITIZEN SCIENCE IN LIBRARIES
- 👁 WITH SMART LIBRARIES FOR SMART COMMUNITIES
- 👁 OUR CULTURAL HERITAGE, THE INTERNET
- 👁 NOVELTIES FROM THE WEB ARCHIVE OF THE NATIONAL SZÉCHÉNYI LIBRARY
- 👁 PROBLEMS OF PROVIDING METADATA FOR WEBSITES
- 👁 noWEBARCHIVE
- 👁 A BELATED AND SUBJECTIVE BOOK REVIEW: HISTORY OF THE NATIONAL SZÉCHÉNYI LIBRARY, 1802–1867 BY JENŐ BERLÁSZ
- 👁 TEN YEARS OF THE STRATEGIC COLLABORATION OF GERMAN LIBRARIES IN DIGITAL PRESERVATION
- 👁 AN INNOVATIVE BOOK ABOUT INNOVATION LABORATORIES

30. (66.) ÉVFOLYAM, 2020. 1.

FELELŐS SZERKESZTŐ: Sági Ilona

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Szabó Piroska (Külföldi folyóirat-figyelő)

✂ Szerkesztőbizottság elnöke: Hegyközi Ilona

✂ Szerkesztőbizottság: dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes,
dr. Koltay Tibor, dr. Murányi Lajos, Orbán Éva, Pogány György, Rácz Ágnes, dr. Sipos
Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit.

✂ Borítóterv: Gerő Éva ✂ Műszaki szerkesztő: Nagy László ✂ Szerkesztőség: OSZK
Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4–6. (Budavári Palota F. épület) ✂
Telefon: + 36-1-224-3795 ✂ E-mail: saghi.ilona@oszk.hu, szabó.piroska@oszk.hu ✂
Megjelenik: negyedévente. ✂ Egy szám ára: 1500.-Ft + 5% áfa. ✂ Éves előfizetés:
6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség ✂ Külföldi előfizetés: 100 euró ✂ Terjeszti: az OSZK
Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár ✂ Előfizethető: a szerkesztőség
címén. ✂ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár ✂ Felelős kiadó: az OSZK
főigazgatója ✂ Nyomda: Nalors Grafika Kft., Vác ✂ Felelős vezető: Szabó Gábor
✂ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

KÖNYVTÁRI INTÉZET

BIBLIOTHECA
NATIONALIS
HUNGARICAE

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikkek Adatbázisa),

Library Literature and Information Science Full Text (EBSCO),

LISA (Library and Information Science Abstracts),

LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO)

*A folyóirat megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.*

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alap

<http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma>

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a

<http://ki.oszk.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

BÉKÉSZINÉ BOGNÁR Noémi Erika (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), BÓDOG András (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), BOGNÁRNÉ LOVÁSZ Katalin (adjunktus, ELTE Berzsenyi Dániel Pedagógusképző Központ, Szombathely), DANCs Szabolcs (az OSZK munkatársa, Bp.), DRÓTOS László (az OSZK munkatársa, Bp.), FAZOKAS Eszter (a Könyvtári Intézet osztályvezetője, Bp.), FODOR János (adjunktus, ELTE BTK KITI, Bp.), GAÁLNÉ KALYDY Dóra (általános főigazgató-helyettes, MTA KIK, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (a Könyvtári Intézet ny. osztályvezetője, Bp.), HELTAI János (tudományos kutató, OSZK Könyv- és Művelődéstörténeti Kutatások Osztálya, Bp.), HOLL András (informatikai főigazgató-helyettes, MTA-KIK, Bp.), HUBAY Miklós (a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa, Bp.), ILÁCSA SZABINA (az OSZK munkatársa, Bp.), JUHÁSZ Réka (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), KISZL Péter (intézetigazgató, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Bp.), KOLTAY Tibor (az Információs Társadalom Kutatóműhely vezetője, Eszterházy Károly Egyetem, Eger), KOVÁCSNÉ KORENY Ágnes (főigazgató-helyettes, FSZEK, Bp.), LATORCAI Csaba (közigazgatási államtitkár, Emberi Erőforrások Minisztériuma, Bp.), MÉSZÁROS Tamás (az OSZK munkatársa, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtárának ny. osztályvezetője, Bp.), NÉMETH Márton (az OSZK munkatársa, Bp.), PRÓKAI Margit (a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár igazgatója, Miskolc), SZABÓ Piroska (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), TÓTH Máté (a Könyvtári Intézet osztályvezetője, Bp., adjunktus, PTE, Humán Fejlesztési és Művelődéstudományi Intézet, Könyvtár és Információtudományi Tanszék, Pécs), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. osztályvezetője, Bp.)

Köszönjük szerzőink e számhoz adott önzetlen munkáját!

TARTALOM

Abstracts	5
------------------------	---

TANULMÁNYOK

KISZL Péter: A könyvtár- és információtudományi képzés ökológiája	9
--	---

FODOR János: Konferencia és ünnep. Valóságos könyvtár – Könyvtári valóság IV. konferencia az Eötvös Loránd Tudományegyetemen	41
---	----

GAÁLNÉ KALYDY Dóra: Civilek a kutatásban – közösségi tudomány a könyvtárban	54
--	----

KOVÁCSNÉ KORENY Ágnes: Okos könyvtárakkal az okos közösségekért	58
--	----

MŰHELY

LATORCAI Csaba: Kulturális örökségünk az internet	65
--	----

DRÓTOS László: Az OSZK webarchívumának újdonságai ..	67
---	----

ILÁCSA Szabina: Webhelyek metaadatolási problémái	74
--	----

HOLL András: noWebarchive	83
--	----

MÚLTUNKBÓL

HELTAI János: Megkésett, szubjektív könyvismertetés. Berlász Jenő: Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802–1867.	87
--	----

KITEKINTÉS

ZARNITZ, Monika – BÄHR, Thomas – ARNING, Ursula: 10 év stratégiai együttműködés német országos szakkönyv- tárak között a digitális megőrzés érdekében (Töm.: Bogárné Lovász Katalin)	93
--	----

KÖNYVSZEMLE

Egy innovatív könyv az innovációs laboratóriumokról Mahey, M. – Al-Abdulla, A. – Ames, S. [et al.]: Open a GLAM Lab. Digital Cultural Heritage Innovation Labs. Doha, Book Sprint, 2019. (Ism.: Koltay Tibor)	99
---	----

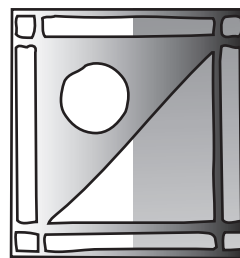
KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (REFERÁTUMOK)

Könyvtár- és információtudomány	103
Könyvtár- és tájékoztatásügy	109
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	121
Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek	142
Vezetés, irányítás	146
Felhasználók és használat	152
Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés	157
Könyvtárgépesítés, könyvtáráépület	162
Kapcsolódó területek	169

A számot szerkesztette:

Sághi Ilona, Kovács Katalin, Szabó Piroska, Murányi Lajos

STUDIES

The ecology of tertiary-level LIS programmes in Hungary

KISZL Péter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 30. (66.) 2020. no. 1. pp. 9-40.

The library is an open system in constant interaction with its environment. This phenomenon often induces a series of profound changes within and outside the librarian profession, especially considering the present, rapidly developing user needs related to infocommunications. The librarian profession is expanding all around the world; new roles and jobs so far considered atypical are now emerging, as the research horizons of library and information science also keep widening. Faced with these multifunctional expectations, members of the library network cannot operate without librarians, and educational institutions cannot function in isolation from librarianship either. The paper analyzes recent environmental impacts affecting university-level library education in Hungary, and introduces its current system and framework, as well as the directions for its development. Modernization efforts at the Eötvös Loránd University, Budapest are discussed in greater detail. The paper evaluates how higher education responded to disciplinary and interdisciplinary competence development, in particular the efforts aimed at enhancing the synergic relationship between theory and practice; the elements of dual training (carried out jointly with the librarian profession); and the opportunities for student co-operation. The paper also examines the results of library and information science research supporting innovation. Based on statisti-

cal data, areas for intervention are identified which could lead to an increase in interest in library and information science studies and the librarian profession, and to a decrease in the number of those leaving the field. The study offers a complex view of not only tertiary-level LIS training, but also of the organically related Hungarian librarianship in early 2020, in an international context.

Keywords: *Curriculum; ELTE Faculty of Humanities Institute of Library and Information Science; LIS education; LIS school; Social needs*

Conference and feast. 4th Real library – library reality conference at the Eötvös Loránd University, Budapest

FODOR János

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 30. (66.) 2020. no. 1. pp. 41-53.

The conference on library science and LIS education, organized bi-annually since 2013, has become one of the most significant professional events in the field of library and information science in Hungary. At the event, held on 26-27 November 2019 more than fifty invited contributors shared their views and research findings with more than two hundred participants. The lectures of eminent scholars and renowned representatives of Hungarian librarianship helped to re-think the challenges of the future. PhD students as candidates to become future researchers were also present. The faculty of the Institute for Library and Information Science reported on their extra-curricular research. The first day of the conference focused traditionally on the analysis of the state of library and information science and tertiary education. The picture of the outcomes and challenges of training was complemented by an instructive exchange of experiences between nine professional partners of the Institute. On the second day, the panorama of library and information science was enriched by a preview of ongoing research: faculty members and PhD students spanned the entire, interdisciplinary spectrum of library science: from book history to artificial intelligence, from equal opportunities to the concept of smart libraries. The programme included a festive commemoration of the start of university-level library education in Hungary 70 years ago, with an exhibition. Christine Mackenzie, President of the International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA), in her video message, drew attention to the tasks of society in preserving cultural heritage, emphasizing the validity and importance of the profession's exciting, creative mission in reflecting on technological and social changes.

Keywords: *Conference proceedings; ELTE Faculty of Humanities Institute of Library and Information Science; Librarianship; LIS education; LIS school; Research in library science*

Civilians in research – citizen science in libraries

GAÁLNÉ KALYDY Dóra

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 30. (66.) 2020. no. 1. pp. 54-57.

The Open Science Movement is currently gaining ground. At the 2019 LIBER (Association for European Research Libraries) conference, a new working committee has been formed to explore the role and potential of special libraries and university libraries in citizen science, and to offer guidance to libraries on best practices in this field. The author, as participant in the work of this working committee, defines the concept of citizen science and provides good examples. She also explores the resources and opportunities that libraries already have for connecting to citizen science projects, as well as the expected benefits.

Keywords: *Citizen science; Communication with users; Information services to research; Publishing; Research and special libraries*

With smart libraries for smart communities

KOVÁCSNÉ KORENY Ágnes

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 30. (66.) 2020. no. 1. pp. 58-64.

The vision of the *Smart Budapest* project includes, as a horizontal objective, the creation of a smart city with high-quality and efficient public services which are accessible to all, on equal terms. Providing access to information is also part of public services. Presenting the model of the smart city, international trends and best practices from abroad, the study underlines the key role of the smart library as an information hub, and analyzes its role in developing smart cities and smart communities.

Keywords: *Development plan; Communication with users; Information technology; Public libraries; Services; Smart libraries; Social requirements; User needs; Hungary*

WORKSHOP

Our cultural heritage, the internet

LATORCAI Csaba

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 30. (66.)
2020. no. 1. pp. 65-66.

On November 14, 2019, a workshop was organized at the National Széchényi Library under the title „404 Not Found – Who preserves the internet?”. It was opened by Csaba Latorcai, State Secretary for Administrative Affairs at the Ministry of Human Resources. In this study, based on his greeting words, he briefly reviews the efforts made in Hungary and abroad to preserve the Hungarian digital cultural heritage, as well as the various phases of the work carried out at the National Széchényi Library. He outlines the process from recognizing the importance of long-term preservation of digitally created cultural goods, through formulating a proposal for setting up the Hungarian Internet Archive and conducting a feasibility study, to implementing a pilot project. He underlines the need for legislation on web archiving, and for a government decree about the details. By 2021, the national library is expected to provide harvesting, cataloguing, long-term preservation and archiving of Hungarian-related web content. The achievements will contribute to and enrich Hungarian cultural heritage.

Keywords: *Collection interest; Conference; Preservation; Web; Web archive; Hungary*

Novelties from the web archive of the National Széchényi Library

DRÓTOS László

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 30. (66.)
2020. no. 1. pp. 67-73.

The article presents the achievements in the year 2019 of the web archiving project launched in 2017 at the National Széchényi Library, as well as plans for the medium term. The introduction discusses the peculiarities of the web as a medium worth to be preserved. The article describes the contents of closed and public archives, the activities related to dissemination and education, as well as the international context.

Keywords: *Development plan; Digitization; National library; Preservation; Web archiving; Hungary*

Problems of providing metadata for websites

ILÁCSA Szabina

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 30. (66.)
2020. no. 1. pp. 74-82.

It is the aim of the web archiving pilot project of the National Széchényi Library to lay the ground for a future national internet archive. This includes establishing how to catalogue this resource type. The task is not easy. The descriptions should reflect the unique nature of this resource, while be interoperable with the descriptions of traditional library resources. This article summarizes ongoing work to restructure and enrich the current metadata structure of the web archive.

Keywords: *Computerised cataloguing; Electronic materials; Web*

noWebarchive

HOLL András

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 30. (66.)
2020. no. 1. pp. 83-86.

Preserving the cultural imprint of society is neither possible, nor desirable in whole: selection is unavoidable. More and more information is found on the web which is a volatile media. Web archiving is unavoidable – but the author argues that the information we want to eternalise should be treated as follows: be put to a proper format (e.g. a book, printed or digital), stored in a repository or a database. Long term preservation aspects of repositories and databases are discussed too. Finally, when we resort to web archiving, the content producer should co-operate with the web archiver, and the information needed for proper archiving (including licences) needs to be embedded into webpages.

Keywords: *Accessibility; Collection scope; Electronic materials; Preservation; Web*

FROM OUR PAST

A belated and subjective book review: History of the National Széchényi Library, 1802–1867 by Jenő Berlász

HELTAI János

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 30. (66.)
2020. no. 1. pp. 87-92.

The Széchényi Ferenc commemorative medal, a decoration founded by the National Széchényi Library, is awarded each year at the library's foundation feast in November. At the celebration, the awardee of the medal in last year delivers a speech. In 2019, the presentation was given by Dr. János Heltai, researcher of the Department of Research into the History of Books and Culture. He praised the activities and personality of his teachers, the outstanding representatives of the national library and library science (Jenő Berlász, Ferenc Hervay, Gedeon Borsa, Béla Holl, and – from among the staff members – Judit Vásárhelyi). Based on a book by Jenő Berlász he briefly reviewed the conditions at the times of founding and early operation of the Hungarian national library, recalling the activities of the founder, Ferenc Széchényi, and of the prominent staff members continuing his work in developing the library.

Keywords: History of libraries; National library; Hungary

OUTLOOK

Ten years of the strategic collaboration of German libraries in digital preservation

Zarnitz, M. - Bähr, T. - Arning, U.: *Ten years of strategic collaboration of libraries in digital preservation. LIBER Quarterly*, 29 (1), pp.1–22.

(Summarized by Katalin Bognár-Lovász)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 30. (66.)
2020. no. 1. pp. 93-98.

The study focuses on an increasingly important and urgent task of the digital era, on digital preservation. As the number of digitized and digitally created materials and objects is growing exponentially, and

the accessibility of these resources greatly depends on their publisher, libraries are becoming aware that they are obliged to preserve the materials and objects of digital literature within their scope, and should ensure their use in a changing technical environment too. This activity is a rather resource-intensive and complex task which can be implemented in co-operation with other libraries. The cooperation of German special libraries with national responsibilities in the field of digital preservation, started in 2009 with a pilot programme is one of the most successful co-operation initiatives among German libraries. One of the three information centres provides central tasks as a host, and although other libraries use the same system, they manage their work processes themselves. The study describes the system developed during the ten years of joint work, highlighting the benefits, difficulties, methods and organizational solutions of the division of labour, as well as the synergic impacts which derive from working in a network, co-operation with external partners and from the opportunities of specialization.

Keywords: Co-operation; Digitization; Preservation; Special libraries with national responsibilities; Germany

BOOK REVIEWS

An innovative book about innovation laboratories

Mahey, M. – Al-Abdulla, A. – Ames, S. [et al.]: *Open a GLAM Lab. Digital Cultural Heritage Innovation Labs. Doha, Book Sprint, 2019.*

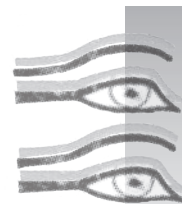
(Reviewed by Tibor Koltay)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 30. (66.)
2020. no. 1. pp. 99-102.

Keywords: Digitization; Library of the future; Development plan; Review

FROM LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS (Abstracts)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 30. (66.)
2020. no. 1. pp. 103-172.

A könyvtár- és információtudományi képzés ökológiája

KISZL Péter

„Homokra épülne minden eljövendő könyvtárfejlesztési program akkor, ha nem gondoskodnánk jó előre képzett könyvtárosokról.”

(Varjas Béla)

Varjas Béla 1947-ben publikált, Máté evangéliumából¹ származtatott alaptételét így folytatja: „Mert minden könyvtárnak mégiscsak a könyvtáros a lelke, s a legkitűnőbb könyvtár is elveszett a közösség számára, ha a gazdája nem ért az olvasóhoz és nem ért a könyvhöz.”²

Tanulmányunkban az évezredes könyvtáros szakma és a 70 éves felsőfokú könyvtárosképzés kősziklára épített, szimbiotikus kapcsolatát szem előtt tartva, a közelmúltban bekövetkezett változásokra, az elért eredményeinkre, valamint a jelent is meghatározó kihívásainkra és a jövőbeli lehetőségeinkre, illetve sürgető beavatkozási területeinkre mutatunk rá. Többszempon্তু helyzetelemzésünkkel még szorosabb együttműködésre szeretnénk ösztönözni *közös ügyünk*, a hazai könyvtárügy minőségi fejlesztésén különböző könyvtártípusokban, ezáltal gyakran eltérő fókusszal, egymástól némileg elszigetelten, de rendkívül elhivatottan dolgozó szakembereket.

Környezeti tényezők

Mielőtt rátérnénk témánk részletesebb kifejtésére, le kell szögeznünk az egyetemi könyvtárosképzés *kettős kötődését*. Szervezetileg magától értetődően a felsőoktatás része, így mindenben meg kell felelnie a felsőoktatással szemben támasztott jogszabályi, akkreditációs, tudományos stb. követelményeknek, ugyanakkor a felvevőpiac, azaz elsősorban a könyvtári rendszer tagjai által támasztott, egyre fokozódó elvárásoknak is. A kettős lojalitás folyamatos szakmai kooperációt feltételez, ami egyszerre jelent előnyöket, egyúttal időnként kompromisszumos megoldásokat a könyvtárosképzésben érdekelt felsőoktatási intézmények képviselői számára. Ezek hátterének megvilágítására bevezetőnkben áttekintjük a domináns környezeti tényezőket.

- 1) A *felsőoktatási környezet* megismerésére a kormányzat *Fokozatváltás a felsőoktatásban: középtávú szakpolitikai stratégia 2016*,³ illetve annak *2016–2020 közötti cselekvési terve*,⁴ valamint a szakminisztérium (jelenleg: Innovációs és Technológiai Minisztérium – ITM Felsőoktatásért, Innovációért és Szakképzésért Felelős Államtitkárság; 2019. augusztus 31-ig: Emberi Erőforrások Minisztériuma – EMMI Felsőoktatásért Felelős Helyettes Államtitkárság) oldalain⁵ megjelenő tartalmak szolgálnak kiindulópontként, melyeket a napisajtóban nyomon követhető aktualitások egészíthetnek ki. A kormány által megjelölt kiemelt képzési területek: orvos- és egészségtudományi, valamint szociális; természettudományos, műszaki és informatikai; gazdaságtudományi; agrár, pedagógus.
- 2) A nemzetközi tudományos világ ismeri és elismeri a *Library and Information Science*-t, közkeletű rövidítéssel *LIS*-t. A Magyar Tudományos Akadémia (MTA) tudományági nómenklatúrájában⁶ nincs regisztrálva a könyvtártudomány, annak ellenére, hogy a *Magyar Tudományos Művek Tárában (MTMT)* alkalmazott,⁷ az *Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)* kormányközi világszervezethez köthető *Frascati-féle tudományosztályozás*⁸ a társadalomtudományokon belül a média és kommunikáció alá sorolva külön-külön is megjeleníti a könyvtártudományt (Library Science) és az információtudományt (Information Science). A *Web of Science*

(WoS) adatbázisa Information Science & Library Science elnevezéssel illeti a tudományterületet.⁹ A Scopus-alapú *SCImago Journal Rank (SJR)* a Social Science alatt a Library and Information Science kategóriában is közzéteszi Quartilis (Q1–Q4) rendszerű folyóiratrangsorát,¹⁰ melynek felhasználásával indiai szakértők kimutatták, hogy 2004 és 2013 között az egész világon nőtt a LIS kutatások volumene.¹¹ A LIS definiálását, történetének fordulópontjait, alapfogalmainak tisztázását, témaköreinek meghatározását az *International Society for Knowledge Organization (ISKO)* honlapjáról elérhető enciklopédia adja legteljesebben.¹² A tudományos irodalmat nem szemlélő átlagolvasó (könyvtárhasználó) azonban hazánkban arról tájékozódhat, hogy az információtudomány „az egyik legkeresettebb tudás a világon, nálunk mégis csak könyvtár szakon tanulható,” ami „bármilyen meglepő is, nálunk sokszor a lenézett könyvtártudományra épül.”¹³

- 3) A felsőfokú könyvtárosképzés 2006-tól bevezetett *diszciplináris*, az európai oktatási térséghez illeszkedő,¹⁴ ún. *osztott* rendszerének kialakításáról és tapasztalatairól már számos tanulmányt közzeltünk.¹⁵ Az egyetemi képzés jelenleg *alapszinten* (Bachelor of Arts – BA, 6 félév), majd *mesterszinten* (Master of Arts – MA, 4 félév), egyszakos formában végezhető, ezt követhetik a *doktori* (PhD – Philosophiae Doctor, 8 félév) tanulmányok;¹⁶ egyetemi oktatóként végül lehetőség nyílik a *habilitációs* eljárásra. A diszciplináris képzések mellett felsőfokú oklevelet ún. *osztatlan tanárképzésben*, *könyvtárostanárként* (korábban *könyvtárpedagógia*) is lehet szerezni. Elemzésünkben kizárólag a BA és MA képzéseket vizsgáljuk.
- 4) Közhelynek látszik, de mégis el kell mondani, hogy napjainkban csak a változás állandó: talán nincs még egy olyan, a környezeti változásokhoz rugalmasan alkalmazkodni kényszerülő hivatás és attól elválaszthatatlan tudomány, mint a miénk. Az *International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA)*¹⁷ és az *American Library Association (ALA)*¹⁸ globális szakmai trendjeinek vagy nemzetközi szakközlemények¹⁹ beható ismerete nélkül is tudja minden magyarországi könyvtáros, hogy a naponta újabb

és újabb informatikai megoldások világában az információs rendszerekért felelős, a társadalom valamennyi szegmense számára az információhoz való szabad hozzáférést biztosító, a helyben használat mellett egyre inkább távoli elérésű szolgáltatásokat kínáló közintézményeket működtető szakemberekként nincs könnyű helyzetünk. Ráadásul nekünk minden könyvtártípus egyaránt fontos: a *multifunkciós könyvtári rendszer*²⁰ egyaránt áll nemzeti könyvtárakból, szak- és felsőoktatási könyvtárakból, a városok nappalijaként is emlegetett települési vagy közkönyvtárakból, a fővárostól egészen a mélyszegénységben élők lakta településén át, esetenként mozgókönyvtári ellátásból, továbbá iskolai könyvtárakból és egyéb, speciális gyűjteményekből. Ennek szellemében – public libraries, academic libraries, school libraries, special libraries bontásban – állították össze az *IFLA Global Library and Information Science* című kötetét,²¹ melyből kicseng, hogy az egész világon zajlik a szakma *útkeresése, identitásának azonosítása*,²² ami szoros összefüggésben áll a könyvtár- és információtudomány *újradefiniálásával*.²³ A szűkebb, hazai *szakmai környezet* szemléltetésére a *Piacgazdaság és könyvtárügy az információs társadalomban* című mesterszakos előadásunkon,²⁴ meghívott vezető szakértőink által egyetemi hallgatóink előtt megfogalmazott kulcsmondatokra utalunk:

- Fodor Péter (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár): „A könyvtáros személyisége hitelesíti az intézményt.”
- Káldos János (Országos Széchényi Könyvtár): „Egyszerűen szeretnék szolgáltatni, mint a Google.”
- Kálóczi Katalin (ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár): „Könyvtárosok a trendek örvényében.”
- Markója Szilárd (Országgyűlési Könyvtár): „Ha igazán hatékonyan szeretnének működni a könyvtárak, nem tehetik az üzleti szektor kizárásával.”
- Miszler Tamás (Csorba Győző Könyvtár, Pécs): „A könyvtári terek megújítása létkérdés.”
- Nagy Zsuzsanna (Budapesti Corvinus Egyetem Egyetemi Könyvtár): „Semmit sem csinálunk úgy mint 25–30 éve.”

5) A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) három évvel ezelőtti felmérése szerint a könyvtárosok *presztízse* többek között a profi boksoló, az östermelő, a rockzenész utáni helyen áll, majd követnek bennünket például a műszerészek, a víz- és gázszerelők és a bölcsődei gondozók.²⁵ A *társadalmi elismertséget* nem serkenti a 2008 óta érvényben lévő közalkalmazotti könyvtárosbértábla sem – „*még pedikűrözni is jobban megéri, mint könyvtárosnak lenni.*”²⁶ A Kulturális Szakmai Szervezetek Együttműködési Fórumának 2019 márciusában közzétett álláspontja szerint „*a közgyűjteményi és közművelődési szakmák eredményeinek fenntartása és hosszú távú fejlesztése nem képzelhető el a szakmai területen dolgozók átfogó bérrendezése nélkül. Ennek hiányában a már elért eredmények megőrzése és új fejlesztések megvalósítása sem lehetséges.*”²⁷ Barátné Hajdu Ágnes, a Magyar Könyvtárosok Egyesületének (MKE) elnöke ezt kiegészíti: „*...a szakmai utánpótlás biztosítása sem lehetséges.*”²⁸ Szöcs Géza, az Országos Könyvtári Kuratórium (OKK) elnöke 2019 augusztusában úgy nyilatkozott, hogy „*az informatikus könyvtárosok egymás után hagyják ... ott az OSZK-t, és helyezkednek el a piacon jóval magasabb fizetésért.*”²⁹

Vértesy Miklós 1987-ben papírra vetett soraiból is kiderül, hogy a probléma nem újkeletű: „*So- kan magát a könyvtárosságot tájékozatlanságból amolyan nem sok hasznot hajtó tevékenységnek, mellékfoglalkozásnak tartották. Még a könyvtárosok közül is nem kevesen csak ugródeszkának tekintették munkahelyüket más, nagyobb jövedelemmel kecsegtető állásokra. ... A felettesei által könyvtárkezelőnek megtett tanító, Csupay Lajos panaszát említem a harmincas évek elejétől: «a marhalevékezelő, a mázsakezelő, húsvizsgáló díjazást kap, a toronyóra felhúzója [is], csak a könyvtáros nem kap a munkájáért semmit.»*”³⁰

6) A munkavállalási preferenciák átalakultak. A PwC Magyarország 2018-ban közel 7000, 2016 óta összesen 20 000 középiskolában vagy felsőoktatási intézményben tanuló diák és pályakezdő véleményét tette közzé: a rugalmas munkavégzés, az alapfizetés és a munkatársak személye a legfontosabb tényezők a jövő munkavállalói számára leendő munkahelyük kiválasztásakor.³¹

7) A pénzügyek a felsőoktatási képzőhelyek mű-

kódását is alapvetően befolyásolják, hiszen azok elsősorban a hallgatói normatívából tudják *finanszírozni* tevékenységüket. A társadalomtudományi kvóták azonban nehezen fedezik a rendkívül eszköz- (számítástechnikai berendezések, szoftverek) és külső szakértőigényes oktatási kiadásokat. A konvergenciaregiókkal szemben Közép-Magyarországon problémát okoz az európai uniós pályázatokon való részvétel is. A könyvtári vonatkozású nagy ágazati projektek (Cselekvő közösségek, *Az én könyvtáram*) tanfolyami (továbbképzési) szinten mozogtak.

- 8) A *könyvtári ágazat irányítása* az EMMI Kultúráért Felelős Államtitkársághoz tartozik, amelynek részeként 2018 nyarától Könyvtári és Levéltári Főosztály működik a korábbi Közgyűjteményi Főosztály kettéválasztásával (önálló Múzeumi Főosztály is alakult). A könyvtárakra vonatkozó jogszabályok sokasága változatos képet mutat. A 2012. évi CLII. törvénnyel módosított 1997. évi CXL. törvény a múzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről³² általános vezérfonalnak számít, amit számos kormányrendelet, kormányhatározat, miniszteri rendelet, illetve EU-s rendelet, irányelv, ajánlás egészít ki. Doyennek számít a hamarosan a 45. évébe lépő, de még ma is alkalmazandó 3/1975. (VIII. 17.) KM-PM együttes rendelet a könyvtári állomány ellenőrzéséről (leltározásáról) és az állományból történő törlésről szóló szabályzat kiadásáról.³³

A könyvtári hálózat Magyarország legnagyobb kulturális intézményrendszere, volumenében kiemelkedik más közgyűjteménytípusok (levéltár és múzeum), valamint a közművelődés hálózata közül.³⁴ Érdekérvényesítő képessége súlyához mérten erősíthető lenne, ahogy az egyes könyvtártípusok közötti összefogás is. „A magyar kulturális örökség digitalizálása mintegy három évtizedes múltra tekinthet vissza. Az Országos Széchényi Könyvtárban az 1970-es években zajlott a nemzeti bibliográfia (MNB) számítógépes rendszerének kidolgozása; 1978-tól az MNB füzetei már számítógéppel készültek. 1993-ban indult a Nemzeti Periodika Adatbázis, 1995-ben pedig az MNB CD-ROM kiadása, és éppen e két mérföldkő között, 1994-ben kezdődött meg a Magyar Elektronikus Könyvtár internetes tartalom-

szolgáltatása. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy az 1990-es évek a hazai könyvtári számítógépesítés, illetve a digitalizálás hőskorát jelentették”³⁵ – fogalmaz Ungváry Rudolf tanulmányát felhasználva Tószegi Zsuzsanna, majd a napjainkig kiható jelentős könyvtári innovációk felsorolását várva, 2019 decemberében másként alakul a folytatás: „Erre a területre lépett be 1990 elején egy új szereplő, az Arcanum szoftverfejlesztő cég, amely az elmúlt harminc év alatt a memóriaintézmények fő digitalizáló partnerévé, illetve az ország legnagyobb tartalomszolgáltatójává vált.” A teljesség igénye nélküli említés nyilván folytatódhatna például olyan korabeli sikerekkel, mint a Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA), az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR), a Magyar folyóiratok tartalomjegyzékeinek kereshető adatbázisa (MATARKA) vagy a töretlenül népszerű Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK). Manapság – az Elektronikus Dokumentumküldés Országos Rendszere, Adatbázisa és Dokumentumtára (ELDORADO) után – az Országos Könyvtári Rendszert (OKR),³⁶ illetve az Országos Széchényi Könyvtár fejlesztését és új épületbe történő költöztetését övező fokozott várakozás is szakmai mindennapjaink része.

Magyarországon 2013 óta nincs országos könyvtári stratégia³⁷, egyes könyvtártípusok publikáltak fejlesztési elképzeléseiket,³⁸ valamint a Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia (KDS)³⁹ a benne nevesített Nemzeti Adattár Projekttel (NAP) nyújthat támpontokat.

A könyvtárosképzésnek ebben a közegben kell eredményeit felmutatnia, piacgazdasági viszonyok között minden tanulni vágyó korosztály számára vonzó pályaalternatívát kínálnia, a munkaadók igényeit kiszolgáló, időtálló tudást biztosítania. Bartos Éva 2006-os axiómái ma is érvényesek: „A várható intézményi finanszírozási nehézségek, a közszolgálati, közalkalmazotti feltételrendszer átalakulása ugyancsak ismeretlen tényezőket tartogat számunkra. Stabilitásunk megőrzése érdekében a humán erőforrás, az emberi tényező megerősítése látszik a legfontosabbnak. A humán erőforrást erősítő befektetés sokszorosan térülhet meg, ha – az európai gyakorlatnak megfelelően – a könyvtárak jövőbeni fokozottabb társadalmi, közösségi szerepvállalása megvalósul. Így azután a könyvtárosképzés alakulása nemcsak a könyvtárosok, hanem a könyvtárak jövőjének is záloga.”⁴⁰

Képzési keretek

A 139/2015. (VI. 9.) Korm. rendelet a felsőoktatásban szerezhető képesítések jegyzékéről és új képesítések jegyzékbe történő felvételéről⁴¹ deklarálja, hogy szakjaink társadalomtudományi (Social Science) besorolásúak:

- informatikus könyvtáros (Library and Information Scientist) szakképzettség (informatikus könyvtáros – Library and Information Science – alapképzési szak);
- okleveles informatikus könyvtáros (Library and Information Scientist) szakképzettség (könyvtártudomány – Library Science – mesterképzési szak).

2020-ban a Debreceni Egyetemen (DE), az Eötvös Loránd Tudományegyetemen (ELTE), az Eszterházy Károly Egyetemen (EKE), a Pécsi Tudományegyetemen (PTE) és a Szegedi Tudományegyetemen (SZTE) folyik felsőfokú könyvtárosképzés. Az alap- és mesterképzést meghatározó képzési és kimeneti követelményeket (KKK)⁴² széles körű szakmai konszenzussal, az érintett képzőintézmények mellett a Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE), az Informatikai és Könyvtári Szövetség (IKSZ), az Egyetemi Könyvtár-igazgatók Kollégiuma (EKK), valamint a hallgatók képviselőivel együtt – a nemzetközi trendeket és a munkaerőpiaci igényeket figyelembe véve, rugalmas, egyetemekre szabható keretben – alkottuk meg 2015-ben, létrehozva a Könyvtár- és Információtudományi Képzések Kollégiumát (KIKK).⁴³ A munka során szem előtt tartottuk a European Association for Library & Information Education and Research (EUCLID) tantervfejlesztési irányelveinek⁴⁴ javaslatait a BA, az MA és a PhD egymásra épülése érdekében. A kialakítás során igyekeztünk nem tantárgyszinten szabályozni, hanem az aktuális tartalmakat magukba foglaló tantárgyakra intézményi hatáskörben lehetőséget biztosító témaköröket (és creditsávokat) meghatározni:

BA (6 félév/180 kredit, elmélet-gyakorlat aránya: gyakorlat-orientált):

- társadalom- és bölcsészettudományok (10–25 kredit)
- könyvtártan és információszervezés (25–40 kredit)
- menedzsment ismeretek (5–20 kredit)
- informatika (10–25 kredit)
- kommunikációs ismeretek (5–20 kredit)
- szakmai gyakorlat: min. 300 óra (15 kredit)
- szabadon választható tantárgyak (9 kredit)
- diplomamunka (10 kredit).

MA (4 félév/120 kredit, elmélet-gyakorlat aránya: kiegyensúlyozott):

- társadalom- és bölcsészettudományok (5–15 kredit)
- tartalommenedzsment, tudásgazdálkodás (10–25 kredit)
- tudásmetria, kutatástámogatás (5–15 kredit)
- gazdasági és vezetési ismeretek, szervezetfejlesztés (5–15 kredit)
- szaknyelvi ismeretek (4–10 kredit)
- szakmai gyakorlat: min. 150 óra (10 kredit)
- szabadon választható tantárgyak (6 kredit)
- diplomamunka (20 kredit).

A BA és MA képzés céljait és elsajátítandó kompetenciáit (tudás, képesség, attitűd, autonómia és felelősség) terjedelmi korlátok miatt nem ismertetjük, azok a 18/2016. (VIII. 5.) EMMI rendelet a felsőoktatási szakképzésekről, az alap- és mesterképzésekről, valamint a tanári felkészítés közös követelményeiről és az egyes tanárszakok képzési és kimeneti követelményeiről szóló 8/2013. (I. 30.) EMMI rendelet módosításáról című jogszabályból kiolvashatók.⁴⁵ Nem szabályoztuk, ennél fogva intézményi hatáskörben hagytuk a specializációk indításának lehetőségét, és mindkét szinten egy élő idegen nyelvből tett középfokú (B2) komplex nyelvvizsgát javasoltunk a diplomaszerzéshez, ezzel az MA-ban enyhítettünk a diplomaszerzés feltételein. A teljességhez hozzátartozik, hogy a könyvtárostánár osztatlan közismereti szakpártag kétszakos képzésben, ember és társadalom műveltségi területen okleveles könyvtárostánár (Teacher of Library and Information Science) végzettséget ad. A diszciplináris képzésben a kétszakosság megszűnése miatti ürré betöltése érdekében igyekeztünk a lehető legszélesebb MA bemenetet meghatározni: nem informatikus könyvtáros alapképzési szakról, továbbá nem a korábbi főiskolai szintű könyvtáros, informatikus könyvtáros szakokról érkezők számára a szükséges 30 kreditből 8 (társadalom- és bölcsészettudományok területéről legalább 2 kredit; könyvtártan és információszervezés, menedzsment ismeretek területéről legalább 2 kredit; informatika területéről legalább 2 kredit; kommunikációs ismeretek területéről legalább 2 kredit) követelhető meg a felvételhez, majd a hiányzó 22 kredit megszerzésére a KKK szerint a képzés során van lehetőség: „A mesterképzésbe való felvétel feltétele, hogy a hallgató legalább 8 kreditel rendelkezzen. A hiányzó krediteket a felsőoktatási

intézmény tanulmányi és vizsgaszabályzatában meghatározottak szerint meg kell szerezni.”

A jogszabályi és tudományegyetemi szabályozókat egyaránt képviselő, a lehetőségekhez képest a leg rugalmasabban alakított, a szakma, a hallgatók és a felsőoktatási intézmények érdekeit közös nevezőre hozó KKK-keretek között is hangsúlyozzuk, hogy a munkaerőszükséglet kielégítése *valamennyi könyvtártípus számára történik, felsőoktatási környezetben, nem pedig tanfolyami formában.* Más-más funkcióról beszélünk: a felsőoktatásban megszerzett alapokra, elméleti és gyakorlati ismeretekre, tudományos készségekre stb. építhetnek az élethosszig tartó tanulást támogató mindenkor továbbképzések, az aktuális innovációknak és munkahelyi elvárásoknak megfelelően. Hogyan is tudná ma, 2020-ban előre meghatározni azt egy képzőhely, hogy az alapkompenciák mellett milyen továbbiakra lesz szüksége 2040-ben egy könyvtárosnak? Ezek fejlesztése a húsz év múlva induló továbbképzések feladata kell, hogy legyen. Kulcsfontosságú, hogy mit tud egy friss diplomával rendelkező könyvtáros szakember, de ugyanolyan lényeges, hogy munkája végzése során folyamatosan naprakész tud-e maradni.

A felsőoktatás *statikusabb* jellege elsősorban az akkreditációs követelményekből eredeztethető. A *Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (MAB)* mind a szakalapítás, mind a szakindítás tekintetében meghatározza a bírálati szempontokat (és a hozzájuk tartozó minimumkritériumokat),⁴⁶ úgy mint:

- a képzés tartalma;
- a képzés személyi feltételei;
- a képzés infrastrukturális feltételei;
- a képzési létszám és kapacitás;
- a székhelyen kívül, nem Magyarországon indítandó képzés;
- a távoktatási képzési forma speciális feltételei.

Ugyanakkor *dinamikus* elemek lehetnek a felsőoktatásban például: workshopok; vendégelőadások; labor-, stúdió- és külső helyszíni projekt-, illetve műhelymunkák; szakmai gyakorlatok, kritikus gondolkodást és innovációt támogató feladatok stb.⁴⁷ Jórészt ezekbe vonhatók be külső – rendszerint gyakorló könyvtáros – szakemberek. Magasabb szintű képzésről lévén szó, szigorúbb elvárások érvényesülnek az oktatókkal szemben, mint a tanfolyami (OKJ és továbbképzés) formáknál. A MAB mesterképzésre vonatkozó szakindítási feltétele például, hogy a törzsanyag tantárgyainak felelősei tudományos fokozattal rendelkező oktatók, kutatók vagy más munkakörben foglalkoztatott szakemberek legyenek, és legalább

2/3-uk az egyetemmel teljes- vagy részmunkaidős közalkalmazotti jogviszonyban álljon.⁴⁸ A képzést támogatja ezen előírás, hiszen az egyetemeken dolgozó, PhD-fokozattal rendelkező könyvtárosok is felkérhetők tantárgyfelelősnek, oktatónak.

Képzésfejlesztés

„...Az utóbbi években viszont érthető módon a munkavállalók a korábbinál is érzékenyebben reagálnak arra, hogy a könyvtárosi fizetések nem piacképesek. Aki tehát nem tudja, hogy mi akar lenni, vagy csak egyszerűen diplomát akar szerezni, az olyan szakokra jelentkezik, ahová a bejutáshoz (egyelőre még) nem kell emelt szintű érettségi. Nyilvánvaló, hogy az informatikus könyvtáros képzés folyamatos korszerűsítésére szakterületünk gyors változásai nyomán szükség van, de semmiféle korszerű oktatás nem tudja orvosolni az anyagi megbecsülés hiányát.”⁴⁹ – nyilatkozott Koltay Tibor 2019-ben a felsőfokú könyvtársképzés helyzetéről.

A szakma és a képzés között gyümölcsöző hatást vált ki az *egymásra utalt alkalmazkodás*. A könyvtáros szakma a gyakorlatias kompetenciaigényekhez igazodva táplálja a képzést, ahogy a képzés is érzékeli a gyakorlat (azaz a könyvtárügy) problémáit: a *dinamizmust teremtő diskurzus* elkerülhetetlen. Nincs új a nap alatt: *Magasabb színvonalú könyvtársképzést!*⁵⁰ és *Gyakorlatiasabb könyvtársképzést!*⁵¹ címmel már 1954-ben, az egyetemi könyvtársképzés megindulása után szűk öt évvel olvashatunk közleményeket a *Könyvtárosban*, ahogy arról is, hogy 1958-ban zajlott az egyetemi és főiskolai könyvtársképzés első „nemzetközi” (szocialista blokkbéli) konferenciája a prágai Károly Egyetemen.⁵² Az MKE vándorgyűlésein is már a kezdetektől napirenden tartják a képzésről szóló előadásokat.⁵³ A könyvtársképzés folyamatos korszerűsítési igényének meghatározása és a képzés fejlesztése állandó és természetes velejárója mindennapjainknak, a nemzetközi és a hazai szakirodalomban egyaránt folyamatosan jelen van a téma. Ezekből még csak egy válogatás felsorolása is meghaladja lehetőségeinket, de a legfrissebb munkák közül kiemeljük az *Advances in Librarianship* könyvsorozatban 2018-ban megjelent *Re-envisioning the MLS: Perspectives on the Future of Library and Information Science Education* című két kötetet⁵⁴ vagy az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár által 2019 nyarán szervezett *Hagyományok és kihívások VIII.* címet viselő konferencia⁵⁵ előadásaiból készülő, hamarosan megjelenő kiadványt.

A módosításokat követő változások időigényesek:

a BA és MA képzési cikluson egyaránt keresztül vitt hálótérvi módosítás több mint öt év elmúltával érezhetően csak hatását, ha nem vesszük figyelembe az előkészítő szakaszt (tanszéki, intézeti és kari tanácsi, majd szenátusi egyeztetések, illetve jóváhagyások). Körültekintő, megalapozott tantervfejlesztési döntésekre van tehát szükség, időtálló, kellően tág keretek közötti tantárgyelnevezésekkel, a kor kihívásainak megfelelő újabb és újabb ismereteknek inkább a tematikák folytonos (félévről félére) elvégzett korszerűsítésében, a kutatói tapasztalatcserékben, publikációkban, tudományos diskurzusokban, továbbá a doktoranduszoknak és a szakma gyakorlati képviselőinek aktív oktatói szerepvállalásában kell megnyilvánulnia.

Képzés az ELTE BTK-n

70 éves a felsőfokú könyvtárosképzés Magyarországon, egyúttal az *ELTE Bölcsészettudományi Kar (BTK) Könyvtártudományi Tanszéke* (1949–2019).⁵⁶ A képzést gondozó *ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézete*:

- *Egyedülálló oktatási kínálatot* biztosít nappali és levelező tagozaton egyaránt: informatikus könyvtáros BA (könyvtörténet, információ- és tudásmenedzsment specializációk⁵⁷), zenekultúra BA zenei könyvtáros specializáció, könyvtártudomány MA, könyvtárostánár osztatlan tanárképzés (OTAK) és rövid ciklusú tanári mesterképzés (RTAK), valamint hazánkban kizárólag nálunk szerezhető könyvtártudományi PhD fokozat (Könyvtártudományi doktori program).⁵⁸
- *Szakmai együttműködő partnerei* (szakmai gyakorlatok, külsős oktatók és bizottsági tagok, szakdolgozati témavezetők, közös rendezvények): Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár, Budapesti Corvinus Egyetem Egyetemi Könyvtár, Budapesti Műszaki Egyetem Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, Csorba Győző Könyvtár, ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat, Evangélikus Országos Gyűjtemény, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Infodok Kft., Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár, Magyar Könyvtárosok Egyesülete, Magyar Olvasástársaság, Monguz Kft., Nemzeti Audiovizuális Archívum, Nemzeti Cirkuszművészeti Központ Nonprofit Kft., Országgyűlési Könyvtár, Országos Idegennyelvű Könyvtár és Zenei Gyűjtemény, Országos Széchényi Könyvtár, Ráday Könyvtár, Szellemi Tulajdon Nemze-

ti Hivatala, Színház- és Filmművészeti Egyetem Könyvtár, Kottatár és Médiatár.

- *ERASMUS partnerei* (20 élő szerződés, rendszeres mobilitás): Åbo Akademi University, Turku; Alexander Technological Educational Institute of Thessaloniki; Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár; Hacettepe Üniversitesi, Ankara; Höskolan i Borås; Ionian University, Corfu; Johannes Gutenberg Universität, Mainz; Latvijas Universitāte, Riga; Oslo Metropolitan University; Sapienza Università di Roma; Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku; Technische Hochschule Köln; Universidad Carlos III de Madrid; Universidad de León; Universidad de Salamanca; Universidade do Porto; Università degli Studi di Firenze; Universitatea de Vest, Temesvár; Université Sciences Humaines et Sociales, Lille; Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Angol nyelvű kurzusok: ERASMUS és Stipendium Hungaricum.
 - Az oktatás mellett *nemzetközileg jegyzett kutatási tevékenysége*: a Könyvtártudományi doktori program égisze alatt Q1-es és Q2-es SJR besorolású, impakt faktoros angol nyelvű közlemények;⁵⁹ a legnagyobb hazai könyvtár- és információtudományi konferenciasorozat (Valóságos könyvtár – könyvtári valóság) szervezése;⁶⁰ aktív szerepvállalás a legjelentősebb szakmai világszervezetben, Barátné Hajdu Ágnes tanszékvezető két cikluson keresztül az IFLA Governing Board tagja első és egyedüli magyarként, két ciklusban a Bill and Melinda Gates Foundation Advisory Board tagja, az ISKO Scientific Advisory Council, valamint a UDC (Universal Decimal Classification) Consortium Editorial Team és Executive Committee tagja, Kiszl Péter intézetigazgató a Webology és az International Journal of Digital Humanities (Springer) szerkesztőbizottsági tagja; további tudományos testületi tagságok, felkérések; CIII-HU-1407-01-1920-LISCE – Library and Information Science in Central Europe CEEPUS-hálózat vezetése stb.
- Hálótérveink* tanúsítják, hogy a 2006-os indulás óta 2009-ben, 2011-ben, 2014-ben, 2015-ben, 2017-ben és 2019-ben történt alapszakos,⁶¹ míg a 2009-es kezdet óta 2012-ben, 2015-ben, 2017-ben és 2019-ben mesterszakos *korszerűsítés* mind a tantárgyak, mind a követelményrendszer tekintetében.⁶² A 2019-es mesterszakos hálótérvi módosítás következtében – kísérleti jelleggel – az addigi specializációkat (kutatás-

fejlesztési információmenedzser, üzleti információmenedzser) megszüntettük, helyükbe egy kötelezően választható tantárgyakból álló szakmai modul került, mely félévről félévre lehetőséget nyújt az aktuális trendeknek és szakmai igényeknek megfelelően az évfolyam érdeklődési köréhez illeszkedő egyéni haladásra, a szélesebb körű ismeretszerzésre.

Képzésünket tehát mindenkor a *munkaerőpiaci és a hallgatói igényekhez történő alkalmazkodás* jellemzi. Az ezredforduló utáni évtizedben jelentős volt a munkaerőpiaci túlkínálat, valamennyi végzettünk számára a könyvtári hálózat nem tudott elhelyezkedési lehetőséget biztosítani, így nyitnunk kellett más irányokba, például a gazdasági, vállalkozói, jogi ismeretkörök megerősítésével a közigazgatásba vagy a vállalkozói szférába történő elhelyezkedés elősegítésére.⁶³ Mára a helyzet gyökeresen megváltozott, sőt megfordult, *könyvtári túlkereslet* állt elő, nem jelentkezik elegendő frissdiplomás a könyvtáros állásokra, s oktatóként tapasztaljuk, hogy a hallgatók jelentős része (közel, de sokszor több mint fele) pályaelhagyó lesz, sajnos már nem könyvtárakban képzeli el a jövőjét. A *pénzügyi kompetenciafejlesztésre* azonban továbbra is fokozott elvárás mutatkozik, mind a hallgatók, mind a leendő könyvtári munkaadók részéről, de ezt indokolják a legújabb könyvtárhasználati kutatási eredmények is.⁶⁴

Az 1. táblázatban a ma érvényes alapszakos, a 2. táblázatban pedig a mesterszakos hálótervünk kivonatát mutatjuk, melyek a legújabb nemzetközi trendekhez való igazodáshoz, a könyvtárak, mint munkáltatók – legyenek bármely könyvtártípusba sorolhatók – által elvárt készségek kialakításához meggyőződésünk szerint illeszkednek, de megállják a helyüket a legfrissebb nemzetközi kutatások során azonosított követelményekkel szemben is. Egy amerikai felmérés az alábbi kompetenciákat jelölte meg (a kompetenciákat a tanulmányban megadott sorrendben közöljük):

Technológia:

- különböző felületek magabiztos kezelése
- hardveres és szoftveres problémamegoldás
- új termékek/szolgáltatások értékelése és használatuk elsajátítása
- közösségi média alkalmazások
- webes készségek (dizájn és tartalommenedzsment)
- adatbázis-struktúrák megértése
- szerverismeretek
- programnyelvek használata (pl. PHP)

„Kemény” készségek és tartalmi ismeretek:

- PR, külső kommunikáció, marketing
- projektmenedzsment
- költségvetéskészítés
- pályázatírás
- a szakterület alapvető tudás anyagának és etikájának ismerete
- menedzsmentkészségek.

„Puha” készségek:

- szóbeli és írásbeli kommunikáció
- ügyfélszolgálat
- speciális szükségletű használók kezelése
- retorika
- felhasználóképzés
- problémamegoldás
- rugalmas alkalmazkodás
- élethosszig tartó tanulás
- önálló munkavégzés képessége.⁶⁵

1. táblázat

Az informatikus könyvtáros alapszak 2019/2020. tanévtől érvényes tantárgyai (ELTE BTK)

Szakmai törzsanyag (111 kredit)

Bevezetés a könyvtár- és információtudományba
Kutatásmódszertan
Közgyűteményi ismeretek
Kommunikáció és informatika alapjai
Fenntarthatóság és könyvtár
Információelmélet, információs műveltség
Olvasásszociológia, -pedagógia, -pszichológia
Könyv- és könyvtártörténet 1–2.
Sajtó- és könyvkereskedelemtörténet
Formai feltárás, dokumentumleírás 1–3.
Osztályozási rendszerek, információkereső nyelvek, tartalmi feltárás 1–3.
Könyvtártan
Gyűjtemény- és szolgáltatásmenedzsment
Menedzsment ismeretek
Tájékoztatás, információforrások 1–2.
Adatbázisépítés
Integrált könyvtári rendszerek
Digitális gyűjtemények fejlesztése
Szakirodalmi adatbázisok 1–2.
Webszerkesztés
Hálózati ismeretek
Hálózati kommunikáció

Projektmenedzsment Szakmai gyakorlat 1–4.
Differenciált szakmai ismeretek és/vagy más szak minorja (50 kredit)
<i>Könyvtörténet specializáció</i>
Művelődés- és könyvtártörténet 1–2. Nyomdászattörténet 1–2. Kiadótörténet Paleográfiai és kodikológiai alapismeretek Muzeális gyűjtemények számítógépesítése Régi könyvek katalogizálása Könyvkötéstörténet Könyvművészeti törekvések Latin nyelv 1–2. Kutatástámogatás
<i>Információ- és tudásmenedzsment specializáció</i>
Gazdasági, vállalkozói, jogi alapismeretek Információ- és tudásmenedzsment Marketing és PR 1–2. Üzleti kommunikáció Üzleti információ 1–2. Gazdasági szakirodalmi információ Kutatástámogatás Tartalomkezelő rendszerek Szerzői jog, információs etika Üzleti levelezés, helyesírás Dokumentumszerkesztés, tipográfia
Szabadon választható tanegységek (9 kredit)
Szakdolgozat és záróvizsga (10 kredit)

2. táblázat

*A könyvtártudomány mesterszak 2019/2020.
tanévtől érvényes tantárgyai (ELTE BTK)*

Szakmai törzsanyag (58 kredit)
Társadalom és könyvtár Művelődéstörténet Könyvtár- és információtudomány a 21. században Piacgazdaság és könyvtárügy az információs társadalomban Könyvtári-információs menedzsment és marketing Formai feltárás, metaadat-rendszerek Osztályozás, tudásreprezentáció

Szakirodalmi tájékoztatás, tudásbázisok Könyvtári adatbázisok, hálózati információs szolgáltatások Társadalmi felelősségvállalás Hagyományos dokumentumok, régi könyvek Elektronikus dokumentumok, digitalizálás Tartalomszolgáltatás és közösségi média Tartalomszolgáltatás és multimédia Angol szaknyelv 1–2. Szellemi tulajdonvédelem Tudománymetria Szakmai gyakorlat 1–2.
Differenciált szakmai anyag – kötelezően választható kurzusok (36 kredit)
Gazdasági ismeretek Alkalmazott- és természettudományi tájékoztatás Társadalom-, bölcsészettudományi és művészeti tájékoztatás Minőségmenedzsment Társadalmi egyletek és könyvtáraik Az olvasás története Irodalomterápia Online közösségfejlesztés, e-learning Kistélepülési könyvtári ellátás Használóképzés Az IFLA stratégiai irányai, nemzetközi trendek Könyvtárépítéset Könyvtáros kompetenciák, kulturális örökség Konnektivizmus, szervezetfejlesztés Digitális bölcsészet Információtörténet Információvizualizálás Digitális gyűjtemények Korszerű információmenedzsment- és marketing módszerek Szervezeti információgazdálkodás, információs folyamatok Üzleti információ és pénzügyi kultúra Forrásszerzési, pályázatkészítési műhelymunka Ügyvitel Projektmunka 1–2.
Szabadon választható tanegységek (6 kredit)
Szakdolgozat és záróvizsga (20 kredit)

A záróvizsgakövetelmények ugyancsak meghatározóak a képzés szempontjából, utalnak a képzés karakterére, hangsúlyaira. A szakdolgozat védeése mellett alapszakon írásbeli és szóbeli, míg mester szakon szóbeli vizsgát tesznek a jelöltek a záróvizsga bizottság előtt. Tagjai között minden esetben vannak külső, aktív könyvtárosok, az elmúlt években például Haszonné Kiss Katalin (FSZEK régióigazgató), Kóródy Judit (Infodok Kft., központvezető), Székelyné Török Tünde (ELTE Egyetemi Könyvtár Gyűjteményszervezési osztályvezető). A képzésnek és a szakmának is egyaránt tükröt mutatnak a szakdolgozatok: míg a témakinálat közzétételétől véglegessé válik a témaválasztás, számos tényező (pl. kedvenc tantárgy, szakmai gyakorlólhelyen tapasztaltak, karizmatikus oktató vagy gyakorlatvezető könyvtáros, figyelemfelkeltő témacím) befolyásolja a hallgató témaorientációját.⁶⁶ Kiemelkedő munkák esetén a témák tudományos diákköri (TDK) versenyeken, pályázatokon, publikációkban vagy akár doktori disszertációkban csiszolódnak tovább.

Az alapszak szóbeli tételei⁶⁷

Szakmai törzsanyag

(informatikus könyvtáros alapszak valamely specializációját végző hallgatóknak)

1. Az információhordozók anyagának és előállításának változásai, a magyarországi könyvtártörténet fontosabb szakaszai, intézményei, kiemelkedő személyiségei és eseményei.
2. A kiadványok bibliográfiai leírásának általános szabályai, a hazai és nemzetközi egységesítés főbb állomásai. A dokumentumok formai feltárása elektronikus környezetben.
3. Az osztályozás fogalma. Osztályozáselméleti iskolák. Fontos tényezők a mai osztályozáselmélet kialakulásában.
4. A könyvtár fogalma és állományelemzésének módjai, gyűjteményszervezés. A könyvtári raktározás és nyilvántartás. Az egyes könyvtártípusok szolgáltatási sajátosságai.
5. A hazai könyvtárügy fejlődésének főbb állomásai, különös tekintettel a rendszerváltozás utáni időszakra. A magyar könyvtári rendszer felépítése az 1997. évi CXL. törvény alapján. A központi szolgáltatások típusai. A nyilvános könyvtár ismérvei és alapfeladatai. A nemzeti könyvtár funkciórendszere. A szerzői jog és a könyvtárak.
6. Adatbázisok tervezése, adatmodellek. A szakirodalmi információs rendszerek kialakulása, felépí-

tése, működése. Egy szabadon választott szakirodalmi adatbázis komplex bemutatása.

7. Az integrált könyvtári rendszerek felépítése, működése, típusai. Hazai és nemzetközi elektronikus könyvtárak, digitalizálási projektek, repozitóriumok. Közösségi alkalmazások.
8. A tájékoztatás eszközeinek főbb típusai: hagyományos és elektronikus formák. A bibliográfia típusai, a nemzeti bibliográfia fogalma, rendszere, funkciói. Egy szabadon választott tudományág tájékoztatási problémáinak részletes kifejtése, eszközök és szolgáltatások értékelése.
9. Könyvtári és információs szervezetek menedzsment tevékenységeinek áttekintő, elemző bemutatása konkrét példákkal (piackutatás és igényfelmérés, stratégiai tervezés, szervezeti formák és vezetés, humán erőforrás-menedzsment, projektmenedzsment, válságmenedzsment, minőségmenedzsment, könyvtári teljesítménymutatók mérése és értékelése). Marketing és PR. Információs szakemberek etikai kódexei. Szakmai szervezetek itthon és külföldön, érdekképviseleti rendszer.
10. Az olvasástanulás, az olvasástanítás és az olvasási szokások alakulása a 20. század második felétől napjainkig. A gyermek- és iskolai könyvtárak lehetőségei az olvasás befolyásolásában. Olvasásra ösztönző programok.

Könyvtörténeti specializáció

1. Paleográfia. A görög és a latin írás kialakulása, fejlődése, írófelületek, íróeszközök, írástípusok. A görög és a latin írás sajátosságai a felirattan, a papirológia és a kodikológia alapján. Az antik világ legfontosabb könyvtárai.
2. Kodikológia. A kézzel írott, bekötött könyv történetének főbb mozzanatai a kezdetektől a könyvnyomtatás elterjedéséig, különös tekintettel a pergamen-és papírkódexekre. Az íróeszközök, a tinták és színek előállítása, a másolóműhelyek és az itt dolgozó szakemberek munkája. A magyarországi kódexkatalógusok.
3. Könyvek és könyvtárak Magyarországon a kéziratosság korában. A magyarországi latin írásbeliség legfontosabb emlékei. Magyar nyelvemlékek. Szerzetesi és más egyházi könyvtárak. Humanista könyvkultúra és könyvtárak Magyarországon: Vitéz János, Janus Pannonius, I. Mátyás király és a királyi könyvtár.
4. A könyvnyomtatás kialakulása és kezdeti korszakai. Az ősnyomtatványok és antikvák jellemzői.

Gutenberg és találmánya. Andreas Hess és a magyarországi ősnymondászat. A magyar nyomdászat a 16. században (Brassó, Kolozsvár, Sárovar, Debrecen, Nagyszombat). Az ún. vándornymondások (Hoffgreff, Huszár, Manlius). Nyomdászat a 17. században (Gyulafehérvár, Bártfa, Lőcse, Nagyszombat). Barokk könyvművészet. Tótfalusi Kis Miklós.

5. A magyarországi könyv- és könyvtári kultúra a 17–18. században. Magánkönyvtárak: Zrínyi Miklós, Ráday Pál és Gedeon, Samuel Bruckenthal. Egyházi és oktatási gyűjtemények: Egyetemi Könyvtár, Debrecen, Eger, Gyulafehérvár, Pécs, Sárospatak, Nagyszombat, PestBuda.
6. A magyarországi könyvkultúra változásait meghatározó intézményrendszer kialakulása. A magyar könyvtárak és fejlődésük 1790–1867. Festsetics György, Széchényi Ferenc és Teleki Sámuel szerepe. Új könyvtártípusok (nemzeti, tudományos, közművelődési, iskolai és szakkönyvtárak). A magyar könyvtári kultúra a dualizmus időszakában.
7. A magyarországi könyvkereskedelem története és a könyvkiadás önállósulása a nyomtatott könyv kezdetétől a kiegyezésig. Könyvkiadás a kiegyezéstől a II. világháborúig. A könyvkiadás modern szervezeteinek kialakulása (Atheneum, Franklin, Pallas, Révai). Könyvművészet Magyarországon a 20. század első felében: Kner és Tevan. Szakmai szervezetek (Magyar Könyvkereskedők Egylete). A magyar könyvkereskedelem a kiegyezéstől 1945-ig.
8. A magyar sajtó története a kezdetektől 1793-ig. Sajtók a felvilágosodás és a reformkor, valamint az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc idején. Sajtórendészeti eljárások, laptípusok, lapterjesztési szokások és formák a 19–20. század fordulóján. A Horthy-kor és a II. világháború időszakának sajtóviszonyai (pl.: Nyugat, Új Idők, Literatura, Az EST lapok).
9. Régi könyvek katalogizálása. A régi nyomtatvány fogalma, a régi könyv alaki jellemzői. A régi nyomtatványok katalogizálása az ISBD szabványok alapján. A régi nyomtatványok katalogizálásának nyomtatott segédletei és elektronikus forrásai. Közös katalógusok, régi könyves adatbázisok.
10. Régi könyvek digitalizálása. Digitalizálási szabványok, képfarmátumok, archiválási megoldások, formátumok.

Információ- és tudásmenedzsment specializáció

1. Felhasználói igény- és piacfelmérések módszerei, azok lebonyolítása, értékelése, a kapott eredmények felhasználása. A versenytársfigyelés fogalma, eszköztára.
2. Gazdálkodó szervezetek tipizálása. Egyéni- és társas vállalkozási formák. A non-profit és költségvetési szervezetek tulajdonságai. Cégalapítás, cégeljárás Magyarországon.
3. A nemzetgazdaság és a gazdálkodó szervezetek működési mechanizmusa. Alapdokumentumok formai és tartalmi kellékei, legfontosabb kritériumai: alapító okirat, bevételi- és költségterv, mérleg és eredmény-kimutatás, árajánlat, szerződés stb.
4. Információs vállalkozások marketingstratégiája, marketing-mixe. Az ingyenes szolgáltatás fogalma, a térítéses szolgáltatások árképzése.
5. Belső és külső PR lehetőségek, üzleti kommunikáció, etikett és protokoll jelentősége a térítéses információs szolgáltatások, az információs tanácsadói munka területén. Forrásszerzés – pályázat, lobbitevékenység.
6. Az üzleti információ típusai, azok sajátosságai és forrásai. Legjelentősebb hazai és nemzetközi üzleti tartalomszolgáltatók ismertetése, minősítése.
7. Céginformációs rendszerek Magyarországon és nemzetközi viszonylatban. A céginformáció szintjei, forrásai, szolgáltatói.
8. A felhasználói minőség fogalma, a minőségbiztosítás szerepe és lényege az információs szolgáltatásokban. Kockázatelemzés, prevenció, konfliktuskezelés: a válság- és krízismenedzsment alapjai.
9. Könyvtárak az üzleti (térítéses) információk közvetítésében. Magyarországi történeti áttekintés, jelenlegi helyzetkép, jövőbeli fejlesztési irányok, sikeres külföldi példák.
10. A multifunkciós könyvtár modellje – a 21. század információs szakemberével szemben támasztott alapkövetelmények: környezeti tényezők elemzése és az azokra adott lehetséges válaszok ismertetése.

A hallgatóknak lehetőségük nyílik nem az informatikus könyvtáros BA által biztosított specializációkból választaniuk, hanem más alapszak 50 kreditese szakterületi ismereteit *minorként*⁶⁸ felvenniük. Ebben, a kétszakosság hiányát is csillapítani képes esetben kizárólag a szakmai törzsanyag 20 tételre bővített változatából vizsgáznak.

A mesterszak szóbeli tételsora⁶⁹

1. A könyvtár- és információtudomány evolúciója: történeti áttekintés, jelenlegi helyzetkép, trendek.
2. A könyvtárügy jogszabályi háttere.
3. Az IFLA és az ALA aktuális programjai, jelentősebb nemzetközi szakmai innovációk.
4. A magyarországi könyvtári rendszer fejlesztési irányai nemzetközi kontextusban.
5. A könyvtárak társadalmi felelősségvállalásának lehetséges területei.
6. A non-business szervezetek menedzsmentje és marketingje.
7. A közgyűjtemények társadalmi hasznosságának és finanszírozásának összefüggései, modellértékű kezdeményezések.
8. Az eredményes könyvtárvezetés és -működtetés feladatrendszere, piacgazdasági környezetben elvárt kompetenciái.
9. A pénzügyi kultúra és a vállalkozásfejlesztés támogatása, mint könyvtári funkció.
10. A minőség mérése és értékelése könyvtári és információs szervezetekben.
11. A tudomány mérhetősége, a tudománymetriai mutatók és alkalmazásuk.
12. Metaadat-leíró eszközök és szabványok. A megújult Nemzetközi Katalógizálás Alapelvek. A funkcionális modelleken alapuló katalógizálási szabályzat, forrásleírás és hozzáférés. Az EURIG tevékenysége. Nemzetközi névterek.
13. A szövegösszefüggések kitüntetett szerepe a modern osztályozási rendszerekben. A szintaktikai nyelvek és operátorai.
14. Az automatikus osztályozás és az automatikus szövegelemzés kérdései. Klaszteranalízis módszere.
15. A szakirodalmi dokumentumok típusai és adatbázisaik. Magyar és nemzetközi együttműködések, projektek a kutatások nyilvántartásában.
16. A könyvtárak adatbázis-előállító és -szolgáltató tevékenysége, különös tekintettel a nemzeti könyvtár, az országos szakkönyvtárak, az egyetemi könyvtárak és a megyei hatókörű városi könyvtárak ez irányú feladataira.
17. Kéziratok és nyomtatványok a középkortól napjainkig, a legfontosabb régikönyves katalógusok és adatbázisok. A dokumentumok védelme.
18. A digitalizálás a tudományos és kulturális örökség megőrzésében. Hazai és nemzetközi digita-

lizálási projektek, digitális dokumentumtárak. Különgyűjtemények digitalizálása – információnövelt hálózati gyűjteménykiadás. Digitális szövegkiadás.

19. Tartalomszolgáltatás és közösségi média, a gyűjtemények jelenléte a közösségi hálózatokban.
20. A főbb szellemi tulajdon-védelmi oltalmi formák összehasonlítása, iparjogvédelmi adatbázisok.

Az egyes képzési szintek könyvtári egymásra épülésének körülhatárolása történhet a következők szerint:

1. A BA képzés elvégzése után a hallgatók könyvtárakban, információszolgáltató intézményekben és a versenyszférában egyaránt információs, tájékoztatói, ügyviteli stb. gyakorlati munkakörökben helyezkednek el.
2. Az MA képzés befejezését követően a hallgatók jellemzően nagyobb közkönyvtárakban, egyetemi könyvtárakban, szakkönyvtárakban, vállalati könyvtárakban, illetve a versenyszférában és a közigazgatásban találnak állást. A hatályos jogszabályok eltérő képzettségi követelményeket állítanak a különböző könyvtárosi munkakörökhöz: MA végzettséggel lehet könyvtárakban vezetői munkakört betölteni, de MA szintű diploma kell a főkönyvtárosi, tudományos kutatói kinevezésekhez éppúgy, mint a kulturális szakértői, szakfelügyeleti tevékenységhez. A kutatás, a fejlesztés és az innováció területén nélkülözhetetlen a tudásvagyron menedzselésének képessége, amelyet az MA szint teremt meg.
3. A PhD képzés fő feladata a tudományos kutatói utánpótlás, beleértve a könyvtárosképzés számára a minősített oktatók biztosítása.

Duális elemek

Nemcsak a képzések kialakításában, hanem működtetésükben is aktív együttműködésben, közösen dolgozunk a könyvtáros szakmával, annak jeles intézményeivel, képviselőivel:

- Alapszakon 300 óra, mesterszakon 150 óra *szakmai gyakorlat* teljesítése kötelező (a legnépszerűbb partnereink sorrendben: ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat, Országos Széchényi Könyvtár, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Infodok Kft., Országgyűlési Könyvtár, Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtár, Budapesti Műszaki Egyetem Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár, Magyar Nemzeti Múzeum

Könyvtára, Országos Idegennyelvű Könyvtár és Zenei Gyűjtemény, Semmelweis Egyetem Központi Könyvtár, MTA Könyvtár és Információs Központ); a tematika szerinti szakmai gyakorlatok teljes egészében a fogadóintézményekben, az ott dolgozó gyakorlatvezetők instrukciói alapján, felügyeletével és értékelésével zajlanak;⁷⁰

- A *szakdolgozati* (és esetenként a TDK) *témákat* szakmai együttműködő partnereink bevonásával, javaslatuk alapján határozzuk meg, évente szakdolgozati tájékoztató fórumot tartunk, majd számos esetben kettős (belső és külső) témavezetéssel folyik a munka;⁷¹
- A *doktori témák* a nemzetközi trendeknek megfelelően alakulnak, a 2014-től felvettek kutatásai: mesterséges intelligencia és a könyvtárak; nemzeti könyvtárak funkciórendszere a digitális korban; a BIBFRAME bibliográfiai keretrendszer alkalmazási lehetőségei a magyar könyvtári környezetben; az európai kulturális örökség digitális reprezentációja; a XXI. századi könyvtár társadalmi kontextusa; az EU-s és a magyar szerzői jogi aktusok, normaszövegek könyvtári vonatkozású összehasonlító elemzése; helyismereti gyűjtemények a XXI. század digitális világában; az open access és a digitalizált dokumentumok online szolgáltatása; fenntartható digitalizálás; a tárgyak internete és a könyvtár; a magyar nemzeti kulturális javak digitális megőrzésének tudományos, egzakt vizsgálata; a digitalizálás költségei; gamifikáció könyvtári környezetben. A közelmúltban sikerrel megvédett disszertációk: Bella Katalin: A Szépirodalmi Könyvkiadó története (1950–1956); Juhász Éva: Könyvtárgazda(g)ság: pénzügyi vonatkozású korszerű menedzsmenteljárások könyvtári alkalmazása; Lencsés Ákos: A statisztikai adatáramlás és adatszabályozás módszerei és lehetőségei a kezdetektől napjainkig Magyarországon; Orbán Anna: Divéky József grafikus élete és munkássága, társadalmi és művészi kapcsolatai a XX. század első felében Arthur Roessler részére írt levelei tükrében. A bírálóbizottság elnökei az ELTE BTK neves professzorai voltak: Kulcsár Szabó Ernő, az MTA rendes tagja; Bollobás Enikő, az MTA levelező tagja; Erdődy Gábor, az MTA doktora; Manherz Károly, kandidátus.⁷²
- A Könyvtártudományi doktori program *Részvétel a kutatóhely munkájában* moduljából néhány – az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézete által kötött szak-

mai együttműködési megállapodásokon nyugvó, aktív és naprakész hallgatói kutatói munkavégzést bizonyító példa:

- *Országos Közegészségügyi Intézet*⁷³ – a *Rockefeller Alapítvány* által a világban alapított közegészségügyi központokban üzemelő gyűjteményekkel történő hálózatépítés előkészítése;

- *OSZK*⁷⁴ – az OKR Könyvtárszakmai munkacsoportjában a könyvtári szabványosítási törekvések (RDA, MARC21, BIBFRAME) implementációjának támogatása;⁷⁵

- *Magyar Cirkusz és Varieté Nonprofit Kft. (MACIVA)*⁷⁶ – Múlt, jelen, jövő – egy időben, egy helyen program keretében felhasználói igényfelmérések elvégzése a létesítendő cirkuszinformációs központtal kapcsolatosan, majd részvétel a *Nemzeti Cirkuszművészeti Központ* könyvtárfejlesztésében (Közép-európai Cirkuszművészeti Kutatóközpont és Adattár).⁷⁷

- *Vendéglodások (beleértve gyakorló könyvtáros oktatók)* rendszeres foglalkoztatása, kurzusok a szakma hazai és nemzetközi neves képviselőivel, záróvizsgákon és doktori szigorlati, munkahelyi vita, védési bizottságokban külső tagként történő felkérések. Külső óraadóink az elmúlt néhány féléből: Amberg Eszter, Csorba Győző Könyvtár; Bándoli Katalin, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár; Bilicsi Erika, MTA Könyvtár és Információs Központ; Giczi András, BME Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár (majd OSZK); Hubay Miklós, Petőfi Irodalmi Múzeum; Kaposi Ildikó, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár; Legeza Dénes, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala; Mátyás Melinda, ELTE Egyetemi Könyvtár (majd Monguz Kft.); Nagy Roland, ELTE Egyetemi Könyvtár; Sárközi Andrea, Országos Idegennyelvű Könyvtár és Zenei Gyűjtemény; Simon András, Monguz Kft.; Sörény Edina, Nemzeti Közzolgálati Egyetem Egyetemi Központi Könyvtár és Levéltár (majd EMMI); Szabó Panna, ELTE Egyetemi Könyvtár; Székelyné Török Tünde, ELTE Egyetemi Könyvtár; Szüts Etele, Forum Hungaricum Nonprofit Kft. – Magyar Nemzeti Digitális Archívum; Tóvári Judit, Eszterházy Károly Egyetem; Vass Anna Johanna, Magyar Művészeti Akadémia Könyvtára; Winkler Beáta, Állatorvostudományi Egyetem Hutýra Ferenc Könyvtár, Levéltár és Múzeum.

- *Külföldi vendégladók* kutatásaiba is rendszeres bepillantást nyerhetünk. Közülük külön kiemelendő Ragnar A. Audunson (Oslo Metropolitan University), aki évről évre tart kurzusokat doktori hallgatóinknak is. 2017–2018-ban vendégeink voltak még: Maria Micle (West University of Timisoara), Agata Walczak-Niewiadomska (University of Lodz); António Lucas Soares (University of Porto). A Digitális Bölcsészet Központtal együttműködésben pedig a társtudományok részéről hallhattuk Henning Scholz (Europeana), Mike Mertens (DARIAH) és Thorsten Ries (Ghent University), valamint Heinz Werner Kramski (Deutsches Literaturarchiv Marbach) kurzusait.
- *Főállású, mellékfoglalkozású és tiszteletbeli (nyugdíjas) oktatóink* (Barátné Hajdu Ágnes, Bella Katalin, Bibor Máté, Boda Gáborné Köntös Nelli, Boros Tibor, Csík Tibor, Dippold Péter, Fodor János, Kerekes Pál, Kiszl Péter, Kosztyánné Mátrai Rita, Németh Katalin, Patkósné Tóth Zsuzsanna, Sebestyén György, Senkei-Kis Zoltán, Tószegi Zsuzsanna) mindegyike rendelkezik könyvtári- és tájékoztatási intézményben töltött *gyakorlattal*.
- *Projektek* (pl. Hazai György könyvtárának rendezése,⁷⁸ FSZEK hallgatói felmérés,⁷⁹ tartalomszolgáltatási műhely,⁸⁰ Digitális Bölcsészet Központ,⁸¹ Voit Krisztina hagyatékának gondozása,⁸² Egyetemi Könyvtárért Alapítvány⁸³).
- *Rendezvények* (pl. Nyitott Napok;⁸⁴ konferenciák – VKKV,⁸⁵ Könyvtártörténet-írásunk a Rákosi-korszakról;⁸⁶ könyvbemutatók;⁸⁷ könyvtárbusz a Trefort Kertben;⁸⁸ szakmai napok, műhelybeszélgetések, kiállítások;⁸⁹ szervezett könyvtárlátogatások a hallgatókkal⁹⁰).
- Saját kiadványok, kiterjedt *publikációs* (nemzetközi tudományos, impakt faktoros, de országos médiumokban ismeretterjesztő is) *tevékenység, kapcsolat más diszciplínákkal*.⁹¹
- Folyamatosan megújuló *infrastruktúra*.⁹²
- Élénk *hallgatói részvétel* szakmai eseményeken (pl. MKE vándorgyűlés,⁹³ IFLA kongresszus,⁹⁴ BOBCATSSS⁹⁵), *ösztöndíj* lehetőségek (pl. OSZK).⁹⁶

A rendezvények közül külön is kiemeljük a *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság* (VKKV) című tudó-

mányos konferenciasorozatunkat, ahol előadásokkal és kerekasztal-beszélgetésekkel mindenkor fontos szerepet kapnak szakmai életünk jeles (gyakorló) képviselő, könyvtári vezetők, továbbá oktatóink és doktoranduszaink prezentációi, melyek ugyancsak praktikumorientált megközelítést képviselnek. Különösen így volt ez 2019-es szimpóziumunkon, ahol a *Szakmai együttműködő partnereink reflexiói a képzés munkaerőpiaci hasznosulásáról* című panelben megszólalt előadók, illetve a további program során az oktatók és doktoranduszok előadásait is mind-mind átszötte a gyakorlatiasságra való törekvés, a szakmai fejlesztések támogatásának igénye. A konferenciáról részletes beszámoló olvasható jelen lapszámban*.

Hallgatói kapcsolatok

A képzőhelyek magától értetődően nem csak a leendő munkaadók, hanem a mindenkori hallgatóik együttműködő partnerei is, akikkel a harmonikus kapcsolat kialakítása, igényeik megvitatása és a képzés folytonos fejlesztése vitathatatlan. A *kooperáció* területei:

- nappali mellett levelező munkarendű képzési forma megerősítése;
- lemorzsolódás csökkentése;
- Intézeti Tanács (és további egyetemi fórumok);
- Könyvtár- és Információtudományi Képzések Kollégiumában a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciájának képviselője is tag;
- félévente a képzési tapasztalatok egyeztetése;
- hallgatói javaslatok megvitatása;
- Oktatás Hallgatói Véleményezésében (OHV) foglaltak monitorozása, a szükséges intézkedések megtétele;
- közös rendezvények;
- rendszeres fogadóórák stb.

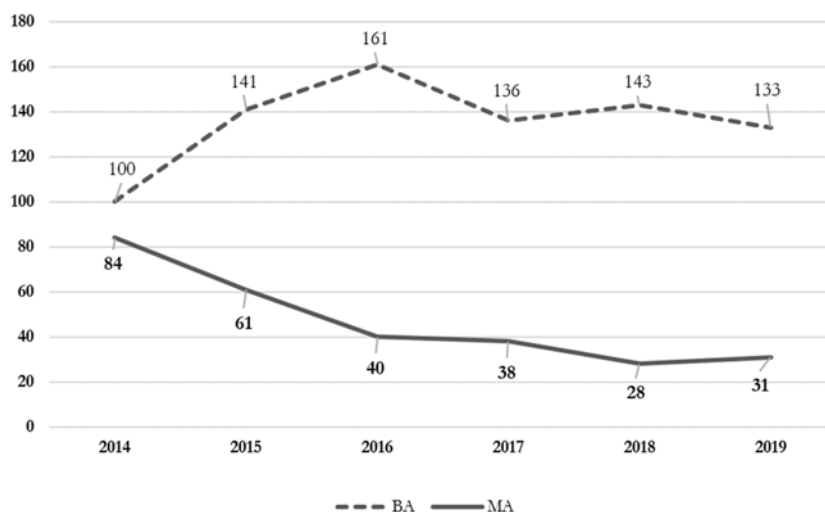
Statisztikák

E fejezetben a felsőfokú képzéssel kapcsolatos statisztikákba nyújtunk betekintést, részben az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének (1–3. ábra),⁹⁷ részben az Oktatási Hivatal Diplomás Pályakövető Rendszer Adminisztratív Adatbázisok Egyesítése (DPR AAE)⁹⁸ kimutatásai⁹⁹ és a Felsőoktatási Információs Rendszert (FIR) is vizsgáló elemzése¹⁰⁰ (4–12. ábra) alapján:

1. informatikus könyvtáros alapképzésre és mesterképzésre felvett hallgatók száma 2014–2019 között;

* Fodor János: Konferencia és ünnep. Valóságos könyvtár – Könyvtári valóság IV. konferencia az Eötvös Loránd Tudományegyetemen.

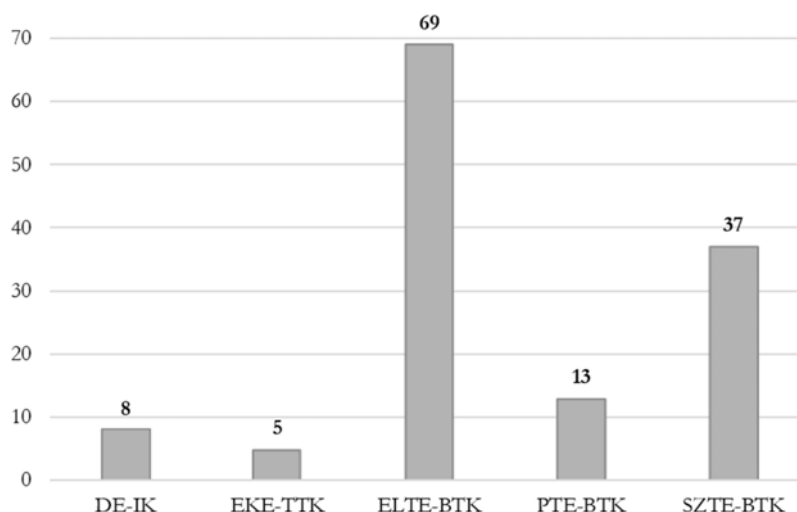
2. informatikus könyvtáros alapképzésre felvett hallgatók száma 2019-ben;
3. könyvtártudomány mesterképzésre felvett hallgatók száma 2019-ben;
4. informatikus könyvtáros BA DPR AAE;
5. informatikus könyvtáros BA DPR szakmatérkép;¹⁰¹
6. könyvtártudomány MA DPR AAE;
7. informatikus könyvtáros BA lezárása (FIR);
8. informatikus könyvtáros BA hiányzó oklevelek (FIR);
9. informatikus könyvtáros BA és MA leggyakoribb frissdiplomás foglalkozások (DPR AAE);
10. informatikus könyvtáros BA abszolutóriumot szerzett hallgatók munkahelyének szektora (DPR AAE);
11. könyvtártudomány MA abszolutóriumot szerzett hallgatók munkahelyének szektora (DPR AAE);
12. informatikus könyvtáros BA abszolutóriumot szerzett hallgatók átlagos havi bruttó jövedelme (DPR AAE).¹⁰²

1. ábra

Informatikus könyvtáros alapképzésre és mesterképzésre (nappali és levelező tagozat) felvett hallgatók száma 2014–2019 között

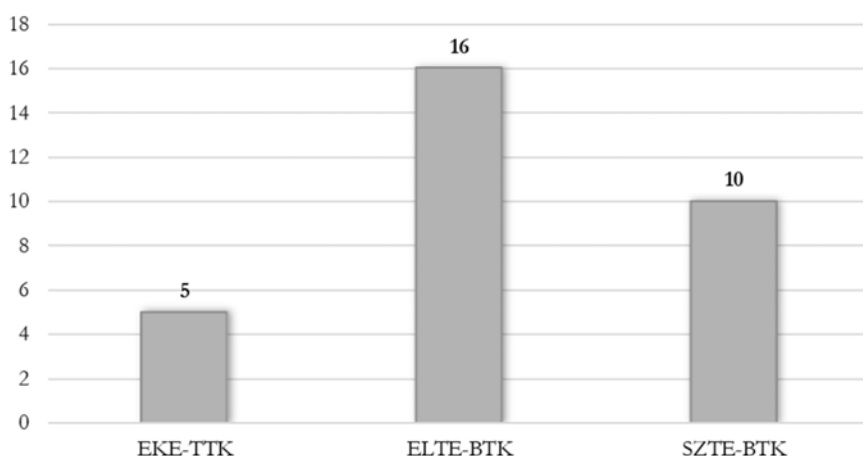
Forrás: Felvi.hu alapján Németh Katalin (ELTE BTK)

2. ábra

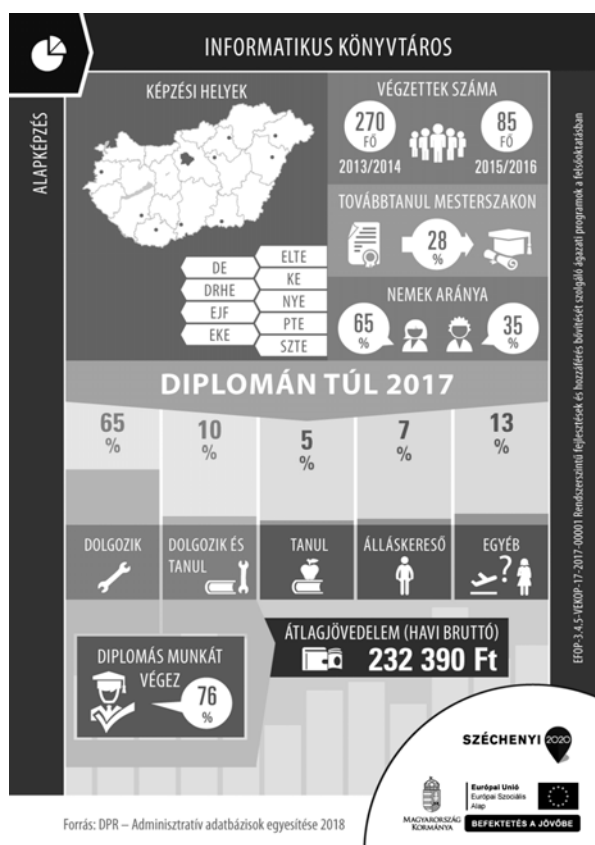
Informatikus könyvtáros alapképzésre (nappali és levelező tagozat) felvett hallgatók száma 2019-ben

Forrás: Felvi.hu alapján Németh Katalin (ELTE BTK)

3. ábra

Könyvtártudomány mesterképzésre (nappali és levelező tagozat) felvett hallgatók száma 2019-ben
Forrás: Felvi.hu alapján Németh Katalin (ELTE BTK)

4. ábra

Informatikus könyvtáros BA. Végzés utáni kilátások (DPR AAE, 2015/2016-ban végzettek 2017. decemberi, 2018-ban egységesített adatai)

Forrás:

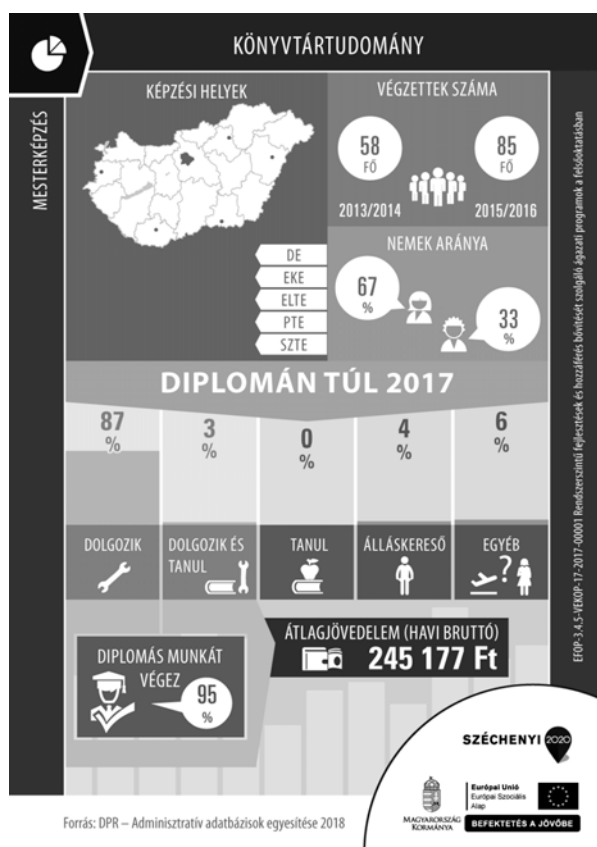
https://www.felvi.hu/felveteli/szakok_kepzesek/szakleirasok/Szakleirasok/index.php/szak/42/vegzes_utani_kilatasok

5. ábra

Informatikus könyvtáros BA. Szakmatérkép (2015)

Forrás: https://www.felvi.hu/felveteli/szakok_kepzesek/szakleirasok/!Szakleirasok/index.php/szak/42/szakmaterkep

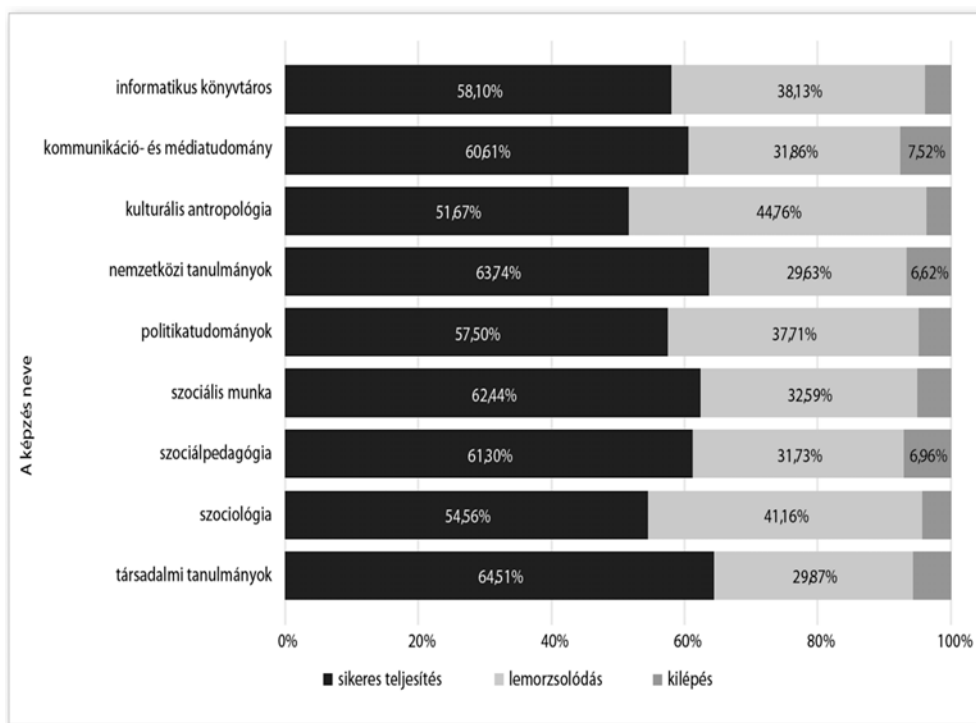

6. ábra

Könyvtártudomány MA. Végzés utáni kilátások (DPR AAE, 2015/2016-ban végzettek 2017. decemberi, 2018-ban egységesített adatai)

Forrás:

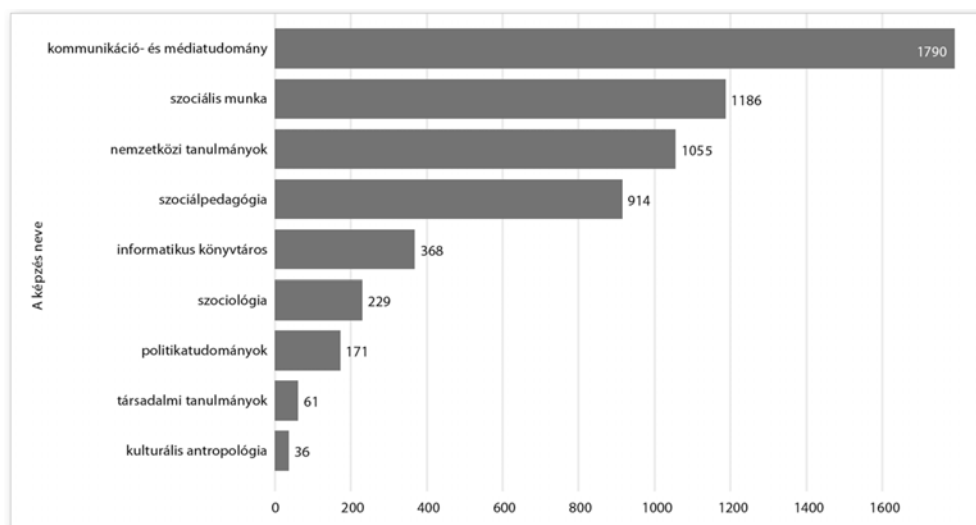
https://www.felvi.hu/felveteli/szakok_kepzesek/szakleirasok/!Szakleirasok/index.php/szak/234/vegzes_utani_kilatasok

7. ábra

Lezárt képzések esetében a képzés vége státuszainak megoszlása a 2006/2007. tanévtől a társadalomtudományi alapképzéseken (FIR, 2019. február 12-i állapot)

Forrás: VERES Edit – HOSZNYÁK András: 6. p.

8. ábra

A hiányzó oklevelek száma a 2006/2007. tanévtől a társadalomtudományi alapképzéseken (FIR, 2019. február 12-i állapot)

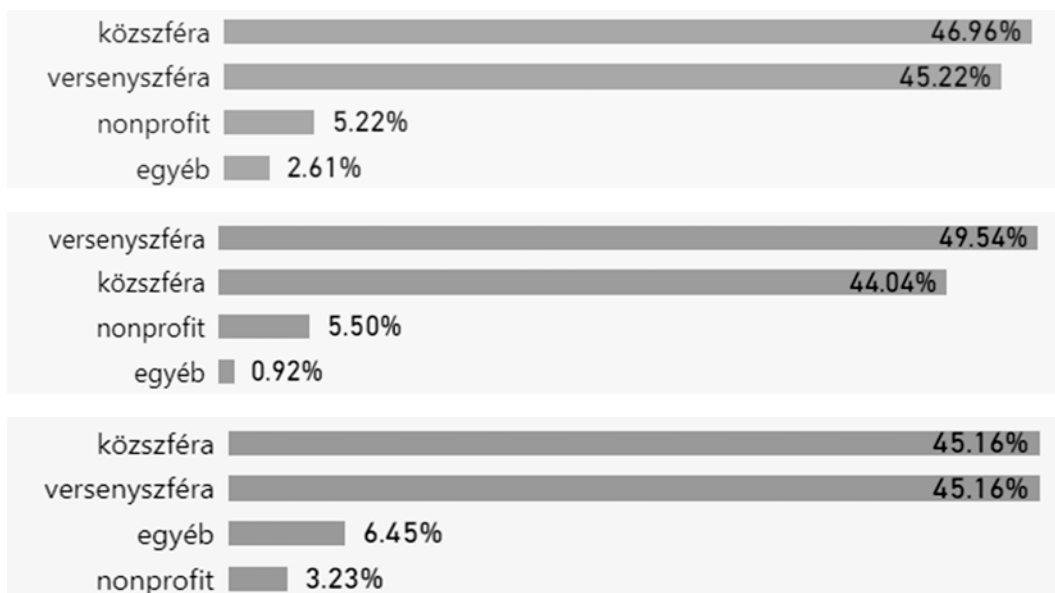
Forrás: VERES Edit – HOSZNYÁK András: 8. p.

9. ábra

A leggyakoribb frissdiplomás foglalkozások a 2013/2014-es és a 2015/2016-os tanévben a társadalomtudományi alap- és mesterszakon végzettek esetében (DPR AAE 2017. decemberi, 2018-ban egységesített adatai)

Forrás: HARKÁNYI Ádám Máté – HOSZNYÁK András – VERES Edit: 17. p.

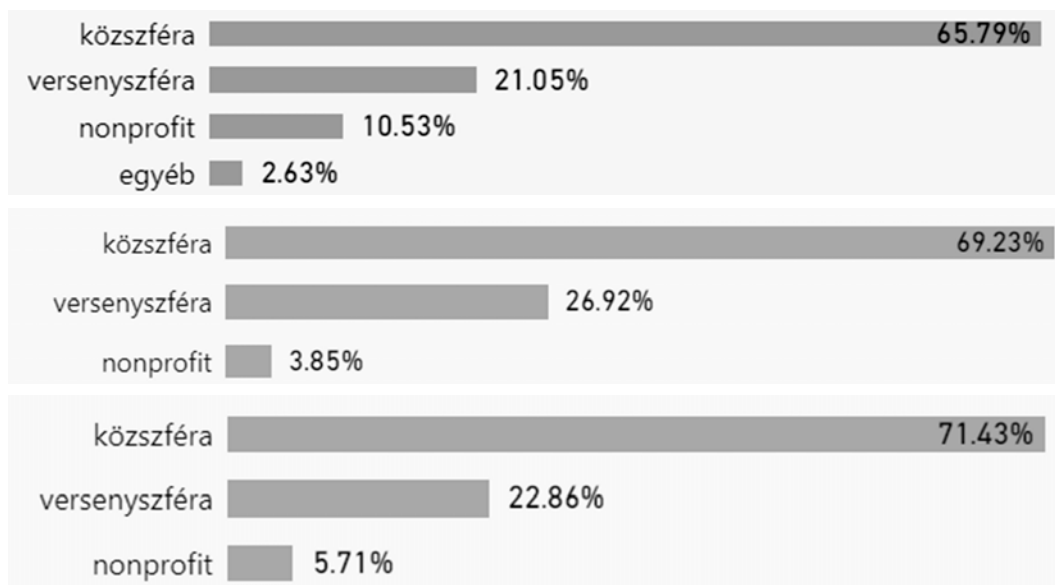

10. ábra

Az informatikus könyvtáros BA abszolutóriumot szerzett hallgatók munkahelyének szektora képzés vége tanéve szerint:

a) 2011–12, b) 2013–14, c) 2015–16. (DPR AAE 2017. decemberi, 2018-ban egységesített adatai)

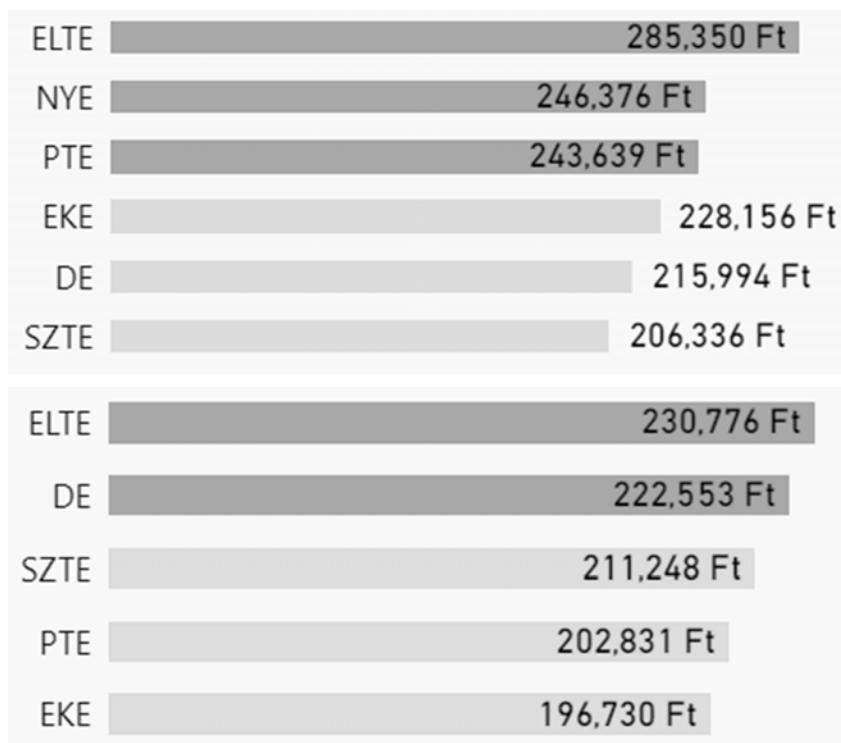
Forrás: <https://diplomantul.hu/adminisztrativ-adatbazisok-egyesitese>

11. ábra

A könyvtártudomány MA abszolutóriumot szerzett hallgatók munkahelyének szektora képzés vége tanéve szerint: a) 2011–12, b) 2013–14, c) 2015–16. (DPR AAE 2017. decemberi, 2018-ban egységesített adatai)

Forrás: <https://www.diplomantul.hu/adminisztrativ-adatbazisok-egyesitese>

12. ábra

Az informatikus könyvtáros BA abszolutóriumot szerzett hallgatók 2017. évi átlagos havi bruttó jövedelme szektora a képzés vége tanéve szerint: a) 2011–12, b) 2013–14. (DPR AAE)

Forrás: <https://www.diplomantul.hu/adminisztrativ-adatbazisok-egyesitese>

Igyekezünk a ma, 2020. január derekán elérhető legfrissebb nyilvánosan elérhető adatokat összegyűjteni, saját intézetünk összeállításait is felhasználni, s a teljességre törekvés érdekében kompromisszumot kötve, akár különböző időszakra vonatkozó számsorokat is egymás mellett szerepeltetni. A FIR és a DPR AAE esetében mindig nézni kell a végzés tanévet, az adatok tárgyévét, illetve az egységesítés/publikálás időpontját is. Aláhúzzuk, hogy az elmúlt néhány évben a felsőoktatási intézmények és a könyvtári terület befolyásán belül és kívül eső változások egyaránt végbementek, melyek hatást gyakoroltak a képzés életciklusára a jelentkezésektől a végzésig, majd (vagy közben is) az elhelyezkedésig. Ábráink ezért a *tendenciák* érzékeltetését hivatottak szolgálni azzal, hogy felhívjuk a kollégák figyelmét a közölt primer források felkeresése alapján a mindenkor legújabb adatok felkutatására. Érdeklődéssel tekintünk az elé, hogy az Oktatási Hivatal által indított *Diplomán túl* portálon „várhatóan 2020 őszén kerülnek publikálásra DPR AAE legújabb adatai, amelyek már a 2017/18 tanévben végzettek vonatkozásán is elérhetők lesznek. A munkaerőpiaci adatok a 2019. decemberi állapotokat fogják majd mutatni.”¹⁰³

Beavatkozási területek

A statisztikákból leolvashatóan a képzési helyszínek (11-ről 5-re¹⁰⁴) zsugorodása, illetve a hallgatók, jellemzően a mesterfokú szakirányú végzettségű könyvtárosok számának csökkenése, alapszakon végzettek esetében pedig a könyvtári szektoron kívüli munkavállalás erősödése, azaz a könyvtárak munkaerőpiaci megtartó erejének gyengülése nemcsak magyarországi sajátosság.¹⁰⁵ A képzést övező nemzetközi szakértői elgondolások¹⁰⁶ azonban csak részben szolgálhatnak a magyarországi képzésfejlesztés révkalauzaként, hiszen a nemzeti adottságoknak megfelelő adaptációjukat az alábbi hazai tényezők is befolyásolják (nem fontossági sorrendben):

- *emelt szintű érettségi bevezetése* (és a majdan bevezetésre kerülő kötelező nyelvvizsga¹⁰⁷) – első sorban a vidéki képzőhelyeket sújtja;
- *könyvtároskép és szakmai presztízs*, a könyvtáros szakmáról alkotott sztereotípiák,¹⁰⁸ modern könyvtárimázs és korszerű toborzási akciók fejlesztése, valamint a felsőoktatásból kimaradt és más szakos hallgatók intenzívebb megszólítása;¹⁰⁹
- *felvettek lemorzsolódásának csökkentése*¹¹⁰ – már a felvettek között is tapasztalható, hogy be

sem iratkoznak (a 2019/2020-as tanévben, az ELTE BTK-n nappali és levelező tagozaton, informatikus könyvtáros alapszakon 14,5%, míg könyvtártudomány mesterszakon 6% meg sem kezdte a tanulmányait), majd később különböző okokból – például munkavállalás, külföldi tanulmányok, tanulási nehézségek, nem az elképzelésnek megfelelő szakválasztás, szociális vagy egészségügyi problémák – ugyancsak többen elhagyják a képzést (országos adatok a 7. ábrán) jellemzően az alapszakon, a mesterszakon már elenyésző számban¹¹¹);

- a 2008-ban utoljára módosított *közalkalmazotti bértábla* anomáliái, „összecsisúsása” a garantált bérminimummal, a *BA és MA végzettek bruttó bére közti minimális különbség* (DPR AAE: 232 390 Ft vs. 245 177 Ft, a köz- és a versenyszféra kereseteit is beleértve 2017-ben, 4., 6. és 12. ábra), a bruttó havi átlagbér ma Magyarországon 365 100 Ft¹¹² – a szakokon valószínűsíthetően ezért is tanul hagyományosan *több nő, mint férfi*;
- a képzés elsődleges célja Magyarország legnagyobb kulturális intézményrendszere, a könyvtári hálózat számára a szakemberek biztosítása – a képzőhelyek által nem befolyásolható okokból sok a *pályaelhagyó a versenyszféra irányába* (a 10. és 11. ábrákról leolvasható, hogy alapszak után a hallgatók kb. fele elhagyja a szakmát, a mesterszakot követően ez a szám jóval csekélyebb, 1/3 alatti)¹¹³ – *nemzetgazdasági szinten a képzés viszont jól hasznosul*, a DPR AAE szerint igen alacsony a végzettek között az álláskereső aránya (2017-ben BA: 7%, MA: 4%; 4. és 6. ábra), a korábbi (túlkínálati) helyzettel ellentétben a könyvtárakban nincs szakmai, első sorban mesterszakot végzett utánpótlás, a diplomások egyre inkább könyvtárakon kívül helyezkednek el, könyvtári *túlkereslet* állt elő;¹¹⁴
- *segédkönyvtáros OKJ* elszívó hatása: „A Bizottság egyúttal felhívja a jogalkotók figyelmét olyan anomáliákra, amelyek a felsőoktatási szférán kívüli, ám annak működését közvetetten mégis érintő jogalkotás eredményez. Ilyen pl. a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény végrehajtásáról a művészeti, a közművelődési és a közgyűjteményi területen foglalkoztatott közalkalmazottak jogviszonyával összefüggő egyes kérdések rendezésére született 150/1992. (XI. 20.) Korm. rendelet 6/B. §-a, ami OKJ szerinti segédkönyvtárosi szakképesítéssel is lehetővé teszi könyvtárvezetői beosztások betöltését

nem szakirányú felsőfokú végzettséggel és szakképesítéssel rendelkező személyek számára. A bizottság véleménye szerint az ilyen, a felsőoktatás területén kívül eső jogalkotás leértékeli a felsőoktatásban szerezhető szakmai végzettségeket és szakképesítéseket, amitől a szakmai követelmények biztosítása érdekében tartózkodni kell” – részlet a Bologna-revízió kapcsán a Magyar Rektori Konferencia Társadalomtudományi Bizottságának (MRK TTB) 2019. november 4-én megfogalmazott javaslatából;

- felmérések szerint a hallgatók jelentős része már nappali tagozaton is munkát vállal,¹¹⁵ továbbá a munkáltatók anyagi hozzájárulása a további végzettséghez elenyésző, a frissen végzetek több mint fele munkaidőn kívül vett részt a képzésben,¹¹⁶ így a *levelező képzés* erőteljesebb ágazati (EMMI közgyűjteményi – BA, MA, PhD – és köznevelési – OTAK, RTAK) támogatása szükséges, ne csak tanfolyamokra legyen fordítható a keret;
- *forráshiány: a társadalomtudományi normatíva* (BA: 300 000–600 000 Ft/fő/év MA: 450 000–800 000 Ft/fő/év)¹¹⁷ szűkösen bizonyul, hiszen rendkívül eszközigényes és külső szakértők bevonásával működtethető a képzés¹¹⁸ (az eseti, nagy közgyűjteményi projektek – a közelmúltból a *Cselekvő közösségek* és *Az én könyvtáram* – nem szólították meg a felsőoktatást, a tanfolyami továbbképzésekre koncentráltak);
- *információhiány az államilag finanszírozott félévekről*: a nemcsak nappali, hanem levelező tagozaton is állami ösztöndíjjal támogatott finanszírozási formában végezhető BA és MA képzésről – a 2006 előtt, főiskolán vagy egyetemen végzett személyek esetében a még rendelkezésre álló állami ösztöndíjjal támogatott félévek száma rendszerint elegendő ahhoz, hogy a mesterszakot, akár levelező tagozaton is állami ösztöndíjjal támogatott finanszírozási formában végezhesék el;¹¹⁹
- *munkáltatói ösztöndíjprogramok*¹²⁰ hiánya;
- *kétszakosság „pótlása”* – alapszakos minor (informatikus könyvtáros BA specializáció helyett más szak 50 kreditese modulja vagy fordítva, kiemelkedő hallgatók esetében kredit-túlfutási díjfizetés nélkül, honorácior státuszban a specializáció és minor is egyaránt végezhető¹²¹) vagy posztgraduális MA képzés (a mesterképzésre nem csak főiskolai szintű vagy alapszakos könyvtáros – szakirányú – diploma birtokában

jelentkezhetnek az érdeklődők, hanem kreditelismertetési eljárás, illetve részismereti képzés¹²² után más szakokról is lehetséges a bemenet);

- az informatikus könyvtáros BA *szakelnevezés* és végzettség a szóba jöhető alternatívák közül bevált, az MA azonban javítható: könyvtártudomány helyett könyvtár- és információtudomány MA lenne kívánatos (ld. Bologna-revízió: MRK TTB javaslata), illetve a végzettségek elnevezésében mindenütt a nemzetközi normáknak megfelelő angol terminológia bevezetése, azaz *Bachelor of Library and Information Science* és *Master of Library and Information Science* (ld. SJR, WoS) – az oklevélbe kerülő végzettség mindkét szinten *informatikus könyvtáros*, mesterszinten *okleveles informatikus könyvtárosként* megkülönböztetve (MA-ban elválnak a szakelnevezéstől);
- *kiegész, fásultság*.¹²³

Személyre szabott professzionalizmus – könyvtár és könyvtáros

Bizonyos gyakorlati kérdésekre az elmélet ad(hat) választ, így a LIS *alkalmazott tudományként* és *alkalmazott tudományegyetemi képzésként* a társadalmi igényeknek, illetve a kulturális/társadalmi innováció elvárásainak felel meg. Természeténél fogva *interdiszciplináris*.¹²⁴ A kutatásnak és a képzésnek elsősorban a könyvtári rendszert kell szolgálnia, azaz szorosan együttműködni. A könyvtáros társadalomtudományi területen végzett, multidiszciplináris kompetenciákkal felvértezett, jelentős humán műveltséggel rendelkező szakember.

A könyvtáraknak mint munkáltatóknak jelentős fejtörést okoz a *versenyszféra abszorpciója*. A *sokoldalú felkészültségű* frissdiplomás könyvtáros szakemberek *új szerepekben* is képesek helytállni, valamilyen gazdasági szektorban keresetté, szívesen foglalkoztatottakká váltak, a képzés tehát eredményesen működik.¹²⁵ A könyvtárakban végzett tevékenységek ugyancsak kiszélesedtek, ezzel új (egy ideig atipikusnak számító) munkakörök keletkeztek (az oktatási funkcióhoz kapcsolódó amerikai példák: „Embedded Librarian [„beépített” könyvtáros]; Academic Liaison Librarian [tanszéki kapcsolattartó könyvtáros]; Outreach and Instruction Librarian [kapcsolatépítésért és használóképzésért felelős könyvtáros]; Continuing Education Specialist [továbbképzési szakértő]; Student Enrichment Librarian [hallgatói eredményességet segítő könyvtáros]; Information

Literacy Coordinator [információs műveltségi koordinátor]; Customer Service Librarian [ügyfélszolgálati könyvtáros]; Director of Research and Instructional Support [kutatás- és oktatástámogató szolgáltatások vezetője]; Librarian for Instructional Design, Outreach, and Training [oktatástervezésért, kapcsolatépítésért és képzésért felelős könyvtáros]”).¹²⁶ Az információökológiában újként jelentkező markánsabb irányok (leágazások)¹²⁷ specializációként vagy esetleg önálló szakként (pl. digitális bölcsész¹²⁸ és írott kulturális örökség kezelő¹²⁹) kooperálva, a könyvtárosképzés *mellett és nem helyett* jöhetnek számításba: a világ vezető könyvtári intézményeit (pl. Birtish Library, Library of Congress, New York Public Library, Harvard Library) továbbra is könyvtáraknak nevezik, ahogy a tudományterület és a képzés elnevezésében is LIS a *nemzetközi terminológia*,¹³⁰ valamint e szakfolyóirat is *Könyvtári Figyelő* címmel jelenik meg.

A jelenlegi könyvtárigazgatók *felelőssége* igen nagy, ugyanis ők fogják meghatározni, hogy a következő könyvtáros (vezetői) generációktól megkövetelik-e a könyvtáros szakirányú (mester)végzettséget. A témában néhány hónappal ezelőtt publikált amerikai felmérés eredményei szerint a tudományos (egyetemi- és szak)könyvtárak vezetőinek többsége rendelkezik *szakirányú mesterdiplomával, és a könyvtárvezetői munkához szükségesnek tartja annak meglétét*.¹³¹

„Mindenki annyit ér, ahogy betölti hivatását”¹³²

Tanulmányunkban Billédi Ferencné több mint három évtizeddel ezelőtt, az MKE 50., jubileumi vándor-

gyűlésén elhangzott gondolatait követve kívántuk a képzés szempontjából igazolni, hogy „*nem az a dolgunk, hogy beszéljünk a könyvtári hivatás szépségeiről, hanem hogy alaposan feltárjuk a nehézségeket; érzékenyen és rugalmasan alkalmazkodjunk a társadalom, valamint a magunk szabta követelményekhez.*”¹³³ Ugyancsak igazolni véljük Hajnal Ward Judit amerikai tapasztalatait, azaz „*a könyvtár szak feladata a szakma elméleti és gyakorlati alapjainak átadása révén olyan komplex informatikai ismeretekkel rendelkező, változatos orientáltságú könyvtárosok kibocsátása, akik a gyorsan változó környezetben képesek lesznek felelősségteljes pozíciók betöltésére, elfogadják és támogatják a változást a szakma fejlődése érdekében, és az ismeretszerzést, szakmai továbbképzést és a tanulást élethosszig tartó folyamatnak tekintik.*”¹³⁴

A könyvtárosképzés helyzete rendkívül összetett megközelítést és hosszú távú tervezést igényel, a diploma egy életen át elkísér. A folyamatosan megújuló képzés stabil alapokon nyugszik, széleskörű karrierlehetőséget biztosít, a végzeteket nagy arányban foglalkoztatja a versenyszféra, ami *kvalitatív* erősségeit, piacképességét, univerzalitását bizonyítja. Az olvasóra bízunk annak *kvantitatív* megítélését, mi lenne, ha a kezdőfizetése a versenyszféra bérszínvonalát csak közelítené, és ha a szakmai presztízsünk csekély mértékben is javulna? Egy sor sikeres könyvtári projektet, valóban egységes könyvtári rendszert és egységben gondolkodó könyvtárosokat tudnánk felmutatni a szigetszerű jó gyakorlatok helyett?

Jegyzetek és irodalom

(Az elektronikus források megtekintése: 2020. január 27.)

1. Máté evangéliuma. 7. fejezet. Magyar Bibliatársulat újföldírtású Bibliája 1990. Forrás: <https://szentiras.hu/UF/Mt7>
2. VARJAS Béla: Könyvtárosképzés. = Magyar Könyvszemle, 63. évf. 1947. 1. sz. 6. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00000/00021/00389/pdf/mkszle_1947korr_004-013.pdf
3. Fokozatváltás a felsőoktatásban. Középtávú szakpolitikai stratégia 2016. 148 p. Forrás: https://www.kormany.hu/download/c/9c/e0000/Fokozatvaltas_Felsooktatásban_HON-LAPRA.PDF
4. Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016. Cselekvési terv 2016–2020. Emberi Erőforrások Minisztériuma. 124 p. Forrás: <https://www.kormany.hu/download/b/>

<fa/11000/EMMI%20fokozatv%C3%A1lt%C3%A1s%20fels%C5%91oktat%C3%A1s%20cselekv%C3%A9si%20terv%20Sajt%C3%B3%20%C3%A9s%20Kommunik%C3%A1ci%C3%B3s%20F%C5%91oszt%C3%A1ly%2020170627.pdf>

5. Kormányzat. Innovációs és Technológiai Minisztérium. Felsőoktatásért, Innovációért és Szakképzésért Felelős Államtitkárság. Forrás: <https://www.kormany.hu/hu/innovacios-es-technologiai-ministerium/tudas-es-innovacio-menedzsmentert-felelos-allamtitkarsag>
6. Ki hová tartozik? Elkészült az új tudományági besorolás. MTA. 2016. szeptember 12. https://mta.hu/mta_hirei/kihova-tartozik-elkeszult-az-uj-tudomanyagi-besorolas-106818 Tudományági Nomenklatúra. MTA. 2017. október 17. Forrás: <https://mta.hu/doktori-tanacs/tudomanyagi-nomenklatura-106809>

7. Tájékoztató a Frascati-rendszerű tudomány-rendszertani osztályozás bevezetéséről a Magyar Tudományos Művek Tárában. MTMT. Forrás: <https://www.mtmt.hu/hirek/tajekoztato-frascati-rendszeru-tudomany-rendszertani-osztalyozas-bevezetesrol-magyar>
8. Frascati Manual. OECD. Forrás: <http://www.oecd.org/sti/inno/frascati-manual.htm>
9. „Information Science & Library Science covers resources on a wide variety of topics, including bibliographic studies, cataloguing, categorization, database construction and maintenance, electronic libraries, information ethics, information processing and management, interlending, preservation, scientometrics, serials librarianship, and special libraries.” Master Journal List. Scope Notes. Social Science Citation Index (SSCI). Web of Science (WoS). Forrás: http://mjl.clarivate.com/scope/scope_ssci/#WU
10. Library and Information Science. Journal Rankings. SJR – Scimago Journal & Country Rank. Forrás: <https://www.scimagojr.com/journalrank.php?category=3309>
11. PANDITA, Ramesh – SINGH, Shivendra: Research Growth in LIS During Last Decade: a Study. = Library Review, 64. évf. 2015. 8–9. sz. 514–532. p. Forrás: <https://doi.org/10.1108/LR-04-2015-0037>
12. HJØRLAND, Birger: Library and Information Science (LIS). = ISKO Encyclopedia of Knowledge Organization. Szerk. Birger Hjørland and Claudio Gnoli. Forrás: <http://www.isko.org/cyclo/lis>
13. MOLNÁR Barbara: Digitális nyomolvasó kerestetik. = HVG, 38. évf. 2016. március 12. 11. (1915.) sz. 54. p.
14. European Curriculum Reflections on Library and Information Science Education. Szerk. Leif Kajberg and Leif Lørring. Copenhagen, Royal School of Library and Information Science. 2005. 241 p. Forrás: <http://euclid-lis.eu/wp-content/uploads/2014/02/european-curriculum-reflections.pdf> és TAMMARO, Anna Maria: The Bologna Process Impact on Library and Information Science Education: Towards Europeisation of the Curriculum. In: Library and Information Science Trends and Research: Europe. Szerk. Amandna Spink – Jannica Heinström. Bingley, Emerald. 2012. 195–215. p. (Library and Information Science; 6.) Forrás: [https://doi.org/10.1108/S1876-0562\(2012\)0000006012](https://doi.org/10.1108/S1876-0562(2012)0000006012)
15. Pl.: KISZL Péter: „Tessék választani!” Informatikus könyvtárosok mesterképzésen innen, alapképzésen túl. = Könyvtári Levelező/lap, 20. évf. 2008. 12. sz. 5–8. p. Forrás: <http://www.epa.oszk.hu/00300/00365/00085/pdf/00085.pdf> és KISZL Péter: Ízlik-e a bolognai? A többciklusú informatikus könyvtárosképzés eddigi tapasztalatai. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 57. évf. 2010. 1. sz. 3–14. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/7651>
16. Az ELTE BTK Könyvtártudományi doktori programjáról bővebben: KISZL Péter: Kutatás és innováció – kompetenciafejlesztés a könyvtár- és információtudományi doktori képzésben. In: Szakmai ismeretek és készségek – átalakuló hivatás. Válogatott könyvtártudományi tanulmányok. Szerk. Barátné Hajdu Ágnes. Budapest, Magyar Könyvtárosok Egyesülete. 2020. [megjelenés alatt]
17. IFLA Trend Report 2019 Update. Forrás: <https://trends.ifla.org/update-2019>
18. Trends. American Library Association. Forrás: <http://www.ala.org/tools/future/trends>
19. Egy közkönyvtári és egy szakkönyvtári példa a nemzetközi trendekről: GISOLFI, Peter: New trends that define the 21st-century library. In: Advances in Library Administration and Organization. Szerk. Delmus E. Williams – Janine Golden – Jennifer K. Sweeney. Bingley, Emerald. 2015. 173–195. p. (Advances in Library Administration and Organization; 33.) Forrás: <https://doi.org/10.1108/S0732-067120150000033005> és Association of College and Research Libraries. Academic Library Impact: Improving Practice and Essential Areas to Research. Összeáll. Lynn Silipigni Connaway – William Harvey – Vanessa Kitzie – Stephanie Mikitish (OCLC Research). Chicago, Association of College and Research Libraries. 2017. Forrás: <http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org.acrl/files/content/publications/whitepapers/academiclib.pdf>
20. Dokumentum-központú, ingyenes alapszolgáltatások; jelentős hozzáadott értékkel bíró, információ-központú, esetenként térítéses szolgáltatások; kulturális örökség megőrzése, átörökítése; közösségi tér; szociális funkció; kiegészítő szolgáltatások. Ismerteti: KISZL Péter: Könyvtárak a közösségért – New Yorkban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 61. évf. 2014. 9. sz. 315–316. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/433/402>
21. ABDULLAHI, Ismail szerk.: Global Library and Information Science. Berlin–Boston, De Gruyter Saur. 2017. (IFLA Publications; 174.) Forrás: <https://www.degruyter.com/view/product/453579>
22. CAMPBELL-MEIER, Jennifer – HUSSEY, Lisa: Exploring Becoming, Doing, and Relating within the Information Professions. = Journal of Librarianship and Information Science, 51. évf. 2019. 4. sz. 962–973. p. Forrás: <https://doi.org/10.1177/0961000618757298> és FRASER-ARNOTT, Melissa Ann: Evolving Practices and Professional Identity: How the New Ways We Work Can Reshape Us as Professionals and a Profession. = IFLA Journal, 45. évf. 2019. 2. sz. 114–126. p. Forrás: <https://doi.org/10.1177/0340035218810960>
23. LUGYA, Fredrick Kiwuwa: What Counts as a Science and Discipline in Library and Information Science? = Library Review, 63. évf. 2014. 1–2. sz. 138–155. p. Forrás: <https://>

- doi.org/10.1108/LR-08-2013-0103 és AUDUNSON, Ragnar A.: Do We Need a New Approach to Library and Information Science? = Bibliothek Forschung und Praxis, 42. évf. 2018. 2. sz. 357–362. p. Forrás: <https://doi.org/10.1515/bfp-2018-0040>
24. A könyvtári trendek, a könyvtárvezetés, a szakmai irányítás, a könyvtárpolitika és a könyvtárügy, a könyvtári rendszer működtetése, valamint a költségvetéstervezés és a gazdálkodás kurrens témaköreit az egyes könyvtártípusok szemszögéből a gyakorlati (vezető) szakemberek bevonásával tárgyaló előadásfolyam 2019 őszi szemeszterben zajlott alkalmairól tudósít: Piaccgazdaság és könyvtárügy – vezetői kompetenciafejlesztés mesterfokon. ELTE LIS. <http://elte-lis.blogspot.com/2019/12/piaccgazdasag-es-konyvtarugy-vezetoi.html> Korábbi híradás a sajtójából: KISZL Péter: Generációk találkozása: kérdések és válaszok napjaink könyvtárügyéről. = Könyvtári Levelező/lap, 28. évf. 2016. 8. sz. 7–13. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00300/00365/00179/pdf/EPA00365_konyvtari_levelezo_lap_2016_08_007-013.pdf
25. Mikrocenzus 2016. 13. A foglalkozások presztízse. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal. 2018. 9. p. Forrás: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_13.pdf
26. PRÓKAI Eszter: Még pedikűrözni is jobban megeri, mint könyvtárosnak lenni. = Index. 2018. március 21. Forrás: https://index.hu/belfold/2018/03/21/meg_pedikurozni_is_jobban_megeri_mint_konyvtarosnak_lenni és „Magyarországon csak az engedheti meg magának, hogy főállású könyvtáros legyen, aki szerzetes, örökölt, lottón nyert, eltartják, máskülönben a szabadidejében is a megélhetéért küzd” – idézi egy német kolléga véleményét: JUHÁSZ Éva: Könyvtárgazda(g)ság: pénzügyi vonatkozású korszerű menedzsmenteljárások könyvtári alkalmazása. Doktori (PhD) disszertáció. Budapest, ELTE BTK. 2019. 10. p. Forrás: <http://doktori.btk.elte.hu/li/juhaszeva/odtDISS.pdf>
27. A Kulturális Szakmai Szervezetek Együttműködési Fórumának közleménye. 2019. március 18. Forrás: https://mke.info.hu/wp-content/uploads/2019/03/2019-03-18-Kult_Egy_kozos_kozlemenypdf
28. Barátné Hajdu Ágnesnek, az MKE elnökének 2019. december 21-én kelt, a Közgyűteményi és Közművelődési Dolgozók Szakszervezete (KKDSZ) elnökének címzett levele. Forrás: http://kkdsz.hu/wp-content/uploads/2020/01/valaszok_szakmai_szervezetektol.docx Ehhez kapcsolódik: Nyílt levél a kulturális munkások bérhelyzetéről. KKDSZ. 2019. december 2. Forrás: http://kkdsz.hu/wp-content/uploads/2019/12/KKDSZ-ny%C3%ADt-levele_dec_2_E.pdf
29. HAMVAY Péter: Demeter Szilárd miniszteri biztosként felel az Országos Könyvtári Rendszer kiállításáért. = hvg.hu. 2019. augusztus 29. Forrás: https://hvg.hu/itthon/20190829_Szocs_Geza_oszk_demeter_szilard_hammerstein_judit_miniszteri_biztos_koltozes
30. VÉRTESY Miklós: Könyvtárosegyletünk fél évszázada (1935–1972). = Könyvtáros, 37. évf. 1987. 3. sz. 166. p.
31. Az idejük feletti erősebb kontroll lehetőségét, magasabb fizetést és ösztinte kommunikációt várnak el a jövő munkavállalói. = PwC Magyarország. 2018. november 20. Forrás: https://www.pwc.com/hu/hu/sajtoszoba/2018/evp_2018.html
32. 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. Forrás: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=30818.376702
33. Könyvtárakat érintő jogszabályok jegyzéke (válogatott, hatályos 2019. augusztus 7-én). Összeáll. Kenyeri Katalin. Forrás: <https://ki.oszk.hu/informacioszolgalatas/hatalyos-jogszabalyok>
34. A magyarországi könyvtárak statisztikai adatai. Könyvtári Intézet. Forrás: <https://ki.oszk.hu/informacioszolgalatas/magyarorszagi-konyvtarak-statisztikai-adatai> és Kulturális statisztika. KultStat. Kulturális Statisztikai Adatgyűjtő Rendszer. <https://kultstat.oszk.hu/#home/public>
35. TÓSZEGI Zsuzsanna: Fejezetek a magyar kulturális örökség digitalizálásának történetéből – 30 éves az ARCANUM kiadó. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 66. évf. 2019. 12. sz. 694. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/12449>
36. Országos Könyvtári Rendszer Projekt. OSZK. Forrás: <http://www.oszk.hu/okr-projekt>
37. Portál program. A könyvtárügy stratégiája 2008–2013. Nemzeti Erőforrás Minisztérium. 2010. június 22. Forrás: <http://www.nefmi.gov.hu/kultura/konyvtar/konyvtari-terulet-100622-1>
38. Egyes könyvtártípusok stratégiái. OSZK Könyvtári Intézet. 2019. április 2. Forrás: <https://ki.oszk.hu/hir/konyvtari-intezet/egy-konyvartipusok-strategiai>
39. Közgyűteményi Digitalizálási Stratégia 2017–2025. 61 p. Forrás: https://www.kormany.hu/download/9/ac/11_000/K%C3%B6zgy%C5%B1item%C3%A9nyi%20Digitaliz%C3%A1si%20Strat%C3%A9gia_2017-2025.pdf
40. BARTOS Éva: A könyvtárosok jövője: a könyvtárosképzés jövője. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 53. évf. 2006. 9. sz. 408. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/5726>
41. 139/2015. (VI. 9.) Korm. rendelet a felsőoktatásban szerezhethető képesítések jegyzékéről és új képesítések jegyzékbe történő felvételéről. Forrás: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=176043.372666

42. 8/2013. (I. 30.) EMMI rendelet a tanári felkészítés közös követelményeiről és az egyes tanárszakok képzési és kimeneti követelményeiről. Forrás: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=158734.364604
43. KISZL Péter: Újratervezés a könyvtárosképzésben. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 62. évf. 2015. 11–12. sz. 399–414. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/605> és KISZL Péter: Könyvtártudomány 2017-től – a katedra szemszögéből. = Könyv és Nevelés, 19. évf. 2017. 1. sz. 26–37. p. Forrás: http://folyoiratok.ofi.hu/sites/default/files/journals/ken_2017-1_online.pdf
44. „LIS is organized according to the Bologna declaration principles at three levels. The bachelor level, where field employability is paramount. The term field is here not only covering traditional institutions like archives, libraries or museums, but any document handling organization. The duration of the bachelor studies is three years. The LIS part should cover at least two terms, and students might be advised to choose other subjects supporting the LIS studies. At the master level, where field employability is still important, especially for higher level positions, but this aim should be shared with the study of items preparing for a role in education or research. The duration of the master studies is two years and should comprise a thesis taking 25 to 50 % of the time allocated. Academic institutions without programmes at the bachelor level, may establish special programmes for students with a broad or specialized academic background. A PhD in LIS should prepare doctoral students for high level teaching and research positions, but field employability should not be excluded. The duration should be limited to three years. Most of the time allocated should be used for thesis work and courses supporting it.” Forrás: EUCLID guidelines for curriculum development. Forrás: <http://euclid-lis.eu/wp-content/uploads/2014/03/euclid-guidelines-cur-dev.pdf>
45. 18/2016. (VIII. 5.) EMMI rendelet a felsőoktatási szakképzések, az alap- és mesterképzések képzési és kimeneti követelményeiről, valamint a tanári felkészítés közös követelményeiről és az egyes tanárszakok képzési és kimeneti követelményeiről szóló 8/2013. (I. 30.) EMMI rendelet módosításáról. Forrás: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=196922.364718
46. Dokumentumtár. MAB. Forrás: <https://www.mab.hu/dokumentumtar>
47. Vö.: Lectures, Workshop Activities, Studio Time, Seminar Discussions, Guest Speakers, Critique and Feedback Sessions. Említi: CLARKE, Rachel Ivy – BELL, Steven: Transitioning from the MLS to the MLD: Integrating Design Thinking and Philosophy into Library and Information Science Education. In: Re-envisioning the MLS: Perspectives on the Future of Library and Information Science Education. Szerk. Johnna Percell – Lindsay C. Sarin – Paul T. Jaeger – John Carlo Bertot (Advances in Librarianship, Vol. 44A). Bingley, Emerald. 2018. 210. p. Forrás: <https://doi.org/10.1108/S0065-28302018000044A018>
48. A MAB akkreditációs elvárásai, szakmai bírálati szempontjai (SzBSz) (osztott és osztatlan) mesterképzési szak/szakirány, tanárszak indításának véleményezésében. Hatályos: 2017. január 1-től. Forrás: http://old.mab.hu/web/tir/doc/szbsz_ms3.pdf
49. A gyenge szakmai érdekérvényesítés a könyvtárosok számát is megtépzázhatta. = KIT Hírlevél, 2019. március 17. Forrás: http://www.kithirlevel.hu/index.php?kh=a_gyenge_szakmai_erdekervenyesites_a_konyvtarosok_szamat_is_megtetpazhatta
50. BALÁZS Sándor: Magasabb színvonalú könyvtárosképzést! = Könyvtáros, 4. évf. 1954. 4. sz. 28. p.
51. SUGÁR Józsefné: Gyakorlatiasabb könyvtárosképzést! = Könyvtáros, 4. évf. 1954. 4. sz. 29. p.
52. KOVÁCS Máté: Nemzetközi konferencia az egyetemi és főiskolai könyvtáros képzés időszzerű kérdéseiről. = Könyvtáros, 8. évf. 1958. 6. sz. 403–406. p.
53. 1970, Miskolc: A könyvtáros pályakép, a képzés és továbbképzés. 1971, Szombathely: A könyvtáros-képzésről és továbbképzésről. Ld.: BÉNYEI Miklós szerk.: A Magyar Könyvtárosok Egyesületének története 1935–2009. Jubileumi kiadvány. Budapest, MKE. 2011. 499. p.
54. PERCELL, Johnna – SARIN, Lindsay C. – JAEGER Paul T. – BERTOT, John Carlo szerk.: Re-envisioning the MLS: Perspectives on the Future of Library and Information Science Education (Advances in Librarianship; 44A, 44B). Bingley, Emerald. 2018. Forrás: <https://www.emerald.com/insight/publication/doi/10.1108/S0065-2830201844A> és <https://www.emerald.com/insight/publication/doi/10.1108/S0065-2830201844B>
55. Hagymányok és kihívások VIII. – országos könyvtárszakmai rendezvény az egyetemi könyvtárban. ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat. Forrás: <https://konyvtar.elte.hu/hu/cikk/hagyomanyok-es-kihivasok-viii-orszagos-konyvtarszakmai-rendezveny-az-egyetemi-konyvtarban>
56. Valóságos könyvtár – könyvtári valóság IV. ELTE LIS. Forrás: <http://lis.elte.hu/vkkv4>
57. EU-információ specializációnkat jelenleg nem indítjuk.
58. Informatikus könyvtáros BA és MA szakfelelőse: Kiszl Péter, információ- és tudásmenedzsment BA specializáció felelőse: Kiszl Péter, könyvtörténeti BA specializáció felelőse: Bibor Máté; zenei könyvtáros specializáció felelőse: Barátné Hajdu Ágnes; informatikus könyvtáros minor felelőse: Kiszl Péter;

- könyvtárostánár OTAK és RTAK szakfelelőse: Barátné Hajdu Ágnes; Könyvtártudományi doktori (PhD) program vezetője: Kiszl Péter.
59. Pl.: KISZL Péter – FODOR János: The „Collage Effect” – Against Filter Bubbles: Interdisciplinary Approaches to Combating the Pitfalls of Information Technology. = Journal of Academic Librarianship, 44. évf. 2018. 6. sz. 753–761. p. [LIS: Q1, IF: 1.608] Forrás: <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2018.09.020> és KISZL Péter – RADÓ Rita – HUBAY Miklós Péter: From Divergence to Convergence in Hungarian Librarianship: Towards a Common Digital Platform. = Libri, 68. évf. 2018. 4. sz. 315–329. p. [LIS: Q2, IF: 0.553] Forrás: <https://doi.org/10.1515/libri-2018-0049>
 60. KISZL Péter – BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli szerk.: Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2016. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2017. Forrás: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/34590> KISZL Péter – CSÍK Tibor szerk.: Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2018. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2018. Forrás: <https://doi.org/10.21862/vkkv2018> és KISZL Péter – BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli szerk.: Valóságos könyvtár – könyvtári valóság IV. Konferenciaprogram az előadások tartalmi összefoglalóival. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2019. 47 p. <http://hdl.handle.net/10831/44574>
 61. Alapszakok, specializációk. ELTE BTK. Forrás: <https://btk.elte.hu/ba/alapszakok>
 62. Diszciplináris MA. ELTE BTK. Forrás: <https://btk.elte.hu/ma/diszciplinaris>
 63. Vö.: „...nyitni a non-profit szektor más intézményei felé, illetve – a korábban sokat bíralt momentumként –, a versenyszféra számára is kell képezni információs szakembereket (elnevezésükkel nem szeretnénk ehelyütt foglalkozni, ez megérne egy külön értekezést, azaz információmenedzsernek, információs tanácsadónak, információs szakértőnek, információbrókernek vagy másképp hívni a könyvtárosokat; a lényeg ugyanis az elsajátított kompetenciákon, az alkalmazott készségeken áll vagy bukik). Ha a szakma széles körű értelmezését professzionális módon, a hagyományos értékek és a modern elvárások közötti egészséges egyensúly megtalálásával, de mindenekelőtt a kereslet és a kínálat optimalizálásának leképezésével végezzük, máris nem beszélhetünk túlképzésről, mivel a hallgatókat felszívják más nem könyvtári területek felé.” Forrás: KISZL Péter: i. m. 2010. 8. p.
 64. KISZL Péter: Pénzügyi kultúra, vállalkozásfejlesztés, képzés: a könyvtár mint a gazdasági fejlődés egyik záloga. In: Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok. 2018. Szerk. Kiszl Péter – Csík Tibor. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2018. 91–101. p. Forrás: <https://doi.org/10.21862/vkkv2018.91> és „Négyes osztályzatot sem ért el a szakma pénzügyi jártasságból, marketing ismeretekből, vezetési ismeretekből és idegen nyelvekből.” Megállapítja: TÓTH Máté: A hazai felnőtt lakosság olvasási és könyvtárhasználati szokásai 2019-ben. Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek. EFOP-3.3.3-VEKOP/16-2016-00001. Az én könyvtáram. Budapest, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. 2020. 44. p. Forrás: http://www.azenkonyvtaram.hu/documents/11543/49234/Toth_Mate_Felnott_olvasas_konyvtarhasznalat.pdf/07ba9b52-f9a3-40b4-84bf-6dbff50d218f
 65. SAUNDERS, Laura: Professional Perspectives on Library and Information Science Education. = The Library Quarterly, 85. évf. 2015. 4. sz. 437. p. Forrás: <https://doi.org/10.1086/682735>
 66. Szakdolgozataink adatai megtalálhatóak az ELTE ALEPH-katalógusában: ELTE katalógus. Forrás: <http://opac.elte.hu>
 67. Informatikus könyvtáros alapszak. ELTE BTK. Forrás: <https://btk.elte.hu/dstore/document/1341/BA%20informatikus%20konyvtaros%20szakzaras%202019-tol%20felvetteknek.pdf>
 68. Minorok. ELTE BTK. Forrás: <https://btk.elte.hu/ba/minorok>
 69. Könyvtártudomány mesterképzési szak. ELTE BTK. Forrás: https://btk.elte.hu/dstore/document/1019/konyvtud_MA_szakzaras_2019-tol%20felvetteknek.pdf
 70. A követelményekről bővebb tájékoztatás és a szakmai gyakorlatok népszerűségéről folyamatosan aktualizált statisztika olvasható: Szakmai gyakorlatok. ELTE LIS. Forrás: <http://lis.elte.hu/OKTATAS/szakgyak.html>
 71. Beszámoló a legutóbbi alkalomról és partnereink szakdolgozati témakínálata: Szakdolgozati témakonzultáció 2019. ELTE LIS. Forrás: <http://elte-lis.blogspot.com/2019/09/szakdolgozati-temakonzultacio-2019.html> és Partnereink szakdolgozati témajavasatai. ELTE LIS. Forrás: <http://elte-lis.blogspot.com/2019/09/partnereink-szakdolgozati-temajavasatai.html>
 72. Doktori programunkról (információk, kurzusok; képzésünk történetéről, doktorált hallgatóink; blog-hírek) intézetünk honlapjának Oktatás menüje tájékoztat: Oktatás. ELTE LIS. Forrás: <http://lis.elte.hu/OKTATAS>
 73. Együttműködés a közegészségügyi információs rendszer fejlesztéséért. ELTE. Forrás: <https://www.elte.hu/content/egyuttmukodes-a-kozegeszsegugyi-informacios-rendszer-fejleszteseert.t.14425>
 74. Együttműködés az Országos Széchényi Könyvtárral. ELTE. Forrás: <https://www.elte.hu/content/egyuttmukodes-az-orszagosszechenyi-konyvtarral.t.11603>

75. Közreműködés az RDA-HU munkacsoportban. ELTE LIS. Forrás: <http://elte-lis.blogspot.com/2019/05/kozremukodes-az-rda-hu-munkacsoportban.html>
76. Könyvtár- és információtudomány a porondon. ELTE. Forrás: <https://www.elte.hu/content/konyvtar-es-informacioudomany-a-porondon.t.6162>
77. Digitalizálják a cirkuszművészet emlékeit is. ELTE. Forrás: <https://www.elte.hu/content/digitalizaljak-a-cirkuszmuveszet-emlekeit-is.t.19532>
78. NÉMETH Katalin: A turkológia szolgálatában. A Hazai György Könyvtár. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 66. évf. 2019. 6. sz. 348–362. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/12311>
79. A FSZEK-ELTE együttműködés tagkönyvtári aspektusai. ELTE LIS. Forrás: <http://elte-lis.blogspot.com/2018/02/afszek-elte-egyuttmukodes-tagkonyvtari.html>
80. FODOR János – KISZL Péter: Projektalapú információtechnológiai kompetenciafejlesztés: digitalizálás, hálózati tájékoztatási rendszerek létrehozása a könyvtár- és információtudományi képzésben. = Képzés és Gyakorlat, 16. évf. 2018. 2. sz. 49–64. p. Forrás: <http://dx.doi.org/10.17165/TP.2018.2.3> és konkrét projektek (Hullámfürdő záróra előtt, Ódry Archivum, Neon Budapest, Könyvek Holokausztja stb.) kiindulóoldala: iNapló.hu. Forrás: <http://inaplo.hu>
81. KISZL Péter: Digitális bölcsészet – régi-új horizontok az interdiszciplinaritásban. = Hungarológiai Közlemények, 19. évf. 2018. 1. sz. 85–100. p. Forrás: <http://hungarologiaikozlemenyek.ff.uns.ac.rs/index.php/hk/article/download/2121/2137>
82. Ennek egyik eredménye a Könyvtári Figyelő hasábjain Megszólított elődök fejezetcímmel közölt korinterjúsorozat: KISZL Péter – PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna: „Szép szellemi szolgálat ez.” Marót Miklós (1928–2006). = Könyvtári Figyelő, 26. évf. 2016. 2. sz. 231–244. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00308/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2016_02_231-244.pdf
KISZL Péter – PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna: Borsa Gedeon, az ízig-vérig bibliográfus. = Könyvtári Figyelő, 26. évf. 2016. 3. sz. 362–376. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00337/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2016_362-376.pdf
KISZL Péter – PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna: „A Széchényi Könyvtár nemcsak kenyeret adott nekem évtizedekig, hanem hivatást is.” Kozocsa Sándor (1904–1991). = Könyvtári Figyelő, 26. évf. 2016. 4. sz. 512–522. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00338/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2016_4_512-522.pdf
KISZL Péter – PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna: „Könyvtárosnak való vagyok, ez érdekelt engem.” Wallerhausen Gyula (1923–2010). = Könyvtári Figyelő, 27. évf. 2017. 1. sz. 68–83. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00343/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2017_1_068-083.pdf
KISZL Péter – PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna: „Harmonikus egységbe olvad itt a józan gyakorlatiasság, az elmélet, a tudományos kutatás és a mások kutatásának a támogatása.” Csapodi Csaba (1910–2004) és Csapodiné Gárdonyi Klára (1911–1993). = Könyvtári Figyelő, 27. évf. 2017. 2. sz. 232–250. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00346/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2017_2_232-250.pdf
KISZL Péter – PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna: „Tudatosan vállalta a könyvtárosságot, s évtizedeken keresztül hűséggel szolgálta választott hivatását egyetlen munkahelyén, a Budapesti Egyetemi Könyvtárban.” Vértessy Miklós (1907–1991). = Könyvtári Figyelő, 27. évf. 2017. 4. sz. 563–573. p. Forrás: http://www.epa.hu/00100/00143/00349/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2017_04_563-573.pdf
83. Egyetemi Könyvtárért Alapítvány. ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat. Forrás: <https://konyvtar.elte.hu/hu/egyetemi-konyvtarert-alapitvany>
84. Nyitott Napok. ELTE LIS. Forrás: <http://lis.elte.hu/nyitottnapok>
85. VKKV konferenciasorozat. ELTE LIS. Forrás: <http://lis.elte.hu/vkkv>
86. Könyvtártörténet-írásunk a Rákosi-korszakról. ELTE LIS. Forrás: <http://lis.elte.hu/konferencia/konyvtartortenetiras2016.html>
87. Legutóbb pl. az OSZK-ban: Kettős könyvbemutató március 27-én! OSZK Könyvtári Intézet. Forrás: <https://ki.oszk.hu/hir/konyvtartudomanyi-szakkonyvtar/kettos-konyvbemutato-marcius-27-en>
88. Megtelt a könyvtárbusz a Trefort-kertben. ELTE. Forrás: <https://www.elte.hu/content/konyvtarbusz-a-trefort-kertben.t.14115>
89. További események felsorolása: ELTE LIS. Forrás: <http://lis.elte.hu/ESEMENYEK>
90. Bővebben: ELTE LIS. Forrás: <http://elte-lis.blogspot.com/search/label/vend%C3%A9gs%C3%A9gben>
91. Az eddig említettekén kívül a hajózási információforrásokkal kapcsolatos kutatásainkról: KISZL Péter: A magyar nyelvű hajózási szakirodalom rekonstrukciója az Európai Unió Duna Régió Stratégiájának tükrében. = Közlekedéstudományi Szemle, 68. évf. 2018. 3. sz. 46–53. p. <https://doi.org/10.24228/KTSZ.2018.3.5> és KISZL Péter: Shipping Information in Hungary – a Library-oriented Diachronic Perspective on the Past, Present and Future. = Folia Toruniensia, 19. évf. 2019. 1. sz. 49–69. p. <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2019.003> Ehhez köthetően egy ismeretterjesztő példa: A hajózási információforrásokról – Kiszl Péter

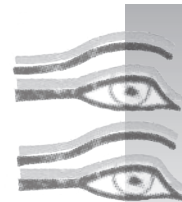
- az M1 műsorában. ELTE LIS. Forrás: <http://elte-lis.blogspot.com/2017/07/a-hajozasi-informacioforrasokrol-kiszl.html>
92. Az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézete jelenleg hat, korszerűen felszerelt számítógépes laborral, valamint egy tanteremmel rendelkezik. 2019-ben vettük birtokba BookEye 4 könyvszkennerünket. Infrastruktúra. ELTE LIS. Forrás: <http://lis.elte.hu/OKTATAS/infraindex.html> és BookEye a könyvtárban. ELTE LIS. Forrás: <http://elte-lis.blogspot.com/2019/05/bookeye-konyvtarban.html> Előkészítés alatt áll a Forum Hungaricum Nonprofit Kft.-vel megkötendő együttműködési megállapodásunk, melynek eredményeképpen több digitalizáló berendezés mellett 2020 tavaszától egy iPad + 3D structure sensor készüléket is alkalmazhatunk az oktatásban.
 93. Hiteles hely – mindenhol, mindenkinek. ELTE LIS. Forrás: <http://elte-lis.blogspot.com/2019/09/hiteles-hely-mindenhol-mindenkinek.html>
 94. Élménybeszámoló: IFLA WLIC Wroclaw 2017. ELTE LIS. Forrás: <http://elte-lis.blogspot.com/2017/10/elmenybeszamolo-ifla-wlic-wroclaw-2017.html>
 95. BOBCATSSS élménybeszámoló. ELTE LIS. Forrás: <http://elte-lis.blogspot.com/2018/02/bobcatsss-elmenybeszamolo.html>
 96. Nemzeti könyvtári tanulmányi ösztöndíj. ELTE. Forrás: <https://www.elte.hu/content/nemzeti-konyvtari-tanulmanyi-osztondij.t.14565>
 97. Felvételi statisztikák. ELTE LIS. Forrás: <http://elte-lis.blogspot.com/search/label/statisztika>
 98. „Az Adminisztratív Adatbázisok Egyesítése (AAE) a Diplomás Pályakövetési Rendszer adatintegráción alapuló modulja, amelynek keretében a Felsőoktatási Információs Rendszerben (FIR) tárolt egyéni szintű adatokhoz kapcsolunk hozzá anonim módon más államigazgatási rendszerekben (Nemzeti Adó- és Vámhivatal, Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő, Magyar Államkincstár, Pénzügyminisztérium és Diákhitel Központ Zrt.) tárolt tényadatokat. Ezzel lehetőségünk nyílik az egyes intézményekben, képzéseken végzett hallgatók munkaerőpiaci helyzetének (pl. munkaerőpiaci státusz, jövedelem) vizsgálatára, hatékonyan támogatva az intézményi stratégiaalkotást, a szakpolitikai döntéshozatalt és a munkaerőpiaci szereplőket is. A 2018-as kutatás alaposágát a 2009/10 és a 2015/16 tanévek között abszolutóriumot szerzett személyek képezik.” Forrás: <https://www.diplomantul.hu/adminisztrativ-adatbazisok-egyesitese>
 99. Diplomás Pályakövető Rendszer. Felvi.hu. Forrás: <https://www.felvi.hu/felsooktatasi-muhely/dpr>
 100. VERES Edit – HOSZNYÁK András: Létezik-e társadalomtudományi big data? = Felsőoktatási Elemzési Jelentések, 3. évf. 2019. 1. sz. Forrás: https://www.felvi.hu/pub_bin/dload/felsooktatasi-muhely/Elemzesi_Jelentesek/FEJ_2019_1.pdf és HARKÁNYI Ádám Máté – HOSZNYÁK András – VERES Edit: Diplomás pályakövetés 2018. Adminisztratív adatbázisok integrációja. Gyorsjelentés. Budapest, Oktatási Hivatal. 2019. Forrás: https://www.felvi.hu/pub_bin/dload/felsooktatasi-muhely/DPR/DPR_Gyorsjelentese_2018.pdf
 101. A mesterképzés vonatkozásában nem közölhetünk szakmatérképet: „A szakon végzettekről jelenleg még nem rendelkezünk diplomás pályakövetési eredményekkel, vagy a végzett hallgatók alacsony létszáma miatt az eredményekből nem kapható releváns információ.” Forrás: Szakmatérkép. Könyvtártudomány MA. Felvi.hu. Forrás: https://www.felvi.hu/felveteli/szakok_kepzesekek/szakleirasok/Szakleirasok/index.php/szak/234/szakmaterkep
 102. A 2015–16. képzés vége tanéve szerinti BA adatok csak az ELTE esetében állnak rendelkezésre, az MA-ra vonatkozóan pedig 2013–14-re nem közölnek adatot, míg 2015–16-ra ugyancsak az ELTE-hallgatóinak statisztikája látható.
 103. DPR AAE GYIK. Forrás: https://www.diplomantul.hu/storage/DPR_AAE_2018_GYIK.pdf
 104. A Debreceni Református Hittudományi Egyetemen (DRHE), az ELTE Savaria Egyetemi Központjában (SEK), az Eötvös József Főiskolán (EJF), az Eszterházy Károly Egyetem (EKE) Jászberényi Campusán, a Kaposvári Egyetemen (KE) és a Nyíregyházi Egyetemen (NYE) megszüntették, illetve kivezették a kínálatból a könyvtárszakot. 2018-ban a Pannon Egyetem (PE) (<https://www.mab.hu/hatarozat/reszletek?pop=12612>), 2019-ben az Apor Vilmos Katolikus Főiskola (AVKF) (<https://www.mab.hu/hatarozat/reszletek?pop=13965>) kísérelte meg az informatikus könyvtáros alapszak indítását, a MAB mindkét esetben nem támogató döntést hozott.
 105. Három tanulmány az egykori szocialista országokból: HOUŠKOVÁ, Zlata: Jak se stát knihovníkem: návod s (ne)jasnými pravidly. = I Tlib, 19. évf. 2016. 1. sz. 11–15. p. Ref. Prókai Margit: Hogyan legyünk könyvtárosok. Útmutató (nem)világos szabályokkal. = Könyvtári Figyelő, 26. évf. 2016. 3. sz. 421–422. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00337/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2016_03.pdf MAZURICKIJ, Aleksandr M.: Krízis bibliotečno-informacionnogo obrazovaniá, ili Po kom zvonit kolokol. = Naučnye i tehničeskie biblioteki, 2018. 5. sz. 14–23. p. Ref. Vizocsekné Péteri Éva: A könyvtáros-informatikus képzés válsága, avagy Akiért a harang szól. = Könyvtári Figyelő, 29. évf. 2019. 1. sz. 138–139. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00355/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2019_01.pdf és LICHNEROVÁ, Lucia – HRDINÁKOVÁ, Ľudmila: Výzvy a bariéry vzdelávania v odbore knižnično-informačné štúdiá : z pohľadu Katedry knižničnej a informačnej vedy Filozofickej fakulty Univerzity

- Komenského v Bratislave. = Knižnica, 20. évf. 2019. 1. sz. 21–33. p. Ref. Prókai Margit: A könyvtár- és információtudományi képzések kihívásai és korlátai – a pozsonyi Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és információtudományi Tanszékének szemszögéből. = Könyvtári Figyelő, 29. évf. 2019. 4. sz. 633–634. p.
106. Pl.: AUDUNSON, Ragnar A.: Library and Information Science Education – Discipline Profession, Vocation? = Journal of Education for Library and Information Science, 48. évf. 2007. 2. sz. 94–107. p. Forrás: <https://www.jstor.org/stable/4032381> és WYMAN, Andrea – IMAMVERDIYEV, Mushvig: Global Trends and Transformations in Library Science Education. = Information and Learning Sciences, 119. évf. 2018. 3–4. sz. 215–225. p. Forrás: <https://doi.org/10.1108/ILS-11-2017-0110> Itt említjük még: Whitepaper: The Value of American Library Association-Accredited Master's Programs. American Library Association, 2016. szeptember 1. Forrás: <http://www.ala.org/educationcareers/value> és Building Strong LIS Education: A Call to Global and Local Action: An IFLA BSLISE Working Group White Paper. University of Cape Town Libraries, 2018. augusztus 29. Forrás: <http://dx.doi.org/10.15641/0-7992-2542-6>
107. Megjelent a rendelet: nem kötelező a nyelvvizsga a felsőoktatási felvételihez. Magyarország Kormánya. 2019. november 15. <https://www.kormany.hu/hu/innovacios-es-technologiai-miniszterium/tudas-es-innovacio-menedzsmentert-felelos-allamtitkarsag/hirek/megjelent-a-rendelet-nem-kotelezo-a-nyelvvizsga-a-felsooktatasi-felvetelihez>
108. Ld.: KOZMÁNÉ Sike Emese: Könyvtárosok a változás harában. A könyvtároshivatás változásai, könyvtárosi jövőkép. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 10. évf. 2001. 6. sz. 36–47. p. Forrás: <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00018/pdf/05valtozas.pdf>; NAGY Dóra: Milyenek a könyvtárosok? = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 14. évf. 2005. 9. sz. 9–18. p. Forrás: <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00069/pdf/02konyvtarosok.pdf> és HAJDU Krisztián – CZEGLÉDI László: Könyvtáros sztereotípiák megjelenése napjainkban. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 28. évf. 2019. 8. sz. 4–16. p. Az 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről 1. számú melléklet) szerint „a könyvtáros felsőfokú szakirányú végzettséggel rendelkező szakember” (http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=30818.255767), így elgondolkodtató adalék önképünkhöz Az én könyvtáram projekt hírszövege: „Folyamatosan felmerült igényekre reagálva sikerült elérhetővé tenni a középfokú könyvtáros végzettséggel rendelkezőknek is „A könyvtárosok szerepe a tanulást támogató könyvtári szolgáltatások megvalósításában” c. blended képzést.” Forrás: Már középfokú könyvtáros végzettséggel is lehet jelentkezni az ingyenes képzésre.
- Az én könyvtáram. 2018. december 31. Forrás: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=30818.376702
109. A hajdani könyvtáros pálya vonzóbbá tétele stratégiai bizottságról bővebben: BARTOS Éva – HANGODI Ágnes: Kötelékben a könyvtárosokért. Bényei Miklós és a Könyvtári Intézet közös erőfeszítései. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 22. évf. 2013. 2. sz. 25–29. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/01300/01367/00210/pdf/EPA01367_3K_2013_02_24-35.pdf; Érdemes lenne a németországi Bibliothek & Information Deutschland (BID) mintájára feléleszteni a kezdeményezést: SCHLEIHAGEN, Barbara: Wie gewinnen wir neues Personal für veränderte Bibliotheken? Die BID AG Personalgewinnung hat ihre Arbeit aufgenommen. = BuB, 70. évf. 2018. 8–9. sz. 470–473. p. Ref. Murányi Lajos. Könyvtári Figyelő, 29. évf. 2019. 1. sz. 170–171. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00355/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2019_01.pdf
110. A XIX. Országos Neveléstudományi Konferencián számos előadás foglalkozott a lemorzsolódással: Szerk. VARGA Aranka – ANDL Helga – MOLNÁR-KOVÁCS Zsófia : Neveléstudomány – horizontok és dialógusok. Absztraktkötet. XIX. Országos Neveléstudományi Konferencia. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet. Pécs, 2019. november 7–9. MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság – PTE BTK Neveléstudományi Intézet, Pécs. 2019. Forrás: http://nevtud.btk.pte.hu/sites/nevtud.btk.pte.hu/files/files/onk2019_absztraktkotet.pdf
111. Az ELTE BTK lemorzsolódás elleni HELP programja (Hallgató eredményességet elősegítő program) tanulástámogatással és tanácsadással is segítséget nyújt, szakmentori hálózatot tart fenn. HELP. ELTE BTK. Forrás: <https://www.btk.elte.hu/help>. Emellett az ELTE Speciális Hallgatói Ügyeket Támogató Irodája (SHÜTI) a speciális szükségletű hallgatókat támogatja annak érdekében, hogy egyenlő hozzáféréssel, akadálymentes módon tudják egyetemi tanulmányaikat elvégezni. SHÜTI. ELTE. Forrás: <https://www.elte.hu/eselyegyenloseg/shuti>
112. Gyorstájékoztató. Keresetek, 2019. január–október. = KSH. 2020. január 6. Forrás: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/ker/ker1910.html>
113. ADPR AAE adatok szerint: az informatikus könyvtáros BA-n 2015/2016. tanévben végzetek közül 2017-ben 45,16% a közszférában, 45,16% a versenyszférában, 6,45% egyéb munkahelyen és 3,23% a non-profit szektorban dolgozott. Forrás: AAE. Diplomán túl. Forrás: <https://www.diplomantul.hu/adminisztrativ-adatbazisok-egyesitese> Ez nem csak magyar sajátosság, ld. pl.: FRASER-ARNOTT, Melissa A: Librarians Outside of Libraries: The Experiences of Library and Information Science Graduates Working Outside of

- Libraries. = Libri, 65. évf. 2015. 4. sz. 301–307. p. Forrás: <https://doi.org/10.1515/libri-2015-0099>
114. Eszenyiné 2015 elején így fogalmazott: „Amennyiben nem sikerül lépéseket tennünk annak érdekében, hogy emelkedjen a szakra jelentkezők és az oda felvettek száma, rövid időn belül komoly gondot jelent majd a szakember utánpótlás. Az ismertett életkori adatok szerint az évi 250–300 frissen végzett könyvtáros szakember iránti igény pusztán a könyvtári területről is nagy biztonsággal előre jelezhető. A pályakövetés adatai szerint az informatikus könyvtáros végzettségű szakemberek elhelyezkedési esélyei viszonylag jók, gyakran a könyvtári területen kívül eső munkakörökben is sikerrel helyezkednek el. A könyvtárostanárok iránti igény is folyamatos az iskolák részéről. Ezt támasztják alá például a Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal Közigallás (kozigallas.gov.hu) állásportáljának hirdetései is. Ahogyan azt már korábban is jeleztem, a tanárképzés nem válthatja ki az informatikus könyvtáros alapképzést és mesterképzést, mint ahogyan ez a három szak képzési és kimeneti követelményeiből egyértelműen következik is.” Forrás: ESZENYINÉ BORBÉLY Mária: A tanulás szerepe az életpálya-építés során: az iskolarendszerű képzés. = Könyvtári Figyelő, 25. évf. 2015. 1. sz. 16. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00092/pdf/EPA000143_konyvtari_figyelo_2015_1_008-045.pdf és ld. még: POÓR József – JUHÁSZ Tímea – HÁMORI Tamás – KARÁCSONY Péter – MACHOVA Renata – CSAPÓ Ildikó: A munkaerőhiány néhány kérdése a közép-magyarországi régióban – empirikus vizsgálat alapján. = Metszetek, 7. évf. 2018. 4. sz. 7–23. p. Forrás: <http://dx.doi.org/10.18392/metsz/2018/4/1>
115. Az ELTE DPR online felmérés szerint 2019 tavaszán a válaszadók 48,4%-a dolgozik tanulmányaival párhuzamosan, közel felük (42,69%) állandó jellegű és határozatlan időtartamú munkaviszonyban. Ld.: Beszámoló az Eötvös Loránd Tudományegyetem 2019. évi online hallgatói felméréséről. 2019. október 14. 6. p. Forrás: https://www.elte.hu/dstore/document/3914/7_Besz%C3%A1mol%C3%B3%20az%20ELTE%202019.%20%C3%A9vi%20online%20hallgat%C3%B3i%20felm%C3%A9r%C3%A9sr%C5%91_jav.pdf és ELTE DPR beszámoló. Forrás: <https://www.elte.hu/dpr/beszamolok?m=356> (egyetemi hálózaton)
116. Beszámoló az Eötvös Loránd Tudományegyetem diplomás pályakövetési rendszer 2019. évi online felméréséről a 2014-ben és 2018-ban végzetek körében. 2019. október 14. 5–6. p. Forrás: https://www.elte.hu/dstore/document/3915/8_2019.%20%C3%A9vi%20v%C3%A9gzett%20DPR%20felm%C3%A9r%C3%A9s%20besz%C3%A1mol%C3%B3_Szen%C3%A1tus%20r%C3%A9sz%C3%A9re.pdf (egyetemi hálózaton)
117. 389/2016. (XII. 2.) Korm. rendelet a felsőoktatási intézmények alaptervekenységének finanszírozásáról Forrás: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=199004.368727 Pl. az informatika képzési terület költségkeretei: BA: 360.000–650.000 Ft/fő/év és MA: 650.000–1.000.000 Ft/fő/év.
118. Vö.: 21 pont A XXI. századi bölcsészképzésért. HÖÖK. Forrás: <https://hook.hu/hu/felsooktatas/21-pont-a-xxi-szazadi-bolcseszkepzesert>
119. „A támogatási idő számítási algoritmusának eredményeit a hallgató egy részletes riport formájában elérheti a Magyarország.hu portálon ügyfélkapus hozzáféréssel, hogy a FIR az intézmények által bejelentett adatok alapján mekkora támogatási idő felhasználást számított ki (<https://ugyintezes.magyarorszag.hu/szolgalatasok/fir.html>). Ennek érdekében valamelyik okmányirodában személyesen szükséges regisztrálni az Ügyfélkapu szolgáltatásra.” Forrás: Hallgatói útmutató. A támogatott félévek számításának alapjai a FIR-ben. 3. p. Forrás: http://www.felvi.hu/pub_bin/dload/felsooktatasimuhely/FIR_fuzet_06_Tamido_szamitas_HLG_20150131.pdf 12 állami ösztöndíjjal támogatott félév áll rendelkezésre a hallgatónak. 2006 előtt végzetek esetében – amennyiben nem merült fel költségterítés fizetése a diplomaszerezésig – 7 félév „elhasználását” vélelmezi a rendszer, így a speciális esetektől eltekintve rendszerint még 5 félév áll az érdeklődők rendelkezésére, ami elegendő a mesterszak (4 félév nappali és levelező tagozaton egyaránt) elvégzéséhez, de egy híján az alapszakhoz (6 félév) is.
120. Az OSZK 2017-ben kiírt előremutató pályázatát további nem követte, illetve más kezdeményezésekről nem tudunk. Nemzeti könyvtári tanulmányi ösztöndíj. ELTE LIS. <http://elte-lis.blogspot.com/2017/07/nemzeti-konyvtari-tanulmanyi-osztondij.html>
121. „A honorácior státusz karunk legtehetségesebb hallgatóinak, minden képzési formában (BA, MA, osztatlan tanári szak) lehetőséget biztosít arra, hogy 50 kredit értékben egy plusz minort, szakirányt vagy adott tanulmányi érdeklődést, avagy kutatási területet szem előtt tartva, egy megalapozottan összeválogatott tanegységlistát, kötelező szakos tanulmányai mellett, megfelelő tanulmányi átlag szinten tartása mellett térítésmentesen elvégezhesen.” Forrás: Pályázati kiírás honorácior státusz elnyeréséhez. 2019–2020. ősz. ELTE BTK HÖK. Forrás: https://btkhok.elte.hu/wp-content/uploads/2019/09/honor%C3%A1cior_ki%C3%ADr%C3%A1s2019-20%C5%91sz.pdf
122. Részismereti képzések. ELTE BTK. Forrás: <https://btk.elte.hu/reszismereti-kepzesek>
123. A felsőfokú képzés megfeszített munkát végez a hallgatók pályán tartása érdekében, hiszen az oktató gyakran ilyen kijelentésekkel is szembesül: „... a könyvtárak helyzete számomra kilátástalan. Nem látok jövőképet magam előtt. ... Ezt a bódét már csak a könyvtáros kollégák tartják össze

- kívülről, belülről. Már se szög, se kötőanyag...” – részlet egy mesterszakos fiatal hallgató 2018-ban írt dolgozatából.
124. Ezt támasztja alá, hogy a képzést végző tanszékek, illetve intézetek bölcsészettudományi (ELTE, PTE, SZTE) vagy informatikai (DE, EKE) fakultásokon működnek.
 125. FRASER-ARNOTT, Melissa: The Value of the MLS or MLIS Degree: Transferable Skills Identified by LIS Graduates in Non-library roles. = The Bottom Line, 29. évf. 2016. 3. sz. 129–141. p. Forrás: <https://doi.org/10.1108/BL-03-2016-0015> és FRASER-ARNOTT, Melissa: Personalizing Professionalism: The Professional Identity Experiences of LIS Graduates in Non-library Roles. = Journal of Librarianship and Information Science, 51. évf. 2019. 2. sz. 431–439. p. Forrás: <https://doi.org/10.1177/0961000617709062>
 126. POLACEK, Kelly Myer – ROY, Lorie – HALLMARK, Elizabeth: Cool Jobs: Expanding the Place of the Library Instruction Curriculum to Assist Graduates in Preparing Students for Atypical Work Environments. = Reference & User Services Quarterly, 55. évf. 2015. 1. sz. 25–29. p. Forrás: <https://journals.ala.org/index.php/rusq/article/viewFile/5795/7264>
 127. Egyik korai példáját írja le Rózsa György az információs tisztviselő fogalmán keresztül: RÓZSA György: Társadalomtudományok és információ. = Magyar Tudomány, 79. évf. 1972. 3. sz. 145–149. p. Forrás: http://real-j.mtak.hu/126/1/MATUD_1972.pdf
 128. KISZL Péter: Digitális bölcsészet a könyvtár- és információtudományban. 5. rész. Felsőoktatási szinergiák. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 66. évf. 2019. 3. sz. 134–148. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/11104>
 129. Könyvtörténeti intézetet alapítanak Egerben. = HEOL. 2019. április 8. Forrás: <https://www.heol.hu/kozelet/helyi-kozelet/konyvtortenet-intezetet-alapitananak-egerben-1637467/?fbclid=IwAR0HzPdRuF7OFssqgFmaEXqB0iKtZ0y2FRKjtzIRVYMsO8mVXqbg5taa0>
 130. A 61. évfolyamába lépett Journal of Education for Library and Information Science ennek ékes bizonyítéka. Forrás: <https://www.utpjournals.press/loi/jelis>
 131. MICHALAK, Russell – RYSAVY, Monica D. T. – DAWES, Trevor A.: What Degree is Necessary to Lead? ARL Directors' Perceptions. = College & Research Libraries, 80. évf. 2019. 6. sz. 752–765. p. Forrás: <https://doi.org/10.5860/crl.80.6.752> Vö.: „...a felsőoktatási könyvtárak emberi erőforrás utánpótlása széles bázison kell, hogy alapuljon. Megállapítható, hogy a fent vázolt feladatrendszerben az egyszakos könyvtáros és informatikus- könyvtáros képzés nem képes a felsőoktatási könyvtárak munkaerő-igényét sem mennyiségileg, sem minőségileg kielégíteni. Egyre nagyobb arányban szükséges különféle tudományterületi ismeretekkel és a könyvtárakban eddig nem ismert kompetenciákkal rendelkező munkatársak alkalmazása, innovatív feladatmegoldó csapatok építése. Ez a jelen munkaerőpiaci körülményei között nem szorítható közgyűjteményi élet-pálya-modell keretei közé.” Forrás: Nagy Zsuzsanna, az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiuma elnöke Ramháb Mária-nak, az Informatikai és Könyvtári Szövetség elnökének 2019. május 3-án írt levele. Forrás: http://ekk.org.hu/sites/default/files/EKK_IKSZ_kilepes.pdf
 132. ARANY János: Öszikék. Forrás: <https://mek.oszk.hu/00500/00596/html/ciklus/28.html>
 133. Idézi: VÉRTESY Miklós: Könyvtárosegyesületünk fél év-százada (1972–1986). = Könyvtáros, 37. évf. 1987. 4. sz. 230. p.
 134. HAJNAL WARD Judit: Nyitott könyvtár. Budapest, Kalligram Kiadó. 2015. 102. p.

Beérkezett: 2020. január 27.

Konferencia és ünnep.

Valóságos könyvtár – Könyvtári valóság IV. konferencia az Eötvös Loránd Tudományegyetemen

FODOR János

Sok-e hetven év?

A hazai könyvtárügy izgalmas, szép tulajdonsága, hogy szakma és tudomány, képzés és gyakorlat egymásrautaltsága éppúgy érdeklődése homlokterében áll, mint a könyv- és sajtótörténet, az olvasásszociológia vagy a könyvtárépítész és az adatsereformátumok jövője. Ez az önfeltárási attitűd sok más szakterületen csak epizódyszerűen, ünnepi alkalmakon kaphat teret, de a tájékoztatás, ismeretátadás és rendezés szakértői számára elválaszthatatlan hivatásuktól. Mint a pedagógia és annak módszertana, a könyvtár és annak tudománya is visszavezethető a régmúltba, de a hazai könyvtárügy arculatát máig meghatározó könyvtári rendszert a Széchenyi Könyvtár munkatársaival az 1948/49-es tanévben létrehozott budapesti egyetemi tanszék alapozta meg. A hosszú évtizedekig koncentrált könyvtártudományi képzés bizonyára hozzájárult ahhoz, hogy a „könyvtáros társadalom” barátságos, egymást számon tartó szakemberek közösségeként kínálhasson megbecsült értelmiségi pályát, hogy a nemes célért könyvek között, széles

látókörrrel dolgozó munkatársi közeg sok kiváló embernek szolgálhasson egzisztenciális menedékként is. Bár emberi léptékkel a hetven év már a személyesen tapasztalt élmények határa, egy tapasztalatot munka közben cserélő, folyamatosan hagyományaira építve megújuló szakmában még belátható közelmúlt, élő előzmény és tanulságokban bővelkedő magyarázat a jelenre.

Az egymásrautaltság harmóniája

Egy szakma számára egyértelműen rangot ad, ha tudását egyetemi szinten oktatják, adják tovább. De a képzés és gyakorlat harmóniáját fenntartani a könyvtárügynél bőségesebben finanszírozott területeken sem egyszerű. Minden tudomány–hivatás viszonylatban érzékelhető a rivalizálás egyetemi, akadémiai szellemi műhelyek, s a gyakorló szakemberek, projektek és kutatóközpontok között, jó esetben ösztönző hatással, kölcsönösen termékeny együttműködési lehetőségeket inspirálva.

A *Valóságos könyvtár – Könyvtári valóság* konferenciasorozat koncepciója e „harmonizáló” tekintetben példaértékű kezdeményezés. Egyetemi rendezvényként, közönségében ott ülnek a szakmát most még „kívülről” tanuló egyetemi hallgatók, a leendő könyvtárosok. Az előadók egyik csoportjában bemutatkoznak a könyvtáros szakma kutató-tudósjelöltjei, doktoranduszként még szintén hallgatóként. Külön blokkban lépnek fel az intézet oktatói, hogy számot adjanak tanórákon túlmutató kutatásaikról, s együtt hallgatják a nyitónap vendégelőadóit, a hazai könyvtárügy elismert, jeles képviselőit, akik első kézből adnak hírt a szakma problémáiról, kérdéseiről, tudományos vizsgálatra érdemes jelenségeiről. Végezetül, de elsősorban: a konferencián kiemelt vendégként osztják meg könyvtárral kapcsolatos gondolataikat olyan tudósok is, akik a kutatás és könyvtárhasználat egymásrautaltságát – kiemelkedő szakmai pályájukkal – más területeken bizonyították.

A 2013 óta két évente megrendezett, könyvtártudománnyal és könyvtártudományi képzéssel foglalkozó tudományos esemény a hazai könyvtár- és információtudomány legjelentősebb szakmai rendezvényesorozatává vált. 2019. november 26. reggelétől másnap késő délutánig az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán (ELTE BTK) több mint félszáz felkért közreműködő osztotta meg gondolatait és kutatói eredményeit kétszázat is meghaladó regisztrált érdeklődővel a negyedik *Valóságos könyvtár – Könyvtári valóság* konferencián.

A Kari Tanácssteremben megszervezett konferencia folytatta a korábbi rendezvények hagyományait: a könyvtár fogalmáról, a tudományos életben betöltött szerepéről szóló előadás megtartására a szervezőbizottság felkérését a *Magyar Tudomány Ünnepe*n ezúttal is kiemelkedő kutatók fogadták el, személyes emlékeik felidézésével segítve újragondolni a jövő kihívásait is.

A megnyitók sorában elsőként *Borhy László* akadémikus, az Eötvös Loránd Tudományegyetem rektora, a Magyar Rektori Konferencia társelnöke köszöntötte a konferencia résztvevőit. *A magyar tudomány ünnepe* 2019. évi mottójához kapcsolódva rámutatott arra, hogy az *Értéktերemtő tudományhoz* nélkülözhetetlen a könyvtár, s a tudományos színvonal fenntartásában kiemelten fontos a könyvtártudományi képzés felelőssége is. A konferenciasorozatot az ELTE kiemelt programjai között méltatva, régészként is hangsúlyozta a tapasztalatcsere nélkülözhetetlenségét.

Bartus Dávid, a Bölcsészettudományi Kar tudomá-

nyos dékánhelyettese köszöntőjében a bölcsészkar oktatási kínálatának szerves részeként tekintett vissza a könyvtártudományi képzés hetven évére. Kiemelte: az egyetlen szobában elindult képzéstől a jelenlegi, több gépteremmel, kiterjedt intézményi együttműködésekre és interdiszciplináris kapcsolatokra épülő képzésig vezető út azt példázza, amire a bölcsész-tudományi képzés minden területe törekszik napjainkban. Nemcsak egyes tudományterületekre kell rálátni, de érzékelni kell az időszerű változásokat, az elvárások átrendeződő hangsúlyait is. „Ahogy a könyvtárosok napi igényekre reflektálva eszköztárként használják tudásukat, ahogy kreatívan összekapcsolják a rájuk bízott gyűjteményeket a korszerű technológiával, s korszerű szolgáltatásokat teremtve aktualizálják a könyvtár hagyományait, úgy kell minden bölcsésznek élő, XXI. századi tudással és kompetenciákkal, kreatívan újraértelmezni évszázadok felhalmozott tudását.”

Kiszl Péter, a Könyvtár- és Információtudományi Intézet (KITI) igazgatója kiemelte, hogy az akkor még Pázmány Péter Tudományegyetemen megkezdett könyvtárosképzés szakmai alapjait a korszak legkiválóbb tudós könyvtárosai dolgozták ki, s oktatók, vezetők nemzedékei áldozatos munkával érték el, hogy a szakma társadalmi megítélése országosan elérje azt a szintet, melyet ma sok tekintetben féltenünk kell. A könyvtártudományi képzőhelyek gyors és radikális csökkenése, a fizetések értékvesztése évek óta csökkenti a könyvtáros hivatás társadalmi presztízsét, ami akkor is aggasztó, ha a piaci szektorban növekszik a könyvtáros végzettségűek iránti érdeklődés. Az Intézet nevében köszönetet mondott a szakmai együttműködő partnereknek, hiszen ebben a helyzetben a termékeny országos és nemzetközi kooperáció, a képzés és gyakorlat összehangolása éppen úgy stratégiai jelentőségű, mint a tudományterületnek rangot adó doktori program, amelynek keretében 1998 óta 45 PhD-védésre került sor.

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI) Könyvtári és Levéltári Főosztályának vezetője, *Sörény Edina* a könyvtár és a könyvtárosok szerepét hangsúlyozta a digitális korban. A változó, de változatlanul fontos szerephez – Magyarország 3900 könyvtárának, 8000 képzett könyvtárosának – nemcsak utánpótlást, de folyamatos, formáló szellemi forrást jelent a jelenleg öt egyetemen folytatott könyvtártudományi képzés.

A köszöntők sorát *Christine Mackenzie*, az International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) elnökének videóüzenete zárta.

Az elnöknő a kulturális örökség megőrzésének társadalmi feladatára hívta fel a figyelmet, hangsúlyozva a technológiai és társadalmi változásokra reflektáló szakma izgalmas, kreatív missziójának érvényességét és jelentőségét.

Tudósok az értékteremtő könyvtárakról

Vida Tivadar egyetemi tanár, az ELTE BTK Régészettudományi Intézet intézetigazgatója régész szemmel, élménygazdagon számolt be a kutatásaihoz kötődően Európa-szerte bejárt könyvtárakról. A szakmai rendszerezettség igénye mellett érzékletesen tette átélhetővé a korszerűség oltárán gyakorta feláldozott otthonosság és hangulatosság fontosságát. Ins-

1. kép

Megnyitó. Balról jobbra: Bartus Dávid, ELTE BTK tudományos dékánhelyettes, Sebestyén György, ny. tanszékvezető, Kovács Ilona, OSZK ny. ov., Kiszl Péter, intézetigazgató, Pataky Csilla, ELTE Alumni Központ vezető, Christine Mackenzie, az IFLA elnöke, Illek Nikolett hallgatói képviselő, Barátné Hajdu Ágnes, tanszékvezető, Borhy László, az MTA rendes tagja, az ELTE rektora, Sörény Edina, Könyvtári és Levéltári Főosztály vezető, EMMI

piráló könyvtárélményei között említette az egyetem után látogatott *MTA Régészeti Intézet* könyvtárát, a külföldi tanulmányútjai során megismert frankfurti archeológiai intézet könyvtárát és a londoni *Warburg Institute* könyvtárát. Münchenben egy évet kutatott az archeológiai könyvtárban, itt talált jelentős kutatási eredményeként egyezéseket hazai és külföldi leletek között. Nemzetközi tapasztalatait felhasználta az ELTE BTK Régészettudományi Intézet könyvtárának

kialakítása során. Bár maga is örömmel látja, hogy ma már rengeteg információ elérhető az interneten, a könyvtár mint közösségi hely jelentősége tapasztalatai szerint nem csökken: továbbra is a személyes találkozások, a közvetlen és hatékony információcsere ideális helyszíne marad, s jó esetben a zavartalan alkotómunkára is alkalmas.

Balázs Géza egyetemi tanár, az ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet általános

2. kép

Tudós előadóink és a pódiumbeszélgetés résztvevői. Balról jobbra: Ferenczy Endréné, OSZK ny. főv., Borsodi Csaba kandidátus, Gereben Ferenc olvasáskutató, tanár, Balázs Géza kandidátus, Kiss Gábor igazgató, Déák Ferenc Megyei Könyvtár, Zalaegerszeg, Szabó Sándor ny. mb. tanszékvezető, Suppné Tarnay Györgyi, Mátyás Melinda, Vida Tivadar egyetemi tanár, az MTA doktora.

igazgatóhelyettese a technológiai fejlődés jövőnkre gyakorolt hatását vizsgálta, hitet téve a könyvtár és a könyv jövője mellett. Az információ korának elemzőjeként élénken foglalkoztatja a kérdés, mi lesz az elmélyült olvasás, a könyv és a könyvtár szerepe a jövőben. Az e-book jelenségről személyes kudarként elismerte: hiába próbálta, nem tudott megbarátkozni az olvasás e formájával, ahogy azt sem szeretné, ha algoritmusok ajánlanának számára új olvasnivalót. Ennek ellenére fel kell készülni az elkerülhetetlen változásokra. A technológiai, illetve nyelvi determinizmus szerint a kommunikáció technológiája és a nyelv magát a gondolkodást is meghatározza. A tudás szerkezetének változása visszavonhatatlan, beléptünk a képiség, az ikonikus fordulat korába. Az internet egyidejűsége és a „jelen-zsugor” jelensége növeli a félelmet a jövőtől, amelyet kiszámíthatatlanul másnak feltételezünk, mint a mindent kitöltő, korlátlanul elérhető jelent. A múlt hozzáférhetővé tétele ezért fontos kihívás a könyvtártudomány számára.

Az egyetemi könyvtárosképzésről

A konferencia első napja hagyományosan a könyvtár- és információtudomány, illetve a felsőfokú képzés helyzetelemzésével foglalkozott.

A 70 éves évfordulóra reflektálva *Borsodi Csaba*, az ELTE BTK Történeti Intézet Történelem Segédtudományai Tanszék egyetemi docense levéltári források alapján elemezte a képzőhely 1949-es megalakulásának körülményeit. Elmondta, hogy 1945 és 1948 között a felsőoktatásban még nem történtek olyan változások, amelyek a bölcsészeti karok képzési rendjét is érintették volna. A Nemzeti Parasztpárt átfogó reform javaslatában *Kovács Máté* működött közre a Vallás- és Közoktatási Minisztérium államtitkáráként, de 1948-ban az új képzési rendet már a kommunisták vitték véghez. A Kari Tanács 1949. október 5-én *Telegdi Zsigmond* és *Varjas Béla* egyetemi magántanárok személyében állított kéttagú igazgatótanácsot az új oktatási egység élére. Az elfogadott javaslat szerint indultak a Pázmány Péter (1950 szeptemberétől Eötvös Loránd) Tudományegyetemen könyvtáros, levéltáros- és muzeológusképzések.

Lükőné Örsi Gabriella, az Informatikai és Könyvtári Szövetség (IKSZ) elnöke a könyvtárakban kialakult komoly munkaerőhiányra hívta fel a figyelmet. A lehetséges okok között kiemelte a képzett szakemberek elvándorlását gyorsító alulfizettség mellett a kétszakos képzés megszűnésének kedvezőtlen hatását. Véleménye szerint az utánpótlás szempontjából

kedvezőtlen az egyetemi felvételhez előírt emelt szintű érettségi is, bár a nyelvvizsga bemeneti követelmését a későbbi hatékony könyvtári munkához fontosnak tartja.

Redl Károly a Magyar Könyvtárosok Egyesületének (MKE) alelnökeként beszélt arról, hogyan foglalkoznak a kezdetektől a könyvtárosok képzési és továbbképzési lehetőségeivel. Az MKE 2016–2021 közötti stratégiájának több pontja a könyvtárosképzés jelenével, jövőjével kapcsolatos, kiemelt stratégiai pontok segítenek a tudatos könyvtárpolitika formálásában, a jövőkép kialakításában, a könyvtárak arculatának formálásában.

Eszenyiné Borbély Mária, az IKSZ és az MKE közös képzési munkabizottságának elnöke, a Debreceni Egyetem adjunktusa a könyvtároshallgatók digitáliskompetencia felkészültségét vizsgálva 2019. novemberi friss felmérési eredményekről számolt be. 2019-ben 1868, 2017-ben pedig 1785 közkönyvtári munkavállaló kompetenciáit mérték föl az EU által kifejlesztett DIGCOMP keretrendszer segítségével. Öt területen 21 kompetenciát vizsgálva kimutatható: a felsőfokú könyvtárosképzés erősíti a hallgatók digitális kompetenciáit.

A szakmai együttműködő partnerek reflexiói a képzés munkaerőpiaci hasznosulásáról

A konferenciasorozat korábbi alkalmaihoz képest újdonságot jelentett a könyvtári valóság szempontjainak megjelenítésében, hogy a képzés eredményeiről és kihívásairól alkotott képet kilenc szakmai együttműködő partnerünk tanulságos tapasztalatcseréje tette többdimenzióssá.

Berecz Ágnes, a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteményének igazgatója elmondta, hogy a 2019 januári tragikus tűzvész okozta károk mellett további nehézséget okoz, hogy a gyűjteménynek három különböző helyszínre kellett kitelepülnie, szolgáltatásaikat csak részlegesen tudják biztosítani. Az újjáépítés során új adatbázisokat is létrehozni, a Könyvtár- és Információtudományi Intézettel kötött együttműködés keretében szakdolgozati témákat hirdettek meg.

Az OSZK Könyvtári Intézet Könyvtártudományi Szakkönyvtár vezetője, *Fazakas Eszter* biztosította az egyetemi képzőhelyet az együttműködés folytatásáról, hivatkozva a szakmai gyakorlatokon részt vett hallgatók véleményére is. Kérdőíves kutatásuk eredménye szerint a hallgatók nagyra értékelték az üresjáratoktól mentes munkát, a támogató környe-

3. kép

Együttműködő partnereink reflexiói a képzésről. Balról jobbra: Berecz Ágnes igazgató, Ráday Gyűjtemény, Redl Károly főigazgató-helyettes, OGYK, Papp Anna Mária főigazgató, OIK, Kóródy Judit Infodok vezető, Fazakas Eszter ov., OSZK KI KSZK, Répászky Lipót üv. igazgató, NAVA, Eszenyiné Borbély Mária, adjunktus, Debreceni Egyetem, Lükőné Őrsi Gabriella, főigazgató-helyettes, MMMK, Haszonné Kiss Katalin régióigazgató, FSZEK

zetet. A két intézmény együttműködése egyértelműen hasznos, így a továbbiakban is készen állnak a könyvtárlátogatásokra, a publikációs lehetőségek kihasználására.

Fonyó Istvánné, a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás (TMT) főszerkesztője hangsúlyozta a BME Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár lehetőségeit mint sokrétű szakmai gyakorló munkára

alkalmas helyszínt. A folyóirattal kapcsolatban felhívta a figyelmet az újjászületett, teljesen digitalizált archívum használatára oktatási forrásként, hiszen 2020-tól előfizetés nélkül, korlátlan lesz a hozzáférés. Haszonné Kiss Katalin, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) régióigazgatója kiemelte, hogy mindig jól megfogható, praktikus célok mentén zajlott az együttműködés: a szakmai gyakorlatok mel-

lett webprojektek, illetve konkrét, jól hasznosítható ajánlások születtek a hallgatók közreműködésével, például honlap-átalakítás, közösségimédia-jelenlét kapcsán. A FSZEK minden évben él a szakdolgozati témajavaslatok lehetőségével, s évente 3–4 hallgató írja diplomamunkáját „hozzájuk”.

Kálóczi Katalin, az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár főigazgatója a közvetlen szervezeti kapcsolatból adódó, de kölcsönös szándékra is épülő, hagyományosan sokrétű együttműködésről számolt be. Kiemelte a szakmai gyakorlatok mellett a szakdolgozati témák, óraadások jelentőségét, a közös rendezvények szerepét és a minőségirányítási program kapcsán kialakult együttműködést. Évente 10–15 hallgatót fogadnak gyakorlatra a feldolgozás, szerzeményezés, tájékoztatás, olvasószolgálat területén. A hallgatók közreműködhetnek a közösségi oldal bővítésében, applikációk fejlesztésében, de az MTMT karbantartásában és az egyetemi repozitórium bővítésében is. *Kóródy Judit*, az Infodok Kft. információszolgáltató központjának vezetője a kompetenciaközpontú oktatásra hívta fel a figyelmet. A cég a KITI-vel folytatott együttműködést egyértelműen hasznosnak látja, a könyvtáros hallgatók széles látóköre fejlesztő látogatások és gyakorlatok mellett a könyvtári szolgáltatások korszerűsítése és az oktatás egyre hatékonyabb támogatása érdekében meghirdetett, sikeres pályázat kapcsán is együttműködnek.

Az Országgyűlési Könyvtár igazgatóhelyetteseként *Redl Károly* a Parlamenti Könyvtár 150 éves történetére és értékeire hívta föl a figyelmet. Az együttműködés keretében támogatják a gyakorlatorientált képzést, kihelyezett foglalkozásokhoz biztosítanak helyszínt, s csoportos látogatásokat szerveznek.

Papp Anna Mária, az Országos Idegennyelvű Könyvtár és Zenei Gyűjtemény (OIK) főigazgatója jó tapasztalatokról számolt be az együttműködés kapcsán. Kiemelte a kihelyezett órák szerepét a zenei könyvtáros hallgatók képzésében, amelyben óraadóként maga is részt vesz. Támogatják a képzést szakdolgozati témajavaslatokkal is, a kölcsönösen hasznos hallgatói témaválasztásra már több példa is hozható. *Kiss Szilárd*, az MTVA Nemzeti Audiovizuális Archívum vezetője biztos abban, hogy eredményes lesz a KITI-vel kötött együttműködés. A gyakorlatra készülők számára érdekes új helyszín és szolgáltatás már jelentős figyelmet kapott a hallgatók körében, így újabb, a korábbinál hosszabb, s a munkafolyamat egészét átfogó gyakorló programot dolgoznak ki.

Ünnepi programok

A konferencia évek során kialakult, optimális programszerkezetétől az első nap délutánján ebben az évben jelentősen eltért a szervezőbizottság: a képzésről szóló előadásokat követően a tudományos eszmecsere szinte észrevétlenül alakult át a könyvtárosképzés, illetve a könyvtár- és információtudomány emlékeztető ünnepévé. Bár a 70 éve indult egyetemi oktatásról már a megnyitón több előadásban is hallhattunk, s a korszakokat reprezentáló fényképek a rendezvény vizuális arculatának is mindvégig részét képezték, a pódiumbeszélgetésen a személyes találkozások és élmények tették igazán átélhetővé e 70 év jelentőségét, folyamatát, a generációkon átívelő szakmai és tudományos közösséget.

A különböző korszakokra emlékező *Ferenczy Endréné Wendelin Lidia*, *Gereben Ferenc*, *Kiss Gábor*, *Mátyás Melinda*, *Suppné Tarnay Györgyi*, *Szabó Sándor* jelenléte, s *Katsányi Sándor Barátné Hajdu Ágnes* tolmácsolta gondolatai a konferencia minden résztvevője számára, így jelenlegi hallgatóinknak is bizvást emlékeztetésekké maradtak.

A Kari Tanácssteremben zajló események lezárulta után, az Intézet folyosóján az ELTE BTK Művészeti-közvetítő és Zenei Intézet hallgatóinak fuvolakoncertjével, majd *Sebestyén György* professor emeritus szavaival megnyílt a kamarakiállítás, mely a tárgyi emlékek és dokumentumok megbecsülésével is magasabb szintre emelte a képzőhely hagyományait tisztelve megújuló működését. *A Bibor Máté* és *Radó Rita* rendezte jubileumi kiállítás január végéig formálta ünnepivé az Intézet hangulatát, addig szabadon megtekinthető volt, majd e sorok írójának gondozásában él tovább virtuális gyűjteményként, melynek folyamatos bővítéséhez várjuk a könyvtáros hallgatók és oktatók minden generációjának közreműködését.

Az oktatók előadásai

A második napon a folyamatban lévő kutatások íze-lítőivel gazdagodott a könyvtár- és információtudományról felmutatott panoráma: az oktatók és doktoranduszok előadásai könyvtörténettől a mesterséges intelligenciáig, esélyegyenlőségtől az okos könyvtár koncepciójáig fogták át interdiszciplináris tudományterületünk teljes spektrumát.

Kiszl Péter: 70 éves a felsőfokú könyvtáros és információs szakemberképzés: helyzetkép és fejlesztési lehetőségek

A KITI igazgatója előadásában folytatta a megnyitóban megkezdett gondolatmenetét: a képzőhely 70 évét áttekintve kereste a jelen problémáira adekvát válaszokat, elemezte a hazai könyvtárügy és munkaerőpiac helyzetére alkalmazható stratégiát. Országos szinten csökken a felvételizők száma, különösen a mesterképzésben. Bár a diplomás pályakövetési adatok szerint az Intézetben végzetteknek BA diplomával csak 7%-a, MA diplomával alig 4%-a nem talál munkát, a választott munkahely tekintetében a versenyszféra magasabb fizetései vonzóbbak. A képzés a fizetésekre nem tud hatni, csak a könyvtári munka vonzóbbá tételében működhet közre. Az előző napon elhangzott partneri észrevételekre reagálva kiemelte: a KITI stratégiai célja az oktatás és a szakmai együttműködések összekapcsolása. Ide tartoznak a szakmai gyakorlatok mellett a partnerek szakdolgozati és TDK témakiírási lehetősége, a könyvtári szakemberek megismertetése, rendszeres bevonása vendégelőadóként az oktatásba. Megemlítette a KITI néhány kiemelt projektjét: *Hazai György* könyvtárának rendezését, *Voit Krisztina* hagyatékának gondozását, az Egyetemi Könyvtárért Alapítványban végzett tevékenységet, a FSZEK-ben a hallgatók által végzett felmérést, a webes tartalomszolgáltatási műhely munkáját, a Digitális Bölcsészeti Központ eredményeit és a könyvtáros szakma figyelmét is felkeltető, képzés és szakma közötti határokat átjárhatóvá tévő rendezvényeket, a *Valóságos könyvtár – Könyvtári valóság* konferencia mellett elsősorban a *Nyitott Napok* sorozatot, könyvbemutatókat, műhelybeszélgetéseket.

Tószegi Zsuzsanna: Digitális bennszülött hallgatók, digitális bevándorló tanárok. Új utak, új módszerek az informatikus könyvtárosok képzésében

Az előadó az oktatásban is érzékelhető nemzedéki technológiai váltást elemezte, a „digitális bevándorló” nemzedék úttörő szerepét összehasonlítva a „digitális bennszülött” hallgatók igényeivel, kompetenciáival. A felsőfokú informatikus könyvtáros képzésben is szükség van az új módszertani és filozófiai alapok alkalmazására. Hasznos és innovatív lehet a design thinking, a frontális ismeretátadás helyett hatékonyabb a projektalapú tanulás, nélkülözhetetlen a multi- és hipermediális tanulási környezet kialakítása.

Barátné Hajdu Ágnes: Trendek a könyvtárépítészeten. Modern könyvtárak, könyvtáralsók a világ minden tájáról

Az UNESCO, ENSZ, IFLA programjában megfogalmazódó elvek szerint újraértelmezett könyvtári funkciók a könyvtári terek kialakításában is megjelennek. A legfontosabb elvárások a központi elhelyezkedés, jó megközelíthetőség, környezettudatosság, fenntarthatóság, gazdaságos üzemeltetés, akadálymentesség (fizikai és virtuális értelemben egyaránt), a funkcionális flexibilitás. A jó belső terek több funkciót tudnak kiszolgálni, aktivitásra, kezdeményezésre ösztönöznek, segítik a tájékozódást. Teret nyer a „four-space model”, melynek értelmében a közkönyvtár egyidejűleg válik az inspiráció, a tanulás, a találkozás és az alkotás színterévé. Az előadó látványos prezentációt tartott az American Library Association által díjazott, az IFLA által „a világ legjobb közkönyvtára” címért versengő, valamint az Australian Library and Information Association által szervezett „Library Design Awards 2019” pályázatra nevezett könyvtárépítészeti megoldásokról.

Bibor Máté: Gyulaffi Lestár Bécsben

Az előadó egy évtizede kutatott témájából adott ízelítőt. A XVI. században élt *Gyulaffi Lestár* nagybátyja, *Gyulaffi László* segítségével került Bécsbe, az alsó-ausztriai tartományi iskolába, majd később az erdélyi fejedelmi udvarba, ahol a kancellária titkára lett. Az 1565-ben alapított, Bécsben működő, császári fenntartású iskolával kapcsolatban számos olyan irat maradt fenn, melyek a Gyulaffi által ott töltött évekre vonatkoznak. Ilyen az 1573. év nyomtatott tanterve és az ebben az esztendőben lezajlott vizsgálat biztosságának jelentése is. Ezekből rekonstruálható, hogyan teltek 1571–1574 között a tizenöt–tizenkilenc éves Gyulaffi napjai az iskolában.

Bella Katalin: „A magyar néphadsereg alezredesként több vers illet, mint Petőfit, a honvédség őrnagyát” – a szerkesztői munka állami ellenőrzése és a reprezentatív irodalmi antológiák válogatási szempontjai az 1950-es években Magyarországon

Az előadó két, a korban reprezentatív antológia, a „Magyar írók Rákosi Mátyásról” és a „Hét évszázad magyar versei”-nek 1951-es és 1954-es kiadását mutatta be mint a *Révai József* kulturális miniszter irodalomellenőrzési elveit tükröző kiadványt. Az irodalmi-művészeti kánonképzés eszközeként elemezte az antológiaszerkesztést mint azt a tevékenységet, amely az irodalomtörténeti állásfoglalásoknál, kiadói

vagy lapszerkesztési döntéseknél is rugalmasabban érvényesíthette a hatalmi diktátumot.

Dippold Péter: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 2018. évi használói elégedettség- és igényfelmérésének néhány tanulsága

Az előadó által elemzett, 2018-ban készült, tagkönyvtári teljességű felmérésben 2505 olvasó vett részt. A használók 34%-a szórakozási és kikapcsolódási céllal, 27%-a személyes érdeklődése kielégítésére használja a könyvtárat, de nyilvánvaló a Központi Könyvtár egyetemi könyvtári funkciója is, ott az olvasók 72%-a használja tanulási céllal a könyvtárat. A KITI mesterszakos hallgatóival 2017-ben végzett felméréssel az új eredményeket összevetve a legfontosabb teendőként jelölte meg a könyvtárhasználat egyszerűsítését, az internetezési lehetőségek fejlesztését, a közösségi funkciók és a távoli használat technikai fejlesztését és tartalmi gazdagítását.

Boda Gáborné Köntös Nelli: Dokumentumleírás és a tudás, ami mögötte áll – az önreflexió szerepe a szakmai önismeret kialakításában

Az előadó kimutatta, hogy a dokumentumleírás során a szakmai önreflexió és önértékelés hozzájárul a megváltozott környezethez való alkalmazkodáshoz, illetve a XXI. század könyvtárossá válásában szemben támasztott új elvárások teljesítéséhez. Az önreflexió mint az élethosszig tartó tanulás szerves része fontos a könyvtári folyamatok hatékony szervezésében is. Az előadó az informatikus könyvtáros alapképzési szak és a könyvtártudomány mesterszak számára a 18/2016. (VIII. 5.) EMMI számú rendeletben megjelent képzési célok, szakmai kompetenciák mentén elemezte, melyek azok az ismeretek, jártasságok, készségek és képességek, amelyek nélkülözhetetlenek a könyvtári gyűjtemények feltárásában résztvevő szakemberek önreflexiójához.

Csik Tibor: A könyvtártudomány és a gépi információkeresés

Az előadó a nemzetközi és hazai könyvtártudomány történetében tekintette át témáját, részletezve Varjas Béla szerepét a rendszerként tekintett könyvtár elfogadtatásában. A KITI történetének későbbi szakaszából kiemelte Horváth Tibor oktatói munkáját, aki nélkülözhetetlen feladatot vállalt az információtechnológia könyvtártudományi oktatásában, az új ismeretanyagok beépítésében. Nagy szerepe volt abban, hogy a könyvtártudományi képzés nem pusztán kibővült, de az új szemlélet szerves beépülésével alapvetően át is formálódott.

Senkei-Kis Zoltán: A könyvtár mint stresszforrás – hogyan oldható a könyvtári szorongás

Az előadás a könyvtár és olvasó kapcsolatának izgalmas háttérkutatására hívta fel a figyelmet. Az olvasók ellenérzése alapvetően négy okra vezethető vissza: nyomasztónak érzik a könyvtár méreteit, nem értik a gyűjtemény elrendezésének a logikáját, nincsenek ismereteik arról, mit kell tenniük a könyvtárban, és nem biztosak abban, hogyan kell kutatni. E frusztrációkat természetesen szégyellik, így félnek segítséget kérni. A szorongás oldása a könyvtárosok és oktatók közös feladata. A siker záloga lehet a felhasználóbarát könyvtári környezet kialakítása, a gátlások leépítésének szükségességét felismerő, támogató könyvtárosi attitűd.

Fodor János: 70/90 – Az archívum valósága és a múlt rekonstruálhatósága

A könyvtártudományi képzés 70 éves volt 2019-ben, Fodor András Kossuth-díjas költő 90 lett volna. A két történet két ponton mindenképpen összekapcsolható: Fodor András az első évfolyam hallgatója volt, s életműve hálózati kiadásán két évtizede dolgoznak a mai könyvtáros hallgatók. A képzés első félévéről meglepően kevés szó esik a kiadott naplóban. Ennek oka az, hogy Fodor András erősen megvágva, szelektálva adta ki naplófeljegyzéseit; a kiadói terjedelmi kérések és az Eötvös Collégiumra fókuszáló kötetkonceptió mellett ennek az is az oka, hogy a személyes napló számtalan, utólag kevésbé fontos vagy nyilvánosságra nem tartozó részletet tartalmaz. Az összehasonlítás tanulságai érdekesek a múlt, annak dokumentumai és a létrehozható, valóságot imitáló virtuális gyűjtemények viszonylatában is. Miként gazdagíthatjuk forrásainkat etikusan, mivel pótolhatjuk a hiányzó részeket? A KITI programjába illesztett tartalomfejlesztés során háttérkutatásokkal, a kiadott szövegek belső kapcsolatrendszerének átjárhatóvá tételével kísérleteznek a hallgatók.

Kerekes Pál: Kihangosított szövegtudomány

Bob Dylan 2016. évi irodalmi Nobel-díját hozta például Kerekes Pál az irodalom és a társművészetek közeledésére, a határok elmosódására, felvezetve a könyvek hagyományos értelmezését újragondoló előadását. A szigorúan írott szövegű műfajok mellett egyre népszerűbbek a hangoskönyvek és a videós szövegadaptációk, bizonyíték erre, hogy a *Magyar Elektronikus Könyvtár* legnépszerűbb dokumentumai között is vezető helyen állnak a hangoskönyvek. A legfontosabb magyar videóantológiák mellett felhív-

ta a figyelmet az új, vizuális és hangzó műfajokra (irodalmi podcast, slam poetry, instagram-vers és insta-sorozat).

Németh Katalin: Szimbólumokkal szimbólumok nélkül: az autizmusbarát könyvtár

Izgalmas betekintést adott az előadó az autizmus spektrumzavarral (ASD) küzdők szempontjaiba, igényeibe, s a könyvtári közegben őket érintő problémákba. Sok autista számára jelent a könyvtár rendezett, csöndes menedéket. Át kell gondolni a kommunikációt (elsősorban a szimbólumkezelés, a metakommunikáció, az irónia okozhat gondot), a társas viselkedés szabályait (fizikai távolságtartás) és az autisták jelentős hányadára jellemző, eltérő szenzoros érzékenységet.

Kosztzyánné Mátrai Rita: OPAC-ok nagyító alatt: hogyan keres egy gyengén látó az online könyvtári katalógusokban?

A közsférőhöz tartozó intézmények honlapjainak akadálymentességét egyre szigorúbb törvények írják elő. 2019. szeptember 23-tól már az újonnan készülő, 2020. szeptember 23-tól pedig a régebbi honlapokat is akadálymentesen kell kialakítani, beleértve a honlapon lévő összes szolgáltatást, valamint a letölthető PDF és Word dokumentumokat. Az előadó a könyvtári OPAC-okat tesztelte egy gyengén látó személy segítségével. Az *ALEPH*, a *Corvina*, a *MOKKA*, a *Qulto*, a *Szikla* egyaránt hagyott kívánnivalót maga után, felmérése szerint a kívánalmaknak egyik sem felel meg tökéletesen.

A doktoranduszok előadásai

Vass Anna Johanna: Katalogizálási elvek és gyakorlat a felsőfokú könyvtárosképzés megindításának éveiben – Goriupp Alisz tanfolyami és egyetemi jegyzetei alapján

A 70 éves évfordulóhoz is kapcsolódott az előadó témája, hiszen Goriupp Alisz (1894–1979) nem csak a XX. századi magyar könyvtárügy egyik kiemelkedő katalogizálási és szabványügyi szakértője volt, de egyike a könyvtártudományi egyetemi képzésbe elsőként bevont könyvtáros szakembereknek. Az első évfolyamoktól töle tanulták a katalogizálás tudományát, s az ő vezetésével készült el az első magyar katalogizálási szabvány 1952-ben. Az Országos Könyvtárügyi Tanácsban a Katalogizálási Szakbizottságot vezette és tagja volt a Könyvtártudományi Főbizottságnak. Az egyetemi tanszék mellett a Ma-

gyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete és az Országos Könyvtárügyi Központ tanfolyamain is tanított bibliográfiászerkesztést és katalogizálást.

Bilicsi Erika: A Plan S irányelv várható hatása a tudományos publikálásra

Az Európai Unió évente 80 milliárd eurót költ kutatástámogatásra, az eredmények 80%-a mégsem nyílt hozzáféréssel jelenik meg. Az előadás ismertette az átmeneti periódus lerövidítését célzó, azonnali és teljes nyílt hozzáférésű közreadást előíró *Plan S* irányelvet, amely 2018. szeptember 4-én jelent meg. Az irányelv folyóirat- és könyvkiadókra és repozitórium-üzemeltetőkre egyaránt vonatkozó követelményei előírják a nyílt licencek alkalmazását, a megfelelő infrastruktúra és intézményrendszer biztosítását és működtetését, a közlési díjak maximalizálását, az egységes stratégiák és eljárások kidolgozását és alkalmazását, a monitorozás és a szankcionálás bevezetését, illetve az értékelési rendszer átalakítását.

Nemes László: A transzferek és a könyvtár szerepe a felsőoktatás és a céges szektor kapcsolatában

A felsőoktatás és a céges szektor közötti információ- és tudásáramlási folyamatok kiemelt szerepet játszanak egy ország K+F+I teljesítménye szempontjából. A felsőoktatási intézmények a DIKW (data, information, knowledge, wisdom) piramis első három szintjének (adat, információ, tudás) mindegyikében állítanak elő új terméket, de vajon mennyire képesek ezen termékek társadalmasítására? A kérdés vizsgálata során el kell különíteni az intézmények reklám/PR/-tevékenységét azoktól a transzferfolyamatoktól, amelyek a tudásvagyon alkotóelemeiből tevődnek össze. Az előadó ismertette az intézményi gyakorlatra leginkább jellemző transzfer-ösvények típusait: ötletlaborok, hallgatói innovációs versenyek, kutatási együttműködések, konzultációs szolgáltatások biztosítása, publikációk, szabadalmak, egyetemi cégek létrehozása.

Simon András: Az adatgazdálkodás feladatai és lehetőségei integrált könyvtári rendszerek számítógépes adatbázisaiban

Az integrált könyvtári rendszerek (IKR) adatbázisai sokkal több adatot őriznek meg, mint amennyit a kereső- és kezelőfelületeken látunk. A legtöbb törlési művelet során a tárolt adatokat valójában nem törlik, csak elrejtik a felhasználók szeme elől. A rendszer működése során feleslegesnek bizonyult információk tehát megmaradnak, mert adatokat törölni mindig kockázatosabb, mint azokat megőrizni

Az előadó áttekintette az egyes IKR-ek archiválási és adatmegőrzési módszereit, illetve az adatbázisokból kötelezően eltávolítandó adatokat, továbbá azokat a rejtett adathalmazokat, amelyekbe a könyvtáros csak a rendszergazda vagy az integrált rendszer fejlesztője segítségével nyerhet betekintést, s ismertette ezen adathalmazok későbbi felhasználási lehetőségeit.

Arany Zsuzsanna: Játékos könyvtárak – könyvtári játékok. A játékosítás módszerének alkalmazása könyvtári környezetben

Az előadó a könyvtári tér átalakulásának, funkcióbővülésének trendjébe illesztve értelmezte a játékosítás koncepcióját. Ahogy egyre fontosabbá válik a személyes elköteleződés növelése, a potenciális új olvasók megszólítása, illetve a könyvtári képzések hatékonyságának erősítése, a játékosítás szerepe és felhasználása is bővül. A hatékony alkalmazás kulcsa a célok megfogalmazása, a motiváció, az útjelzők kitűzése, az előrehaladás megerősítése, az optimális terhelés, a játékon belüli kihívások, az ideális jutalomrendszer és a ranglisták összeállítása.

4. kép

Kiállítás – közönség – oktatók és doktoranduszok

Winkler Bea: Képzelt riport egy chatbot építéséről

A távhasználat, az online jelenlét létezési megvalósítása és a mesterségesintelligencia-kutatás újabb eredményei elkerülhetetlenné teszik, hogy a könyvtár kérdezhető, válaszoló szolgáltatásként akár chatbot alkalmazásával is a használók rendelkezésére álljon. Az egyetemi könyvtárakban a szakdolgozatíráshoz kapcsolódó, évente ismétlődő kérdésekre választ adó chatbot fejlesztésének kulisszatitkaiba engedett betekintést az előadó, elsősorban az ismerethalmaz előrendezésének perspektívájára fókuszálva.

Kovácsné Koreny Ágnes: Okos könyvtárakkal az okos közösségekért

Az „okos város” fogalma olyan intézkedések, fejlesztések gyűjtőfogalmává vált, amelyek a városi életkörülményeknek, illetve az ott élők közérzetének, életminőségének javítását célozzák meg. A célok elérésének fő területei közül a közkönyvtárak közvetlenül az okostársadalom és az okoséletvitel témaköréhez tudnak kapcsolódni: az oktatás és a képzés hangsúlyosan jelennek meg a közkönyvtárak stratégiai terveiben. A minőségi élet, az egyéni és közösségi jóllét megteremtését fenntartható és biztonságos épületeikkel, szolgáltatásaikkal, gazdag kulturális programkínálatukkal tudják segíteni.

Zsömle Viktor: A XXI. század könyvtára – a smart library

1999-ben Kevin Ashton használta elsőként az *Internet of Things* (tárgyak internete – IoT) fogalmát. Az IoT intelligens eszközeit ma már egyre szélesebb körben alkalmazzák: ilyenek az okosvárosokban (smart city) alkalmazott technológiák, az okosotthonok (smart home), az okos eszközöket az oktatásba integráló egyetemek (smart campus), illetve az okoskönyvtárak (smart library). Ez utóbbiak közül egyre többen élnek a napi rutinfeladatok kiváltásával a széles körű automatizálás révén (pl. RFID technológiára épülő önkiszolgáló kölcsönzés). Az előadó bemutatta a Dániában, a Technical University of Denmark könyvtárában (DTU Library) megvalósult smart library koncepciót.

Ráczné Radó Rita: Digitalizálási munkafolyamatok hatása a könyvtári szervezetfejlesztésre – körkép Európa nemzeti könyvtáraiban

A könyvtári innovációval foglalkozó irodalom legnagyobb része a könyvtárak új szolgáltatásairól, projektjeiről vagy rendszereiről számol be, de kevesen foglalkoznak a digitalizálás és a könyvtári innováció

során óhatatlanul felmerülő szervezeti változásokkal, illetve azzal, hogy ezek a fejlesztések miként befolyásolják a könyvtári szervezet feladatrendszerét és struktúráját. Az előadó számos európai nemzeti könyvtár példáján vizsgálta, milyen szervezetfejlesztési válaszokat adtak az intézmények a digitalizálás előtérbe kerülése, a digitális dokumentumok egyre nagyobb számú megjelenése és a digitalizálási munkafolyamatok integrálása során felmerülő kihívásokra.

Nagy Andor: Személyes digitális hagyatékok könyvtári gondozása

A személyes emlékek mind nagyobb hányada válik digitális tartalommal (például levelezések, fényképek), amelyek megőrzésére egyre nő az igény. A feladat nehéz, mert jelenleg nincs hosszú évtizedekig működő adattároló eszköz. A könyvtárak számára adott a lehetőség azon törekvések aktív szereplőivé válni, amelyek célja megakadályozni, hogy a XXI. század „információs fekete lyukká” váljon. A weben számos, évek óta üzemelő digitális hagyatékekkezelő szolgáltatás működik, és ez komoly használói igényt jelez. Az előadó bemutatta a szolgáltatások működési modelljeit, és felvázolt egy lehetséges módot arra, a könyvtárak miként vállalhatnának szerepet a személyes digitális hagyatékok gondozásában.

Szűts Etele: Magyarország és a Holland Királyság digitalizálási stratégiájának összehasonlítása

Az EU tagállamai nem egységes stratégiák mentén végzik kulturális örökségük digitalizálását, melyre vonatkozóan az Európai Bizottság (EB) mindössze egy ajánlást adott ki *A kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetőségéről, valamint a digitális megőrzésről* (2011/711/EU) címmel. Hazánkban az érintett közgyűjteményi és egyéb szakmai szervezetek bevonásával az EMMI kidolgozta a 2017–2025 évekre a *Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégiát* (KDS). Az előadó a KDS-ben meghatározott hazai aggregációs modellt vetette össze a holland módszertannal. A KDS ütemterve szerint megkezdődött a nemzeti szintű webes szolgáltatás kiépítése, amely szolgáltatást a Holland Királyságban már jóval korábban kialakítottak.

Egy országos jelentőségű, többnapos konferencia sikeres megszervezése jelentős erőpróba egy egyetemi intézet életében. A szervezőbizottság Kiszl Péter (elnök), Barátné Hajdu Ágnes (tudományosprogramkoordinátor) és Boda Gáborné Köntös Nelli (titkár) munkája mellett a lebonyolításban mindvégig aktí-

van közreműködő oktatói és hallgatói közösség is komoly munkát végzett: a konferencia rendezetten, az előzetes programnak megfelelően zajlott, a támogató partnerek és a felkéréseket elfogadó előadók együtt, sikerrel teremthették meg ezen a két napon azt a harmóniát, ami egy szakma és tudományterülete, előadó szakemberek és kutató oktatók között a jó értelemben egymásra utalt működés záloga maradhat. Bízunk benne, hogy ugyanolyan jó szívvel emlékezhetünk majd erre az eseményre, ahogy a 70 éves kiállításához relikviákkal hozzájárulókkal osztozhattunk örömről, féltve őrzött képek és tárgyaik újrafelfedezése során.

A konferencia előadásainak anyagaiból – immár hagyományosan – tanulmánykötet készül, melynek megjelenése 2020 nyarára várható.

A konferencia részletes programja, az előadások pontos címei és absztraktjai: <http://lis.elte.hu/vkkv4>, a programfüzet: http://lis.elte.hu/vkkv4/VKKV4_absztraktkotet.pdf.

(A fényképeket Selmeczi Tamás és Fodor János készítették.)

Beérkezett: 2020. január 26.

Könyvtárak. Pont. Neked!

2020. március 3-án a Könyvtári Intézet gondozásában elindult a konyvtarak.hu weboldal, amely az ország könyvtárainak helyben igénybe vehető, illetve online elérhető, a tanulást, tanítást, gyereknevelést, kikapcsolódást támogató, folyamatosan aktualizált információit gyűjti össze és teszi közzé egy felületen. A konyvtarak.hu kiemelt célcsoportja a lakosság, a nagyközönség, ugyanakkor a könyvtárszakma számára inspiráló, innovatív, kreatív hazai és külföldi fejlesztéseket, jó gyakorlatokat is bemutat.

Magyarországon minden ötödik ember könyvtárhasználó, azonban mindezidáig nem volt olyan weboldal, amely egyetlen helyen tette volna elérhetővé a legnagyobb hazai intézményi hálózat szolgáltatásait. A portál hiánypótló az olvasni szerető és a kultúra iránt érdeklődők számára, egyúttal a könyvtárakat és az olvasást is népszerűsíti.

Az oldalon úgy kereshetünk a könyvtárak között, ahogyan az a XXI. században elvárható: láthatjuk a hozzánk legközelebb eső könyvtárak adatait és szolgáltatásait. Egy helyen megtalálhatók az ország különböző pontjain működő könyvtárak által szervezett események, programok. A konyvtarak.hu-n helyet kapott egy gyermekirodalmi ajánló is, amely szülőknek, pedagógusoknak, vagy olvasmányt kereső kamaszoknak ad iránymutatást az ifjúsági irodalom dzsungelében. A konyvtarak.hu új felületet kínál a már évek óta nagy tömegeket megmozgató Veszíts el egy könyvet! játéknak, ugyanis a népszerű közösségi játékot új köntösbe bújította és modern elemekkel gazdagította.

A portálon – a digitális könyvtár menüpont alatt – helyet kapott egy tematikus weboldalról, könyvtárak által fejlesztett digitális tartalmakról szóló gyűjtemény is. Ezek a tartalmak az egyes témák kutatóinak, a téma iránt érdeklődőknek, pedagógusoknak a munkáját segítik egyetlen ponton bemutatva a magyar könyvtári rendszer ilyen irányú kezdeményezéseit.

A honlap felületet biztosít az Országos Széchényi Könyvtár által üzemeltetett Kérdezd a könyvtárost! szolgáltatásnak, továbbá a látogatók közvetlenül keresést indíthatnak a Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA) adatbázisában, ahonnan megtudhatják, hogy az általuk keresett könyv melyik könyvtárban található meg.

A honlap szakmai koncepciójának lényeges eleme, hogy közösen használt, a könyvtári rendszer egészét pozitívan láttató, felhasználóbarát felület jöjjön létre, mely dinamikusságával alkalmas a könyvtárkép pozitív befolyásolására.

A könyvtári rendszer sikeressége emeli az egyes könyvtárak sikerét, de fordítva is igaz, az egyes könyvtárak is hozzátehetnek az ellátási rendszer magas színvonalú, érdeklődés kísérté működéséhez.

A most létrejött portál a könyvtári rendszer közös felülete, melyet együttműködéssel, közös munkával tudunk igazán sikeressé tenni. Az együttműködés praktikus információit az alábbi felületen találhatják:

<http://www.konyvtarak.hu/inform%C3%A1ciok-konyvtaraknak>

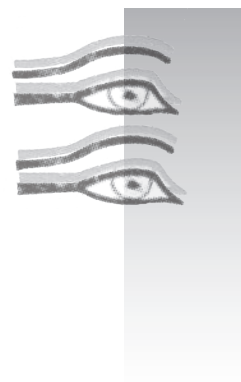
A Könyvtárak.hu Facebook oldalának elérhetősége:

<https://www.facebook.com/K%C3%B6nyvt%C3%A1rakhu-109099383990407/>

Tudás. Élmény. Kapcsolat.

A weboldal szlogenje beszédes: utal a könyvtári rendszer sokszínű szolgáltatásaira is – tudáspont, élménypont, kapcsolatpont. Könyvtárak pont neked!

A weboldal a Közgűjteményi Digitalizálási Stratégia megvalósításának keretében készült.

Civilek a kutatásban – közösségi tudomány a könyvtárban

GAÁLNÉ KALYDY Dóra

Elhangzott 2019. november 26-án a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Egyetemi Központi Könyvtár és Levéltár által rendezett Könyvtár mint híd a tudomány és a kutatás között c. konferencián.

Az open science (nyílt tudomány) mozgalom egyre nagyobb teret hódít magának. Míg pár éve még csak a nyílt hozzáférésről beszéltünk (2002, Budapest Open Access Initiative), ma már szerte a világon nyílt tudományról van szó, melynek csupán egy szelete a nyílt hozzáférés. A legutóbbi sokk 2018 szeptemberében látott napvilágot „Plan S” néven, melynek fő célkitűzése, hogy 2021-re minden államilag támogatott kutatásról megjelenő publikáció nyíltan hozzáférhető legyen bárki számára akár repozitóriumokon keresztül, akár az open access folyóiratokban. A LIBER¹ (Association of European Research Libraries) 2019-es éves konferenciáján az előadások és workshopok 55%-ban a nyílt tudományhoz kapcsolódtak, mind a három plenáris előadás szintén a nyílt tudomány témakörben mutatott be újabb és újabb lehetőségeket.² A konferencia alkalmával megalakult a LIBER legújabb munkabizottsága³ is, mely a szakkönyvtárak, egyetemi könyvtárak citizen science-ben, azaz a kö-

zösségi tudományban betöltött szerepét és lehetőségeit igyekszik minél teljesebben feltérképezni és a jó gyakorlatok mentén útmutatót adni a könyvtáraknak. Izgalmas, kérdésekkel teli témának tűnik a közösségi tudomány. A citizen science fordítása/magyarosítása nem egyszerű, hiszen a citizen állampolgárt jelent, de az „állampolgári vagy polgári tudomány, tudományosság” nem adja vissza azt a frappáns angol kifejezést, mely arra utal, hogy egy tudományos kutatásban nem hivatásos kutatók is, azaz elkötelezett és érdeklődő amatőrök hatékonyan vesznek részt. Az amatőr szó a magyar nyelvben pejoratív értelemmel bír, ezért én magam inkább a közösségi tudomány kifejezést használom.

Érdeklődésem a téma iránt 2018-ban kezdődött, amikor az európai trendek közül az általam megjelölt ki-lenc, a szakmánkat meghatározó területből a felkért tizenhárom hazai könyvtárvezető a citizen science-t (akkor még a tudomány társadalmiasításának nevez-

tem) a legkevésbé meghatározónak rangsorolta,⁴ míg Európában már akkor elkezdődtek a könyvtári citizen science projektek.

Magam is részt veszek a LIBER Citizen Science munkabizottság tevékenységében, ezért úgy érzem, elsősorban magyarázatra szorul, mi is pontosan a *közösségi tudomány*, mert inkább sejtjük, mint tudjuk a megnevezés mögötti tartalmat.

A civil tudomány kifejezés alatt rövidebb-hosszabb tudományos projekteket értünk, melyek vezetői minden esetben az adott szakma elismert szakemberei, mellettük, általuk meghatározott módon nem hivatásos szereplők is részt vesznek a munkában. Olyan elkötelezett, lelkes amatőrök, akik a rájuk bízott feladatot pontosan, precízen végzik. Ez a feladat lehet akár megfigyelés, melyet dokumentálnak, vagy adatbevitel, de egyre népszerűbb egy-egy költő, író, tudós hagyatéki kéziratának átírása is.⁵ Az önkéntesek bevonása szakmai projektbe egyáltalán nem új keletű. A dokumentált legrégebbi közösségi tudományos projekt – persze, akkor még nem így hívták –1900-ban kezdődött: az ún. Karácsonyi Madárszámlálás (Christmas Bird Count⁶) azóta az egyik legsikeresebb közösségi tudományos projektnek minősül. Az újdonság a nyílt tudományban rejlik, a nyílt adatokban és a nyílt hozzáférésben és persze a technikai háttérben, melynek segítségével az elemzések egyre összetettebbek és sokoldalúbbak lehetnek.

A projektekbe rengeteg erőforrást fektetnek a szervezők, hiszen ki kell építeni egy informatikai hátteret, fel kell készíteni a projektben részt vevő önkénteseket, folyamatosan ellenőrizni kell az adatokat és visszajelzést kell adni az önkénteseknek. A mai online világban tulajdonképpen állandóan talpon kell lenni, és állandóan fenn kell tartani az érdeklődést és a lelkesedést.

Felvetődik a kérdés, miért éri meg a kutatóknak nem kevés energiát fektetni egy-egy közösségi tudományos projektbe?

A dokumentált tapasztalatok alapján elmondható, hogy a közösségi tudományos projektek legfőbb haszna, hogy nagy tömegeket lehet megszólítani, sok önkéntessel dolgozhatnak a kutatók, így általában egy-egy megfigyelés, kísérlet, projekt hamarabb befejeződik, és/vagy sokkal nagyobb merítésre tehetnek szert. Olyan kiterjedt munkafolyamatokra kell gondolni, melyeket hivatásos kutatókkal nem tudnának lefedni, egyszerűen azért, mert nincs annyi szakember és/vagy azért, mert határokon és földrészekon átívelő projektekről lehet szó. Szeretném egy példával megvilágítani, ez pedig a „Hubble Asteroid

Hunter”⁷ projekt. A projekt célja, hogy a NASA/ESA Hubble SpaceTelescop által régebben készített felvételeken az önkéntesek azonosítsák az aszteroidák nyomait. A felvételek digitálisan hozzáférhetőek bárki számára. A kutatás lényege, hogy az archivált felvételekből minél több adatot lehessen gyűjteni az aszteroidák méretéről, formájáról, gyakoriságukról, előfordulásukról és a Földre gyakorolt hatásukról. Az önkéntesek által felvett adatokat természetesen minden tudományos projektben ellenőrzik az adott szakterület szakemberei.

A miérteknél meg kell említenünk egy egyáltalán nem elhanyagolható szempontot is, ez pedig az adott tudományos terület ismertsége. A kutatási projekteket nem szokták az autópályák mellett óriásplakátokon hirdetni, általában a köz emberének nincs tudomása arról, milyen kérdések foglalkoztatják a tudományos világot. Azáltal, hogy önkéntesek is bekapcsolódnak a munkába, egy új disszeminációs terület nyílik. Már a toborzás során sokan hallanak az adott kutatásról, azok pedig, akik részt vesznek egy-egy tudományos kutatásban, büszkén mesélnek ismerőseiknek a „munkájukról”. Ezáltal egy teljesen új, megbízható reklámfelülethez jutnak a kutatócsoportok. A közösségi tudományt legtöbb esetben a természettudományos kutatások használják ki, ezáltal a résztvevő közösséget megfelelően érzékenyítik a klímaváltozásról, a zsiráfok csökkenő egyedszámáról, a madarak megváltozott költözési szokásairól stb. Ennek köszönhetően a közösségi tudományos projektek keretében zajló kutatások sokkal nagyobb ismertségre és elismertségre tesznek szert, így az adott szakmában folyó munkának hírértéke lesz.

Számos nagy múltú projektet szerveznek hazánkban is, melyet eddig nem hívtunk sem citizen science-nek, sem közösségi tudománynak, mégis nagyon kedveltek, például a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület által szervezett madárgyűrzéssel és madármegfigyeléssel foglalkozó táborok.⁸

Hogyan lettek a könyvtárak is érdekelték a közösségi tudományos projektekben?

A könyvtár mint harmadik hely ma már kulcsfogalom minden könyvtártípus számára. Ezzel együtt jelent meg a „hub” (csomópont) kifejezés. Mind a két fogalom jól tükrözi a könyvtárak változó, a közösség formálásában betöltött szerepét. Ráadásul a „hub” magában foglalja a kapcsolatszerepet, a könyvtár összeköti a különböző embereket, ötleteket, az innovációt és a fejlesztést.

A könyvtár híd és kapocs egy-egy közösségi tudományos projektben. A könyvtár rendelkezik olyan

erőforrásokkal, melyekkel a legtöbb kutatócsoport nem, ebből pedig az első és legfontosabb a nyitottsága, hozzáférhetősége mindenki számára. A könyvtár rengeteg potenciális önkéntessel bír, hiszen eleve feltételezhető, hogy a könyvtárhasználók különböző érdeklődési körrel rendelkezők, akik szívesen tájékozódnak, autodidakta módon fejlesztik ismereteiket. A másik oldalon pedig ott vannak a könyvtárosok, akik remek kommunikációs készséggel és gyakorlati rendelkeznek, így – megfelelő felkészítés után – a könyvtárosok lesznek azok, akik tájékoztatást tudnak adni a közösségi tudományos projektek menetéről, lehetőségeiről, a csatlakozás tudnivalóiról és szintén a könyvtárosok azok, akik kapcsolatot tartanak a tudományos projekt vezetőjével is, így valóban a híd szerepét töltik be.

A könyvtári infrastruktúra szintén jól használható a helyi projektekben gyűjtött adatok tárolására, hozzáférhetőségére. Több olyan ismert projekt létezik, mely eleve a könyvtárban található forrásokon alapszik. Példa erre a University College London citizen science projektje a *Transcribe Bentham*⁹, mely az egyetemi könyvtár gyűjteményében található *Jeremy Bentham* kéziratok átírását tűzte ki célul. A projekt kapcsán a könyvtár biztosítja azt az internetes felületet, ahol a kéziratok szkennelt másolata elérhető, és ugyancsak a könyvtár biztosítja a digitális gépiratok tárolását.

Könyvtáraink sok projekt-tapasztalattal rendelkeznek: nemcsak csapatmunkában vagyunk jók, hanem tudásmenedzsmentben is, a létrehozott tudástőke megtartásában és megosztásában jelentős rutint szereztünk. Sőt, a saját benyomásom sokszor az, hogy a gyorsan változó mikrokozmoszban könyvtárosaink sokkal rugalmasabban állnak a változásokhoz, mint maguk a kutatók. Az így nyert ismereteket és kompetenciákat kollégáink egy-egy közösségi tudományos projektben is hasznosítani tudják.

Ahogy feltettük a kérdést, hogy miért éri meg a közösségi tudomány a kutatóknak, úgy fel kell tennünk a kérdést magunknak is. Miért éri meg a könyvtáraknak újabb feladatot vállalni?

Az egyetemi könyvtárak és szakkönyvtárak alapfeladata a kutatás támogatása. A kutatástámogatás formája változik, ehhez pedig alkalmazkodunk. Meglévő szolgáltatásainkat nem sokkal kell kiegészíteni ahhoz, hogy sikeres közösségi tudományos projektekben vegyünk részt. Ahogy a cikk elején is szó volt róla, a citizen science az open science (nyílt tudomány) egyik pillére. A hazai egyetemi könyvtárak és szakkönyvtárak rengeteget tesznek azért,

hogy a magyar tudományos kibocsátás láthatóbb és elérhetőbb legyen a világ minden részéről, számos jó gyakorlat hozzáférhető. A közösségi tudományos projektekkel éppen azt a szándékot tudjuk szolgálni, ami a nyílt tudomány célja, hogy a más szakterületen dolgozó laikusoknak is átláthatóbb, érthetőbb és kézzelfoghatóbb legyen egy-egy kutatási téma. A közösség bevonásával ezt a célt tudjuk erősíteni: részt venni egy csillagvizsgálatban, madárgyűrűzésben vagy egy híres magyar író kéziratának átírásában közelebb hozza hozzánk, emberekhez a témát, magunk is figyelmesebbek leszünk iránta. Továbbá, a könyvtárak számára egy közösségi tudományos projekt felér egy marketing eszközzel, hiszen újabb fórumot biztosítunk a szolgáltatásaink népszerűsítésének, alkalmunk nyílik mind a kutatói társadalom, mind az érdeklődő laikusok számára megmutatni, hogy hatalmas lehetőségek rejtőznek falaink között. Egyre népszerűbb a fortepan.hu magyar fényképgyűjtemény, mely szintén az önkéntes közösségre épít. A fotók leírását önkéntes szerkesztők végzik, a Fortepan Fórumon megjelenő információkból kiindulva. Ezt a projektet az különbözteti meg egy közösségi tudományos projekttől, hogy a feltöltött képek nem képezik tudományos kutatás alapját. A citizen science projekteket minden esetben az adott szakterület szakemberei vezetik, és a végén minden esetben közzéteszik – nyílt hozzáféréssel – az eredményeiket. Az MTA Könyvtárban mi magunk is egy közösségi projekt előkészületi fázisában vagyunk, hiszen 2025-ben a Magyar Tudományos Akadémia, 2026-ban pedig az MTA Könyvtár és Információs Központ fennállásának 200. évfordulóját ünnepeljük. Elképzeléseink szerint a közösség segítségét kérnénk az Akadémia történetének képekkel való színesítéséhez, bővítéséhez.

Számos lehetőség kínálkozik közösségi tudományos projekthez való csatlakozásra. A legismertebb projekt aggregátor platform a Zooniverse.org honlap, ahol 11 tudományterületen több ezer lehetőség közül választhatunk. Azonban én arra bízhatnám a hazai könyvtárosokat, hogy keressük meg a hazai lehetőségeket és támogassuk a folyamatban vagy éppen kialakulóban lévő kutatásokat, keressük meg bátran a helyi (egyetem vagy adott település) szakembereit, és vessük fel a „nyitás” lehetőségét. A LIBER Citizen Science Working Group azt a célt tűzte ki maga elé, hogy összegyűjti az európai jó gyakorlatokat, ezek alapján pedig összeállít egy útmutatót könyvtárak számára, melyben lépésről lépésre segíti a kollégákat a citizen science/közösségi tudományos projektek

koordinálásában. Az útmutató első verzióját a LIBER nyári konferenciájára (Belgrád, 2020. június 24–26.) közzétesszük.

Jegyzetek

(Az elektronikus források megtekintése: 2020. január 16.)

1. LIBER honlap. Forrás: <https://libereurope.eu/>
2. 48th LIBER Annual Conference, Research Libraries for Society Trinity College Dublin, 26–28 June 2019.
Forrás: <https://liberconference.eu/wp-content/uploads/2019/06/LIBER-2019-Programme-web-version.pdf>
3. LIBER Citizen Science Working Group honlap. Forrás: <https://libereurope.eu/strategy/innovative-scholarly-communication/citizenscience/>
4. GAÁLNÉ KALYDY Dóra: A magyarországi szakkönyvtárak

előtt álló kihívások = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2018. 9. sz. 437–499. p.

Forrás: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/8379/10333>

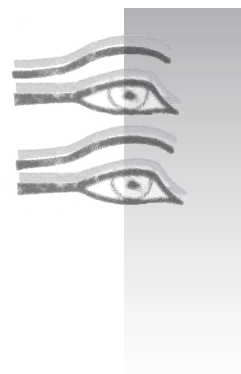
5. Zooniverse honlap.
Forrás: <https://www.zooniverse.org/projects>
6. The National Audubon Society honlapja. Forrás: <https://www.audubon.org/conservation/history-christmas-bird-count>
7. Hubble Asteroid Hunter projekt leírása. Forrás: <https://www.zooniverse.org/projects/sandorkruk/hubble-asteroid-hunter/about/research>
8. A Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület honlapja. Forrás: https://www.mme.hu/aktualis_taboraink
9. A University College London blogja. Forrás: <https://blogs.ucl.ac.uk/transcribe-bentham/2018/03/23/project-update-women-and-citizen-science/>

Beérkezett: 2020. január 16.

KI 20–20. 20 éves a Könyvtári Intézet

A Könyvtári Intézet 2020-ban ünnepli fennállásának 20 éves évfordulóját. Az Intézet jogállását a 6/2000. (III.24.) NKÖM rendelet határozza meg, miszerint a Könyvtári Intézet az Országos Széchényi Könyvtár részjogkörű belső szervezeti egysége, amelynek élén igazgató áll. Tevékenységeit pedig többek között a kulturális törvény (1997. évi CXL Tv.) írja elő. Az Intézet jogelődjei: az Országos Széchényi Könyvtár Módszertani Osztály (Módszertani Kabinet néven is), később Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Az Intézet működését a Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1999. december 31-i létszámából és tárgyi feltételeiből létrejött szervezet biztosította. A 2020. évben többféle módon jeleníti meg az Intézet az elmúlt 20 év tevékenységeit. Az Intézet honlapján <https://ki.oszk.hu/> rendszeresen tesszük majd közzé történeteinket: 20 projektet szeretnénk felidézni. A Könyvtári Figyelő 2020.2. száma ezúttal tematikus tartalommal jelenik meg, amelyben nemcsak az elmúlt húsz év munkájának áttekintése kap helyet, de a jelenlegi legfontosabb feladatokról is számot adunk. Az idei Vándorgyűlésen külön szekcióban kerül sor az Intézet munkájának bemutatására, késő ősszel pedig Környezettudatos könyvtárak, sikeres fenntarthatóság – 20 éves a Könyvtári Intézet címmel konferencia zárja a jubileumi évet.

Okos könyvtárakkal az okos közösségekért¹

KOVÁCSNÉ KORENY Ágnes

Bevezetés

Az elmúlt két évtizedben világszerte jelentős változásokon mentek keresztül a közkönyvtárak. Ezek közül talán a legfontosabb, hogy a hagyományosan gyűjteményspecifikus települési könyvtárak szakítottak a tradicionális működési modellekkel, s közösségvezérelt alapú, nemcsak a közösségért, hanem a közösséggel együtt működő könyvtárakká váltak. Az addig csendes, introvertált könyvtárak a tárolás és a hozzáférés biztosítása mint alapfunkciók mellett számos új funkciót, feladatot vállaltak magukra. E fontos változás egyik legfontosabb előmozdítója a technológiai fejlődés volt, mellette azonban az életmódbeli változások, a tanulási módok megváltozása, a kommunikációs eszközöknek és modelleknek a megváltozása is katalizálta azt, hogy a közkönyvtárak új utakat keressenek a fennmaradás érdekében. Sorra hallhattuk továbbá a híreket a világ számos országából a könyvtárbezárásokról, a finanszírozás, a támogatások csökkenéséről is. Mindezek a változások új gondolkodásmódot, új stratégiát igényeltek a könyvtáraktól a fennmaradás és a relevánsnak ma-

radás érdekében. A könyvtárak folyamatosan arra keresik napjainkban is a választ, hogyan tudnának megújulni, hogyan tudnának válaszokat adni ezekre a kihívásokra.

A könyvtár mindig is az az intézmény volt, amely elsőként nyitott az újdonságokra, s ahol a technológiai változások is elsőként jelentek meg. A digitalizálás, az RFID rendszerek, az e-információk és dokumentumok, az online adatbázisok már mindennapi elemei bármely könyvtár működésének, szolgáltatási rendszerének.

A technológiai fejlődés mellett lényegi változás az újragondolt könyvtárak megjelenése világszerte. Sorra épülnek azok az ikonikus épületek, amelyek már nem csak könyvtárak, hanem sokkal többek annál, s egyfajta turisztikai vonzerőt, attrakciót is jelentenek a településen, szervesen illeszkedve a városok életébe. Megsokszorozódott a látogatók száma ezekben az új típusú könyvtárakban, amelyekbe már nemcsak könyvért, nemcsak a gyűjteményért mennek az emberek, hanem élményekért, melyek egyik fő eleme maga az épített környezet, az újragondolt terek, s mindazok a szolgáltatások, melyeket ezek a terek

támogatnak, kiszolgálják.

A sikeres köztérként, s egyben harmadik helyként működő könyvtárak egészen új funkciókat töltenek be a közösségek életében: az információhoz és a tudáshoz való hozzáférés biztosításán túl a dán four-space-model² szerint az alkotás, a tanulás, az inspiráció és a találkozások helyeként működnek. A könyvtár világszerte egy biztonságos hely, a társadalmi, szociális és digitális befogadás helye, az élethosszig tartó tanulás egyik legfontosabb helyszíne, valamint az emberek és csoportjaik közötti interakciónak helyet és alkalmakat biztosító közösségi tér.

Mindezeknek a változásoknak az ellenére az okos városokról való gondolkodásból, fejlesztési tervekben rendre kimaradnak a könyvtárak világszerte. Joggal merülhetnek fel tehát bennünk a következő kérdések:

1. Hogyan tudnak/tudnának a könyvtárak hozzájárulni az okos városok megteremtéséhez?
2. Hogyan tudják a könyvtárak megmutatni azt a kapacitást, amellyel a célok eléréséhez hozzá tudnak járulni?
3. Milyen tudásra, ismeretekre, képességekre és attitűdökre van ehhez szükség a könyvtárak, könyvtárosok részéről?

Okos város

„Az okos város nem egyszeri akciókból, beruházásokból, szigetszerű megoldásokból áll össze, hanem egy olyan működési modell, amely a folyamatos fejlesztésre épít, a fejlesztések középpontjában pedig a települések legfontosabb szoftverei, a lakosság és a helyi cégek állnak.”³

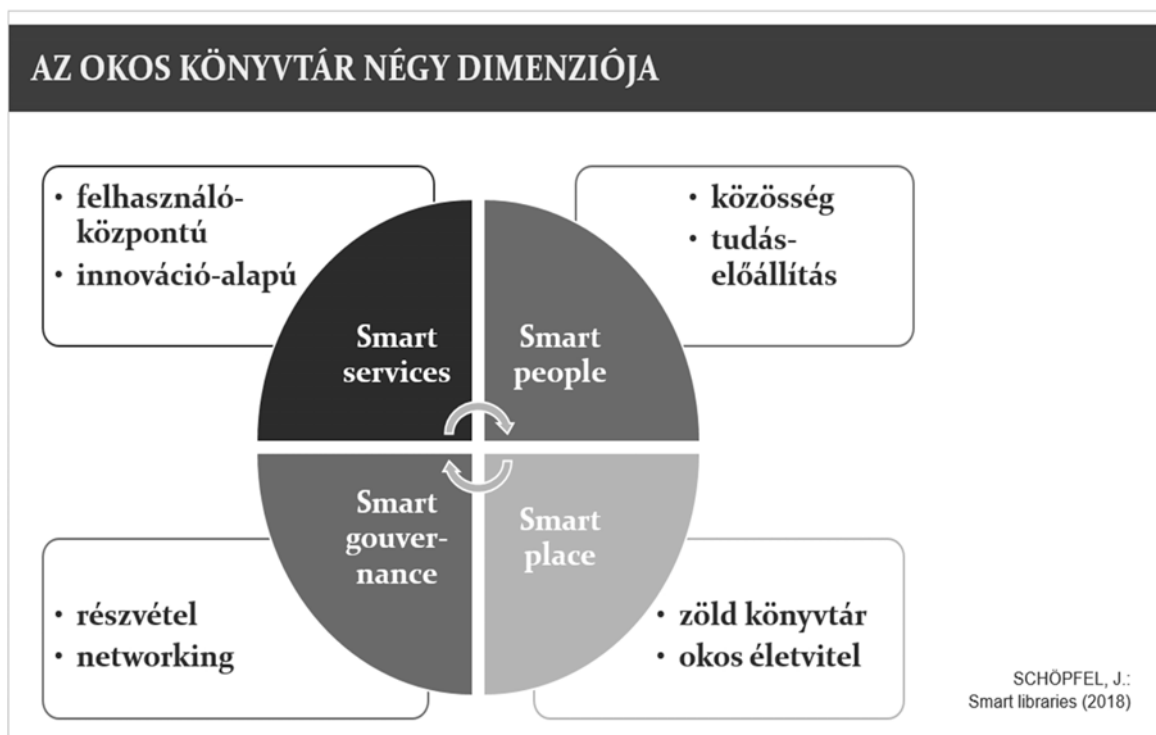
Maga a fogalom, „okos város”, eredetileg a digitális technológiák fejlődéséhez és az azok segítségével kifejleszthető, hatékony közszolgáltatásokon alapuló települések kialakításához kapcsolódott. Mára azonban jelentősen kibővült a tartalma: olyan intézkedések, fejlesztések gyűjtőhalmazává vált a kifejezés, amelyek a városok, a városi életkörülmények és a városokban élők közérzetének, életminőségének javítását célozzák meg. E fejlesztésekben a digitális technológia mellett megjelent a tudatos gazdálkodás és a fenntarthatóság követelménye, valamint a hagyományos, bevált módszerek újrafelfedezése, a mai igények szolgálatába állítása. Az okos város programok egyik stratégiai kulcsterülete lett az okos életvitel témaköre, s az okos várossá válás sarkalatos céljává vált a városok élhetőségének megőrzése és fejlesztése, valamint az életkörülmények és az életminőség javítása.

A *Smart Budapest*⁴ terv jövőképe például az életminőség javításához a modernizációt és a digitális technológiát mint eszközt, a fenntarthatóság jegyében a természetközeli állapothoz való visszatérést, valamint a társadalmi szerepvállalás erősítését, az emberi erőforrások aktív és kreatív hasznosítását tartalmazza. E jövő megteremtéséhez alapvető fontosságú a jó (digitális) infrastruktúra, illetve az arra épülő elektronikus szolgáltatások rendszerének kiépítése, de az is elengedhetetlen, hogy a lakosság képes legyen a digitális eszközök használatára, és rendszeresen használja is a digitális alkalmazásokat, megoldásokat, szolgáltatásokat. A jövőkép harmadik eleme tehát a társadalmi szerepvállalás növelése, *„hiszen egy város akkor tud igazán sikeres lenni, ha természeti és gazdasági lehetőségei mellett emberi erőforrásait is hasznosítja.”⁵* A dokumentum horizontális célként jelöli meg a szolgáltató város megteremtését: *„Az okos város alapkövetelménye a magas színvonalú, hatékonyan működő, mindenki számára azonos feltételek mellett igénybe vehető közszolgáltatásokat nyújtó, stabil és kiszámítható városműködtetés. A szolgáltatás- és ellátásbiztonság színvonalának növelésének ki kell terjednie a városüzemeltetés valamennyi területére, kezdve a közmű-szolgáltatásoktól a közlekedésen át egészen az általánosan vett információs hozzáférésig, ellátottságig.”⁶* A közszolgáltatások magukba foglalják tehát az információhoz való hozzáférés biztosítását is, mely feladat legfőbb letétmenyesei a könyvtárak.

Okos könyvtár

Joachim Schöpfer, az Université de Lille professzorának nevéhez fűződik az okos könyvtár modelljének megteremtése, amely egyfajta válaszlehetőség a könyvtárak létét, szükségességét megkérdőjelező felvetésekre. Az okos könyvtárnak egyelőre nincs egy mindent átfogó, pontos és részletes definíciója, de maga a fogalom és a modell jól leírja a könyvtárak életében lejátszódott legfontosabb változásokat és segíti a jövő könyvtárának elképzelését, kialakítását. Az okos könyvtár Schöpfer értelmezésében egyfajta információs hub-ként hozzáférést biztosít az információhoz és támogatja az információs műveltség fejlesztését. Az okos könyvtárban különböző okos megoldások biztosítják a legkorszerűbb, minőségi könyvtári szolgáltatások alapjait. Megvalósításában a könyvtáraknak úgy kell részt venniük, hogy közben nem adják fel alapfunkcióikat.

Az okos könyvtár Schöpfer szerinti négy dimenziója (1. ábra):

1. ábra

Az okos könyvtár négy dimenziója⁷

1. az okos, felhasználóközpontú vagy közösségvezérelt, a szolgált közösség igényeire és szükségleteire reflektáló és innováció alapú szolgáltatások dimenziója;
2. az okos emberek, az okos társadalom és közösségek dimenziója;
3. az okos, fenntartható és az okos életvitelt támogató hely dimenziója; valamint
4. az okos irányítás (kormányzás) és menedzsment dimenziója, amely magába foglalja a szolgált közösséggel való partnerséget és a lehető leg szélesebb körű együttműködést, networkinget is.

Most nézzük ezt a négy dimenziót részletesebben!

Okos szolgáltatások

Az okos szolgáltatások kapcsán természetesen módon elsőként a legkorszerűbb, innovációs technológiák, IKT eszközök és okos eszközök könyvtári alkalmazására gondolhatunk (pl. RFID, mobil- és drótnélküli hálózatok, távoli hozzáférés, szemantikus web, mesterséges intelligencia, IoT, gépi fordítás, hang- és képfelismerés, természetes nyelvi feldol-

gozás, kiterjesztett valóság stb.). Ugyanakkor fontos hangsúlyoznunk azt is, hogy mindezek az eszközök valójában csak akkor lesznek ténylegesen okos megoldások, ha felhasználóközpontú, közösségvezérelt szolgáltatásfejlesztés elemeként alkalmazzuk, illetve ha a felhasználók tudják is használni őket. „*Smart is more user-friendly than intelligent*”, vagyis az okos megoldás inkább felhasználóbarát, mint pusztán intelligens⁸. Vagyis ahelyett, hogy megpróbálnánk a felhasználót a meglévő könyvtári szolgáltatásokhoz adaptálni, az okos könyvtáraknak kell a felhasználói igényekhez alkalmazkodniuk.

Okos emberek

Az okos emberek, okos társadalom dimenziója kapcsán a legfontosabb hívószavak: az információhoz való hozzáférés; a tudás-előállítás, az új tartalmak létrehozása; az okos egyének és okos közösségek, s ehhez kapcsolódóan az okos könyvtári közösségek – beleértve a használókat és a könyvtárosokat egyaránt. A XXI. század könyvtárában az emberek nem pusztán olvasók, hanem fogyasztók és kreatórok is: alkotói, előállítói új tartalmaknak (vö. alkotás

helyeként működő könyvtár), a könyvtárosok pedig egyfajta vezető, irányító, facilitatori és co-kreátori szerepet töltenek be.

Okos város csak okos emberekkel építhető. Az okos város polgára rugalmas, kreatív, toleráns, kozmopolita, felhatalmazottsággal bír, résztvevő, akinek képzettsége, felkészültsége emberi és társadalmi értéket jelent. Ezeket a tulajdonságokat kell a könyvtári szolgáltatásoknak támogatniuk.

Okos hely

A harmadik dimenzió fő aspektusai egyrészt maga a fizikai tér (a könyvtárápületek, a terek), ahol a kulcsszó a rugalmasság; másrészt pedig a könyvtár mint hely, ahol a dolgok történnek, még hozzá fontos, emlékezetes dolgok (legyenek azok kellemesek vagy kellemetlenek)⁹. A dimenzió hívószavai a fenntartható, zöld könyvtár, valamint az okos életmód támogatása (egészség, biztonság). Az okos helyként működő könyvtár működésével és szolgáltatásaival kapcsolódik az okos környezet megteremtéséhez:

- egyrészt ökológiai aspektusból (zöld könyvtár, fenntartható épületek, forrásmenedzsment), másrészt
- a könyvtárápületekhez kapcsolódó, az okos életmóddal összefüggő megoldásokkal (pl. monitoring rendszerek, biztonságos, egészséges környezet), harmadrészt pedig
- a találkozások helyeként működő könyvtárként, ahol az innovatív megoldások alkalmazása éppen olyan fontos, mint a közösségépítés, a helyi közösségek és a társadalmi kohézió erősítése. Ennek kulcsfontosságú eleme a különböző új eszközök, módszerek – mint például a közösségvezérelt működés¹⁰, a placemaking¹¹ vagy a design thinking¹² – könyvtári alkalmazása.

Okos irányítás, kormányzás

E dimenzióknak intézményi és politikai aspektusa egyaránt van; hívószavai az együttműködés, a kollaboráció, a kooperáció, a partnerség, az állampolgárok bevonása, a részvétel és networking.

Az okos menedzsment egyrészt egy átláthatóbb adminisztrációt, működést, a könyvtári adatok valós idejű elemzését és felhasználását jelenti a könyvtári stratégiaalkotásban és döntéshozatalban a minőség javítása érdekében; másrészt a felhasználók részvételét a működési és fejlesztési döntésekben, azaz a felhasználó a könyvtár érdekelt felévé (stakeholder)

válik, s részt vesz a könyvtár működtetésében és adminisztrációjában is.

Az okos networking, az intelligens hálózatépítés az okos kormányzás második aspektusa, vagyis más szavakkal a könyvtár nyitottsága és beágyazottsága társadalmi és kulturális környezetében. A könyvtárnak olyan intézményként kell működnie, amely egy nagyobb ökoszisztéma elemének tekinti magát, s folyamatosan nyitott a partnerségre. Az okos kormányzás kulcsszava a kollektív intelligencia, amelynek alapja a könyvtár személyzete, a könyvtár közössége és a partnerintézmények közötti megosztott felelősség. A közkönyvtár sok szempontból hozzájárulhat a helyi politikához, a kultúrához és az oktatáshoz, s fontos szereplője az információs műveltségi hátrányok felszámolására irányuló kezdeményezéseknek a releváns információkhoz és szociális szolgáltatásokhoz való hozzáférés biztosítása és a különböző könyvtári programok révén.

Jó gyakorlatok

IFLA

Az IFLA az ENSZ Agenda 2030 – Sustainable Development Goals című programjával¹³ összefüggésben tárja fel az okos városok és a könyvtárak kapcsolódási lehetőségeit. Az ENSZ 11. sz. fenntarthatósági célterülete a fenntartható városokkal és közösségekkel foglalkozik (SDG11 Sustainable Cities and Communities). Ennek értelmében az IFLA az egyetemes alapszolgáltatások szükségességét hangsúlyozza, amelyet a könyvtárak biztosítani tudnak, s mindenki számára biztonságos, megbízható helyet kínálnak, ugyanakkor a tanulás és képzés támogatása révén hozzá tudnak járulni az emberek különböző készségeinek és képességeinek fejlesztéséhez is. Az okos városok teljes hatása azonban csak akkor jelentkezik, ha a társadalom minden tagja kihasználhatja a kínált lehetőségeket, a jobb összeköttetéstől az új digitális szolgáltatásokig és a döntéshozatalba való bekapcsolódás esélyéig.¹⁴

ALA

Az American Library Association (ALA) a fő könyvtári trendek közé sorolja az okos városok témáját¹⁵. Technológiai alapú megközelítésükben az okos városok három fő eleme

- az információs és kommunikációs technológiák (IKT), amelyek adatokat generálnak és összesítenek,

- a különböző analitikai eszközök, amelyek az adatokat felhasználható információkká alakítják, valamint
- mindazok a szervezeti struktúrák, amelyek ösztönzik az együttműködést, az innovációt és ezen információk alkalmazását a nyilvános problémák megoldása, a polgárok életének javítása érdekében.

E folyamatokban a könyvtárak mint adat- és információgyűjtő, megőrző és szolgáltató intézmények szerepét emelik ki (ld. nyílt adatok és e-kormányzás); a könyvtárak mint mindenki számára elérhető és biztonságos terek jelentőségét hangsúlyozzák (melyek ebbéli minőségükben segíthetik az egyenlőtlenségek leküzdését), s amelyek ugyanakkor fontos helyszínei a közösségi párbeszédnek és találkozásoknak is.

Ausztrália

Ausztrália másfél ezer közkönyvtára között ún. zászlóshajókat, hagyományos könyvtárakat és mobil könyvtárakat egyaránt találni. A közkönyvtárak szolgáltatásait évente mintegy 8,6 millió regisztrált könyvtárhasználó veszi igénybe, a könyvtárlátogatások száma pedig eléri a 112 milliót. Az Australian Library and Information Association (ALIA) 2016-ban egy brosrában¹⁶ mutatta meg, hogyan támogatják a könyvtárak az okos város programokat. Megfogalmazásuk szerint az ausztrál közkönyvtárak

- díjnyertes könyvtáráépületekkel segítik az okos városok megteremtését;
- hozzáférést biztosítanak a legkorszerűbb technológiai eszközökhöz és megoldásokhoz;
- működésükkel és szolgáltatásaikkal támogatják a gazdasági jólétet;
- lehetővé teszik a kreatív iparágak hálózatosodását és növekedését;
- informális és nem formális oktatási lehetőségekkel, programok gazdag kínálatával támogatják a művelt, írástudó nemzet megteremtését;
- digitális hozzáférés és szolgáltatások biztosítása révén segítik a bevándorlók és a helyi közösségek tagjainak bevonódását a társadalomba.

Több ausztrál könyvtár épülete díjnyertes építészeti alkotás, s mint ilyen, a városok okos város törekvéseinek fizikai manifesztációja, építészeti fókuszpont és közösségi központ. A közkönyvtárak technológiai hotspotokként szélessávú internet-hozzáférést biztosítanak, nyugodt, biztonságos környezetben, korszerű IKT eszközökkel felszerelve, különböző továbbképzéseket, programokat kínálva kicsiknek és nagyoknak.

Az információs források, a hozzáférés biztosítása, az internetkapcsolat, az ezekre épülő szolgáltatások és képzések révén, valamint üzleti inkubátor térként a co-workingre is lehetőséget kínáló terek segítségével a közkönyvtárak hozzájárulnak a gazdasági prosperitáshoz.

A közkönyvtárak évente több mint 128 millió dollár értékben vásárolnak könyveket, e-könyveket és egyéb dokumentumokat, ami értékes támogatást jelent mind az alkotóknak, mind pedig a kiadóknak. Kapcsolatot teremtenek a szerzők és az olvasók között, és segítenek abban, hogy az emberek felfedezzék az olvasás örömét. A könyvtárakban szervezett író-olvasó találkozók, felolvasások közvetett (anyagi) haszonnal is járnak az írók, sőt, az illusztrátorok számára is – a könyvtárak munkájukkal így a kreatív iparágakat is támogatják.

A közkönyvtárak születéstől kezdve népszerűsítik az olvasást. Évente mintegy 121 ezer mesefoglalkozást, mondókázást, felolvasást szerveznek, amelyek mintegy 3,1 millió résztvevőt vonzanak. Ezen programok és az évi 171 millió kikölcsönzött dokumentum révén hozzájárulnak a lakosok olvasás- és íráskészségének fejlődéséhez, valamint a digitális, pénzügyi és információs műveltség kialakulásához.

Meseolvasással, verseléssel, bábozással, internet és programozó tanfolyamokkal, robotika foglalkozásokkal segítik valamennyi korosztály informális tanulását, de támogatják a formális oktatás minden szintjét és típusát is a közoktatástól a felsőoktatáson keresztül a szakképzésig. Gyűjteményeikkel, az információs forrásokhoz való hozzáférés biztosításával, programokkal és képzésekkel, valamint találkozó- és tanulólhelyekként működő tereikkel segítik az iskola-rendszeren kívüli oktatás bármely formáját.

Történeti gyűjteményeik digitalizálásával, digitális tartalmak létrehozásával, a digitális hozzáférés biztosításával segítik a kulturális örökség megőrzését és feltárását, valamint új tartalmak létrehozását. Diákok, vállalkozók, kutatók, családtörténészek, írók és még sokan mások részesülnek évente a sok milliónyi könyv, kézirat, kép, térkép és egyéb dokumentum digitális feltárásának és hozzáférhetőségének előnyeiből.

A könyvtárak, gyűjteményeik és szolgáltatásaik az esélyegyenlőség elve alapján, a korszerű technológiák alkalmazása és a hátrányos helyzetűeknek nyújtott speciális szolgáltatások révén a közösség valamennyi tagja és csoportja számára elérhetőek. Segítik továbbá a bevándorlók beilleszkedését: a közkönyvtár az egyik első kapcsolódási pont az újonnan érkezők

számára. Gyűjteményeik, programjaik, nyelvtanfolyamaik, valamint a könyvtárosok személyes segítségével mind nagyban támogatják a hasonló kormányzati szolgáltatások sikerességét, az újonnan érkezettek integrációját.

Zárszó

Boyd Cohen urbanista az okos városok megteremtéséhez kapcsolódó célok elérésében hat fő területet határoz meg (melyeket ma már a smart city alappilléreinek is tekintenek):

1. okos társadalom,
2. okos életvitel,
3. okos környezet,
4. okos kormányzás,
5. okos gazdaság,
6. okos mobilitás¹⁷.

E területek közül a könyvtárak működésükkel, tevékenységükkel, szolgáltatásaikkal és megfelelő (okos) fejlesztésekkel, véleményem szerint, közvetlenül két területhez, az okos társadalom és az okos életvitel témaköréhez tudnak kapcsolódni, közvetetten azonban az okos környezet és az okos kormányzás céljait és fejlesztési terveit is képesek támogatni.

Az okos társadalom megteremtésének indikátorai – az oktatás és képzés, a kreativitás és a befogadás – mind olyan területek, amelyek hangsúlyosan jelennek meg a közkönyvtárak stratégiai tervében, értékrendjében, szolgáltatási struktúrájában és programkínálatában is. Az okos életvitel, a minőségi élet, az egyéni és közösségi jól-lét megteremtését biztonságos épületeikkel, tereikkel, szolgáltatásaikkal, kultúráközvetítő szerepükkel és gazdag kulturálisprogram-kínálatukkal tudják szolgálni a könyvtárak. Az okos környezet megteremtését a könyvtáráépületek fenntarthatósági és hatékony forrásmenedzsment szempontú kialakítása, átalakítása és üzemeltetése, okos megoldások alkalmazása szolgálhatja, míg az okos kormányzás célkitűzéseire közfeladatot ellátó, mindenhol és mindenki számára elérhető közszolgáltatóként tudnak hozzájárulni.

Ha ezeket a szempontokat tudatosan érvényesítjük a könyvtárak mindennapi működtetésében és a fejlesztésekben, azok magas minőségben lesznek képesek szolgálni a települések rövid, közép és hosszú távú fejlesztési terveit, a fenntartható, modern, magas életminőséget kínáló, élhető, okos városok, települések megteremtését. A könyvtárak infrastruktúrájukkal, szolgáltatásaikkal és felkészült, szakképzett szakembereikkel segíteni tudják az okos városnak a

fejlesztési dokumentumokban vázolt jövőképe és a szolgáltató város megteremtésével kapcsolatos célkitűzések elérését, teljesítését.

Irodalom

(Az elektronikus források megtekintése: 2020. január 26.)

10 ways that libraries power smart cities / <https://read.alia.org.au/10-ways-libraries-power-smart-cities>

BOYD, Cohen: The Smart City Wheel / https://www.researchgate.net/figure/The-Smart-city-wheel-by-Boyd-Cohen_fig3_317269039

JOHNSON, Ian M.: Smart Cities, Smart Libraries, and Smart Librarians. Conference Paper presented at 'Smart City and Library Service', 6th Shanghai International Library Forum, Shanghai, China, 18-19 July 2012. / https://www.researchgate.net/publication/301229590_Smart_Cities_Smart_Libraries_and_Smart_Librarians

LEORKE, Dale - WYATT, Danielle – MCQUIRE, Scott: „More than just a library”: Public libraries in the 'smart city'. = City, Culture and Society, 2018. <https://doi.org/10.1016/j.ccs.2018.05.002>

MAINKA, Agnes (et.al.): Public Libraries in the Knowledge Society: Core Services of Libraries in Informational World Cities. = Libri, 63. vol. 2013. 4. no. 295–319. p. <https://www.researchgate.net/publication/263373392>

NAM, Taewoo – PARDO, Theresa A.: Conceptualizing Smart City with Dimensions of Technology, People, and Institutions. = The Proceedings of the 12th Annual International Conference on Digital Government Research / https://inta-aivn.org/images/cc/Urbanism/background%20documents/dgo_2011_smartcity.pdf

SCHÖPFEL, Joachim: Smart Libraries. = Infrastructures, 43. vol. 2018, 3.no. DOI:10.3390/infrastructures3040043 / www.mdpi.com/journal/infrastructures

Smart Budapest program / https://budapest.hu/Documents/V%C3%A1ros%C3%A9p%C3%ADt%C3%A9si%20F%C5%91oszt%C3%A1ly/Smart_Budapest_%C3%B6sszefoglal%C3%B3_HUN.pdf

Smart Cities / <http://www.ala.org/tools/future/trends/SmartCities>

Jegyzetek

(Az elektronikus források megtekintése: 2020. január 26.)

1. A Könyvtári Intézet „Okos városokban okos könyvtárak” című rendezvényén 2019. november 5-én elhangzott előadás szerkesztett változata.
2. A four-space-model-ről magyarul itt lehet olvasni: Könyvtár és közösség (3. rész) – Funkciók és terek kapcsolata a közösségvezérelt könyvtárban. Forrás: <http://librariandbd.blogspot.com/2016/07/konyvtar-es-kozosseg-3-resz-funkciok-es.html>
3. Forrás: Az okos város, mint működési modell / <http://lechnerkozpont.hu/cikk/az-okos-varos-mint-mukodesi-modell>
4. Budapest okos város jövőképe. Elérhető: <https://bit.ly/2vpXS3h>
5. Smart Budapest, 9. p.
6. Smart Budapest, 14. p.
7. Forrás: SCHÖPFER, 6. p.
8. NAM-PARDO, 2. p.
9. Space vagy place, tér vagy hely? Tér: nincs közvetlen társadalmi kapcsolatban az emberrel, nem kapcsolódik hozzá érték, többé-kevésbé absztrakt. Hely: sokrétű jelentése a hely vagy a helyszín mellett egy teret vagy akár egy települést, településrészt vagy más lokációt is magába foglalhat.
10. Részletesen ld. KOVÁCSNÉ KORENY Ágnes: Könyvtár és közösség, avagy a közösségvezérelt könyvtár elmélete és gyakorlati megvalósításának lehetőségei. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 65. évf. 2018. 1. sz. 15–26. p.
11. Részletesen ld. KOVÁCSNÉ KORENY Ágnes: Placemaking – a közkönyvtári terek kialakításának elvi és gyakorlati kérdései. = Könyvtári Figyelő, 2018. 2. sz. p. 175–187. p.
12. Részletesen ld. KOVÁCSNÉ KORENY Ágnes: Könyvtár és közösség, avagy a közösségvezérelt könyvtár elmélete és gyakorlati megvalósításának lehetőségei. 2. rész Közösségvezérelt szolgáltatástervezés és a design thinking módszer alkalmazása a könyvtárban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 66. évf. 2019. 1. sz. p. 18–32.p.
13. Az ENSZ fenntarthatósági céljairól és annak könyvtári vonatkozásairól részletesen lásd: <http://librariandbd.blogspot.com/2017/01/kozkonyvtarak-es-az-ensz.html>
14. IFLA Inclusive Smart Cities: Not Without Libraries! <https://www.ifla.org/node/53202>
15. Library of the Future. Trends: <http://www.ala.org/tools/future/trends/SmartCities>
16. 10 ways that libraries power smart cities: <https://read.alia.org.au/10-ways-libraries-power-smart-cities>
17. Forrás: https://www.researchgate.net/figure/The-Smart-city-wheel-by-Boyd-Cohen_fig3_317269039

Beérkezett: 2020. január 26.

Lezárult az ALMPUB projekt

2020. január 20-án a norvégiai Oslóban került megrendezésre a 2016–2019 között lezajlott ALMPUB projekt (The ALM Field Digitalization and the Public Sphere – Könyvtári, levéltári és múzeumi szektor, digitalizálás és a nyilvános szféra) zárókonferenciája a Norvég Nemzeti Könyvtárban. A projekt európai összehasonlításban vizsgálta a könyvtárak, levéltárak és múzeumok mint nyilvános intézmények szerepét a társadalomban. A hat országban lefolytatott kérdőíves vizsgálatok mellett számos esettanulmány is készült olyan résztémákról, amelyek kiegészítik az empirikus kutatásokban összegyűjtött adatokat. Az Oslói Városi Egyetem (OsloMet) által kezdeményezett és koordinált projekt összköltségvetése 15 millió korona volt, amelyet a Norvég Kutatási Tanács a KulMedia program keretében finanszírozott. A projektvezető egyetem mellett a projektben részt vett a Norvég Nemzeti Könyvtár, a Nyugat-Norvégiai Főiskola, a Tromsø-i Egyetem (Norvégia), Uppsala-i Egyetem (Svédország), Koppenhágai Egyetem (Dánia), Potsdami Egyetem (Németország), Chur Egyetem (Svájc) és az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézete.

Kulturális örökségünk az internet

LATORCAI Csaba

A Műhely rovatban az Országos Széchényi Könyvtárban 2019. november 14-én „404 Not Found – Ki őrzi meg az internetet?” című workshopon elhangzott előadások szerkesztett változatait adjuk közre.

Éppen idén 25 éve annak, hogy *Sir Tim Berners-Lee*, a W3C igazgatója és a World Wide Web feltalálója 1994. október 1-én megalapította a World Wide Web Konzorciumot¹ annak érdekében, hogy a Web hosszú távú fejlődését biztosítsa. Célja az volt, hogy a világháló mindenki számára elérhető és jól használható legyen, bármilyen hardver, szoftver, hálózati infrastruktúra, natív nyelv, kultúra, földrajzi elhelyezkedés, fizikai vagy mentális képesség esetén is.

Míg 1996-ban a nemzeti könyvtár adta meg az amerikai Internet Archive számára azon magyar vonatkozású 300 honlap listáját, aminek hosszú távú megőrzését javasolta, 20 év múltán, 2016-ban Magyarország, felismerve a magyar digitális kulturális örökség megőrzésének fontosságát, maga kezdte el megvalósítani a magyar webtér archiválását. Visszatekintve erre a folyamatra, az első állomás 2003 volt. Az UNESCO ebben az évben fogadta el a digitális örökség védelméről szóló *Chartát*², amelyben az elektronikus dokumentumok és tartalmak archiválásának fontosságára hívta fel a figyelmet.

Ehhez kapcsolódóan 2006-ban felmerült a ma-

gyar digitális kultúra, a weboldalak, illetve a teljes webhelyek tömeges archiválásának ötlete egy Magyar Internet Archívum (MIA) létrehozására vonatkozó javaslat formájában, majd bekerült az Országos Széchényi Könyvtár távlati tervei közé is. Az ezt követő 10 évben, különböző együttműködések keretében több kísérlet is volt arra, hogy pályázati forrásból elindulhasson egy ilyen tartalmú projekt, és számos ország mellett hazánkban is beépüljön a digitálisan születő webtartalom hosszú távú megőrzése a nemzeti könyvtár tevékenységébe. Bár az OSZK 2016 őszén *Az egész életen át tartó tanulást megalapozó fejlesztések* programhoz készített terve a magyar webarchívum megteremtésére nem került meghirdetésre, de a webarchiválás kétéves pilot projektjének átdolgozott változata ugyanebben az évben bekerült az *Országos Könyvtári Rendszer* kiépítését célzó nagy, 10 Mrd forintos fejlesztési programba,³ így megkezdődhetett a szakmai előkészítő munka. A 2018-ban, a témában tartott konferencián szó esett arról, hogy ez a nagyszerű könyvtári és informatikai szakemberekből álló csapat sikerrel valósította meg

a magyar webtartalmak archiválását és megkezdte azok hosszú távú megőrzését. 2018. december végére elkészült az a megvalósíthatósági tanulmány is,⁴ ami számba vette a feladat ellátásához szükséges erőforrásigényeket, amelyek közül a legjelentősebbek: a technológia, a jogszabály, a humánerőforrás és a költségvetés. Külön is fontos kiemelni azt, hogy a pilot keretében 2018 szeptemberében 291 ezer, a *.hu* domén alá bejegyzett címet aratott a nemzeti könyvtár, több mint 200 millió fájlt mentett le, melyek közel 10 terabájt tárhelyet foglalnak el. A projekt mára eljutott odáig, hogy 2019-ben már arra irányul a munka, hogy a meglévő technológiai háttér működtetése érdekében a jogszabályi és a költségvetési támogatás, ennek keretében a feladatellátáshoz szükséges stabil humán-erőforrás is biztosított legyen, mivel a magyar vonatkozású, online elérhető, digitális webtartalmak megőrzéséről eddig nem született döntés, ez idáig jogszabályban csak az előkészítés szerepelt.

A világ országaiban nincs egységes gyakorlat és előírás a webáratásra, a megőrzés lehet válogató: tematikus vagy eseményorientált (pl. olimpia), valamint teljes körű. Az archivált webtartalmak szolgáltatását nemzetközi szinten – a szerzői jogok biztosítására tekintettel – csak a nemzeti könyvtárban vagy zárt láncon, például a köteleespéldányok gyűjtésével foglalkozó könyvtárak között biztosítják. Az Emberi Erőforrások Minisztériuma az Országos Széchényi Könyvtár munkatársaival közösen előkészítette a webarchiváláshoz kapcsolódó törvényi szintű feladatmeghatározást, ami törvényt módosítással valósulhat meg, valamint jelenleg is folyamatban van a részletes szakmai szabályokat tartalmazó új Kormányrendelet előkészítése.

A törvény módosításával szabályozásra kerülhet a digitális formában, interneten szolgáltatott és nyilvánosságra hozott tartalom, azaz webtartalom archiválása, használata, illetve a webtartalom archiválásával kapcsolatos feladatok ellátása és az archivált webtartalmak használatának lehetőségei, szem előtt tartva a hatályos szerzői jogi és az adatvédelmi előírásokat. A nemzeti könyvtárnak a tervek szerint 2021-től el kell látnia a magyar vonatkozású webtartalom áratását, feldolgozását, hosszú távú megőrzését és webarchívumba rendezését. A könyvtárak pedig együttműködés keretében bekapcsolódhatnak a feladatellátásba, az archivált webtartalom hozzáférhetővé tételébe.

A törvényt módosítás szerint számba kell venni továbbá a másik szereplőre, a tartalomszolgáltatókra vonatkozó feladatokat is, így az együttműködések révén, azok

bővítésével válhat egyre inkább teljesszámú a magyar vonatkozású webtartalmak hosszú távú megőrzése.

Mindezek folyamatos és magas színvonalú, eredményes megvalósításához szükséges a megfelelő számú és szaktudású könyvtáros szakember jelenléte a nemzeti könyvtárban és a költségvetési források biztosítása is.

A tervek szerint a törvényi felhatalmazás révén a szakmai szabályozókat Kormányrendelet fogja tartalmazni, amely a webtartalom begyűjtésének eljárási szabályait, a begyűjtés módját és rendszerességét, a begyűjtés szempontjainak meghatározását, a webarchiválás alól kivételt képező webtartalmak körét, a tartalomszolgáltatók kötelezettségeit, valamint az archivált webtartalom használatának feltételeit és lehetőségeit szabályozza.

Folyik annak a javaslatnak az előkészítése is, amelynek alapján az Internet Archive által több mint 20 éve őrzött magyar vonatkozású, a magyar kulturális emlékezet e részét képező tartalmak egy rendezett adatbázisban, az Országos Széchényi Könyvtár honlapján elérhetővé válhatnak, így módon biztosítva a hozzáférést a könyvtárhasználók, a tudományos kutatások és kutatók, valamint a magyar emberek számára egyaránt.

A felsorolt intézkedések eredményeként elkezdődhet a magyar vonatkozású webtartalmak nagy mennyiségben, üzemszerűen történő áratása, archiválása. Ennek a munkának az eredménye jelentősen gyarapítja és gazdagítja majd nemzetünk kulturális örökségét.

Jegyzetek

(Az elektronikus források megtekintése: 2020. január 8.)

1. 25 éves a World Wide Web Konzorcium. <http://www.w3c.hu/>, <https://www.w3.org/blog/2019/10/happy-25th-anniversary-world-wide-web-consortium/>
2. Charta a digitális örökség védelméről. <http://www.unesco.hu/archivum-2009-vegeig/kommunikacio-informacio/charta-digitalis-orokseg>
3. Az Országos Széchényi Könyvtár informatikai fejlesztéséhez szükséges források biztosításáról szóló 1605/2016. (XI. 8.) Korm. határozat
4. Az üzemszerűen működő webarchívum megvalósíthatósági terve: DRÓTOS László, MOLDOVÁN István, NÉMETH Márton, VISKY Ákos László. Budapest, OSZK, 2018.

Beérkezett: 2020. január 8.

Az OSZK webarchívumának újdonságai

DRÓTOS László

A tanulmány a Könyvtári Figyelő 2019. évi 1. számában megjelent „Az OSZK webarchiváló kísérleti (pilot) projektjének eredményei és egy üzemszerűen működő magyar webarchívum terve” című cikk folytatása.

A web megőrzési szempontból

A *World Wide Web* harminc éve született a hipertext és az internet összeházasításával a svájci CERN intézetben, a kutatási anyagokhoz való hozzáférés megkönnyítése céljából. A HTML-nek elnevezett egyszerű jelölőnyelv, a HTTP adatátviteli szabályrendszer és az egyedi URL címzés bevezetése lehetővé tette a dokumentumok összekapcsolását és böngészését, függetlenül attól, hogy ezek ugyanazon a számítógépen vannak-e, vagy a világ különböző pontjain levő szervereken. Az info.cern.ch címen még megnézhető az a honlap, ami az azóta szinte végtelenné tárgult web-univerzum kiindulópontjaként szolgált. A *Mosaic* nevű grafikus böngésző 1993-as megjelenésekor a web hiperszövegből hiper médiává vált azáltal, hogy a HTML fájlokba egyéb formátumú állományokat

is be lehetett ágyazni. A kilencvenes évek végén elindult még egy fontos változás: az addig jellemzően csak olvasásra használt világhálón megjelentek vagy hirtelen megnőttek azok a webhelyek, amelyek csak egy szolgáltatófelületet adnak, de a tartalmat maguk a felhasználók állítják össze.

Jelentős volt a technológiai fejlődés is: a HTML nyelv már az ötödik generációjánál tart, a HTTP protokollt lassan mindenhol felváltja a biztonságosabb HTTPS szabvány, a webszervereken mindenféle scriptek és egyéb szoftverek futnak, a böngészőprogramok pedig szinte már operációs rendszer bonyolultságúak. Elterjedtek az olyan megoldások, mint a *dynamic web page*, a *dynamic HTML* (DHTML) és a *rich internet application* (RIA), melyek a korai statikus, egyszerű szerkezetű weboldalak helyett

szerver és/vagy kliens oldalon futó parancsokat és programokat is használó, gyakorlatilag önálló alkalmazások (pl. közösségi oldalak, webáruházak, internetes bankok, online játékok).

Ha megnyitunk egy mai hírportált, már első ránézésre is látszik, hogy mennyivel összetettebb dokumentum egy hagyományos újsághoz képest. Abban ugyan sajnos hasonlítanak, hogy a tényleges tartalom már szinte elvész a hirdetések között, de a digitális változatban ezek a reklámok gyakran animációk vagy videók, és a szemünk elé ugró ablakokban nyílnak meg, vagy görgetéskor együtt mozognak az oldallal. Sőt, olyan ajánlatokat is tartalmazhatnak, melyeket a földrajzi helyünk, a korábbi kereséseink és más internetes tevékenységeink, valamint a közösségi oldalakról rólunk gyűjtött információk alapján kifejezetten nekünk céloznak a hirdetésszolgáltatók. De a reklámokon túl még számos más elem is van egy ilyen oldalon: cookie- és GDPR-tájékoztatók, idő-

járási és egyéb aktuális információk, olvasói hozzászólások, további ajánlott cikkekre és webhelyekre vezető linkek, navigációs és értesítő funkciók, beágyazott Facebook, Twitter vagy Google Maps modulok, keresőmező, megosztás gomb, RSS csatorna, forgalommérő kódok...

Ha az F12 gomb megnyomásával megnézzük, hogy mit is tölt le a böngészőnk, amikor megnyitunk egy ilyen híroldalt, igencsak meglepő számokat látunk. Tíz-húsz megabájtnyi méretben akár több száz fájlra is szükség van egy néhány sornyi hír köré felépített weblap megjelenítéséhez. A wappalyzer.com címen levő szolgáltatással azt is meg tudjuk vizsgálni, hogy milyen technológiák működnek az adott honlap mögött. Ezek nagy száma és sokfélesége is azt mutatja, hogy a mai web már jelentős részben szoftver, nem csupán egyetlen nagyra nőtt hipermédia dokumentum.

<https://boon.hu/kozelet/helyi-kozelet/uj-gazdara-talalhatnak-a-lomjaink-3875754/>

Hivatalosan is megnyitotta kapuit a MÜK, a Miskolci Újrahasználati Központ.

Sokszor esik szó manapság a hulladékok szelektív gyűjtéséről, azok újrafelhasználásáról. Az igazán zórá megdöbb az, ha nem is keletkezik valódi hulladék. Ehhez járul hozzá a MÜK, melynek célja, hogy a mai fogyasztói társadalomban feleslegessé vált használati tárgyak ne a szemétként landoljanak – így kerülve glasshous és környezetet – hanem újra visszatérjenek a felhasználók körébe.

Holnapiak folyamatosan cserélődnek, a lomnak vélt tárgyakat gyakran kidobják a kukába. Sokszor végig se gondoljuk, hogy ami számunkra felesleges kacat, más számára még hasznos lehet.

Ingyenesen adhatjuk le

A központ megnyitása – az önkormányzat Veres Pál polgármester is részt vett – mérőfőldő a Miskolc Nonprofit Kft. tevékenységében: a lakosok ingyenesen adhatják le a feleslegessé vált tárgyaikat, míg ezeket egy minimális rájáratért új megfogóval szét és a városi új tulajdonosok. Az átvétel során természetesen fontos szempont, hogy azok jó állapotban, megfelelő minőségű, eredeti rendeltetésük szerint használható legyenek. A MÜK-ben a használati tárgyakat tematikus csoportokba rendezték: lakberendezési tárgyak, konyhák, sporteszközök (kerékpár, labda, roller stb.), konyhai eszközök, könyvek, feleslegessé vált, de még biztonságosan használható (nem elektromos) eszközök. A MÜK nyitólukadéit a házhoz menő lomautóval is lehet a hulladékudvarba becsúszni: tárgyakból válogathatjuk ki. A központot a régi Miskolc Ártás utca 65. szám alatti telephelyén alakították ki egy már nem használt épületben.

Fejlesztői eszközök – új gazdára találhatnak a lomjaink | BOON – <https://boon.hu/kozelet/helyi-kozelet/uj-gazdara-talalhatnak-a-lomjaink-3875754/>

Állapot	Modul	Tartomány	Fájl	Ok	Típus	Átlék	Méret
200	GET	boon.hu	bannehot.html?banner=...	media	mp4	9,31 MB	9,31 MB
200	GET	boon.hu	style.css?vers=5.0.3	stylesheet	css	61,02 kB	646,96 kB
200	GET	boon.hu	styleBlue.css?vers=1571221029	stylesheet	css	62,16 kB	564,41 kB
200	GET	www.facebook.com	3810e7C7cc?j?_nc_x=ij3WpBg5Kz	xhr	js	126,11 kB	497,12 kB
200	GET	www.facebook.com	f?ipKv3z?j?_nc_x=ij3WpBg5Kz	script	js	98,31 kB	424,27 kB
200	GET	www.facebook.com	bFOy4C04D?j?_nc_x=ij3WpBg5Kz	script	js	79,93 kB	345,88 kB
200	GET	www.facebook.com	pKhwfz_xis?j?_nc_x=ij3WpBg5Kz	script	js	83,33 kB	320,36 kB
200	GET	www.gttatic.com	recaptch-hu.js	script	js	82,09 kB	260,47 kB
200	GET	boon.hu	custom.min.js?vers=3.19.4	script	js	57,82 kB	257,88 kB
200	GET	ad.adverticum.net	travelo_kamp_640x360.js?1566997132450	script	js	58,37 kB	249,59 kB
200	GET	www.facebook.com	gOQdp_gFRRA?j?_nc_x=ij3WpBg5Kz	script	js	51,65 kB	228,55 kB
200	GET	boon.hu	Lora-Regular.ttf	font	octet-stream	223,01 kB	222,36 kB
200	GET	boon.hu	OpenSans-Bold.ttf	font	octet-stream	223,01 kB	222,36 kB
200	GET	boon.hu	OpenSans-ExtraBold.ttf	font	octet-stream	223,01 kB	222,36 kB
200	GET	boon.hu	OpenSans-SemiBold.ttf	font	octet-stream	223,01 kB	222,36 kB
200	GET	www.facebook.com	g?icx20Ht4.png	image	png	1,02 kB	1,02 kB
200	GET	boon.hu	OpenSans-Regular.ttf	font	octet-stream	223,01 kB	222,36 kB
200	GET	cdn.esignal.com	OneSignalPageSDKES6.js?v=150709	script	js	1,02 kB	1,02 kB
200	GET	connect.facebook.net	sdks.js?hash=d332cd04fb8a6bb3cfcfb	script	js	1,02 kB	1,02 kB
200	GET	www.facebook.com	9UIC2z?j?_nc_x=ij3WpBg5Kz	script	js	1,02 kB	1,02 kB
200	GET	ad.adverticum.net	640x360_ballabator.gif	image	gif	1,02 kB	1,02 kB
200	GET	ad.adverticum.net	goa3.js	script	js	1,02 kB	1,02 kB
200	GET	ad.adverticum.net	g3.js	script	js	1,02 kB	1,02 kB
200	GET	boon.hu	Montserrat-Regular.ttf	font	octet-stream	223,01 kB	222,36 kB
200	GET	code.creatijs.com	createjs-2015.11.26.min.js	script	js	1,02 kB	1,02 kB
200	GET	boon.hu	PlayfairDisplay-BoldItalic.ttf	font	octet-stream	223,01 kB	222,36 kB
200	GET	www.facebook.com	tUPN1_SAH4Z?j?_nc_x=ij3WpBg5Kz	script	js	1,02 kB	1,02 kB
200	GET	www.facebook.com	RuS_eem85?j?_nc_x=ij3WpBg5Kz	script	js	1,02 kB	1,02 kB
200	GET	www.facebook.com	RuS_eem85?j?_nc_x=ij3WpBg5Kz	script	js	1,02 kB	1,02 kB

CMS: WordPress 5.0.3
Widget: Facebook, Twitter
Analytics: Google Analytics, Gemius, Chartbeat
Blog: WordPress 5.0.3
Captcha: reCAPTCHA
Font Script: Google Font API
Web Framework: Bootstrap
Miscellaneous: Twitter Emoji (Twemoji), HTTP/2
Cache Tool: Varnish5.0
Programming Language: PHP
CDN: CloudFlare
Database: MySQL
Advertising Network: Adverticum
SEO: Yoast SEO9.4
JavaScript Libraries: jQuery 1.12.4, jQuery Migrate 1.4.1, jQuery UI 1.12.1

- 208 fájlkérés
- 29 doménről
- 15-féle fájlformátum
- 15 megabájt összméret
- 157 kimenő link
- 58 domén irányába
- 9-féle bitsűti

1. ábra

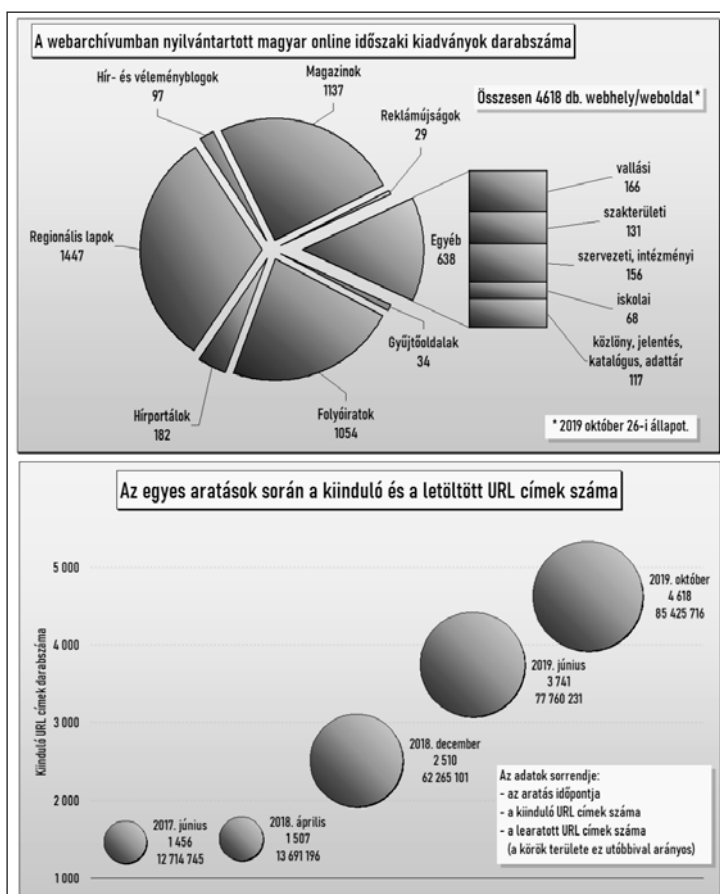
Egy rövid cikk egy mai hírportálon és a mögötte levő technológia

Ha ehhez még hozzávesszük, hogy weboldalból sok-sok milliárd van a felszíni weben, vagyis a Google által is használt programrobotokkal bejárható nyilvános szervereken, és ezek többsége ráadásul változik (akár naponta többször is), akkor könnyen belátható, hogy a web a legnehezebben megőrizhető médium. De egyben napjaink legfontosabb információhordozó eszköze, így ha töredékesen és pillanatszerűen is, de érdemes róla mentéseket készíteni akár jelenlegi, akár jövőbeli felhasználások, kutatások számára.

Az OSZK webarchívuma

Az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben indultak el a nemzeti szintű webarchívum előkészítő munkálatai az *Országos Könyvtári Rendszer* projekt részeként. A végleges infrastruktúra az idén áll majd össze, ezért 2019-ben is még ideiglenes szervereken folytak a szoftverteszték és az aratások. A jogi és

technikai okok miatt egyelőre még zárt gyűjtemény a Kormányzati Informatikai Fejlesztési Ügynökség (KIFÜ) által biztosított gépen van. Itt témák szerint válogatott, eseményalapú és a magyar webtér nagy részére kiterjedő aratások egyaránt találhatók a külföldi webarchívumoknál is használt, szabványos WARC formátumú fájlokban, melyek az URL címek alapján böngészhetők. Ennek az anyagnak az összmérete 2019 novemberének elején 29 terabájt volt, a lementett fájlok/URL címek száma pedig közel 500 millió. A tematikus részgyűjtemények esetében több mint 20 ezer webhelyről készültek egy vagy több alkalommal mentések. A főbb témakörök: közgyűjtemény, felsőoktatás, kutatás/tudomány, kormányzat/önkormányzat, vallás/egyház, közművelődés/kultúra általában, szépirodalom és egyéb művészetek. (E cikk írásakor már a könyvkiadók és -kereskedők honlapjainak az első aratása is megtörtént.) Az eseményekhez kapcsolódó archiválások közül a 2018-as téli olimpi-

2. ábra

Az online elérhető magyar időszaki kiadványok weboldalainak megoszlása műfajok szerint és eddigi aratásaik adatai

át, a 2018. és 2019. évekbeli országgyűlési, európai parlamenti, illetve önkormányzati választásokat, valamint a 2019–2020-as Rákóczi-émlékévet érdemes megemlíteni. A magyar webtér jelentősnek mondható részéről 2018 szeptemberében tudunk először egy reprezentatív jellegű pillanatfelvételt készíteni, amely akkor 291 ezer doménnévre terjedt is. Ezt az aratást 2019 végén megismételtük egy valamivel kisebb, de jobban megszűrt URL címlistával.

Az online időszaki kiadványok mint a hagyományos könyvtári dokumentumoknak leginkább megfeleltethető műfajú dokumentumok, kiemelt fontosságúak a webarchiválási projektben. Bár az *Elektronikus Periodika Archivum és Adatbázis* (epa.oszk.hu) már 2004 óta nyilvántart, részben tárol és szolgáltat is ilyeneket, de az EPA csak kiadványszámok szintjén archivál, elsősorban folyóiratokat. A webarchívumban viszont a számokra nem tagolódó, folytatólagos kiadványok is megőrizhetők, valamint az EPA-ba főként

PDF fájlok formájában lementett folyóiratok eredeti honlapjai is. 2017 és 2019 között jelentősen megnőtt a webarchívumba bekerült periodikák száma. Ezek műfaj szerinti megoszlásáról és az egyes aratások méretéről a 2. ábra tájékoztat.

Demonstrációs célokra az OSZK egyik szerverén (mekosztaly.oszk.hu/mia/demo/) létrehoztunk egy kisebb nyilvános gyűjteményt olyan webhelyekből, melyek másolatainak szolgáltatására a tulajdonosaitól engedélyt kaptunk. Ebben 2019 őszén 186 honlap, blog és időszaki kiadvány volt; ezekhez részletes metaadatok és oldalképek is kapcsolódnak. E mellett egy másik részgyűjteményben (mekosztaly.oszk.hu/mia/demo/oszk_demo.html) 44 OSZK-s webhely mentései is megnézhetők, melyek részben eltérő archiváló szoftverekkel készültek és általában többféle megjelenítő programmal is böngészhetők, így lehetőség van összehasonlítani az egyes megoldások előnyeit és hátrányait. A nyilvános állományhoz teljes

The screenshot displays the SolrWayback Search interface. At the top, there is a search bar with the query "Rákóczi Ferenc" and a "SEARCH" button. Below the search bar, there are several filters and statistics:

- Limit results:** Shows 1-20 of 2093 unique hits (total hits: 4171).
- Domain:** Lists domains like oszk.hu, wordpress.com, mta.hu, etc.
- Content Type Norm:** Lists content types like html, pdf, other, image, text.
- Type:** Lists types like Web Page, Document, Other, Image.
- Crawl Year:** Lists years like 2018, 2019, 2017.
- Status Code:** Lists status codes like 200, 4171.
- Public Suffix:** Lists public suffixes like hu, com, blogspot.com, org, eu, ro, rs.

The main search results are displayed in a list format, showing details for each hit, including the domain, content type, score, and highlighted content. The first result is "II. Rákóczi Ferenc" from the domain "mekosztaly.oszk.hu". The second result is "II. Rákóczi Ferenc - Wikipédia" from the domain "wikipedia.org".

3. ábra

Egy találati lista a nyilvános webarchívum SolrWayback nevű teljes szövegű keresőjében

szövegű és képkereső is tartozik, különböző szűrési, statisztikai, linkgráf és térképre vetítési funkciókkal.

A projekt egyéb újdonságai

2019 márciusában az *Internet Fiesta* keretében először hirdettük meg a „Segíts te is megőrizni a magyar webet!” akciót. Egy űrlapon keresztül bárki javasolhatott kevésbé ismert, de értékes tartalmú irodalmi vagy művészeti honlapokat archiválásra. A felhívást a közösségi médiában és néhány könyvtár honlapján is közzétettük.

Az OSZK jogászáinak segítségével újrafoglalmaztuk azt a szerződést, amely a korábban használt ideiglenes engedélynél részletesebben és szakszerűbben határozza meg az archivált és nyilvánosan szolgáltatót webhelyek tulajdonosainak és a nemzeti könyvtárnak a jogait, illetve kötelezettségeit.

Több tanulmányt, rövidebb cikket és összefoglalót publikáltunk magyar és külföldi szaklapokban, továbbá előadásokat tartottunk itthon és néhány szomszédos országban a webarchívumok metaadatolásáról, a kutatási célú hasznosításukról, az internetes tartalmak megőrzésének fontosságáról, a webarchiválás oktatásáról, valamint az OSZK-s projekt eddigi eredményeiről.

Összeállítottunk egy tananyagot *Az internet archiválása mint közgyűjteményi feladat* címmel, melyet a Könyvtári Intézet 2019 tavaszán és őszén is meghirdetett akkreditált tanfolyam formájában. Mindkét alkalommal nagy volt az érdeklődés, számos intézményből vettek részt rajtuk könyvtárosok és informatikusok. Egy távoktatási tananyagokat fejlesztő cég közreműködésével a tanfolyam anyagát e-learning formátumra is átdolgoztuk és betöltöttük a Könyvtári Intézet Moodle rendszerébe.

Nemzetközi kapcsolatok

Az OSZK 2018-ban csatlakozott a webarchiválással foglalkozó intézményeket összefogó International Internet Preservation Consortium nevű szervezethez (netpreserve.org). Abban az évben az IIPC kongresszusa Új-Zélandon volt, melyen a nagy távolság és költségek miatt nem tudtunk részt venni, csak egy rövid videóban mutattuk be a magyar projektet. 2019-ben viszont hozzánk jóval közelebb, a horvátországi Zágrábban volt a rendezvény, ahol hazánkat Németh Márton képviselte, aki amellet, hogy segített a szervezésben és ellátta az egyik szekció vezetését, két előadást is tartott. Ugyancsak ő vesz részt az IIPC oktatással foglalkozó munkacsoportjában,

melynek keretében oktató és ismeretterjesztő anyagokat fejlesztenek.

Jó személyes vagy legalább virtuális kapcsolatokat sikerült kiépíteni többek közt szlovák, cseh, osztrák, holland, belga, dán szakemberekkel, akiktől nemcsak tanulni tudunk, hanem már mi is képesek vagyunk tesztelési tapasztalatokkal és javaslatokkal segíteni nekik. Szintén a nemzetközi együttműködést erősítik azok az URL címlisták, melyeket a magyar híroldalokról gyűjtöttünk a külföldi webarchívumok számára az általuk kért témákban (pl. a christchurchi terrorista támadás, a Notre Dame leégése, a klímaváltozás, a mesterséges intelligencia, az EP választások). Támogattuk továbbá az európai webarchívumokra alapozott kutatási infrastruktúra kiépítését célzó dán projektjavaslatokat: Transnational Research Use of Web ARCHives (TRUeWARC) és Web ARChive Studies Network Researching Web Domains and Events (WARCnet).

Felvettük a kapcsolatot a világ legnagyobb webarchívumával, az amerikai Internet Archive-val is, ahonnan árajánlatokat kaptunk a gyűjteményükben található magyar webtartalom visszakeresésére, illetve a magyar domének listájának átvételére. Az Internet Archive (web.archive.org) 1996 és 2018 között több mint 1 milliárd .hu végű URL címet archivált, tömörítve 44 terabájt összméretben. Ha sikerülne forrást szerezni ennek az anyagnak a teljes szöveggel való kereshetővé tételére, akkor az hatalmas előrelépés lenne a magyar web történetének kutathatóságában. Továbbá mintegy 626 gigabájtnyi WARC fájl került át az önkéntesekből álló nemzetközi szerveződés, az ArchiveTeam nyilvános archívumából. Ezek az elmúlt néhány évben magyar webszerverekről készült mentéseket tartalmazták.

Középtávú tervek

- Közép-európai együttműködés kezdeményezése a környező országok webarchívumai között (pl. közös portál és keresőfelület).
- Multimédia oktatóanyag készítése középiskolások számára az intézményes és a személyes webarchiválásról, az internetes tartalmak megőrzésének fontosságáról.
- A már létrehozott tematikus címlisták karbantartása és kb. negyedéves rendszeres mentése mellett új részgyűjtemények összeállítása és archiválása (pl. történelem/helytörténet, média, sport, közoktatás).
- A nyilvános gyűjtemény további bővítése és metaadatolása.

- Az RDA-alapú metaadatolás előkészítése.
- Átköltözés az új infrastruktúrára.
- A webarchívum új honlapjának (webarchive.hu) elindítása, fejlett böngésző- és keresőfunkciókkal.
- Kapcsolódás a fejlesztés alatt lévő *Országos Könyvtári Platform* moduljaihoz (pl. partneryilvántartás, jogkezelés, hozzáférés-kezelés, discovery eszköz, hosszú távú megőrzés), a *Nemzeti Névtér*hez

- (pl. települések honlapjai) és a többi digitális gyűjteményhez (pl. periodikák archivált weboldalainak kereshetősége az EPA-ban).
- Együttműködés a *Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia* (KDS) pályázat nyerteseivel és más közgyűjteményekkel, egyetemekkel és kutatóintézetekkel.
- A KDS keretében egy mintaalkalmazás kialakítása

Ismerető Böngészés Keresés Teljes szövegű keresés Statisztika Jogok Projekt Impresszum

Ismerető

Ez a digitális archívum 2019-2020-ban a **II. Rákóczi Ferenc Emlékév** alkalmából készült az Országos Széchényi Könyvtárban, a Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia pályázat keretében. Elsődleges célja a webarchiválás technológiájának és a webarchívum más digitális gyűjteményekkel való integrálásának bemutatása egy mintaalkalmazás keretében. Az Emlékévvél, a Fejedelemmel, a Szabadságharccal és a Rákóczi-családdal kapcsolatos weboldalak és webhelyek mentései mellett a Magyar Elektronikus Könyvtárban levő digitális vagy digitalizált könyvek, az Elektronikus Periodika Archivumban található cikkek és a Digitális Képtárból származó fotók, illusztrációk és egyéb képi dokumentumok is böngészhetők ezen a honlapon. Így egyben a 17. és 18. század magyar történelmének, társadalom- és hadtörténetének gazdag forrásaként oktatási és kutatási célokra is használható ez az összeállítás.

A böngészés és a keresés a webarchívum mellett a másik három gyűjtemény metaadatai szerint is lehetséges, a találati listákban a színes sávok jelzik, hogy az adott tétel melyik állományból származik, a lakat ikonok pedig azt, hogy a dokumentum nyilvánosan megtekinthető-e. Piros vagy sárga lakat azoknál a weboldalaknál fordul elő, amelyek archivált példányainak szolgáltatására a tartalomgazda nem, vagy még nem adott engedélyt, de a metaadatok, a kis méretű oldalkép és az Internet Archive mentései ezekben az esetekben is megtekinthetők. A teljes szövegű keresés csak a webarchívumra terjed ki és annak is csak a nyilvánosan szolgáltatatható részére.

Mivel a web egy komplex médium, ezért a webes tartalmak lementése, hosszú távú megőrzése és megtekinthető állapotban tartása komoly informatikai kihívás. Az OSZK webarchívuma által készített mentések többféle szoftverrel készültek és nézhetők vissza, így összehasonlíthatók az archiváló és a megjelenítő eszközök képességei. Két másik nyilvános részgyűjtemény is elérhető további tanulságos példakkal: az egyik a nemzeti könyvtár saját online szolgáltatásairól készült, a másik pedig egyéb webhelyekből áll.

Az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben indult webarchiválási projektről a <http://mekosztaly.oszk.hu/mia/> honlapon lehet tájékozódni, további információk pedig a mia@mek.oszk.hu levélcímen kérhetők.

Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma

Archiválásra javasolm...

1014 Budapest, Szent György tér 4-5-6. | mia@mek.oszk.hu | +36-1-224-3741

4. ábra

A II. Rákóczi Ferenc Emlékév alkalmából létrehozott honlap a webarchívum és további három digitális gyűjtemény anyagából

részben a webarchiválási technológiák demonstrálása céljából, részben pedig annak bemutatására, hogy egy webarchívum hogyan integrálható más digitális könyvtári gyűjteményekkel.

Irodalom

(Az elektronikus források megtekintése: 2020. január 2.)

„404 Not Found – Ki őrzi meg az internetet?” workshop. OSZK, 2019. november 14. – http://mekosztaly.oszk.hu/mia/404_workshop.html

DRÓTOS László – MOLDOVÁN István: Az OSZK web-archiváló kísérleti (pilot) projektjének eredményei és egy üzemszerűen

működő magyar webarchívum terve = Könyvtári Figyelő, 65. évf. 2019. 1. sz., 38–51. p. <http://ki2.oszk.hu/ki/2019/04/az-oszk-webarchivalo-kiserleti-pilot-projektjenek-eredmenyei-es-egy-uzemszeruen-mukodo-magyar-webarchivum-terve/>

DRÓTOS László – NÉMETH Márton: Az OSZK-ban folyó kísérleti webarchiválási projekt első évének tapasztalatai = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 65. évf. 2018. 7–8. sz. 389–400. p. <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/7153/8156>

NÉMETH Márton: Webarchiválás két szakmai rendezvény tükrében = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 28. évf. 2019. 6. sz. 26–29. p. <http://ki2.oszk.hu/3k/2019/11/webarchivalas-ket-szakmai-rendezveny-tukreben/>

Beérkezett: 2020. január 2.

Pályázati felhívás „Az év fiatal könyvtárosa díj” elnyerésére

Tisztelt Kollégák!

Az MKE és az IKSZ ismét meghirdeti a 35 évnél fiatalabb kollégák számára „Az év fiatal könyvtárosa díj” elnyerésére irányuló pályázatát. Pályázni az 'A' vagy a 'B' pontban foglaltaknak megfelelő tartalommal lehet.

A. Egy szakterületi gyakorlatból származó téma még nem publikált írásbeli kidolgozása.

B. Projektbemutató tartalmazó, szabadon választott műfajú (diabemutató, film, hangjáték, riport stb.) **anyag elkészítése.**

Az előző években nem nyertes pályamunkák a pályázati feltételek megfelelése esetén ismét benyújthatók. Nem lehet díjazott az, aki a díjat az előző 4 év valamelyikében már elnyerte. Szakdolgozat pályamunkaként nem nyújtható be!

Pályázati feltételek:

- **Jelölés.** A díjra a pályamunkát összeállító fiatal munkahelyének, vagy az MKE / IKSZ valamely szervezetének jelölnie kell. Nem lehet díjazott, aki a díjra jelölésről nem tud, azt nem fogadja el.
- **Életkor.** A jelölt a pályázati határidő napján (2020. június 2.) nem lehet idősebb 35 évesnél.
- **Könyvtáros munkakörben foglalkoztatottság.** A jelöltnek a jelöléskor könyvtáros munkakörben aktív foglalkoztatottnak kell lennie és rendelkeznie kell legalább 3 év könyvtári munkakörben eltöltött munkaviszonnal.
- **Formai kritériumok betartása.** Terjedelem: 20-50 A/4-es oldal, 12-es betűnagyság, 1,5-ös sortáv, Times New Roman betűtípus. Lejátszható bemutató esetében maximum 15 perces időtartam.

A pályázati dokumentációnak kötelezően az alábbiakat kell tartalmaznia:

- **Jelölési űrlap** (letölthető az MKE-/IKSZ-honlapról).
- **Pályamunka.**
- **A pályázó szakmai életútjának ismertetése** (ennek részeként publikációs lista).
- **A megvalósulásnak teret adó intézmény bemutatása.**
- Nem kötelező, de bíralt tartalom: **bármilyen, a pályázó által fontosnak tartott melléklet.**

A pályázati dokumentációt lehetőség szerint nyomtatott (1 pld.) és elektronikus formában is (1 pld.) kérjük benyújtani.

A pályázatok bírálata a díj alapító okiratában foglalt szempontok/pontozás szerint történik. *A feltételeknek nem megfelelő, vagy hiányos dokumentációjú pályázatokat a kuratórium érdemi értékelés nélkül elutasítja!*

Beérkezési határidő: 2020. június 2. kedd, 14.00 óra.

Az elismerés ünnepélyes átadására az MKE 52. Vándorgyűlés nyitó plenáris ülésén (Budapest, 2020. július 16.) **kerül sor.** A címmel elismerő oklevél, pénzjutalom (100.000 Ft), valamint egyéb szakmai támogatás jár. Az év fiatal könyvtárosa díj mellett, arra érdemes pályázó esetén a Kovács Máté Alapítvány anyagi támogatásával Az év fiatal könyvtárosa díj különdíja is kiadható.

A pályázat benyújtható személyesen (Országos Széchényi Könyvtár - MKE Titkárság 439-es szoba)
vagy **postai úton** (Magyar Könyvtárosok Egyesülete 1827 Budapest, Budavári Palota „I” épület),
elektronikus dokumentumok beküldése esetén: mke@oszk.hu.

Barátné dr. Hajdu Ágnes sk.
elnök, MKE

Ramháb Mária sk.
elnök, IKSZ

Webhelyek metaadatolási problémái

ILÁCSA Szabina

Az OSZK webarchiválási pilot projektjében a Szabványosítási Iroda feladata az volt, hogy segédkezzon a webarchívum szabványos metaadat-struktúrájának kialakításában. A munka még folyik, a jelen cikk egy-fajta helyzetjelentés az eddig megtett útról.

De mit is értünk a webarchívum szabványos metaadat-struktúrájának kialakítása alatt? Ahhoz, hogy erre választ adjunk, először meg kell értenünk a forrást és el kell helyeznünk az ismert bibliográfiai univerzumban. Milyen metaadatai vannak a forrásnak? Ezek hogyan aránylanak más források metaadataihoz?

A metaadatokat többféle rendszer szerint sorolhatjuk kategóriákba. Azért választottuk ehhez a munkához a National Information Standards Organization (NISO) által kidolgozott modellt, mert ez a felosztás a jogi metaadatot külön kategóriaként kezeli. A tartalomhoz kapcsolódó szerzői jogok az elektronikus kiadványoknál nagyon komoly következménnyel járnak a szolgáltathatóság tekintetében, ezért is tartottuk fontosnak ezzel a típussal külön foglalkozni. A metaadatoknak nincs egy egységes, minden szituációra alkalmazható felosztása. Amikor metaadat-

tipizálást választunk a projektünkhöz, akkor tulajdonképpen nézőpontot választunk. Ezért fontos, hogy amikor metaadattípusokról beszélünk mindig hivatkozzuk meg, hogy melyik felosztás szerint beszélünk az adott típusról, hiszen más lehet egy típus tartalma attól függően, hogy melyik tipizálás részét képezi. Tehát, ha a NISO-féle tipizálás szemüvegén keresztül nézünk a webarchiválásra, akkor milyen típusú metaadatokra számíthatunk ebben a közegben? Egyrészt leíró metaadatra, ami a forrás visszakereshetőségét és azonosíthatóságát biztosítja. Illetve adminisztratív metaadatra, ami tulajdonképpen egy ernyőkifejezés, amibe beleértjük azokat az információkat, amelyek a forrás kezeléséhez szükségesek, vagy amelyek a forrás keletkezéséhez köthetőek. Az adminisztratív adatok körén belül külön kiemelendők: a technikai metaadatok, információk a digitális fájlokról, amik ahhoz szükségesek, hogy dekódolni és tulajdonképpen használni tudjuk ezeket a fájlokat, megőrzési metaadat, ami a digitális fájlok hosszú távú kezelését, esetleges jövőbeni migrációját segíti és jogi metaadat, ami a tartalomhoz kapcsolódó szellemi tulajdoni jogokat írja le.¹

Metaadat típusa	Jellemző tulajdonságok	Elsődleges használat
Leíró metaadat	cím szerző tárgy műfaj megjelenési dátum	<i>discovery</i> ² megjelenítés interoperabilitás
Technikai metaadat	fájltípus fájlméret létrehozás dátuma/ideje tömörítési séma	interoperabilitás digitálisobjektum-kezelés megőrzés
Megőrzési metaadat	checksum megőrzési esemény	interoperabilitás digitálisobjektum-kezelés megőrzés
Jogi metaadat	szerzői jogi státusz licencfeltételek jogtulajdonos	interoperabilitás digitálisobjektum-kezelés
Strukturális metaadat	sorrend hely a hierarchiában	navigáció
Jelölőnyelvek	bekezdés heading lista név dátum	navigáció interoperabilitás

1. ábra

A NISO metaadat-felosztása tipikus jellemzőkkel³

Eltérő mértékben ugyan, de minden forrás többféle típusú metaadattal rendelkezik. Könyvtári környezetben jellemzően olyan forrásokkal dolgozunk, amelyeknél lehangsúlyosabban a leíró metaadatok vannak jelen és a többi kategória adatelemei (már ha vannak) nem annyira hangsúlyosak, illetve használói érdeklődésre sem feltétlenül tartanak számot ezek az adatok. A webarchívumnál a leíró metaadat mellett meghatározó az adminisztratív és ezen belül/mellett főleg a technikai metaadat, illetve, ahogy azt már fentebb említettem, a jogi metaadat. Sőt, bizonyos esetekben ezek jelentősebbek is, mint a leíró adat. Használói érdeklődésre is számot tartó információ például az is, hogy milyen mélységű a mentés, vagy van-e valami, amit nem sikerült lementeni. Kutatási szempontú webarchívum-használatnál fontos tudnia a kutatónak, hogy a mentés mennyire ad hű képet a forrás akkori állapotáról. A tartalomhoz kapcsolódó szerzői jog tulajdonosának hozzájárulása nélkül nincs lehetőség az archivált webhely nyilvános szolgáltatására, így a forrás jogi helyzetéhez kapcsolódó adatok megfelelő nyilvántartása a webarchívum mint szolgáltatás alapját képezi.

Tehát amikor egy webarchívum metaadatstruktúráját tervezzük, akkor ezekre a típusú metaadatokra is gondolnunk kell.

Metaadatok a levéltárakban és a könyvtárakban

A webarchívumok metaadatolására nincsenek nemzetközileg kiforrott jó gyakorlatok,

- egyrészt mivel ez a bibliográfiai forrás (továbbiakban forrás) közgyűjtemények keretei között meglehetősen újnak számít,
- másrészt mivel két, nagyon különböző metaadatolási szokásokkal rendelkező intézmény végez webarchiválást: a levéltár és a könyvtár.

Kiforrott jó gyakorlat ugyan még nincs, de 2018-ban megjelent egy ajánlás az OCLC részéről⁴. Az ajánlás hat célt fogalmazott meg:

1. Kialakítani közösség- és szabványsemleges gyakorlatokat az archivált webtartalmak leíró metaadatainak számára, tekintettel mind a végfelhasználók, mind a metaadatolással foglalkozó gyakorló szakemberek igényeire.
2. Definiálni egy alap adatelem-csoportot használati

útmutatásokkal, amik az adattartalom létrehozására vonatkoznak.

3. Biztosítani azt, hogy a megfogalmazott adatelemek használhatóak legyenek más szabványokkal/szabályzatokkal együtt is, amely szabványok/szabályzatok sokkal részletesebb adatelem-készlettel rendelkeznek.
4. Hidat képezni a bibliográfiai és a levéltári megközelítés között a leírás tekintetében.
5. Rugalmas megközelítést kell használni, hogy ne legyen szükség túl részletes leírásra, vagy hogy ne legyen szükség a rekord alapjait érintő változtatásra az idők során.
6. Megnyugtítani a gyakorló szakembereket, hogy bár a terület még fejlődőben van, amit csinálnak, az egy következetes gyakorlattá fog összeállni.

Amint az látható, az OCLC ajánlás egyfajta közös alapot kívánt teremteni a már létező gyakorlatok között. De mitől lettek ennyire különbözőek ezek a gyakorlatok?

Mint már említettem, a levéltári és a könyvtári terület nagyon különböző metaadatolási szokásokkal rendelkezik. Hogy miben áll ez a különbség, az egy meglehetősen komplex kérdés, mivel a gyakorlatban az állomány eseti sajátosságai miatt a helyzet nem olyan fekete-fehér, mint ahogy azt most ábrázolni fogom. Ugyanakkor, mivel nem ez a cikkem fő témája, indokoltnak tartom a kérdést leegyszerűsítését. Aki bővebben szeretne az egyes intézmények metaadatolási szokásairól olvasni, annak ajánlom kiindulópontként a *Levéltári kézikönyv* és a *Könyvtárosok kézikönyve* megfelelő szakaszait.^{5,6}

A levéltári és a könyvtári feldolgozás közti alapvető különbséget az általuk gyűjtött anyag jellege adja, a metaadatolás csupán leképezi ezt a különbséget.

A levéltári anyag iratszinten jellemzően önmagában nem, vagy csak nagyon nehezen értelmezhető, nem publikált egységekből áll. A kontextus elsődleges fontosságú, mind a feltáró munka, mind a felhasználás során. A levéltárak alapvetően csoportokban gondolkodnak az állományukról. Az őrizetükben lévő levéltári anyagot kisebb-nagyobb részekre tagolják, és az így kialakított részeket csoportosítják, kialakítják azok egymáshoz való viszonyát, végül meghatározzák a helyüket a teljes levéltári anyagon belül.⁷ Az eligazodást segítő az állományról különböző segédleteket készítenek. A levéltári segédlet csak arra a levéltárra vonatkozik, ahol előállították. A könyvtár nagy példányszámú, publikált forrásokkal dolgozik. A forráshoz kapcsolódó metaadatok nyil-

vánosak, a használók számára máshonnan is hozzáférhetőek. A metaadat-tartalom alapvető kiindulási alapja a forrás önleírása. A forráshoz kapcsolódó metaadatok – az előállító gazdasági érdeke miatt – a lehetőségek szerint egyediek, és alkalmasak a forrás beazonosítására. Ahol ezt az egyediséget nem sikerült megvalósítani, ott a könyvtáros a hozzáférési pont megfogalmazásakor ezt kiegészítő információk megadásával pótolja. A forrás leírása független az elhelyezéstől és jelentős részben attól is, hogy melyik intézmény birtokolja. Az intézményspecifikus információk jól elkülönítettek. Ezért a leírás alkalmas arra, hogy mások újra felhasználják.

Hogy néz ki ez a két szemlélet, ha a webarchívumokra vetítjük őket?

Ha kizárólag levéltári forrásként tekintünk az archivált oldalra, akkor:

- már eleve adunk a felhasználónak kategóriákat, az anyagot nem feltétlenül magának kell összeállítani,
- viszont, mint minden kategorizálásnál, itt is csak törekedhetünk az objektivitásra, de teljesen nem fogjuk tudni elérni. A válogatás tükrözi a válogatója tudását, elképzelését stb., van ugyan lehetőségünk a leírásban megadni, hogy mit tekintünk a kategória határának. Ettől persze a szubjektivitás nem csökken, viszont legalább támpontot adunk az értelmezéshez.
- Mivel itt nem egy darab fizikai példányt kell elhelyeznünk, egy forrás több csoportba is besorolható; így a felhasználó kissé kevésbé van korlátozva az általunk felállított kategóriák által, mint a papír alapú gyűjtemény esetén lenne, a korlátozás ugyanakkor adott.
- Ha egy konkrét webhelyet keresünk és nem tudjuk az URL-jét, akkor csak a teljes szövegű keresésben reménykedhetünk.
- Ha az egyedi forrás szintje egyáltalán nincs feltárva, az nemcsak a felhasználónak okozhat problémát, hanem nekünk is. Például ha egy új csoportot szeretnénk kialakítani, akkor a válogatást kénytelenek leszünk külső forrásra támaszkodva elvégezni.

Ha viszont kizárólag könyvtári forrásként tekintünk az archivált oldalra, akkor:

- a forrás több szempont szerint is kereshetővé válik és nem csak szubjektív kategóriák szerint,
- a felhasználót nem kötik a csoportjaink, a ke-

reséskor a találati halmazban maga alakíthat ki csoportokat,

- a felhasználó több információt kap az adott forrásról,
- nagy tömegű anyag feldolgozása szinte lehetetlen kihívás emberi erőforrás számára. Elvi lehetősége van annak, hogy automatikusan is kinyerhetünk metaadatokat a forrásból, viszont a jelenlegi tapasztalat azt mutatja, hogy még nem nyerhető ki a forrásból megfelelő minőségű metaadat. Ha a magyar webtartalom-előállítók között elterjed az archívumbarát weboldal ajánlás⁸ szerinti weboldalkészítés, érdemes lesz újra megvizsgálni, hogy mennyiben automatizálható a leírás.

Szóval melyik nézőpont „A” helyes, ha a webarchívumokról beszélünk?

Ez attól függ, hogy milyen webarchívumot akarunk létrehozni. Milyen széles a gyűjtőkör? Milyen mennyiségű az anyag? Milyen céllal archiválunk? Milyen típusú archívumhasználatot várok a felhasználómtól? Egy konkrét forrást fog-e keresni, vagy inkább források egy csoportját? Esetleg mindkettőt? Ha csoportot, akkor milyen csoportosítás lenne a megfelelő? És hogyan fog hozzáférni a kívánt tartalmakhoz, ha a csoportosításunk nem fedte le az információs igényét? Ahogy az látható, mindegyik nézőpontnak megvan a maga erőssége és gyengesége. Így célszerű abban gondolkodni, hogy hogyan tudnánk a két nézőpontot úgy érvényesíteni, hogy mindkettő előnyeit élvezhessük.

Milyen kategóriák vannak a Magyar Internet Archívumban?

Ahogy látható, a Magyar Internet Archívum (MIA) kezdetektől fogva ennek a hibrid nézőpontnak az érvényesítésére törekszik. Két kategória létezik: az egyedi leírások tárgya csak egy adott webhely, a gyűjteményi szint pedig többféle lehet a válogatás alapja szerint.

A gyűjteményi szint típusai:

- Tematikus: a válogatás alapja valamilyen téma-kör, szakterület, művészeti ág, műfaj, intézménytípus stb. (pl. sport, könyvkiadás, irodalom, e-periodika, egyetem);
- eseményalapú: a válogatás alapja valamilyen rendezvény, országos vagy nemzetközi szintű esemény/eseménysorozat, évforduló, katasztrófa- vagy egyéb vészhelyzet, botrány stb. (pl. vi-

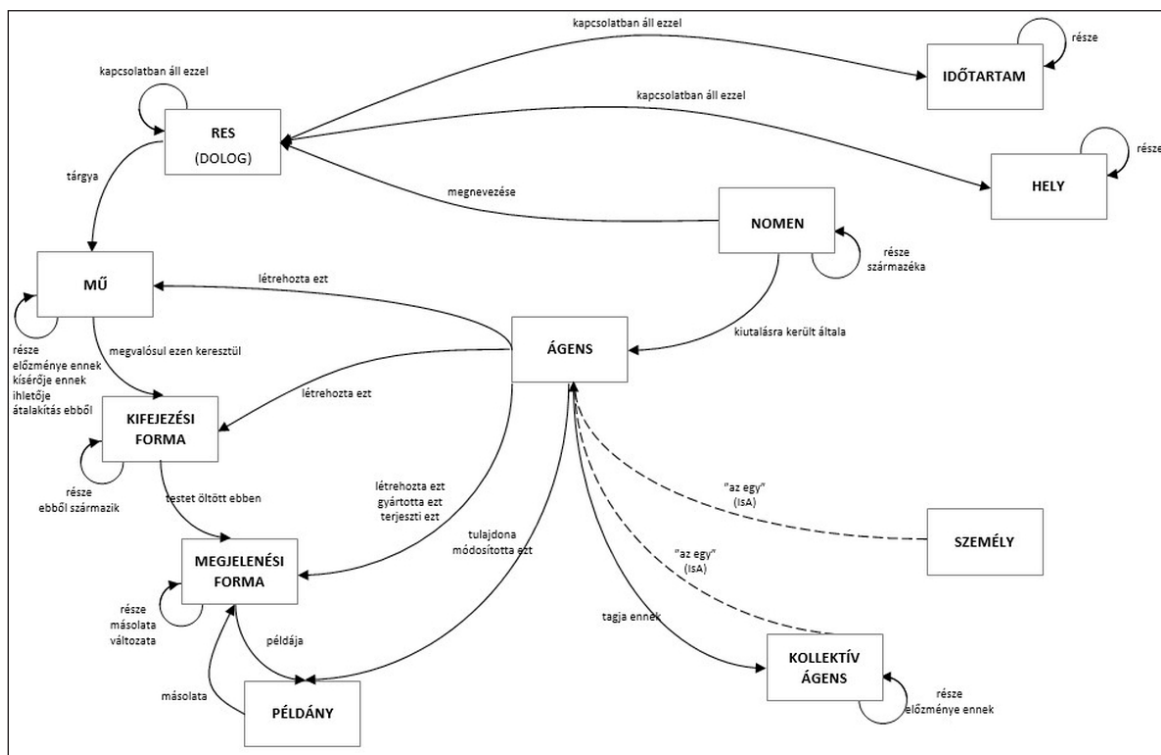
lágatalálkozó, olimpia, választások, centenárium, árvíz, terrorakció, tüntetés);

- intézményalapú: a válogatás köre egy adott intézmény/szervezet/cég/csoport saját online tartalmaira és/vagy a róla szóló webhelyekre/weboldalakra terjed ki (pl. az OSZK saját honlapjai és webkettes felületei);
- személyalapú: a válogatás köre egy vagy néhány személy saját online tartalmaira és/vagy a róla/róluk szóló webhelyekre/weboldalakra terjed ki (pl. Arany János művei és a vele kapcsolatos írások, képek, videók stb.);
- földrajzi hely alapú: a válogatás köre egy jelenlegi vagy múltbeli földrajzi/közigazgatási egységgel vagy annak valamely elemével kapcsolatos webhelyekre/weboldalakra terjed ki (pl. a Balaton és környéke, a Budai vár);
- vegyes: a válogatásnál valamilyen egyéb szempont volt a lényeg és ezért a részgyűjtemény nem kötődik egy adott fogalomhoz vagy dologhoz;
- webtér szintű: az aratás a magyar vonatkozású webtartalmak jelentős részére terjed ki, más válogatási szempont nincs.⁹

A gyűjteményi kategóriák között nincs formálisan kifejezett kapcsolat. Gyűjtőkör tekintetében a webtér szintű gyűjtemény mindegyik gyűjtemény felettese, de a gyakorlatban ez nem jelent rész-egész kapcsolatot. Az eseményalapú gyűjtemény több szempontból is különbözik a többi gyűjteménytől. Egyrészt a többenél jellemzően teljes webhelyeket mentenek, az eseményalapúnál pedig csak a releváns részeket, másrészt a mentés csak egy előre meghatározott, lezárt időintervallumban történik.

Jelenleg egyedi leírás arról készül, ami nyilvánosan szolgáltatatható, de ez a jövőben minden bizonynyal változni fog. Az egyedi webhelyek részletes metaadatolását célszerű meghagyni a gyűjtőkör szempontjából kiemelten fontos tartalmaknak. Ezeknek a köre még nincs pontosan definiálva, emiatt azt sem tartom kizártnak, hogy a végleges változatban nemcsak minimális és részletes szint lesz meghatározva, hanem ennél több kategória kerül majd kialakításra.

A munkát az egyedi webhelyekkel kezdtük, mivel azok jobban hasonlítanak a tradicionális könyvtári forrásokhoz. Itt a könyvtári nézőpontot gondoltuk érvényesíteni, és ehhez a LRM-re átdolgozott RDA-t hívtuk segítségül.

2. ábra
LRM áttekintő diagram¹¹

LRM

A Library Reference Model (LRM – könyvtári referenzs modell) egy magas szinten definiált entitáskapcsolati modell, amely a tág értelemben vett bibliográfiai adatra vonatkozik. Nem tesz az adatok között olyan jellegű különbséget, hogy jellemzően milyen típusú rekordokban szoktuk ezeket tárolni. Az LRM magyar fordításban is elérhető az IFLA honlapjáról¹⁰.

Az LRM adta nézőpont arra jó, hogy feltérképezzük vele a forrás metaadatainak belső struktúráját, illetve más forrásokkal/entitásokkal való kapcsolati hálóját. Így feltárul az adatok egymáshoz való viszonya. Az LRM egy elméleti modell, egy szemléletmód. Nem elég részletes ahhoz, hogy eszerint katalogizáljunk, viszont adhatja a vázát egy katalogizálási szabályzatnak.

Ilyen katalogizálási szabályzat például a Resource Description and Acces (RDA). Jelen munkához a már LRM szerint átdolgozott RDA-t használtuk. Az RDA az LRM koncepciójára épülő adatelemek, irányelvek és instrukciók összessége.

Ennek a cikknek nem célja az RDA részletesebb

bemutatása. A téma iránt mélyebben érdeklődők figyelmébe ajánlanám az OSZK honlapján található bibliográfiát az RDA-ról eddig megjelent cikkekről.¹² Az RDA jó alapot biztosít arra, hogy átgondoljuk, hogyan tudnánk legjobban kihasználni a metaadataink adta potenciált, majd ezt az ideális állapotot hozzá tudjuk igazítani azokhoz a korlátokhoz, amit a jelen rögzítési lehetőségeink vagy a kapacitásunk jelennek.

Az ideális állapot kidolgozása azért fontos, mert a jelen körülmények nem jelentenek állandó helyzetet. Változhatnak a rögzítési formátumaink és változhat a kapacitásunk is. Ha már tervezéskor is csak a korlátainkban gondolkodunk, akkor lemondunk arról, hogy alakíthassuk ezt a környezetet, és az a helyzet állhat elő, hogy konzerválódik egy olyan gyakorlat, ami már meghaladható lenne.

Webarchiválás LRM-es megközelítésben

Ha az LRM szerint nézünk a webarchiválásra, akkor azt látjuk, hogy igazából két különböző forrás érdekelheti a használót. Egyrészt az az oldal, amiről a mentés készült (továbbiakban aktív), illetve maga

a mentett oldal (továbbiakban archiv).

Milyen viszonyban áll egymással ez a két oldal? Ugyanannak a kifejezési formának a két külön megjelenési formájáról beszélünk vagy két külön műről? Az azonos kifejezési forma – külön megjelenési forma mellett szól, hogy a digitális másolatokat általában ennek tekintettük.

Az archivált weboldal egy fontos vonatkozásban különbözik a digitális másolatoktól. A digitális másolatok egy stabil tartalmú fizikai példányról készülnek, az archiválás viszont erősen transzformatív dolog. Adott egy folyamatosan változó forrás, ahol a tartalmak fel- és eltűnnek, hozzáadnak, meglévőt módosítanak és van, amikor levesznek tartalmakat. Archiváláskor mi önkényesen választott pillanatokban lementjük az éppen aktuális állapotot, és előfordul, hogy ez a mentés technikai okok miatt nem teljes. Lehet-e azt állítani, hogy nálunk lementett állapot hűen tükrözi az eredetije szellemi vagy művészi tartalmát? Mi úgy gondoljuk, hogy helytállóbb az, ha az aktív és az archiv oldalt két külön műnek tekintjük, amelyek között szoros kapcsolat áll fent.

Ettől a kérdéstől függetlenül két leírásban gondolkodunk. A két leírást nem az a választás indokolja, hogy a két oldalt két külön műnek tekintjük. A két forrás legalább megjelenési forma szinten biztosan elkülönül, így ha a megjelenési forma és példányszintű adataikat szeretnénk jól elkülönülten kezelni, két leírásra van szükség.

Mit csináltunk eddig?

Többféle módszer létezik arra vonatkozóan, hogy hogyan lehet egy gyűjtemény metaadatstruktúráját kialakítani. Ezek a módszerek azt feltételezik, hogy a nulláról indulunk. A mi kiinduló helyzetünk azonban egy kicsit más volt. Ha valaki felkeresi a Magyar Internet Archivum (MIA) demo oldalát, akkor láthatja, hogy készültek már leírások a mentett oldalakhoz. A leírások metaadatelemeinek kidolgozása az OCLC ajánlás alapján történt. Mind az OCLC ajánlás, mind a MIA specifikációja 14 leíró elemet tartalmazott, de ezek közül csak 11 feleltethető meg egymásnak egy az egyben (*collector, contributor, creator, date, description, language, relation, rights, source of description, subject, title*)*, az *extent*et a MIA nem vette át, a *publisher* az OCLC ajánlásban nem található meg. Illetve van két elem, ami a MIA-ban bő-

vebb értelmű, mint az OCLC ajánlásban (*genre/form < dc_type; URL < dc_identifier*). A 14 elem csak a leíró adatokra vonatkozik és (szinte) mindegyik tovább tagolódik alelemekre. Az egyedi webhelyekhez készült metaadatolási útmutató 91 leíró alemet különböztet meg, az összes metaadattípus alelemeinek száma pedig 133.¹³

Ezeket a leírásokat és az ott definiált adatelemeket tekintettük a munka kiindulási alapjának. Az ottani leírások még olyan szemlélettel készültek, hogy egy leírás készül, ami vegyesen tartalmaz aktív és archiv oldalra vonatkozó adatokat.

A módszerek közül a *Zeng-Quin Metadata* című könyvében található módszert választottuk tulajdonképpen sorvezetőnek.¹⁴ A szerzők többféle módszer és a saját tapasztalataik alapján dolgozták ki a maguk módszerét.^{15, 16, 17, 18} Azért erre a módszerre esett a választás, mert az általa megfogalmazott lépések könnyebben voltak igazíthatók az elképzeléseinkhez. A módszer lépéseit bizonyos helyeken módosítottuk, vagy átugrottuk, tekintve hogy itt egy már meglévő metaadatstruktúra átstrukturálása, kiegészítése és interoperabilitásának javítása volt a cél, nem pedig egy teljesen új felépítése.

- I. Szakasz – Elemezni és „megérteni” a gyűjteményt
 1. Vizsgáljuk meg a leírni kívánt forrásokat.
Vizsgáljunk meg annyi előfordulást, amennyit csak lehet, hogy megtudjuk, mik ezeknek az információhordozóknak a közös jellemzőik.
 2. Vázoljuk fel a használni kívánt elemeket.
- II. Szakasz – Elemkészlet vagy alkalmazásprofil kidolgozása a gyűjteményhez
 3. Fogalmazzuk meg a funkcionális követelményeket.
Tegyük fel kérdéseket: Milyen típusú felhasználókat kell kiszolgálnom? Mit akarunk kezdeni a gyűjteménnyel?
 4. Tervezzük meg a szakterületi modellt (domain model).
Vitassuk meg és illusztráljuk: Milyen típusú dolgokat (entitásokat) fognak a metaadataink leírni? Mik a kapcsolatok ezek között a dolgok között?
 5. Azonosítsuk a kívánt metaadatelemeket a gyűjtemény számára.
Írjuk le a
 - kívánt elemet,
 - az elem leírását és magyarázatát,

* A Dublin Core-ra épülő elemnevek. Magyarul megtalálható a MEK honlapján: <https://mek.oszk.hu/html/irattar/dc.htm>

- példát,
- implementációját (kötelező/opcionális? ismételhető?).

6. Döntünk az „értékteterekről”.¹⁹

A fentieket egésszük ki a következőkkel:

- Kontrollált az érték? (igen, nem és hogyan)
- Hogyan kontrollált? – Ez tartalmazhatja az előnyben részesített kifejezések listáját, egy létező értékszótár/séma nevét, szabályokat, ajánlást jó gyakorlatra és így tovább.

7. Keressünk létező elemeket más névteterekből és „használjuk újra” őket.

Vegyük újra elő a használni kívánt elemek listáinkat, döntünk el, hogy „kölcsonzunk vagy létrehozunk”.

III. Szakasz – Előkészíteni a specifikációt

8. Véglegesítsük az elemek listáját, dokumentáljunk minden elemet egyedileg.

Az összes elem (kölcsonzott vagy létrehozott) véglegesítve lett, szedjük őket össze egy táblázatban, ami tartalmazza a következőket:

- elem neve (minden elemnek tartalmaznia kellene egy prefixet jelezve, hogy melyik névtérből származik),
- elem címkéje,
- elem URI-ja,
- definíció (Kölcsonzott elemnél tartsuk meg az eredeti definíciót. Ehhez hozzáadhatunk egy a projektünkhöz átdolgozott definíciót is.),
- implementálás (kötelező/opcionális? ismételhető?),
- megjegyzés,
- névtér kontrol (Ezt össze lehet vonni a megjegyzéssel. Adjunk egy előre definiált kifejezéslistát vagy egy létező értékszótár nevét. Vagy fektessünk le szintaxisra vonatkozó szabályokat.).

9. Készítsünk megfeleltetéseket (pl. szabványos adatsereformátumokkal).

10. Írjunk specifikációt a teljes elemkészlethez.

11. Készítsünk iránymutatást a használathoz.

Ezen a ponton már minden elemnél kellene lennie egy „Megjegyzésnek”, ami tartalmazza az alapvető iránymutatásokat. Ez a dokumentum a teljes iránymutatást tartalmazza.

12. Készítsünk egy XML metaadatsémát. Másik opció, hogy készítsünk egy OWL ontológiát vagy fejezzük ki az elemeket RDF Schema nyelven.

A tesztelés és a revízió nincs külön lépésként feltüntetve, mivel azt a szerzők a teljes folyamat állandó elemének tekintik, még a specifikáció kidolgozása és az implementálás után is. Így a folyamat bármely pontján előfordulhat, hogy visszatérünk korábbi lépésekhez apróbb változtatásokat elvégezni.

A közös munkát tulajdonképpen a 4. lépéssel kezdtük, mivel az első hármat késznek tekinthettük. (Természetesen a fent említett tesztelés/revízió alól nem mentesültünk ez által.) A szakterületi modellünk alapját az LRM adta. Felvázoltuk az aktív és az archív oldal entitásait és ezek egymással való kapcsolatát. Erre a modellre alapozva áttértünk az 5–6. lépésre. Mivel a kiindulóalapot adó metaadatolási útmutató már eleve tartalmazott szabályozott szótárakat, logikusnak tűnt együtt tárgyalni a két kérdést. Hogy mihez érdemes szabályozott szótárat használni és mihez szabad szöveget – vagy RDA-san fogalmazva, hogy milyen rögzítési metódust használunk – annak összhangban kell lennie a 3. lépésben megfogalmazott funkcionális követelményekkel. Például ha valamilyen elemnek szűrő funkciót szánunk, akkor szabályozott szótárat kell használnunk az elem rögzítéséhez, különben az elem értékei „szétfolynak” és nem lesz alkalmas a szűrő funkció ellátására.

Az 5–6. lépés több részfeladatra bomlott. Első körben megtárgyaltuk, hogy mi az, ami leíró, és mi más típusú metaadat a leírásban. A kiinduló alap ebben az esetben is a MIA-s útmutató volt. De nem minden esetben könnyű eldönteni, hogy egy adat milyen típusú metaadat, mivel egy metaadat többféle szerepet tölthet be. Vegyük példának az aratás dátumát, ami leíró és technikai adat is egyben. Így az elemek átnézésakor volt, amit egyszerűen át tudtunk helyezni a leíró szekcióból egy másikba. Viszont ahol többféle szerepben is állhatott ugyanaz a metaadat, ott szétbontottuk az elemet aszerint, hogy milyen szerepet tölt be. A szerep szerinti külön modellezés még nem jelenti feltétlenül azt, hogy tulajdonképpen ugyanazt az elemet a leírás két külön pontján fogjuk külön-külön rögzíteni. Erre a „profilisztázásra” pontosan azért van szükség, hogy funkció szerint külön gondolkodva az adatokról meg tudjuk állapítani, hogy hogyan „viselkednek” a különböző szerepekben, lehet-e őket egyben kezelni, vagy indokolt különválasztani. Ahogy már említettem, még nem kristályosodott ki teljesen a webarchiválás metaadatolására vonatkozó nemzetközi szintű jó gyakorlat. Ez a probléma leginkább csak az archivált tartalom leírását érinti, mivel ott fordul elő az, hogy többféle típusú intézményi gyakorlatot kellene összehangolni. Az aktív oldal le-

írására viszont már vannak kialakult szokások. Mivel ez a forrástípus jellemzően a könyvtárakat „érdeklí”, kevésbé problémás a leírása. Viszont ez nem jelenti azt, hogy ezen a területen ne lennének tisztázandó kérdések. Például: mint minden folytatódó forrásnak, az aktív és az archív oldalnak is van induló dátuma, az első aratás, illetve a weben való megjelenés dátuma. Megszűnéskor van lezáró dátuma, az utolsó aratás dátuma az archív esetében, de mi a helyzet az aktívval? Az-e a lezáró év, amikor a tartalom utoljára frissült vagy az, amikor az oldal többé már nem elérhető a weben? A jelen álláspontunk az, hogy az utolsó frissítés dátumát fogjuk a lezáró dátumnak tekinteni, persze bizonyos „tűrelmi idő” leteltével.

Ennél a lépésnél került sor a meglévő adatok aktív/archív oldalhoz való tartozásuk szerinti szétválasztására és ezen belül WEMI²⁰ szintekhez sorolásukra is. Ahol lehetséges volt, megtörtént az RDA elemkészletével, illetve a négy rögzítési módszerrel való megfeleltetés. Ahol a MIA-n dolgozó kollegák szabályozott szótárt használtak, ott megnéztük, hogy megfelelőnek ítélnék-e egy RDA-s vagy egyéb nagy nemzetközi szótárt helyette.

Eddig csak az „alap” átnézéséről volt szó, de ezzel párhuzamosan átvizsgáltuk az RDA megfelelő szinthez tartozó egyéb elemeit is olyan szempontból, hogy használhatóak-e a webarchívum kontextusában.

Az RDA-nak való megfeleltetés korántsem volt egyszerű feladat. Ehhez először is valami „fogódzót” kellett találnunk a forrásban. Milyen típusú forráshoz hasonlít leginkább az archivált weboldal? Adja magát a válasz, hogy leginkább a weboldalakhoz. Ennek azonban ellentmond, hogy a MIA-ban a webhelyek jelentős részéről nem egy mentés készül, hanem bizonyos időközönként újabb és újabb mentések, amik nem írják felül a régebbi állapotot, hanem többé-kevésbé új egységet képeznek. A „printvilág” forrásai közül így leginkább a folyóiratokhoz hasonlítanak. Tehát az archivált webtartalom leírásakor hol az integráló források tipikus leírásához fordultunk analógiáért, hol a folyóiratokhoz.

Erre az analógiára azért volt szükség, hogy fel tudjuk mérni, hogy egy adott elem használható-e és ha igen, akkor mi a tartalma. Például egy folyóiratnak van gyakorisága. Van-e az archív oldalnak gyakoriság jellegű adata? Igen van: az aratás gyakorisága. Ezt az adataleget elég volt megfeleltetni, mivel a MIA jelenleg is nyilvántartja. De továbbgondolva az analógiát, mi a helyzet a számozási adatokkal? Mivel az aratás dátumát használjuk arra, hogy a különböző mentéseket megnevezzük és sorba rendezzük, ezért

tekinthetjük az aratás dátumát a részegység számozási adatának.

De van, ahol nem ilyen egyszerű a dolgunk, hiszen vannak olyan elemek is, amik kissé furcsának, mármár komikusnak hatnak webes környezetbe helyezve. Illusztrált-e egy weboldal? Ennek a kérdésnek csak akkor van értelme, ha a képi tartalmat kiegészítő tartalomként értelmezzük, – de valóban az lenne egy weboldalon? Elég sok esetben maga a képi tartalom a fő tartalom. Egy elem rögzítésének akkor van értelme, ha elmond valamit a forrásról. Ki, mikor látott utoljára olyan weboldalt, amin abszolút semmilyen képi információ nem volt? Információértéke inkább annak van, amikor ilyenekkel találkozunk.

A 6. lépésben az elemekhez kapcsolt szabályozott szótárakat néztük át. A vizsgált kérdések a következők voltak: Hol lehetne szabályozott szótárt használni, ahol eddig nem ezt használták? A meglévő szótáraknál: Létezik-e olyan szabályozott szótár, ami ugyanúgy megfelel a rögzítési igényeknek, viszont jóval ismertebb/többek által használt, mint a jelenlegi? Az ez idő szerint használatban lévő elemeknél nem találtunk olyat, aminél érdemes volna a szabályozott szótár használatát. Ez többnyire csak az RDA elemkészletéből használatra javasolt elemnél került elő. Ilyenek voltak például az RDA-val leggyakrabban azonosított tartalom-, média- és hordozótípus elemek és szótáraik is. Azok az esetek, amelyekben a meglévő szótár változtatását javasoltuk, leginkább olyan elemeket érintettek, ahol a hozzákapcsolt szótár „saját” volt. Vagyis tulajdonképpen a leírás tartalmazott egy előnyben részesített kifejezéslistát, amelynek elemeit nem egy már létező szabályozott szótárból választották. Ilyen volt például a *change_frequency* (a webhely változékonyságát írja le) és a *harvest_frequency* (az aratás gyakoriságát írja le) elem is. Itt a saját szabályozott szótár helyett javasoltuk a MARC 21 Publication Frequencies Scheme használatát. Ez az a szabályozott szótár, ami kódolt értéként a MARC 21 bibliográfiai formátum 008-as mezőjének 18. pozíciójára kerül. A kifejezésekhez kapcsolódó URI-k a <http://id.loc.gov/vocabulary/frequencies.html> oldalon érhetőek el.

Hogyan tovább?

A II. Szakaszról (elemkészlet vagy alkalmazásprofil kidolgozása a gyűjteményhez) hátra van még néhány nagyobb téma megvitatása, de rövidesen kezdődhet a tesztelés. A tesztet a MIA demo archívumában elérhető webtartalmakon gondoljuk elvégezni. A leírás-

sokat értékelni fogjuk, az esetlegesen szükséges módosításokat elvégezzük a modellünkön. Ezt követően indulhat a III. Szakasz, a specifikáció elkészítése.

Jegyzetek és irodalom

(Az elektronikus források megtekintése: 2020. január 23.)

1. RILEY, Jenn: Understanding Metadata: What is Metadata, and What is it For? Baltimore, National Information Standards Organization, 2017. 6 p. Elektronikus változat online elérhető: http://groups.niso.org/apps/group_public/download.php/17446/Understanding%20Metadata.pdf
2. A kifejezésnek még nem találtunk olyan magyar nyelvű fogalmat, amely az angol eredeti összes fontos jelentéstartalmát magában foglalná. A fogalom lefedi a tudatos visszakeresést és a böngészés közbeni véletlen „felfedezést” is. Az angol nyelvű verzió megtartása mellett szól az is, hogy a VuFind és a hozzá hasonló discovery- szolgáltatások is ilyen néven gyökereztek meg a magyar szakirodalomban.
3. RILEY, Jenn: Understanding Metadata: What is Metadata, and What is it For? Baltimore, National Information Standards Organization, 2017. 7 p. Elektronikus változat online elérhető: http://groups.niso.org/apps/group_public/download.php/17446/Understanding%20Metadata.pdf
4. DOOLEY, Jackie – BOWERS, Kate: Descriptive Metadata for Web Archiving: Recommendations of the OCLC Research Library Partnership Web Archiving Metadata Working Group. Dublin, OH: OCLC Research, 2018. Elektronikus változat online elérhető: <https://www.oclc.org/content/dam/research/publications/2018/oclcresearch-wam-recommendations-a4.pdf>
5. Levéltári kézikönyv. Szerk. Körmendy Lajos. Budapest, Osiris, MOL, 2009.
6. Könyvtárosok kézikönyve 2. Feltárás és visszakeresés. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Budapest, Osiris, 2003.
7. Levéltári kézikönyv. Szerk. Körmendy Lajos. Budapest, Osiris, MOL, 2009. 466 p.
8. Archive-friendly website, online elérhető: http://mekosztaly.oszk.hu/mediawiki/index.php/Archive-friendly_website
9. DRÓTOS László (szerk.): Dokumentáció. Metaadatolási útmutató részgyűjteményekhez. Utoljára módosítva: 2020.01.21. (kéziratban)
10. RIVA, Pat – LEBOEUF, Patrick – ŽUMER, Maja: IFLA könyvtári referenciamodell. A bibliográfiai információk elméleti modellje. 2017. Online elérhető: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbrg/ifla_lrm_2017_hun_v3.pdf
11. RIVA, Pat – LEBOEUF, Patrick – ŽUMER, Maja: IFLA könyvtári referenciamodell. A bibliográfiai információk elméleti modellje. 2017. 83 p. Online elérhető: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbrg/ifla_lrm_2017_hun_v3.pdf
12. <http://www.oszk.hu/okr-szabvanyositas>
13. DRÓTOS László – VISKY Ákos László: Dokumentáció. Metaadatolási útmutató egyedi webhelyekhez. Utoljára módosítva: 2019.08.12. (kéziratban)
14. ZENG, Marcia Lei – QUIN, Jian: Metadata. London, Facet Publishing, 2016. 216-217 p.
15. COYLE, Karen – BAKER, Tom: Guidelines for Dublin Core Application Profiles. 2009. Online elérhető: <https://www.dublincore.org/specifications/dublin-core/profile-guidelines/>
16. MALTA, Mariana Curado – BAPTISTA, Ana Alice: A Method for the Development of Dublin Core Application Profiles (ME4DCAP V0.2): Detailed description. 2013. Elhangzott a DCMI International Conference on Dublin Core and Metadata Applications 2013-as Lisszaboni konferencián, online elérhető <https://dcpapers.dublincore.org/pubs/article/viewFile/3674/1897>
17. BAKER, Thomas – VANDENBUSSCHE, Pierre-Yves – VATANT, Bernard: Requirements for vocabulary preservation and governance. = Library Hi Tech, 31. vol. 2013. 4. no. 657-668 p.
18. ZENG, Marcia Lei – LEE, Jaesun, HAYES, Allene F.: Metadata Decisions for Digital Libraries: A Survey Report. = Journal of Library Metadata, 9. vol. 2009. 3-4. no. 173-193 p.
19. Eredetiben: value space. Az RDA terminológiában ezeket értékszótáraknak (value vocabulary) nevezzük.
20. A WEMI az LRM-ben megfogalmazott magentitások (mű = work, kifejezési forma = expression, megjelenési forma = manifestation, példány = item) angol megnevezéseinek kezdőbetűjéből alkotott betűszó.

Beérkezett: 2020. január 24.

noWebarchive

HOLL András

Vajon maradandót alkotunk-e? Mennyi marad meg, mennyi „megy át” abból, amit létrehoztunk? Mi az, amit majd felhasználnak mások, mi az, ami nem kell senkinek? Ott rejlik-e a hamu mélyén a csillagfényű gyémánt?¹

A könyvtáros megközelítése: amelyik gondolat, információ „könyvesült”, az érték, megőrzendő. Persze ez nem teljesen igaz, de jó közelítés. Vannak könyvek, amelyeket sokan olvasnak, és el is felejtene (megérdemelten), vannak, amelyeket senki sem olvas. Néha csak hosszú nyomozással lehet kideríteni, hogyan vált korszakalkotóvá egy mű, amit állítólag „senki sem olvasott”.² Legyen a könyv megőrzendő vagy sem, a megőrzés többé-kevésbé megoldható: a nyomtatott könyvek készítése akkora befektetést igényel, ami a létrehozott könyvek mennyiségét valamennyire korlátozza, és ezzel a megőrzést elvégezhetővé teszi.

Meg kell-e őrizniük a könyvtáraknak a kisnyomtatványokat? Ha nem mindegyiket, hol a határ? Anynyit állíthatunk, hogy mindent nem lehet, és nem is érdemes megőrizni. Gondoljuk tovább a problémát: megőrzendő-e és megőrizhető-e minden hangfelvétel, fénykép, film (videó)? Minden tárgy (mindenből

egy), amit az emberiség készített? És ha nem, mivel nyilván nem, hogyan válogassuk ki a fontosakat vagy a jellemzőeket? Jó az, ha a szemétdombokról szedjük össze a kólás dobozokat (amiből sok maradt, az fontos, vagy legalábbis jellemző)? A régészek számára a régi korok anyagi kultúrája gyakran a szeméten – szemétdörmön, pöcegödrön, kutak mélyén felhalmozódott iszaprétegeken – keresztül deríthető fel. A Fortepan fotógyűjtemény alapjait lomtanulmányokból gyűjtötték össze – az eredményt egy nemrég zárult kiállításon láthattuk a Nemzeti Galériában.³ Nem odázhadjuk tovább, hogy a tárgyra térjünk: a web archiválásáról szeretnénk megosztani néhány gondolatot. Mint talán a hosszúra sikerült, elkalandozó bevezetésből is kiderült, fontosnak tartjuk az emberiség kulturális lenyomatának megőrzését, de nem tartjuk lehetségesnek, sem helyesnek, hogy mindent megőrizzünk, ami tárgyasult (bájtusult). Azt sem, hogy csupán az elterjedtség, a népszerűség legyen a szelekciós kritérium. A World Wide Web sokoldalúbbnak és hasznosabbnak bizonyult, mint amire tervezték. Egyre több információ került fel, kerül fel a webre – ami jó, a baj csak az, hogy másutt nem marad meg: egyre inkább a weben és webből leszünk.

Ez az új médium illékony, az értékek megőrzéséről gondoskodni kell. De mivel a webre könnyű (olcsó) információkat felvinni, a szelekció szükségessége is felmerül. Még fontosabb, hogy ezt a szelekciót véleményünk szerint nem szabad az archiválóra (és a véletlenre) bízni. Az információ létrehozójának kell eldöntenie, mi az, amit hosszú távon megőrzendőnek tekint, és e szerint kell eljárnia. A digitális média is lehetőséget ad a biztonságos megőrzésre – csupán használni kell a megfelelő technológiákat (megőrizhető struktúrák és formátumok, egyedi azonosítók, licencek, redundáns archívumok, csak néhány fontosabbat említve).

Információk könnyen archiválható formában

A web munkaeszköznek indult, tájékoztató eszközzé vált (kirakat, hirdetőtábla), végül az információk egyre nagyobb mértékben felköltöztek a webre: ott jelennek meg, gyakran más médiában nem is léteznek. Pedig a web sok szempontból alkalmatlan az információk megőrzésére: illékony, változó (az új információ felülírja a régit), elosztott (a hiperhivatkozások más oldalakra vezetnek, amelyeknek az archiválását szintén meg kellene oldani) és technológiaérzékeny. A weboldalak emlékeztethiánya a W3C koncepciókban meg is jelenik (Jacobs és Walsh, 2004). A kérdés részletesebb kifejtését *Herbert Van de Sompel*nél (2009) találhatjuk.

Az előbbieket miatt szükséges a web archiválása. De miért nem öntjük könnyen archiválható formába (és tesszük el archívumokba) a megőrzendő információkat? *A Könyvtári Figyelő* olvasóinak talán nem meglepő, ha archiválásra alkalmas formátumként a könyvet ajánljuk. Nem kell feltétlenül kinyomtatni, bár az sem árt, ha néhány tucat nyomtatott példány eljut a könyvtárak polcaira. A digitális könyv kompakt, jól archiválható objektum, megfelelő, hosszú távú megőrzésre alkalmas formátumok léteznek (pl. PDF/A), nyilvántartásuk a meglévő információs rendszerekben megoldott. Készítsünk évkönyveket, almanachokat, katalógusokat – öntsük ilyen formában azokat az információkat, amikre az utókornak is szüksége lehet (humán olvasóközönséget feltételezve)!

Adatbázis a weboldal és az almanach mögött

Nem csupán az archiválás miatt előnyös a weboldalakon megjelenő információkat adatbázisban tárolni. A tartalomkezelő rendszerek (Content Management System, CMS) használata, a webre kerülő informáci-

ók szakrendszerekből (pl. a személyzeti adatbázisból a munkatársak weboldalai esetében) való átvétele lehetővé teszi, hogy ugyanabból az operatív adatforrásból készüljön el a tájékoztatást szolgáló naprakész weboldal és az archiválást szolgáló intézményi évkönyv, almanach.

Az MTA KIK kiállításainak esetében alkalmaztuk már azt a technikát, hogy a weboldal egy kis adatbázis segítségével a kiállítás témakörébe tartozó, a repozitóriumban tárolt dokumentumokat mutatott be. A kiállításvezető digitális változata is elérhető volt a weblapról – és a repozitóriumban archiválásra is került.⁴ Ha a weboldal elvész, nem baj (a kiállítás is bezárt valamikor), az eseményről megőrzendő információk a repozitóriumban megtalálhatóak: a kiállított művek digitális másolatai, a könyvtár éves jelentése (benne a kiállítások felsorolásával) és a kiállításvezető. (Az eredeti dokumentumok pedig természetesen megtalálhatóak a könyvtár gyűjteményében.)

Adatbázisok archiválása

Amennyiben az adatainkat adatbázisokban tartjuk, azoknak az archiválását kell megoldani. Fentebb már említettünk egy lehetőséget: almanachok, évkönyvek készítése. Az adatbázisok gyakorta bonyolultabbak (és unalmasabbak) annál, hogy könyvformában érdemes vagy egyáltalán kivitelezhető lenne az archiválásuk. A relációs adatbázisok archiválásával foglalkozik az E-ARK projekt, a Nemzeti Levéltár részvételével (Lux, 2018).

Az adatbázisok is dinamikusak: kérdés, hogy mikor, melyik állapotot érdemes archiválni? A tudományos kutatásban esetenként azt a megoldást alkalmazzák, hogy amikor a kutatáshoz szükséges információkat egy dinamikus adatbázisból lekérdezik, a lekérdezés eredményét DOI azonosítóval ellátva archiválják. Amikor az adatbázist éppen nem használják, a közben történt változások naplózása hibakeresési szempontból fontos lehet, de az egyes verziók, az adatbázis minden változatának archiválására nincs szükség.

Repozitóriumok archiválása

A repozitórium nem feltétlenül ideális tájékoztató eszköz – de aggregálható és archiválható. A hosszú távon megőrzendő dokumentumoknak a repozitóriumban van a helye, és a megőrzendő információk legfontosabb, legnagyobb érdeklődésre számot tartó részét pedig repozitóriumban archivál-

ható dokumentum formájába kell önteni (legyen az könyv, film, kép stb.). Bár a repozitóriumok maguk is webes szolgáltatások, véleményünk szerint érdemes a repozitóriumban őrzött dokumentumok egy részét hagyományos weboldalakba szervezve bemutatni, továbbá a repozitóriumokban való keresésre a repozitórium saját szoftvere által nyújtott lehetőségek meghagyásával az olvasóknak más lehetőségeket is biztosítani és ajánlani: ilyenek a közös keresők (discovery systems) vagy az aggregátorok.

A repozitórium az a webes szolgáltatás, ami maga is hosszú távú megőrzésre szolgál. Egyszer azonban a repozitórium (a szoftver, de akár az üzemeltető intézmény vagy részleg) is megszűnik. Hogyan lehet a repozitórium életénél hosszabb távra is gondoskodni az információk megőrzéséről?

Először is néhány alapfogalmat ismertetünk, melyek a webes tartalmak előre tervezett archiválásával kapcsolatosak.

- *Sötét archívum*: az adattartalom folyamatos, de a kívüljár számára nem látható archiválása egy másik intézmény archívumában.
- *Végrendelet*: írásos megállapodás az archívum megszűnésének esetére, melyben az adatgazda megnevezi az „örököszt”, aki az anyagot a hozzá tartozó jogokkal együtt megkapja, az örökös intézmény pedig vállalja az anyag megőrzését (továbbszolgáltatását) ebben az esetben. A gyakorlatban a sötét archívum megoldással együtt lehet működőképes.
- *Sírkő*: lehetőség szerint a már nem működő szolgáltatások vagy archivált tételek URL-jét át kell irányítani a szolgáltatást megőrző archívumra. Amennyiben ez nem lehetséges, az URL-en legalább egy „sírkő”-nek meg kell jelennie, ami a 404-es hibajelzés helyett tájékoztat, hogy milyen szolgáltatás (dokumentum) volt korábban elérhető az URL-en, és a digitális objektumot hol kell ezután keresni.

Az alapfogalmak ismertetése után, lássuk a repozitóriumok megőrzésének lehetőségeit.

- a.) A repozitóriumok megoszthatják egymás között a tartalmakat, növelve a redundanciát. A könyvtárak hosszú távú, megosztott archiválási megoldásaihoz – mint amilyen a LOCKSS⁵ (Rosenthal és Reich, 2000) és a CLOCKSS⁶ (Kiefer, 2015) hasonló megoldásokat kellene kialakítani. Szisztematikus tartalmegosztásról hazai repozitóriumok között nem tudunk

beszámolni, de eseti tartalomcserék, átvételek, közös digitalizálások előfordulnak.

- b.) Célszerű a repozitóriumokból olyan formátumú mentéseket készíteni, amelyek alkalmasak arra, hogy viszonylag könnyen más technológiai (pl. más repozitórium szoftver-) környezetben is újraéleszthetők legyenek. Az Eprints-et futtató repozitóriumokból például lehet EprintsXML formátumban elmenteni tételeket, a bináris állomány(oka)t karakteres formába átkódolva és becsomagolva az XML dokumentumba.
- c.) A repozitóriumok archiválása kívülről, a repozitórium aktív közreműködése nélkül is lehetséges, az OAI-PMH protokoll segítségével begyűjtve a metaadatokat, majd pedig magukat a teljes dokumentumokat is az XML-ben szereplő URL-ekről. Van de Sompel (2016) további lehetőségeket is ismertet.

Proaktív archiválás

Hiba, ha a webarchiválást végző szervezet(ek)re hárítjuk az archiválás minden terhét. Mikor szükséges egy weboldalt archiválni? Mit lehet az archivált kópiával kezdeni? A minimum az, hogy megfelelő, géppel olvasható formában megadjuk a weboldalak frissítésének időpontját. De még jobb, ha a weboldal jelezni tudja a webarchiválónak: most archiválj engem! Fontos, hogy a weboldalak megfelelő licenccel és útmutatásokkal legyenek ellátva: archiválható-e, nyilvánossá tehető-e az archivált kópia? A célra léteznek megfelelő, de legalábbis szükség szerint továbbfejleszthető technológiai alapok. Azt sem tartanánk rossz ötletnek, ha a weboldalak készítői valamilyen módon az oldal metainformációi között jeleznék, mennyire tartják archiválásra érdemesnek az adott oldalt? Amikor mégis a webarchiválás a megoldás az információk megőrzésére, akkor a weboldal tulajdonosának együtt kell működnie az archiválóval, segítenie kell az archiválást!

Jegyzetek

(Az elektronikus források megtekintése: 2020. január 13.)

1. Cyprian Norwid a „Kulisszák mögött” című verséből kölcsönözve, Radó György fordítása alapján.
2. Owen GINGERICH: The book nobody read. Kopernikusz „De revolutionibus...” című könyvének fogadtatásáról, Koestler állításának cáfolatáról.

3. Minden múlt a múltam #huszadikszázad #privátfoto #Fortepan. Magyar Nemzeti Galéria, 2019. április 16. – szeptember 29. Forrás: <https://mng.hu/kiallitasok/minden-mult-a-multam-huszadikszazad-privatfoto-fortepan/>
4. Hazádnak rendületlenül – 180 éves a Szózat. Forrás: <http://vorosmarty.mtak.hu/>
5. LOCKSS: Lots Of Copies Keep Stuff Safe
6. CLOCKSS: Controlled LOCKSS

2015. 1. no. 91–96.p. DOI: 10.1629/uksg.215

LUX, Z.: Implementation of new technologies to ensure the sustainability of digital content. CDA 2018, Bratislava, 2018. 95. p.

ROSENTHAL, D. S. H. – Reich, V.: Permanent web publishing. Proceedings of the FREENIX track. 2000 USENIX Annual Technical Conference, 2000.

VAN de SOMPEL, H. – NELSON, M.L. – SANDERSON, R. – BALAKIREVA, L.L. – AINSWORTH, S. – SHANKAR, H.: Memento: Time Travel for the Web, arXiv 0911.1112v2, 2009.

VAN de SOMPEL, H. – ROSENTHAL, D. S. H. – NELSON, M. L.: Web infrastructure to support e-journal preservation (and More), arXiv 1605.06154, 2016.

Irodalom

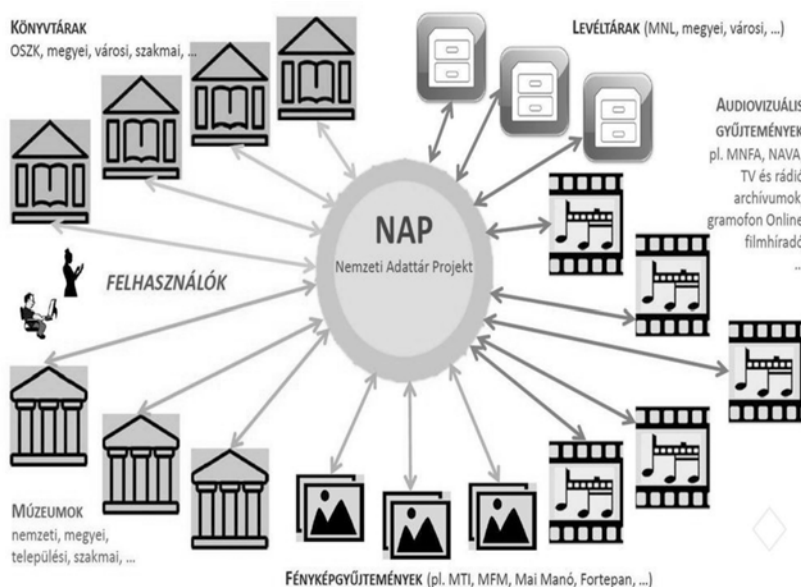
GINGERICH, O. The book nobody read: Chasing the Revolutions of Nicolaus Copernicus. Penguin, 2005.

KIEFER, R. S.: Digital preservation of scholarly content, focusing on the example of the CLOCKSS Archive = Insights, 28. vol.

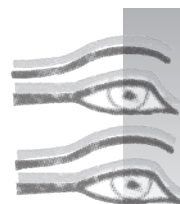
Beérkezett: 2020. január 13.

Megjelent a Fehér Könyv

A KDS-ben meghatározott közgyűteményi szereplők, azaz a Magyar Nemzeti Filmarchívum, az MTVA Archívuma, az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Nemzeti Múzeum, a Magyar Nemzeti Levéltár és a Forum Hungaricum Nonprofit Kft, valamint szakági szakértők közösen kidolgozták a Fehér Könyv. Módszertani útmutató a közgyűteményi kulturális örökség digitalizálásához és közzétételéhez című kiadványt. Ez tartalmazza a közgyűtemények digitalizálási munkájához szükséges szabványokat és módszertani segédleteket, valamint – egyfajta zsinórmértékként szolgálva a múzeumok, könyvtárak, levéltárak és audiovizuális gyűtemények munkájához – elősegíti az egységes elvek mentén történő műtárgy-digitalizálást.

Forrás: OSZK honlap <http://www.oszk.hu/kds-k/feher-konyv> 2019.12.11.

Megkésett, szubjektív könyvismertetés

Berlász Jenő: Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802–1867*

HELTAI János

*Ti gyermekek szót fogadjatok a ti szüleiteknek.
(Efezusbelieknek írt levél 6/1)*

Úgy gondolom, hogy akik hosszabb-rövidebb időt töltöttünk el az Országos Széchényi Könyvtár szolgálatában, valamennyire mindnyájan a könyvtár gyermekei vagyunk. Méltó és igazságos, hogy engedelmes gyermekek legyünk. *Berlász Jenő* az volt. Nagyon megszívlelendő, amit könyvének mottójaként a címlap előtti előzéklapra írt: „*Ajánlom e könyvet az Alapító és mindazok emlékének, akik Nemzeti Könyvtárunk kincseit gyűjtötték, gyarapították, megőrizték és használhatóvá tették.*”

1972 óta dolgozom különböző jogi formákban a könyvtárban. Nem tudom, hogy engedelmes gyermek voltam-e ez alatt a majdnem ötven év alatt. Az, hogy 2018-ban rám esett a Széchényi Ferenc-emlékérmet odaítélők választása, mindenesetre nyújt némi reményt számomra, hogy talán mégsem voltam egé-

szen engedetlen, ahogyan ezt magamról gondolnám. Nagyon meghatott ez a kitüntetés, amit se meg nem szolgáltam, se meghálálni nem tudok.

Sokat gondolkodtam azon, hogyan köszönjem meg ezen az ünnepi alkalmon a kitüntetést. Tudományos előadást, ha nem is nagyon sokat, de tartottam már jó néhányat itt, a könyvtárban. De önmagában kit érdekelne most a magyarországi hitviták története vagy a heidelbergi peregrináció művelődési hatása csak azért, mert ezekkel a témákkal foglalkoztam legtöbbször hivatali munkám leágazásaként. Ezért úgy gondoltam, hagyom most a tudományt, inkább röviden felidézem elődeimet; egyrészt azokat, akik befogadtak a könyvtár közösségébe frissen végzett diplomásként, másrészt az alapító ősokeket. Az elődök e két csoportja között összekötő kapocs Berlász Jenő könyve.

* A 2018-ban Széchényi Ferenc-emléklappal kitüntetett szerző előadása az OSZK-ban, 2019. november 25-én.

Berlász Jenő – emlékezetem szerint – mindig ott ült fehér köpenyben a könyvtár Múzeum körüti tájékoztató szolgálati szobájában elhelyezett íróasztalánál, és dolgozott. Személyes kapcsolatam alig-alig volt vele, de érződött az őt körülvevő légkörben, hogy mindenki tiszteli és nagyra becsüli. Egyike volt az ún. „elefánttemető” lakóinak. (Egy időben a könyvtárt nevezték elefánttemetőnek, ugyanis sok nagyra hivatott tudósunkat helyezte el itt a diktatúra azzal a gondolattal, hogy itt nem árthatnak sokat a demokráciának.) Amikor 1975-ben végleg idekerültem, ez a világ már elmúlt, de néhányan dolgoztak még itt ilyen nagy formátumú emberek a Berlász Jenőnél kicsit fiatalabb generációból. Nem emlékezhetek meg most mindenkiről, de három mesteremről, akik a könyves szakmába bevezettek, feltétlenül szólnom kell egy-egy mondattal.

Három évig ültem *Hervay Ferenc* lábainál, és adogattam a kezébe a segédkönyveket. Éppen a *Régi Magyarországi Nyomtatványok (RMNy) II.* kötetének szerkesztési, ellenőrzési munkálatait végezte. Ő volt a ciszterci rend utolsó provinciálisa 1949-ben, s 1989-ben, az újjáalakuláskor az első. Azt is tudtam róla, hogy az ötvenes években hosszú ideig ült börtönben „tiltott hitoktatás miatt”. Hogy ez pontosan mit jelentett, sohasem jártam utána. Az együtt töltött években megfeszítetten dolgozott. Éjszaka a ciszterci rend történeti topográfiáján, nappal az RMNy-en. Megtanultam tőle, hogy mi tekinthető adatnak, mit jelent az adatkritika és a teljesen egyértelmű tudományos fogalmazás. Ha valamilyen munkát, amit rám bízott, nem végeztem el, szigorú fegyelmi büntetés következett: zokszó és szemrehányó tekintet nélkül megcsinálta helyettem. Hálával emlékszem rá ma is. Az RMNy-csoportban folyó munkálatokat – akkor így hívtak bennünket – *Borsa Gedeon* vezette. Normális körülmények között valószínűleg egy nagykereskedelmi vállalatot irányított volna, de „nem megfelelő származása” és a pesti piarista gimnáziumban kapott neveltetéséhez való szigorú ragaszkodása miatt el volt zárva előle a csúcsvezetői pálya. Olyan keretet adott munkánknak, amelyben minden kutatási irány és minden adat egyértelműen, pontosan és visszakereshetően elhelyezhető, amely egységes rendszerként működik, egy jól körülírt cél felé halad, s amelyet a mai napig nehézség nélkül használunk. A legmélyebb benyomást azzal tette rám, hogy állandóan figyelte a régi könyves szakma hazai és nemzetközi szakirodalmát, az új szempontokat és módszereket azonnal ismertette és megbeszélte munkatársaival, és azonnal beépítette a napi munkába. Belém vésődött

az a mondása, hogy „csak minőségi munkát érdemes végezni”.

Holl Béla létszám fölötti piarista szerzetesként élt hosszú évtizedekig, 1989 után ő is visszatért a rendbe. Derűs kedélyű ember volt, sokat biztatott, amikor meg voltam ijedve a filológiai munka nehézségeitől. „*Ne félj, János – mondta –, olyan ez, mint a fűrészelés: előbb-utóbb belejön az ember.*” Béla számos, irodalomtörténeti szempontból maradandó művet alkotott. Az ő példája is bátorított abban, hogy az állandóan végzendő, elsősorban aprólékos filológiai pontosságot igénylő hivatali munka mellett merjek saját érdeklődésemhez közelebb álló feladatokkal is foglalkozni.

Még valakit meg kell említenem az akkori csoportból, *Vásárhelyi Juditot*, aki most vezeti az osztályt. Két évvel korábban került az RMNy-csoportba, mint én. Ő mutatta meg nekem, melyik segédkönyvet hol találok, s melyikben kereshetek fogódzókat az egyes problémák megoldásához. Az ő segítségével sokkal nehezebbek lettek volna a pályakezdés évei. Nincs most idő sorra venni mindenkit, aki segített, eligazított. De nagy szeretettel egyengette utamat *Pajkossy György* főosztályvezető, *Fallenbüchel Zoltán*, *Ambrus Zoltán* kiváló írónk unokája és *Fried István*, aki később a szegedi egyetem világirodalom tanszékének lett a vezetője. Ő biztatott és támogatott abban, hogy tudományos továbbképzési ösztöndíjra jelentkezsem. Tudományos vezetőm *Tarnai Andor* lett. Tarnai pályáját az OSZK Kézirattárának munkatársaként kezdte, akkoriban az ELTE Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékét irányította. Ajánlólevelem ahhoz, hogy vállalja kandidátusi disszertációm elkészítésének vezetését, nem saját egyéni teljesítményem volt, hanem főként az, hogy az OSZK-ban dolgozom.

Kimondhatatlanul szerencsés voltam, hogy könyvtári munkámat azonnal az RMNy-csoportban kezddhettem. S itt térnék vissza Berlász Jenő könyvéhez. Idézem néhány sorát: „[*Széchenyi Ferenc*] *Meg lehetett győződve arról, hogy vállalkozásával [t. i. a könyvtár megalapításával] küldetést teljesít: egyrészt megmenti és a következő nemzedékre is áthagyományozza a haza szellemi örökségét, másrészt ország világ előtt igazolja – amit a művelt Nyugat állandóan kétségbe vont –, hogy ti. Magyarország kilenc évszázad óta állandó szerves része az európai szellemi közösségnek. Ez a nemzeti önigazolás a XVIII. század folyamán tudvalevőleg állandó gondot jelentett litterátoraink számára, de idáig (Czittingertől Horányiig) csak bibliográfiákkal folyt a bizonyítás. Széchenyi most*

magukkal a könyvekkel, egész nemzeti könyvmúzeummal bizonyított.” (39. p.) Még hozzá egy olyan könyvmúzeummal bizonyított Széchényi, amely nem a tudományok általános fejlődésének szolgálatában állt, mint az Egyetemi Könyvtár és később az Akadémiai Könyvtár, hanem kifejezetten Magyarország múltjának, kultúrájának dokumentálását tartotta fő céljának, a benne élő teljes lakosságra nézve, nyelvi, felekezeti, etnikai különbségekre való tekintet nélkül, amely szilárd alapja lehet mindennemű hungarológiai kutatásnak, erősítője a nemzeti identitásnak, s ezáltal erős támasza a szuverenitásnak. A *Régi Magyarországi Nyomtatványok* című bibliográfia pedig töretlenül ezeknek a céloknak a szolgálatában állt és áll. Rész az egészben. Ezért gondoltam arra, hogy a mai alkalommal személyes emlékeim és Berlász Jenő monográfiája alapján illendő néhány töredékes gondolattal összekötni a múltat a jelennek. Természetesen nem gondolhatok egy ilyen hatalmas monográfia alapos tartalmi ismertetésére, inkább csak arra, hogy kiragadva egy-egy részletét próbáljak némi fényt vetni a könyvtár múltbeli életére.

A kötet retorikai szerkezete egyszerű, lényegében kronologikus. Négy nagy fejezetet foglal magában. *I. Széchényi Ferenc küldetéstudatának kialakulása. II. A Széchényi Könyvtár alapításától a reformkor küszöbéig (1802–1825). III. A Széchényi Országos Könyvtár a reformkorban és a szabadságharc időszakában (1825–1848/49). IV. A Széchényi Országos Könyvtár az önkényuralom korában (1849–1867).* Széchényi küldetéstudata együtt jelentkező, de nagyon eltérő hatások ütközéséből fogant. A család vagyonát a 103 évet élt esztergomi érsek, Széchényi György szerezte. S itt idézem Berlász Jenőt: „Politikailag a Széchényiek a XVIII. század folyamán hűek maradtak György érsek Habsburg-szellemiségéhez; ez mint kötelező erkölcsi örökség szállt nemzedékről nemzedékre.” Megőrizték azonban „tősgyökeres népi-nemzeti kultúrájukat, s [...] magyar anyanyelvüket. Mint császári tisztek bizonyára jól megtanultak németül, mégis amikor kiváltak a hadsereg kötelékéből, vidéki birtokaikra vonultak – családi levelezésük tanúsága szerint – ismét magyar nyelvű, magyar szokások szerint élő urakká váltak, éles el-lentétben szomszédaikkal, az [...] Eszterházyakkal, Batthyányakkal és másokkal”. (12. p.) Ez a két első, erőteljes páros hatás.

A második a régi és új műveltségességének találkozása, amelynek színtere az iskolázás. Itthon a soproni és nagyszombati jezsuita gimnáziumokban a hagyományos latin nyelvi, irodalmi, retorikai műveltséget sa-

játította el Széchényi Ferenc. „Az egyházi humanisztikus-skolasztikus tudományosság [...] egyeduralma azonban – írja Berlász Jenő – [ekkorra már] mind a katolikus mind a protestáns országokban megrendült. [...] Új műveltségesség volt kibontakozóban: egzakt kutatásokra és kritikai módszerességre épülő, kivált a gyakorlati élet szolgálatára hivatott, hasznos tudás eszménye.” (13 p.) Ezzel az új szellemiséggel Széchényi a bécsi Theresianumban találkozott.

A harmadik páros hatás politikai pályájában ismerhető fel. Kezdetben Horvát-Szlavónország báni helytartójaként hajtotta végre a legnépszerűlenebb jozefinista intézkedéseket is, de lassanként belátta, hogy a császár politikája végső soron a birodalom homogenizálására, Magyarország beolvasztására irányul. „Nemzeti érzülete felülkerekedett jozefinizmusán – állapítja meg Berlász Jenő. – Egészségi okokra hivatkozva benyújtotta lemondását és visszavonult.” (18. p.) Ekkor fordult figyelme erőteljesebben a kulturális élet felé.

Nem folytatom tovább a történetet a könyvtár alapításának és a további eseményeknek a részleteivel. Talán ennyi elegendő ahhoz, hogy lássuk, milyen indítástól született meg a nemzeti könyvtár gondolata. A további három, kronológiai rendben előadott fejezet lényegében azonos szempontok alapján tekinti át a könyvtár történetét. Csak rendszer nélkül sorolom őket: a könyvtár kulturális környezetének változásai; az alapítóhoz, illetőleg a mindenkor fenntartóhoz fűződő viszony; a könyvtár anyagi helyzete, elhelyezése, fenntartása, felállítása, gyarapítása, állományvédelme, leltározása, katalógizálása, hozzáférhetővé tétele, használata; az összegyűjtött anyag megismertetése kiállításokkal, vezetésekkel, tudományos publikációkkal, sajtóközleményekkel, a személyzet összetétele, javadalmazása, életkörülményei; a fűtés, a világítás, a berendezés problémái; a könyvtár felállításának, működésének hatása a közhangulatra, a tudományos kutatásra, a tudós nemzetközi közvéleményre.

Mindebből csak töredékes részletek idézhetők most fel, szubjektíven válogatva mindabból, ami olvasás közben különösen megragadta a figyelmemet. De amit mondandó vagyok, talán elég lesz arra, hogy tisztelettel emlékezzünk múltunkra, és átérezzük, hogy az élet gyakran hasonló problémákkal és feladatokkal szembesíti a hasonló vagy azonos ügyek szereplőit.

A könyvtár elhelyezésének kérdésével kezdem. Az első évtizedekben újra és újra költöznie kellett az intézménynek. Első felállítási helye a mai katoli-

kus hittudományi akadémia épületében a pálos rend egykori kolostorának könyvtárterme volt. Aztán át-helyezték a királyi egyetem palotájába, amely a mai jogi kar helyén állt. Közben az anyag egy részét a napóleoni háborúk miatt Temesvárra menekítették. Majd hamarosan huszadik századi helyére, a Múzeumkertbe került, ahol akkor még a *Batthyány* család kerti villája állt. Ezt azonban annyira megrongálta az 1838. évi nagy árvíz, hogy a teljes állományt ládába csomagolva átvitték a Ludoviceumba. A mentési munkálatokat az igazgató, *Horváth István* irányította, saját kezűleg cipelte fel a sok tízezer könyvet a földszintről az emeletre a múzeum három famulusával, *Grómann Andrással*, *Cseronka Andrással* és *Dreher Istvánnal*, valamint egy volt famulus özvegyével, *Zimmermann-néval*. A később hónapokig tartó költöztetéshez aztán huszonnégy katonát rendeltek ki segítségként. A Ludoviceumban (a mai közszolgálati egyetemen) aztán majdnem egy évtizedig, 1846-ig hozzáférhetetlen állapotban tárolták a teljes anyagot, míg végre *Pollack Mihály* tervei alapján és építésvezetésével elkészült a Nemzeti Múzeum palotája, ahol csaknem száznegyven évre otthonra lett a bibliotéka. Nézzük ezután, milyen volt az alapítóhoz és a fenntartóhoz fűződő viszony. Amikor 1802 márciusában Széchényi Ferenc gyűjteményét hazájának, Magyarországnak ajándékozta, egyúttal *József főherceg-nádor* joghatósága alá helyezte. Széchényi Ferenc az alapítás után továbbra is önzetlenül gyarapította az állományt. A könyvtár első őre, *Miller Jakab Ferdinánd* azonban, aki egyébként maga is sokat tett a könyvtár fennmaradásáért, igyekezett Széchényi személyét háttérbe szorítani. A gróf viszont, aki tettéért érdemi elismerést sohasem kapott, tudomásul sem véve a sértéseket töretlenül folytatta tevékenységét. József nádor szinte saját gyermekének tekintette az intézményt. Haláláig a legapróbb ügyeivel is személyesen foglalkozott. Ajándékaival szaporította az állományt, és Millerrel karöltve igyekezett működése anyagi feltételeiről megbízható módon gondoskodni. Az alapokat leginkább társadalmi áldozatkészségből próbálták megteremteni, nemesi és polgári közösségek folyamatos segélyeiből, főpapok és egyházi testületek alapítványaiából. A kezdeti, tisztán feudális viszonyok között gyakran megmutatkozott a társadalom áldozatkészsége, de szilárd alapot nem sikerült a működéshez létrehozni. József nádor azonban a reformpárti ellenzék segítségével az 1836. évi országgyűlésen elérte, hogy a rendek ötszázezer ezüstforintot szavaztak meg a múzeumpalota és benne a könyvtár felépítésére, és további százhuszonötzet

a híres *Jankovich*-gyűjtemény megvásárlására. A teljesítés persze több mint egy évtizedig tartott, de végül befolyt a teljes összeg. A fejlődést azonban a szabadságharc eseményei megakasztották.

A *Bach*-korszakban és a *Schmerling*-provizórium idején közvetlenül a császári adminisztráció kezébe került a könyvtár ügye. Gyakori vizsgálatok és „átvilágosítások” után szakmailag mindig jól kidolgozott, korrektnek tűnő rendezési tervek fogadtak el, de a végrehajtásukhoz szükséges összegeket rendre megnyirbálták, sem megfelelő személyzetet, sem elfogadható munkakörülményeket nem biztosítottak. Minden igényt kielégítő javaslatot – már a kiegyezés előkészületei idején – csak az *Andrássy György* későbbi országbíró vezette bizottság tett, amelynek tagjai között ott volt *Eötvös József*, *Sennyey Pál*, *Rómer Flóris* és mások. Heteken át sokszor éjszakába nyúlóan tanácskoztak. Tervezetük kielégítően gondoskodott a személyzet megfelelő létszámáról, javadalmazásáról, a könyvtár felszereléséről, gyarapításáról és napi működéséről. Határozataiknak csekély megszorításokkal sikerült érvényt is szerezniük. Általában véve elmondható, hogy a feudális kormányzatok lassan és rendszertelenül mozdították elő a könyvtár ügyét; a császári adminisztráció intézményesen, de érzelmi elkötelezettség híján elégtelenül, olykor szinte cinikus hanyagsággal bánt vele. A nemzeti kormányzatok nagyvonalúan, bár a történelmi események támasztotta nehézségek miatt a végrehajtásban sokszor megakadva rendezték viszonyait. A kezdeti időszak némely periódusában a könyvtár vezetői sem nem voltak irigylésre méltó helyzetben. A gyakori költözés és hatalomváltás azzal járt, hogy újra és újra jelentéseket, felméréseket kellett készíteniük a könyvtár állapotáról, terveket a jövőről. Egyáltalán nem valamiféle kényelmes, reprezentatív állás volt az igazgatói – akkor könyvtári őrnek nevezett – munkakör. Igaz, évi 1400–1600 ezüstforintnyi fizetés (ezt azonban mindenki kevesellte) és hat-hét szobás szolgálati lakás járt vele fűtési támogatással a múzeum épületében.

A könyvtári örök közül *Mátray Gábor* személyéről kell külön megemlékezni. Berlász így ír róla: „*Mátray nemcsak örködött a Könyvtár óriási állománya fölött, hanem rendezett, katalogizált, gyarapított (intézte a köteleespéldányügyeket, gondoskodott az ajándékok átvételéről, új könyveket és kéziratokat vásárolt), szervezte a különgyűjteményeket (a kézirat-tárt, ősnymtatvány- és ritkaságyűjteményt), 1850 óta rendszeres kutató kiszolgálást végzett, 1858-tól ellátta a könyvköttetés feladatait, intézte a Könyvtár*

teljes ügyvitelét, és részt vett a Múzeum tisztí értekezletein.” Mindebben összesen két segítője volt, és a sajtó köztöködése mellett dolgozott. (382. p.) Ügybuzgalmának és szívós munkájának köszönhető, hogy a könyvtár 1850-ben legalább a tudományos kutatók számára hozzáférhetővé vált. Mátray munkáját tekintve egyáltalán nem pátozoz, amit *Kubinyi Ágoston* múzeumigazgató 1859. január 22-én és 23-án a *Pesti Napló*ban közzétett cikkében írt. Egyrészt szemrehányást tett mind a nemzetnek, mind a kormánynak az intézet elhanyagolása miatt. Széchenyi Ferenc ajándékának átvétele óta a nemzet maga még semmiféle alapítványt nem tett, csupán egyes adakozóknak köszönhető az előrehaladás. A gyűjtemények még most is többnyire bútor és felszerelés nélkül hevernek az üres termekben, pedig a palota már 1846-ra felépült. Nem tudni, hogy megvannak-e a régi időben tett nevezetes alapítványok. A könyvállomány már százharmincezer kötetre rúg, de ebből ötezer mű még bekötetlen. Rengeteg a hiány a gyarapításban. Idézem Kubinyit: „*A nemzet méltósága, becsülete és a tudományos haladás előmozdítása megköveteli, hogy a Múzeum [és a könyvtár] ügyét ne csak egyesek, hanem az egész társadalom fölkarolja.*” (398. p.) E ma is megszívlelendő szavaktól Kubinyi azt remélte, hogy egymillió forintnyi alapítvány gyűlik össze közadakozásból, amelynek kamataiból nemcsak a működést, hanem a tudományos utazások, az ásatások, a rendszeres kiadói tevékenység és a gyarapítás költségeit is fedezni lehet majd.

Ezzel elérkeztünk a gyarapításhoz. Ennek négy forrása volt: kötelespéldány-szolgáltatás, ajándékok, vásárlás, csere. A kötelespéldány-szolgálat, amelyre már a kezdetektől kötelezték a hazai nyomdákat (és 1830-tól az erdélyieket is), mindig olyan volt, mint a kutya vacsorája. Egyes nyomdák szolgáltattak, mások nem, vagy csak a könyveket, de az aprónyomtatványokat, grafikákat, térképeket nem. Voltak olyanok is, amelyek hazafiúi érzületből akkor is küldték a példányokat, amikor nem működött semmiféle ellenőrzés. Ezért folyton meg kellett újítani, szigorítani az erre vonatkozó rendeleteket. A teljes anyagnak így is csak mintegy ötven százaléka érkezett be.

A könyveket általában fűzött állapotban kapta meg a könyvtár a nyomdaktól, kötetésükre azonban sohasem jutott elegendő költség. *Széchenyi Lajos* gróf 1827. évi tízezer forintos alapítványa kamatainak is csak a csekély részét lehetett állományvédelemre fordítani. Ebből következett – amiről Kubinyi panaszkodott –, hogy még 1859-ben is hatalmas halmokban

álltak a bekötetlen könyvek a könyvtár bútorozatlan termeiben.

A másik fő és még sokkal fontosabb gyarapodási forrást a hagyatékok jelentették, amelyeket ajándékként vagy alkalmi felajánlások segítségével vásárlás útján szerzett meg a könyvtár. Csak néhányat említek, főként az első időkből. *Éder József Károly* (1760–1810) nagyszombati tanártól nyolcvanöt kötetnyi kézirat és oklevél, *Tertina Mihály* (1750–1808) királyi akadémiai tanár, *Szirmay Antal* (1747–1812) földbirtokos és *Kitaibel Pál* természettudós hagyatéka, *Illésházi István* arisztokrata hatezer könyve, *Litterati Nemes Sámuel* irodalmár és *Batsányi János* költő könyvtára. A legfontosabb természetesen a hatvanezer kötetből álló, híres Jankovich-féle gyűjtemény volt, amelynek több részletben való megvásárlása két évtizeden át adott munkát folyamatosan a könyvtárnak, és ami gyakorlatilag megduplázta az akkori állományt. A gyűjtés végső céljait fémjelzi, hogy többször tetek kísérletet corvinák beszerzésére. (Elsősorban a Wolfenbüttelben őrzött kódexeket kívánták csere útján hazahozni, sikertelenül.)

Érdemes lenne szisztematikus kutatómunkával feltárni a hagyatékok történetét, és a lehetséges mértékig rekonstruálni állományukat, melléjük téve a hagyatékozó személyek portréit megrajzoló tanulmányokat. Kimeríthetetlen kincsesbányája lehetne a magyar művelődéstörténeti kutatásoknak.

Minden munkának, gyarapításnak, leltárnak, katalóguskészítésnek, épületberendezésnek természetesen a könyvtár megismertetése és használata ad értelmet. A megismertetést már maga Széchenyi Ferenc is elkezdte. A nemzetnek felajánlott gyűjteménye saját költségén kinyomtatott katalógusaiból nyolcvannégy példányt szétküldött európai, főként közép-európai tudósoknak, előkelőségeknek. Nagy számban kapott elismerő, sőt magasztáló leveleket. A lengyel származású *Josef Maxymilian Tenczyn Ossolinski*, a bécsi Hofbibliothek későbbi prefektusa például kijelentette, hogy „*a Magyar Nemzeti Könyvtár az egyetemes tudományosság közös kincse, és Széchenyihez hasonlóan ő is összegyűjti majd a lengyel nemzet irodalmi régiségeit, s gyűjteményét nemzetének hagyományozza.*” (167. p.) (Szándékát később valóra is váltotta.) A külföld tehát hamar felfedezte és elismerte a Hungaria litteratát, a művelt Magyarországot, Széchenyi pedig folytatta gyűjteménye feltárását. A katalógus pótköteteit már *Engel János* és *Szerdahelyi György* tudományos tanulmányaival jelenttette meg. A megismerésre, használatra való igény itthon is hatalmas volt. Ez két irányban nyilvánult meg. 1811-

ben a pálos teremben már folyt az olvasók kiszolgálása. Az árvíz miatt bekövetkezett hosszas zárva tartás után 1850-ben a használók kikövetelték maguknak a még félig sem berendezett könyvtárban egy kutatói olvasóterem megnyitását, sőt értelmiségi nyomásra (szigorúan korlátozott mértékben ugyan, de) engedélyezni kellett a kölcsönzést is.

Nem volt kisebb az igény a könyvtárnak mint nemzeti kincsnek a megtekintésére sem. 1811-ben már csoportokat vezetett Miller Ferdinánd a gyönyörű, faragott polcokon ízlésesen felállított könyvtárban. A múzeumpalotában a könyvtár rendelkezésére bocsátott tizennégy teremből 1847-ben négyet sikerült berendezni Pollack Mihály e célra tervezett könyvszekrényeivel. A könyvtár belső szabályzata rendelkezett arról is, hogy a könyvek felállítása tetszetős legyen. Mind a négy terem haladéktalanul megnyitották a látogatók előtt. A vidékről Pestre érkező nemesi és polgári családok programjából nem maradhatott ki a nemzeti büszkeség tárgyát képező könyvtár megtekintése. Nevezetes esemény volt *Ferenc József* kétszeri látogatása 1852-ben és 1857-ben, aki mindkét alkalommal jelentős egyszeri segílyt juttatott a könyvtárnak.

A nyomtatott nyilvánosságban is igyekezett folyamatosan jelen lenni a könyvtár. Már Miller Jakab Ferdinánd is adott ki tudományos dolgozatokat közlő évkönyveket, 1841-ben pedig elrendelték, hogy a sajtóban a könyvtár minden gyarapodásáról tájékoztatni kell a közvéleményt. A bibliotéka rendszeres tudományos tevékenységének biztosítására 1849-ben Kubinyi Ágoston évi 3000 forintot igényelt az országgyűléstől, főként publikációkra. Ezt a háborús viszonyok miatt nem kapta meg, de igénylése jelzi, hogy az anyag tudományos feltárása, az eredmények

publikálása a kezdetektől a könyvtár fő tevékenységi körébe tartozott.

Mindezen viszontagságok után és erőfeszítések árán, főként az *Andrássy*-bizottság lelkiismeretes és értő munkájának köszönhetően, amely rendezte a könyvtár anyagi és személyzeti helyzetét, 1866. június 14-én a nagyközönség előtt is megnyílt a könyvtár olvasóterme, s ezzel új korszak kezdődött, amelynek története még megírásra vár.

Nincs más hátra, mint hogy még egyszer megköszönjem elődeinknek, Széchényi Ferencnek, Horváth Istvánnak, Mátray Gábornak és a többieknek, hogy létrehozták ezt a nagyszerű könyvtárat, és megköszönjem volt kollégáimnak és mestereimnek, Hervay Ferencnek, Borsa Gedeonnak, Holl Bélának és a többieknek, hogy az elődök kultúra- és tudománytisztelőt, a módszeres munka iránti alázatosságot és elkötelezettséget továbbadták a következő nemzedéknek. A mostani kollégáknak pedig azt kívánom, hogy minél előbb olyan körülmények között dolgozhassanak, amilyeneket az *Andrássy*-bizottság alakított ki, hogy töretlenül adhassák tovább a könyvtár hagyományait és szellemiségét az őket követőknek.

A magam részéről pedig hálás vagyok mindannyiuknak, hogy közel ötven évig olyan intézményben dolgozhattam, amely az országnak egyszerre lehet agya és szíve, ha jókedvvel szolgál.

Irodalom

BERLÁSZ Jenő: Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802–1867. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1981. 555 p. [36] t.

Beérkezett: 2019. 12. 16.

Megjelent a 2020. évi Minősített Könyvtár cím pályázat

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma 2020-ban is meghirdette azon nyilvános könyvtáraknak szóló pályázatát, amelyek több éve folyamatosan alkalmazzák a minőségirányítás módszereit és kiemelkedő teljesítményüket a könyvtárhasználók elégedettsége is alátámasztja.

Idén a *Minősített Könyvtár* cím pályázati adatlapjának beküldési határideje április 22., míg a szakmai beszámolókat és önértékeléseket június 3-ig kell feltölteni a Magyarországi Könyvtárak Adatbázisába. Pályázni három kategóriában lehet attól függően, hogy milyen szakmai létszámmal rendelkezik a könyvtár és milyen könyvtártípusba tartozik. A szakmai beszámolóban a Könyvtárak Minőségi Működésének Értékelési Rendszerének struktúráját kell követni, de idén egy külön szempontrendszer is segíti a pályázókat, ami szerepel a kormány.hu-n és a Könyvtári Intézet Minőségmenedzsment oldalán elérhető pályázati felhívásban.

A címet nyert könyvtárak 300 000 forint jutalomban részesülnek. A nyereményhez tartozó díszoklevelet a miniszter ünnepélyes keretek között a Magyar Kultúra Napján adja át.

Tíz év stratégiai együttműködés német országos szakkönyvtárak között a digitális megőrzés érdekében

ZARNITZ, Monika – BÄHR, Thomas – ARNING, Ursula

Zarnitz, M. – Bähr, T. – Arning, U.: Ten Years of Strategic Collaboration of Libraries in Digital Preservation. LIBER Quarterly, 29. (1.), 2019. 1–22. p. DOI: <http://doi.org/10.18352/lq.10278> tanulmányát Bognárné Lovász Katalin tömörítésében közöljük.

Bevezető

A digitális megőrzés nagy műszaki kihívást jelent a könyvtárak számára, a rendszer működtetése és a rendszerben lévő adatok kezelése külön szakembereket igényel. Mivel a digitális megőrzés forrás- intenzív és komplex technológiát követelő tevékenység, a német országos szakkönyvtárak az együttműködés mellett döntöttek annak érdekében, hogy kihasználják a sinergiából adódó előnyöket. Az együttműködés előnyei nyilvánvalóak: a szoftver és a hardver költségek megosztása, hasonló munkafolyamatok alkalmazása, munkamegosztás a szakemberek képzésében, közös részvétel nemzeti és nemzetközi együttműködésekben. A tanulmány célja, hogy bemutassa a német országos szakkönyvtárak között 2009-ben indult együttműködés előnyeit, kihívásait és a könyvtárakra ható sinergiákat. A munkamegosztás és az együttműködés megvalósítása jó gyakorlatként szolgálhat nemzeti és nemzetközi együttműködések esetében.

Német országos szakkönyvtárak

A német országos szakkönyvtárakhoz az alábbi intézmények tartoznak:

- TIB, azaz a Leibniz Tudományos és Műszaki Információs Központ

és Egyetemi Könyvtár Hannoverben (Leibniz-Informationszentrum Technik und Naturwissenschaften und Universitätsbibliothek). A könyvtár a természet- és műszaki tudományok szakkönyvtára, gyűjti a tudományos irodalmat nyelvtől és formátumtól függetlenül az építészet, kémia, számítástechnika, matematika és fizika témakörében. A könyvtár kiemelt feladatként gyűjti a szürke irodalmat, valamint a szabadalmakat és szabványokat, és aktívan közreműködik az open access mozgalomban.

- **ZB MED**, azaz az Élettudományok Információs Központja Kölnben és Bonnban (ZB MED Informationszentrum Lebenswissenschaften). A könyvtár az orvostudomány, táplálkozástudomány, környezettudomány, mezőgazdaság szakkönyvtára, gyűjti a tudományterületekhez tartozó alaptudományokat és a határterületek irodalmát is. A könyvtár a német és idegen nyelvű, többféle dokumentumtípusba tartozó analóg és digitális információforrások esetében biztosítja a beszerzést, feldolgozást, archiválást és a hozzáférést. A ZB MED is aktív szerepet játszik a nyílt hozzáférés elősegítésében.
- **ZBW**, azaz a Leibniz Közgazdasági Információ Központ Kielben és Hamburgban (ZBW Leibniz Information Center for Economics in Kiel and Hamburg). A könyvtár a közgazdaságtan és az üzleti tudományok területén szolgálja ki a kutatókat, tanulókat és szakembereket információigényeiket. Nyomtatott és digitális formában is hozzáférést nyújt német és külföldi szakirodalomhoz, különös figyelmet fordítva a szürke irodalomra. Állományának nagy részét nyílt hozzáféréssel bocsátja rendelkezésre.

Ez a három információs központ fontos része a német országos tudományos könyvtári hálózatnak, amely a Német Nemzeti Könyvtárból és azokból a könyvtárakból áll, amelyek a Német Kutatási Alap által finanszírozott, jelenleg 40 szakterületet érintő Szakinformációs Szolgáltatási Programban (*Förderprogramm „Fachinformationsdienste für die Wissenschaft”*, korábban *Sondersammelgebietsplan*) vesznek részt.

Együttműködések a digitális megőrzés területén

Digitális megőrzés

A digitális megőrzés kérdése napjainkban egyre jobban előtérbe kerül, mivel az egyetemek, a vállalatok és diákok is egyre inkább elektronikus forrásokra támaszkodnak. A digitális megőrzés fő célja az, hogy a

digitális dokumentumok és objektumok a jövőben is hozzáférhetőek és felhasználhatóak legyenek.

A digitális állomány egésze esetében szükség van digitális megőrzésre, mert az adatformátumok, a szoftver és a hardver, az adathordozók folyamatosan változnak, néhányuk el is avul. Annak érdekében, hogy visszaállítsuk ezeknek az elektronikus objektumoknak a használhatóságát, digitális megőrzési rendszerbe kell áttelepíteni és állandóan figyelemmel kísérni őket. Mielőtt az adott formátum már használhatatlanná válik, az objektumot még időben új formátumba kell migrálni.

A digitális megőrzés összetett feladat, és számos dolgot kell figyelembe venni, pl. a formátumok azonosítását, az adatok és a különféle metaadatok betáplálását a megőrzési rendszerbe, ezek átalakítását a megőrzési rendszerben használt „csomagokká”, végül az adatok visszatáplálását a szolgáltató rendszerbe az eredeti dokumentumok helyére. Ez az úgynevezett „dark archive” modell, de arra is van példa, hogy a megőrzött állományhoz hozzáférést biztosítsanak a felhasználók számára. A német országos szakkönyvtárak a digitális megőrzési rendszere a dark archive módszert választották.

Az együttműködés a különböző ágazati könyvtárak között is lehetséges, mivel a digitális megőrzés kihívásai függetlenek a megőrzendő tartalomtól. Habár célcsoportjaik és tartalmaik nem azonosak, mind a három könyvtár azonos adatformátumokkal dolgozik, és azonos műszaki problémákat kell megoldaniuk. Mind a három könyvtárban találhatóak digitális dokumentumok, amelyeket ugyanolyan fájlformátumban (PDF-dokumentumok, korábbi digitalizálások során létrejött TIFF-fájlok és más digitális állományok) tárolnak, vannak azonban különbségek is. A TIB állománya például tartalmaz videókat, filmeket vagy építészeti modelleket digitális formátumban, melyek speciális eljárásmodot igényelnek. A TIB által kifejlesztett megoldásokat és munkameneteket azonban az együttműködő könyvtárak, de akár más partnerek is alkalmazhatják, ha hasonló állományokkal kell dolgozniuk. Ezért mind a hasonlóságok, mind a különbségek előnyként jelentkezhetnek az együttműködés során.

A német országos szakkönyvtárak már akkor megkezdtek az együttműködést a digitális megőrzés területén, amikor létrehozták a feladatok elvégzéséhez szükséges szervezeti egységeiket. Az első nagy döntés a könyvtárak számára az volt, hogy milyen megőrzési rendszert válasszanak. A könyvtárak által kidolgozott kritériumok alapján az Ex Libris cég Rosetta

rendszerére esett a választás. Abban az időben ez volt az egyetlen rendszer, amely a digitális archiválás minden számukra szükséges funkcióját támogatta. A kiválasztás során minden könyvtár saját egyedi igényeit is érvényesíthette. Ennek köszönhetően minden egyes partner testre szabott rendszert kapott, másrészt mivel a rendszer moduláris, mind a három könyvtár rugalmasan használhatja saját szükségletei szerint.

A Rosetta közös használata

A Rosetta a világon számos országban használt Ex Libris termék, komplett digitális állománykezelő és megőrzési rendszer, amely alkalmazható tetszőleges tartalom teljes életciklusára, a tárolástól a szolgáltatásig és archiválásig. A digitális megőrzés, különösen a Rosetta működtetése, speciális szakértelmet kíván, és idő kell a különböző funkciók megismerésére. Az együttműködés legelején a könyvtárak elemzést végeztek, hogy megállapítsák, melyek azok a hagyományos és új ismeretek és készségek, amelyekkel már rendelkeznek, illetve azok, amelyeket meg kell szerezniük. Vannak alapvető ismeretek és készségek, amelyekkel mindhárom könyvtár munkatársainak rendelkezniük kell, vannak olyanok, amelyeket a Rosetta rendszer szolgáltatójaként a TIB munkatársainak kell elsajátítaniuk. A TIB, mint hoszt, felelős a Rosetta rendszer adminisztrációjáért, fenntartja a központot és egyéb speciális feladatokat is ellát. A többi könyvtár is ezzel a rendszerrel dolgozik, és maguk táplálják be digitális anyagaikat. Kialakíthatják saját munkameneteiket és megőrzési terveiket. Az adatszervezés és a Rosetta működtetése igen összetett, ezért a könyvtárak megállapodásban rögzítették a különböző hatásköröket. Néhány feladatot központosítottak, pl. a TIB tartja a kapcsolatot az Ex Libris-szel a Rosettában előforduló programhibák esetén.

A szervezeti struktúrából számos szinergia adódott:

- Mivel a TIB a Rosettát hosztoló könyvtár, és így több feladatot kell ellátnia, a másik két könyvtár kisebb létszámmal tud dolgozni;
- a könyvtárak megosztják a Rosetta működtetésének és adminisztrációjának költségeit, így a ráfordítások alacsonyabbak, mintha minden egyes könyvtár saját maga üzemeltetné a rendszert.
- A Rosettában az egyik könyvtár által kidolgozott munkafolyamatot a többiek is felhasználják.
- A munkatársak a Rosetta különleges funkcióira specializálódhatnak. A Rosetta működtetésével kapcsolatosan élénk tapasztalatcsere alakult ki a három könyvtár között, ami igen hatékony munkát eredményezett.

Együttműködés a kutatásban és fejlesztésben

A digitális megőrzés még aránylag új terület, amely a német és a külföldi könyvtárakban 2002 körül kezdődött. A digitális objektumok egyre fontosabbak lesznek a könyvtárakban és egyre sürgetőbb a kérdés, hogyan tudjuk megőrizni őket. Ekkoriban hozták létre a *nestor* (a **n**etwork **s**torage összevonásából) hálózatot, amelyben olyan németországi szakértők vesznek részt, akik a digitális tartalmak hosszú távú megőrzésével foglalkoznak. Más német és külföldi könyvtárakban is elkezdődtek projektek, és alkalmazott kutatások keretében foglalkoztak a digitális megőrzés témakörével. A német országos szakkönyvtárak több hálózattal is együttműködnek a kutatás és fejlesztés területén. A TIB és ZBW a formátumok azonosítására és értékelésére (validálására) specializálódott, míg a ZB MED a kutatási adatok digitális megőrzését tekinti kiemelt feladatának.

Az ismeretek terjesztése ezen a területen nagyon fontos az egész világon, ezért a könyvtári kutatócsoportok tagjai előadásokat és poszter prezentációkat tartanak nemzetközi digitalizálási konferenciákon, mint például az iPRES (International Conference on Digital Preservation) vagy az IDCC (International Digital Curation Conference). Az együttműködő könyvtárak munkatársai együtt készítik az előadásokat és a posztereket, de csak egy ember utazik el a konferenciára. Ez megnöveli az egyes könyvtár láthatóságát, de a könyvtárak utazási költséget és időt takaríthatnak meg.

Tanúsítványok a jó gyakorlatokért

A német országos szakkönyvtárak annak érdekében, hogy bizonyítsák kiválóságukat, tanúsítvánnyal kívánják igazolni szakértelmüket és megbízhatóságukat. A tanúsítványok megszerzésének nagyon fontos belső hatásuk is volt: a könyvtárak alaposan megvizsgálták a digitális megőrzési tevékenységüket, és olyan megoldásokat sikerült találniuk, amelyekre akkoriban még nem voltak jó gyakorlatok. A tanúsítványok bevezetése a digitális megőrzés minőségmenedzsmentjének is része volt.

A könyvtárak pályáztak a Data Seal of Approval (DSA) tanúsítványra. A pályázat kitöltésében együttműködve dolgozták ki a kritériumrendszert, és a kérdőív egyes részeit is harmonizálták. A TIB és a ZBW 2015-ben elnyerték a DSA-t, sőt, 2017-ben a nestor-pecsétet is megkapták. Ezek a nemzetközileg is elismert tanúsítványok igazolják, hogy a könyvtárak a

digitális megőrzés területén jó gyakorlattal rendelkeznek. Jelenleg mind a három könyvtár a CoreTrustSeal Trustworthy Data Repositories Requirements megszerzésén dolgozik.

Az együttműködés szervezeti keretei

A német országos szakkönyvtárak együttműködése 2009-ben kezdődött egy pilot projekttel, (Bähr et al. 2011. p. 2.), amelynek az volt a célja, hogy az együttműködő intézményekben fokozottan felhívják a figyelmet a digitális megőrzés fontosságára, és meghatározzák a szervezeti és technikai kívánalmakat egy digitális megőrzési rendszer létrehozására.

A pilot projekt időszakában a könyvtárak kidolgozták a digitális archívum koncepcióját, fejlesztették együttműködésüket, bevezették a Rosetta rendszert, és kialakították a kezdő munkafolyamatokat a digitális anyagok archívumba való táplálásához. Ez az időszak 2012-ig tartott, az éles megőrzési rendszert 2015 áprilisában állították munkába.

A pilot projekt alatt és utána is alapvető fontosságú volt az információ és a kommunikáció szervezése, a döntéshozatal szabályozása. Idővel sikerült egy jól működő szervezeti struktúrát kiépíteni. A digitalizálási részlegek vezetői a munkatársaik bevonásával előkészítik a digitális megőrzést érintő stratégiai döntéseket. Az átfogó stratégiai döntéseket, amelyek nem gyakoriak, a könyvtárak vezetői hozzák. Az utolsó ilyen nagy döntés a Rosetta rendszer kiválasztása volt. A nagyobb horderejű, operatív szintű és az együttműködést érintő döntéseket a részlegek vezetői hozzák meg az egyes könyvtárakból delegált, digitális megőrzéssel foglalkozó munkatársakból álló csoport bevonásával. A csoport (benne könyvtárosok, IT-szakemberek, digitális megőrzésre specializálódott szakemberek, csakúgy, mint az adminisztratív és a feldolgozási területen dolgozók) évente egyszer találkoznak, hogy megvitassák a közös munkát érintő szabályzatokat. Az operatív döntéseket (ezekből van a legtöbb) a megőrzési rendszerben közvetlenül dolgozó munkatársak hozzák. A Rosetta rendszerrel dolgozók rendszeresen tartanak telefonkonferenciákat, amikor is megvitatják a rendszerrel, a munkafolyamatokkal, a szoftverhibákkal, cikkírással és a konferencia-részvétellel kapcsolatos gyakorlati kérdéseket.

Megőrzési politika

A megőrzési politika irányelvek összessége, amelyek rögzítik a legfontosabb alapelveket, struktúrákat, és a digitalizálás főbb céljait az adott szervezetben. Ez a

dokumentum hosszú időre kötelező érvényű és a mindennapi munka, valamint a jövőbeli stratégiai fejlesztések kiindulópontja. Az együttműködő könyvtárak kidolgozták közös megőrzési politikájukat, és minden egyes könyvtár elkészítette saját egyedi irányelveit is. A közös megőrzési politika keretként szolgál az egyedi irányelvek számára, továbbá megfogalmazza az együttműködés módját és az egyes partnerek feladatait. Az egyes könyvtárak megőrzési politikája megállapításokat tartalmaz a küldetésre, a célcsoportokra, az állomány jellegére, a metaadatokra, a jogi keretekre, az adatok integritásának és hitelességének garantálására, a műszaki infrastruktúrára, a felelősségi körökre és sok egyéb más dologra vonatkozóan.

Kommunikáció és információ-menedzsment

Mivel a három együttműködő könyvtár földrajzilag Németország különböző régióiban található, a kapcsolatot a munkatársak általában virtuálisan tartják. Az információmegosztás és a kommunikáció alapja a wiki, amelybe a fontos dokumentumokat töltik fel: megőrzési politikákat, értekezlet jegyzőkönyveket, kézikönyveket és más, a folyamatokra és szabályzatokra vonatkozó dokumentumokat. A szoftverhibák és más, a Rosettával kapcsolatos kérések kezelésével a TIB munkatársai foglalkoznak, de minden partner közvetlenül maga is jelezheti a problémákat. A különböző könyvtárakban azonos területeken dolgozó kollégák a korábban már említett telefonkonferenciákon tartják egymással a kapcsolatot. Évente egyszer az összes, a digitális megőrzéssel foglalkozó munkatárs találkozik Hannoverben. Ez a találkozó szolgál információcsere-platformként, itt osztják meg az alkalmazott kutatások során keletkezett új információkat. Vannak rendszertelen, általában virtuális kiscsoportos találkozók is, amelyeken a kollégák az együttműködéshez szükséges dokumentumokat és anyagokat készítik el. A könyvtárak igyekeznek az utazásokat a minimumra csökkenteni.

Közös nemzeti és nemzetközi együttműködések

A digitális megőrzés területén viszonylag gyors a fejlődés. A német országos szakkönyvtárak a kezdetek óta szoros kapcsolatot ápolnak a digitális megőrzésre specializálódott hálózatokkal és szervezetekkel. Céljuk, hogy lépést tartsanak a közösséggel, és hozzájáruljanak a tudományos vitákhoz. A könyvtárak rövid időn belül a digitális megőrzés nemzetközi közösségének jól látható tagjává váltak (Bähr et al. 2012. p. 25.).

Együtműködés a nestorral

A korábban már említett nestor olyan német könyvtárak, levéltárak és múzeumok együtműködése, amelyek fontosnak tartják a digitális megőrzést. Jelenleg 19 aktív tagja van, három együtműködő partner és számos további intézmény dolgozik különféle nestor munkacsoportokban. A nestor a Szövetségi Oktatási és Kutatási Minisztérium által finanszírozott projekt-ként indult 2003-ban és működött 2009-ig, azóta önálló, tagszervezetei fenntartásában. A nestor projekt „egy asztalhoz ülteti” az intézményeket, a szakértőket és az aktív tagokat annak érdekében, hogy információt cseréljenek, megosszák a feladatokat, szabványokat dolgozzanak ki, és kihasználják a szinergia által nyújtott előnyöket. A nestor szoros kapcsolatot tart fenn hasonló nemzetközi szervezetekkel, és számos európai és nemzetközi kezdeményezésben és projektben is részt vesz.

A német országos szakkönyvtárak a kezdetek óta aktívan együtműködnek a nestorral, és számos munkacsoport munkájában részt vesznek. Ezek a munkacsoportok a digitális megőrzés egy-egy speciális kérdéskörével foglalkoznak, kézikönyveket, irányelveket és más, a digitális megőrzésben dolgozó munkatársak számára hasznos információs anyagokat dolgoznak ki. A nestor projekt fontos szerepet vállal a digitális megőrzés folyamatainak és eszközeinek szabványosításában és új digitalizálási eszközök kutatásában és fejlesztésében. A nestor figyelmeztet a digitális megőrzés fontosságára a könyvtárpolitikában, és egyben hitelesíti a digitális archívumokat. Emellett aktív PR tevékenységet folytat mind az információs szakemberek, mind a nagyközönség körében. A három együtműködő partner a nestor koordinációs munkacsoportjában is részt vesz, melynek feladata a vezetői döntések előkészítése, a költségvetés és az éves feladatok tervezése. A TIB és a ZBW a nestor vezetőség tagjai, így felelősek a nestort érintő stratégiai döntésekért. A nestor partnerek együtműködése igen sokoldalú. A ZWB és a nestor közösen szerveznek éves konferenciát a ZWB létesítményeiben, Kielben. A könyvtárak munkatársai számos, a nestor által kiadott dokumentumon dolgoznak, olyan témakörökben, mint például a különféle médiaformátumok kezelése vagy a megőrzési irányelvek. Mindhárom együtműködő könyvtár szakértői tartanak előadásokat az éves konferencián, illetve más, nestor által szervezett rendezvényeken, workshopokon.

A nestor munkacsoportokban való részvételnek számos pozitív hatása van a könyvtárakra és az együtt-

működésükre. Mindhárom könyvtár részt vesz a 2014 óta működő, a formátumok azonosításával foglalkozó munkacsoportban. Számos hasznos szócikket publikáltak a nestor-Wikiben, és a munkacsoport tagjai több belföldi és külföldi konferencián adtak elő a formátumazonosítás és validálás témakörében.

A három könyvtár együtműködése lehetővé teszi, hogy több nestor munkacsoportban részt vegyenek, mint ha egyedileg lennének tagok. Megosztják a nestor projekt során szerzett tudást, és lehetőségük van a saját ismereteik továbbadására a nestor projekten belül.

Együtműködés az Open Preservation Foundation-nel (OPF)

Az OPF egy 2010-ben alapított nemzetközi szervezet. Az OPF támogatja a technológia és ismeretanyag létrehozására irányuló együtműködéseket, amelyek a digitális archívumok kialakítását és a digitális megőrzés kapacitásának növelését célozzák. A szervezet 2014-ben vette fel a mai nevét, és egyben új víziót és küldetésnyilatkozatot is megfogalmazott. Fő célja, hogy elősegítse a digitális kulturális örökség hosszú távú megőrzéséhez és kezeléséhez szükséges technológia és tudás létrehozását. A nestorhoz hasonlóan az OPF is számos munkacsoportban dolgozik. A TIB aktív tagja a vezetőségnek, valamint a JHOVE munkacsoportnak. A JHOVE az Open Preservation Foundation legfontosabb produktuma, egy, a fájlformátum azonosítására, validálására és jellemzésére szolgáló szoftver, amely nagyon fontos a digitális megőrzés szempontjából, ezért be van építve a Rosettába.

Együtműködés a Rosetta felhasználói csoportokban

Mindhárom könyvtár két Rosetta felhasználói csoportban is részt vesz, és a csoport vezetőségében is szerepet vállalnak. A Rosetta Felhasználói Csoport (RUG) egy nemzetközi csoport, amely különböző országokból való felhasználókat tömörít. A RUG munkacsoportokat szervez, amelyekben a TIB és a ZBW aktívan kiveszi a részét. A TIB vezeti a digitális megőrzés munkacsoportot, és tagja a RUG irányító bizottságának. A másik csoport a Rosetta német ajkú felhasználói számára létrehozott külön csoportot (DRAG), amely évente tanácskozik, és fontos lobbitevékenységet fejt ki a Rosetta német nyelvű használóinak érdekében.

Az együttműködés előnyei és veszélyei

A kooperáció egyik veszélye lehet, hogy az egyik partner szünetelteti, vagy végleg elhagyja az együttműködést. A TIB 2016-ban kockázatelemzést végzett konzorciumi partner elvesztésével kapcsolatban, értékelve a technológiai, jogi és szervezeti szintű hatásokat (Lindlar, 2016). Ez segített abban, hogy új utakat találjanak a három partner együttműködésének fejlesztésére. Minden eshetőségre felkészülve a könyvtáraknak készíteniük kell egy „kilépési” stratégiát, annak érdekében, hogy biztosítva legyen az évek alatt befektetett erőfeszítések továbbvitele akkor is, ha az egyik partner kilép az együttműködésből. Léteznek más kockázati tényezők is, de a könyvtárak ezeket kihívásnak tekintik, és sikerült megoldásokat találni kezelésükre. Így például gond volt a nem kompatibilis szótárak és metaadatok használata, továbbá az eltérő kapacitás-adottságok és a feladatok különbsége mind nehézséget jelentettek a munkamegosztásban. További probléma volt, hogy a könyvtáraknak eltérő digitális megőrzési stratégiái és prioritásai voltak. Ezt az utóbbi nehézséget a közös megőrzési politika elfogadása enyhítette.

Az együttműködésben rejlő lehetőségek maradéktalan kiaknázása érdekében a partnereknek tisztában kell lenniük a gyengeségekkel és veszélyekkel, hogy a lehető legkorábban csökkentsék ezeket a kockázati tényezőket. A TIB két munkatársa a 2009 és 2012 között zajló pilot projekt tapasztalataira is építve SWOT elemzést végzett a konzorciumban végrehajtott digitális megőrzési rendszerekre vonatkozóan. Az elemzés megállapította, hogy az együttműködő könyvtáraknak speciális igényei vannak a kommunikáció és az információátadás területén, mivel a könyvtárak földrajzilag távol találhatók egymástól. Két könyvtár (a TIB és a ZBW) ugyanazt a közös katalógust használja, ami igen nagy előny, de a metaadatokkal kapcsolatban különböző igényeik vannak, így a közös metaadatok kialakítása nem könnyű feladat.

Összegzés

A német országos szakkönyvtárak együttműködése a digitális megőrzés területén az egyik legsikeresebb kooperáció a német könyvtári együttműködések között. Tíz év közös munka után kialakítottak egy rendszert, amely hatékonyan támogatja a megőrzési tevékenységeket, segít lépést tartani a közösséggel, létrehozza és terjeszti az új tudást ebben a közösségben.

A könyvtárak megtalálták annak a módját, hogy együtt tudjanak működni egy olyan területen, ahol a technológia és a formátum is gyorsan változik. Az együtt-

működés ezért nemcsak a digitális megőrzési rendszer közös használatát jelenti, hanem a formátumok azonosításának kutatásában való együttes részvételt és a különféle eszközök fejlesztését is.

Számos további előnye is van ennek az együttműködésnek. A legfontosabb előny a közösen használt rendszer szinergiáiból adódik. Kettő a könyvtárak közül „vásárlóként” és egy könyvtár szolgáltatóként, hosztként működik. Ezzel költséget takarítanak meg az ügyfélként működő könyvtárak, bár fizetnek a szolgáltatónak a rendszer fenntartásáért, az informatikai infrastruktúráért és a személyi költségeikért.

A szinergia másik forrása a hálózattal és a külső partnerekkel való együttműködés, mert mindegyik könyvtár specializálódhat egy területre, ami szükséges ahhoz, hogy lépést tudjon tartani a technológiai fejlődéssel, és így a partnerek megoszthatják egymás között eredményeiket. A különböző, a digitális megőrzésre specializálódott hálózatokban való részvétel erősíti a könyvtárak együttműködését, mivel biztosítja az intenzív tudástranszfert ebben a szakértői közösségben. A német országos szakkönyvtárak együttműködési modellje jó példaként szolgálhat mások számára is.

Irodalom

(Az elektronikus források megtekintése: 2020. február 10.)

BÄHR, T. – LINDLAR, M. – VLAEMINCK, S. : Puzzling over digital preservation – Identifying traditional and new skills needed for digital preservation. IFLA Conference 2011, San Juan, Puerto Rico. Retrieved March 25, 2019. <https://www.ifla.org/past-wlic/2011/217-bahr-en.pdf>

BÄHR, T. – LINDLAR, M. : „Varying realities?” – a SWOT analysis of a consortially operated digital preservation system. Retrieved March 25, 2019. https://www.researchgate.net/publication/259940141_Varying_realities_-_a_SWOT_analysis_of_a_consortially_operated_digital_preservation_system

BÄHR, T. – FRIESE, Y. – LINDLAR, M. – VLAEMINCK, S. : Evaluierung eines kooperativbetrieblenen LZA-Systems – Projekt Abschlussbericht. Hannover – Kiel – Köln, 2012.

LINDLAR, M. : The Ties that Bind – On the Impact of Losing a Consortium Member in a Cooperatively Operated Digital Preservation System: Paper – iPRES 2016 – Swiss National Library, Bern. <https://services.phaidra.univie.ac.at/api/object/o:503187/diss/Content/get>

LINDLAR, M. – FRIESE, Y. – MÜLLER, E. – BÄHR, T. – von TROSDORF, A. : Benefits of geographical, organizational and collection factors in digital preservation cooperations: The experience of the Goportis consortium. <http://phaidra.univie.ac.at/o:377394>

Egy innovatív könyv az innovációs laboratóriumokról

A szerzők ajánlása alapján a könyv a University College London (UCL) egyetemen folyó könyvtárosképzés 100. évfordulójára készült. Az 1826-ban megalapított egyetem ugyanis az első olyan intézmény volt, ahol egyetemi szintű könyvtárosképzés indult.

A kötet előszavából megtudjuk, hogy az innovációs laboratóriumoknak különböző intézményekben történő kialakítása egyre gyakrabban kerül terítékre. Sokan a jövő „nagy dobásaként” beszélnek róluk, mivel különböző cégeknél, szervezeteknél felvállalják az innovációt, a fejlesztést, a megszokottól eltérő gondolkodás hatására megjelenő új elképzeléseket. Arra a kérdésre, hogy a galériák, könyvtárak, levéltárak és múzeumok (Galleries, Libraries, Archives and Museums, GLAMs) körében is van-e helyük, igennel válaszolhatunk, amit ez a könyv is bizonyítani hivatott. Közben azt se feledjük el, hogy maga a könyv is innovatív módon jött létre. Ez a mód a Sprint, amely úgy bontja lépésekre a vizsgált problémát, hogy egy „nonferencia,” azaz nem hagyományos konferencia résztvevői öt nap alatt eljuthatnak az ötlettől a döntésig. Lehetőséget nyújt arra, hogy a lényegre koncentrálhassanak, így gyorsan haladjanak az ötletek kidolgozásával, a problémák megoldásával és a megoldások tesztelésével.¹

A kötet létrehozásban az Alicantei Egyetem, a British Library, a Dán Királyi Könyvtár, a Dél-Ausztráliai Történelmi Alapítvány, a Ghenti Egyetem Digitális Bölcsészeti Központja, a Holland Királyi Könyvtár, a Katari Nemzeti Könyvtár, a Kongresszusi Könyvtár, a Limericki Egyetem, a Miguel de Cervantes Virtuális Könyvtár Alapít-

MAHEY, M. – AL-ABDULLA, A. – AMES, S. [et al.]
Open a GLAM Lab. Digital Cultural Heritage Innovation Labs.
Doha, Book Sprint, 2019.
<https://glamlabs.pubpub.org/>

vány, az Osztrák Nemzeti Könyvtár, a Skót Nemzeti Könyvtár, Új-Dél-Wales Állami Könyvtára, valamint a UCL Qatar munkatársai vettek részt. Judith Broady-Preston, a CILIP (Chartered Institute of Library and Information Professionals), a brit könyvtári és információs szakemberek nagy presztízsű szervezetének megválasztott elnöke előszavában aláhúzza, hogy egy Sprint könyv tökéletesen illeszkedik az ágazathoz és a témához.

Kiemeli, hogy az ilyen laboratóriumoknak sokféle résztvevő célzott együttműködésére kell épülnie. Hozzáteszi, hogy ennek a kézikönyvnek a megalkotása több okból is időszerű volt. Egyrészt, 2019 júniusában jelent meg az Európai Bizottság *Cultural Heritage: Digitisation, Online Accessibility and Digital Preservation* című jelentése, amely az EU tagországaiban 2015 és 2017 között, a kulturális örökség digitalizálása terén elért eredményeket összegzi.² Az Uniónak ezen a téren megfogalmazott céljai összhangban vannak az IFLA stratégiájával³, amelyet a 2019–2024 közötti időszakra fogalmaztak meg, és amelyet többek között a CILIP is támogat.

A szerzők szerint könyvük nemcsak leírja, hogy miért és miként hozhatók létre innovációs laboratóriumok galériákban, könyvtárakban, levéltárakban és múzeumokban, hanem arra is buzdít, hogy minél többen vegyünk részt egy olyan mozgalomban, amely a vele partnerségre lépő intézményeket és közösségeket átforgalmazza.

A GLAM Lab fogalmát a következőképpen határozzák meg:

Az a hely, ahol digitális gyűjteményekkel és adatokkal kísérletezhetünk, és ahol kutatók, művészek, vállalkozók, pedagógusok és az érdeklődő közönség együttműködhet új gyűjtemények, eszközök és szolgáltatások létrehozásában. Amit létrehozunk, az segíteni fog abban, hogy a digitalizálásnak köszönhető jövőben a laboratóriumokban folyó nyílt, iteratív munka és széles körben lefolytatott eszmecsere és kísérletezés eredményeként megváltozzon a tudás, valamint a kultúra terjesztése.

A GLAM szektorban először az Amerikai Egyesült Államokban jöttek létre innovációs laboratóriumok. Ebben a sorban az elsők között volt a New York Public Library Labs, New York város közkönyvtárában.

Az innovációs laboratóriumok működhetnek tisztán online formában, vagy lehet fizikai terük is. Fenntartásuk megvalósulhat nemzeti (állami) keretekben, mint a KB Lab, amelyet a Holland Királyi Könyvtár hozott létre. Az egyetemi keretek között működő laboratóriumok példája a Limericki Egyetem Glucksman Könyvtárában létrehozott innovációs laboratórium, amely egyaránt tölt be oktatási funkciókat és fogad be kreativitást és innovációt. Természetesen levéltárakban és múzeumokban is létrejöttek ilyen szervezetek.

A laboratóriumok kialakításához többféle, modern módszertan is felhasználható. Ezek közé tartozik a tervezői gondolkodás (design thinking), amely a tudatos tervezés módszereit összefoglaló fogalom, és többek között a következők jellemzik:

- segít a rosszul strukturált problémák megoldásában;
- többféle információforrást (pl. viselkedési adatokat, visszajelzéseket és tapasztalatokat) is figyelembe vesz;

- segít kreatív megoldások létrehozásában;
- integrálja az eltérő háttérű résztvevők álláspontját.⁴

Gyakran alkalmazzák az agilis módszertant is, amely egy együttműködésre építő, folyamatosan fejlődő, minőségfókuszú fejlesztési megközelítés.⁵ Szerepet kaphat még a felhasználói élmény-tervezés (user experience design, UX design), amely a használhatóság, a hozzáférhetőség és az élmény növelésével javítja a felhasználók elégedettségét.⁶ A módszertan része lehet a részvételi tervezés (*participatory design*) is, amely – nevének megfelelően – az érintettek számára teszi lehetővé, hogy részt vegyenek a tervezési folyamatban.⁷

A rugalmas és a változásokra fogékony tervezés az innovációs laboratóriumok munkatársainak önreflexiós képességét is szolgálja hivatott, de külső kapcsolatait építésében is jó szolgálatot tesz. Az laboratóriumok tervezése eltérő lehet a különböző kulturális örökségi intézményekben, továbbá számos tényező befolyásolja. Ilyenek például a munkatársak készségei és a szervezet nagysága. A megfelelő tervezéshez fontos tudni, hogy mekkora az intézményben a hajlandóság a kísérletezésre, és arra, hogy munkatársai kockázatot vállaljanak. El kell továbbá dönteni, hogy online formában vagy fizikai térként is meg kívánják-e valósítani a laboratóriumot.

Az innovációs laboratóriumok folyamatosan prototípus-állapotban vannak, annak érdekében, hogy a működésük nyomán feltárt jelenségek és eredmények gyorsan beépíthetők legyenek munkájukba. Ez munkatársaiknak jelentős kihívást jelenthet, mivel ők már a projektek indulásakor szeretnék látni, hogy mi lesz azok kifizetése. Ahhoz, hogy a meglevő megoldásokat megkérdőjelezzék, továbbá új utakat találjanak és alakítsanak ki a gyűjtemények formálására és az élmények elérésére, megfelelő térre van szükségük. Biztosítani kell azt is, hogy bizalmat kapjanak, tehát tudniuk kell, hogy nem jelent bukást, ha valamelyik vállalkozásuk sikertelen lesz, vagy ha új és ismeretlen útra lépnek.

A tervezési elveknek magukban kell foglalniuk a következőket:

- A célközönség a legfontosabb, tehát ismernünk kell potenciális felhasználóinkat.
- A tervezésnek nemcsak kreatívnak kell lennie, hanem prototípusokra és arra van szükség, hogy a felhasználókkal közösen teszteljük őket.
- Az innováció azt jelenti, hogy magunkévá tesszük a kísérletezés szellemét, továbbá jó, ha

megkérdőjelezzük, hogy mi miért történik.

- A digitális szolgáltatások nem statikusak, tehát finomítanunk kell őket a felhasználók visszacsatolásai alapján.

A szerzők megítélése szerint az innovációs laboratóriumok hatása sokféle lehet. Ezek közé tartozik a változás felgyorsítása azzal, hogy új gondolkodást hoznak be a szervezetekbe, mivel munkatásaik a legkorszerűbb technológiákkal dolgoznak. Ebben a környezetben javul nemcsak az intézményen belüli, hanem az intézmények közötti együttműködés is. Az azonos vagy hasonló szakértelem, a gyűjtemények és a metaadatok talaján partnerségek jönnek létre, ami a kulturális örökségi intézmények mellett másokat is érinthet.

Mivel új technológiákat alkalmaznak, a laboratóriumok anyaintézményük egészében elősegítik az új készségek elsajátítását. Ezek közé tartozik az adatok kezelése, használata és gazdagítása, ami abból ered, hogy gyűjteményeiket adatok formájában teszik hozzáférhetővé.

Az újdonságokkal való szembesülés könnyebbé teszi a készségek elsajátítását és hosszú távon az intézmény egészében befolyásolja a munkavégzés módját. Azzal, hogy a kialakulóban levő technológiákat „kicsiben” alkalmazzák, a laboratóriumok lehetővé teszik, hogy ezek költségeit ne csak megismerjék, hanem foglalkozzanak a költségek csökkentésével is. Mivel a technológiák gyorsan változnak, a kulturális örökségi intézményeknek alkalmazkodniuk kell ezekhez, ha relevánsak kívánnak lenni, amivel az őket fenntartó intézményeket is erre ösztönzik.

Szinte magától értetődik, hogy a laboratóriumok munkatársai a nyílt licencek és a nyílt adatok használata mellett teszik le a voksot, mivel fontos számukra, hogy lehetővé tegyék a kulturális örökségi adatok újrafelhasználását. Azzal, hogy géppel olvasható formában adják közre a gyűjteményeket, velük kapcsolatban új meglátások is megszülethetnek. Ebbe az irányba hat az adatok vizualizálásának lehetősége is. Nem lebecsülendő a laboratóriumok szerepe az ott dolgozók karrierépítésében sem.

Az innovációs laboratóriumok létrehozása során számos értéknek kell a középpontban állnia. Ezek közül említsük meg a következőket:

- Radikális nyitottság a módszerek és az eredmények megosztása terén, a problémák felfedése és a határok feszegetése tekintetében, aminek együtt kell járnia a részrehajlás-nélküliségnek.
- A folyamatok, a döntéshozatal és a gyakorlat

- átláthatósága, amelynek megléte erősíti a bizalmat és segít szövetségesek megnyerésében.
- A kreativitás és az annak teret adó kísérletezés.
- Együttműködés a laboratóriumon belül és az anyaintézménnyel, az érdekeltekkel, partnerekkel és (természetesen) a felhasználókkal.
- A szabályozott keretek között megvalósuló, de merészséget igénylő engedetlenség.
- Az etikus magatartás.
- A hozzáférhetőség, amelynek része, hogy az adatok és a gyűjtemények egyaránt értelmezhetők emberek és gépek számára.

Mindezekon túl a kötetben olyan kérdéskörökről is olvashatunk, mint a csapatok kialakításával szemben támasztott követelmények, a laboratóriumoknak a felhasználói közösségekhez fűződő viszonya, a gyűjtemények újragondolása, az adatok megosztása és a fenntarthatóság.

A témák gazdagsága, az egészséges bőbeszédűség és a szakzsargon viszonylag kis szerepe sokak számára hozzáférhetővé teszi ezt a könyvet, amelyről viszonylag nagy biztonsággal mondhatjuk, hogy a kreativitás egyike a benne leggyakrabban előforduló szavaknak. Hogyan is lehetne ez másként.

*

Jegyzetek és irodalom

(Az elektronikus források megtekintése: 2020. február 10.)

1. KNAPP, Jake – ZERATSKY, John – KOWITZ, Braden: Sprint. Hogyan oldjunk meg nagy problémákat és teszteljünk új ötleteket öt nap alatt? Budapest, HVG Könyvek, 2017.
2. Cultural heritage: digitisation, online accessibility and digital preservation. https://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=60045
3. IFLA strategy 2019 – 2024. <https://www.ifla.org/strategy>
4. FEHÉR Péter: A digitális átalakulás módszereinek feltárása

a közszolgáltatásokban – a design thinking módszertan alkalmazási lehetőségei. = Vezetéstudomány, 49. évf. 2018. 7–8. sz. 22–31. p.

5. SZABÓ Bálint – RIBÉNYI Máté: Az agilis módszertanok megítélése beosztottak és vezetők szemszögéből. = Vezetéstudomány, 49. évf. 2018. 6. sz. 22–32. p.
6. Felhasználói élmény tervezés (UX design). <https://www.newconcept.hu/blog/felhasznaloi-elmany-tervezes-ux-design>
7. HAJNAL WARD Judit: Könyvtártervezés közösen: esettanulmány a tengerentúlról. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 28. évf. 2019. 1. sz. 3–19. p.

Koltay Tibor

Megjelent a 2020. évi Könyvtári Minőségi Díj pályázat

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma 2020-ban pályázatot hirdetett azon *Minősített Könyvtár* címmel rendelkező nyilvános könyvtárak számára, amelyek munkatársi elköteleződésen és folyamatos fejlesztésen alapuló kiemelkedő innovációit a könyvtárhasználók elégedettsége, a partnerek véleménye is alátámasztja. A Könyvtári Minőségi Díj pályázati adatlapjának beküldési határideje április 22., míg a szakmai beszámolót és az önértékeléseket június 3-ig kell feltölteni a Magyarországi Könyvtárak Adatbázisába. A pályázat megírásához segítséget nyújt a Könyvtári Intézet Minőségmenedzsment aloldalán elérhető *Szakmai innováció a könyvtárban* című segédlet, amelynek szempontrendszerét követve kell a szakmai beszámolót felépíteni, kitérve az utolsó önértékelés legfontosabb megállapításaira. A pályázati felhívás megtalálható a kormany.hu-n és a Könyvtári Intézet Minőségmenedzsment aloldalán.

A díjat nyert könyvtárak 2 000 000 forint jutalomban részesülnek. A nyereményhez tartozó díszoklevelet a miniszter ünnepélyes keretek között a Magyar Kultúra Napján adja át.

Könyvtár- és információ- tudomány

Általános kérdések

1/2020

BERRYMAN, Donna R.: Ontology, epistemology, methodology, and methods : information for librarian researchers. – Bibliogr. **In:** Medical reference services quarterly. – 38. (2019) 3., p. 271-279.

Ontológia, ismeretelmélet, módszertan és kutatási módszerek: információk kutató könyvtárosok számára

Felmérés; Könyvtártudományi kutatás; Módszertani útmutató; Kutatás információellátása; Terminológia; Tudományos kutatás

Az akkreditált, döntően gyakorlatközpontú és egyre rövidebb könyvtárosképzési és továbbképzési programok egyre inkább elhanyagolják a megfelelő filozófiai és kutatómódszertani alapozó ismeretek átadását, ám a kutatási kérdések feltevése mögötti ismeretelméleti nézőpontok, illetve a módszertani keretek és a tényleges módszerek megismerése döntő jelentőséggel bír.

A kutatási kérdés megfelelő megfogalmazása már önmagában kijelöli a kutatás módszertani útját. A könyvtárosok általában természetesen megtanulják, hogy az adott kutatásra vonatkozó kérdéseket tegyenek fel, majd meghatározott eszközökkel válaszokat keressenek rájuk. A kérdések feltevésének hátterére vonatkozó ismeretek megléte, valamint annak meghatározása, hogy milyen típusú kérdésekhez milyen módszertani háttér illeszkedik, már jóval nagyobb kihívást jelent. Az ontológia (lételmélet) segítségével fogalmazzuk meg, hogy milyen dolgoknak a létezésében hi-

szünk, milyen alapjai vannak a gondolkodásunknak. Az ismeretelmélet (episztemológia) a tudás különféle módjait vizsgálja, illetőleg azt, hogy miként jutunk a tudás birtokába, s egyáltalán honnan tudjuk, hogy tudunk valamit. Kutatási nézőpontból pozitívista vagy interpretatív (értelmező) alapállásokról beszélhetünk. Az ontológiai és az ismeretelméleti keretek együttesen meghatározzák a kutató világnézetét, azt, hogy mit tekint az igazság forrásának, hogyan fogja fel a körülötte lévő világot, és milyen módon gondolkodik arról. A pozitívizmus az emberi természettől független tényszerű igazság felfedezhetőségét tételezi, a pozitívista kutatás ezért alapvetően kvantitatív alapállású. Az interpretatív hozzáállás (beleértve a konstruktívizmust) a pozitívizmus kritikájaként többféle igazságot is feltételezni tud, amelyek nem függetlenek az emberi természettől; a társadalmi konstrukciók, interakciók, a nyelv mint emberi konstrukció vizsgálata a kvalitatív kérdések feltevését helyezi előtérbe.

A fentebb vázolt ontológiai, ismeretelméleti, módszertani alapvetésekből adódik a konkrét kutatási módszerek megválasztása: az, hogy miként tesszük fel a kérdéseket, és milyen típusú válaszokat várunk azokra, továbbá milyen vizsgálati eljárásokat követünk. A kérdésfeltevés természete a teljes kutatási tervet meghatározza. A pozitivisták elméleteket, feltételezéseket, magyarázatokat tesztelnek objektív igazságot keresve, elkülönülve a kutatás tárgyától. Az interpretatív iskola ellentétes utat követ: belehelyezkedik a vizsgált nézőpontokba, odafigyelve arra, hogy a résztvevők milyen értelmet tulajdonítanak az egyes tényezőknek; a kutatók nyitott módszertani alapállásúak, a vizsgálat résztvevőikhez igazodva. Az eltérő ontológiai, ismeretelméleti, módszertani háttér tehát eltérő konkrét vizsgálati módszerekben nyilvánul meg. A pozitívista módszerek a tények és a közöttük lévő kapcsolatok keresésére, míg az interpretatív nézőpontok a jelenségek kontextusukban való megértésére irányulnak. A mennyiségi módszerek között említhetők a kísérletek vagy a zárt kérdéseket tartalmazó felmérések; ezeknél fontos a változók azonosítása, az adatok statisztikai elemzése és a megbízhatósági szttenderdek alkalmazása. A minőségi módszerek közül kiemelhető az etnográfia, a fenomenológia vagy a megalapozott elmélet; jellemzően nyitott kérdéseket is alkalmaznak, továbbá gyakori a szöveges adatok értelmezése és a mintázatok keresése. Mindkét fő nézőpont rendelkezik előnyökkel és hátrányokkal. Ez már csak azért is fontos, mert a megfelelő ontológiai, ismeretelméleti kiindu-

lás és a konkrét módszer választása egyben ki is jelöli a kutatás határait, és segít a kutatásról számot adó publikáció módszertani részének összeállításában. Felvetődik a kérdés, hogy milyen relevanciája van mindennek a könyvtáros kutatók számára. Könnyen belátható, hogy a kutatási kérdés felállítására fordított idő és energia kamatostul megtérül a kutatás eredményessége révén. Arra azonban sajnos már kevesebb figyelem irányul, hogy a kutatás végső soron csak akkor végezhető el igazán hatékonyan, ha kellő önismerettel rendelkezünk, így alakítani tudunk a világlátásunkból fakadó kutatói attitűdökön, és megfelelő kutatási pozíciót tudunk felvenni. Azért is fontos ezt tudatosítani, mert egy interpretatív alapállású kutató könyvtáros pozitívista kutatási környezetben (pl. egy egészségügyi kutatóintézményben) nehézségekbe fog ütközni, hiába próbál például a miértekre választ keresni egy mennyiségi kérdésekre kihegyezett felmérés alapján. Csak akkor tudunk jól beilleszkedni egy adott intézmény kutatási környezetének támogatásába könyvtárosként, ha tisztában vagyunk a teljes kutatási ciklus ontológiai és ismeretelméleti háttérével, illetve az ebből fakadó módszertani következményekkel, majd – akár a saját világlátásunkon és módszertani alapállásunkon is némiképp alakítva – képesek vagyunk felelős módon választani a különféle módszertani keretek közül a kutatási terv meghatározása során.

(Németh Márton)

2/2020

ŠPIRANEC, Sonja – KOS, Denis – GEORGE, Michael: Searching for critical dimensions in data literacy. – Bibliogr. In: Information research. – 24. (2019) 4., Proceedings of CoLIS, the Tenth International Conference on Conceptions of Library and Information Science, Ljubljana, Slovenia, June 16-19, 2019., paper colis1922.

A kritikai adatműveltség dimenziói

Adatfeldolgozás; Használók képzése; Információ; Információtechnológia; Könyvtártudomány; Terminológia

Az adatokkal kapcsolatos diskurzusnak nemcsak a pozitív elvárásokról, hanem a kockázatokról is szólania kell. Akik lelkesen ünneplik az adatok szerepét, azok azt hangsúlyozzák, hogy a nagy adatok (*big data*) az igazság és az objektivitás letéteményesei, tehát képessé tesznek bennünket arra, hogy megoldjuk a világ összetett és égető kérdéseit. Ebben az összefüggésben az adatokra úgy tekintenek, mint az

elemzést és a tényeket megelőző, az interpretáció és az érvek előtti nyersanyagra, amelyből információt és tudást hozhatunk létre, ezért sokan szívesen elfogadják őket mint az új termékek, szolgáltatások és profilok piaci értékesítésének eszközeit.

Az árnyaltabb és kritikai megközelítések megkérdőjelezzik a nagy adatok természetét, ismeretelméleti minőségét és bizonyos társadalmi hatásait. Rendszeresen visszatérő kérdés, hogy az információ fogalma továbbra is releváns-e a könyvtár- és információtudomány számára, továbbá van-e még értelme hangsúlyozni az adatok státuszával és az információhoz való viszonyulásával kapcsolatos fogalmi bizonytalanságot. Ezen túl arra is érdemes odafigyelnünk, hogy az információt korábban úgy határoztuk meg, mint kontextussal rendelkező adatot, viszont az újabb szakirodalom alapján úgy tűnik, mintha az adatok az információ „köntösét” ölténék magukra.

Az adatműveltséget jelenleg úgy definiáljuk, mint az adatok értelmezéséhez, interpretálásához, értékeléséhez és használatához szükséges készségek együttesét. Evvel azonban nem követjük az információs műveltség és a médiaműveltség új definícióiban meglevő holisztikus megközelítést, amely nem a szakembereket állítja a középpontba, hanem a tanulást és az állampolgárokat.

Az adatok ontológiai szempontból erősen kötődnek kontextusukhoz, amely nélkül értelmetlenek lennének, ugyanis létrejöttüket kulturális és történeti környezetük határozza meg. Kontextusukat azonban nem könnyű egyértelműen megragadni. Reprezentációként felfogva, a kontextus adatokként vagy olyan „stabil konténerként” írható le, amelyen belül a tevékenységek kibontakoznak. Ez a nézet a kontextust az adatokon kívül létező, azonosítható, leírható és kódolható határokkal és jellemzőkkel rendelkező környezetnek tekinti. A kontextust interakcióként értelmezők szerint viszont a kontextusokat nem könnyű igény szerint kibontani, ugyanis összefonódnak azoknak a helyi gyakorlataival, akik az adatokat használják. A kontextus tehát nem eleve létező valami, hanem lokálisan jön létre és dinamikusán változik, ezért soha nem tudjuk teljes egészében adatként rögzíteni. Ennek megfelelően az adatok megértése – kontextuális jellegükénél fogva – mindig interpretáción alapul, mivel az adatok maguk is interpretációk, és megértésük is megköveteli az értelmezést. Amikor ugyanis adatokkal foglalkozunk, olvasás és feldolgozás útján értelmezzük őket, amikor pedig létrehozuk az adatokat, saját interpretációink alapján konstruáljuk meg őket. Ezek a folyamatok bizonyos szempontból

a befogadás és kizárás mintázataiként többé-kevésbé szubjektív becsléseket jelentenek, amelyek a különböző kontextusokban az adatokkal kapcsolatos, adottnak vett normákon és szabványokon alapulnak. Az adatokat tehát nem közelíthetjük meg semleges módon. Ez megköveteli, hogy kritikai szemmel nézzük a néha nekik tulajdonított privilegizált episztemológiai státuszt. Az adatoknak átláthatónak kell lenniük, ami nemcsak a hozzáférésre vonatkozik, hanem érinti láthatóságuk, szervezethezük és hozzáférhetőségük szintjét is. Az adatok episztemológiai státuszának vizsgálatakor pedig újra kell értelmeznünk az olyan kijelentéseket, amelyek szerint az adatok autoritással (szakmai tekintéllyel) bírnak, tehát a bizonyítás legmagasabb szintjét képviselik.

Mivel nem semlegesek, az adatok természete ideológiai. Amikor például látszólag kézzelfogható igazságokat közvetítenek infografikák és táblázatok formájában, akkor a világ reduktív képét nyújtják. Emellett az adatokra alapozott kijelentések háttérben sokszor az áll, hogy valaki valamit bizonyítani akar velük.

A nagy adatok kapcsán érdemes kritikus szemmel figyelni az algoritmizációt, mivel az nagymértékben kihat(hat) a társadalomra azzal, hogy a döntéshozatalt a technológiába vetett implicit bizalom alapján automatikus rendszerekre bízva.

(Koltay Tibor)

Lásd még 56

Terminológia

Lásd 1, 2, 43

Történet

3/2020

RAABE, Christiane: „Lasst uns bei den Kindern anfangen ...“ Zur Gründung der Internationalen Jugendbibliothek vor 70 Jahren. – Bibliogr. In: Bibliotheksforum Bayern. – 13. (2019) 3., p. 198-201.

„Kezdjük a gyermekekkel...” A 70 éve alapított Nemzetközi Ifjúsági Könyvtárról

Alapítványi könyvtár; Állományalakítás; Ifjúsági és gyermekkönyvek gyűjteménye; Ifjúsági és gyermekkönyvtár; Könyvkiállítás; Könyvtártörténet -nemzeti

Sok könyvtár alapítása bibliofil fejedelmek, tudósok nevéhez fűződik, a *Nemzetközi Ifjúsági Könyvtár* (<https://www.ijb.de/home.html>) azonban létrejöttét az amerikai megszálló csapatok egyik kísérőjének és az ő gyermekszeretetének köszönhetette.

1945 októbere végén egy amerikai katonai gép landolt Frankfurt am Mainban, fedélzetén a stuttgarti születésű, 1936-ban Londonba menekült *Jella Lepman* nevű német zsidó újságírónővel (1891–1970), aki nő- és ifjúságügyi tanácsadói megbízással (*special adviser for women's and youth affairs*) érkezett, hogy segítsen az újjáépítésben. A romokban álló országban tett utazása során arra jutott, hogy a világ minden részéről származó gyermekkönyveket kellene gyűjteni, hogy azok a „béke követői” legyenek a háborútól elgyötört világban. Meggyőzte feletteseit, hogy gyermekkönyv-kiállítást kell rendezni az amerikai megszállási zónában. A szeme előtt lebegő „gyermekkönyvhíd” víziójával levelet írt a külföldi kiadóknak, és könyveket kért tőlük; rövid tétovázás után a kiadók egymás után küldték a csomagokat. Ezután Lepman Münchenbe utazott, és rábeszélte az amerikai tisztet, hogy a Művészetek Házában lévő kávéházat ürítsék ki a kiállítás számára. Rávette a gyűjtő *Arthur Rümann* és a *Kitzinger könyvkereskedést*, hogy értékes régi gyermekkönyveket bocsássa rendelkezésére.

1946. július 3-án nyílt meg a háború utáni első nemzetközi gyermekkönyv-kiállítás, 15 országból származó 4000 könyvvel. 40 000 gyermek és felnőtt látogatott el a kiállításra, melyen a gyermekirodalom klasszikusai mellett német, osztrák, svájci, skandináv, bolgár, román, francia, olasz, portugál, angol, kanadai, amerikai és brazil könyvírók szerepeltek. (Csak a Szovjetunió és a kelet-európai országok könyvei nem képviseltették magukat.)

Münchenből a kiállítás először Stuttgartba, majd Frankfurtba és Berlin amerikai szektorába utazott. (A becslések szerint egymillióan látták.) Berlinben a Rockefeller Alapítvány két munkatársa is felkereste a kiállítást, amely nagy hatást tett rájuk. Megakarták ismerni az ötletgazdát, aki előadta nekik egy nemzetközi ifjúsági könyvtárra vonatkozó tervét, melyet kérésükre komolyabban is kidolgozott. 1947-ben egy memorandumban vázolta fel koncepcióját: eszerint a nemzetközi ifjúsági könyvtár a könyvkiállítás anyagán alapulna, és nemcsak könyveket, hanem

gyermekképeket is gyűjtene, illetve adományokból gyarapodna, amit független ifjúsági szervezetekből álló nemzetközi bizottság irányítana. A korosztály pedagógiai és lélektani kutatása (egyetemekkel együttműködésben) is szerepelt az elképzelések között. A Rockefeller Alapítvány meghívta Lepmant az Egyesült Államokba egy előadói körútra. A beszélgetések során az Amerikai Könyvtáros Egyesület szakmai segítséget ígért, a Rockefeller Alapítvány pedig az induláshoz 1948-ban egy nagyobb összeget biztosított. Maga a volt first lady és az emberi jogok szószólója, *Eleanor Roosevelt* is adományozásra hívta fel a sajtóban az amerikai közvéleményt.

Visszatérve Németországba, elkezdődhetett a megfelelő épület keresése. Lepmannak Münchenben a Bajor Állami Könyvtár melletti dűledező villára esett a választása, mely a tartományi kultuszminisztérium tulajdonában volt, és amelyet – hála Lepman konokságának – végül át is adtak renoválásra. Közben az asszony politikusokat, hivatalnokokat (pl. *Franz Stadlmayer* polgármestert) és prominens értelmiségieket (*Erich Kästner* író és élettársát) is megnyert a terve számára.

1948 decemberében társaival baráti egyesületet alapított (*Vereinigung der Freunde der Internationalen Jugendbibliothek*), ez lett a könyvtár fenntartója. Az alapszabály tartalmazza a Nemzetközi Ifjúsági Könyvtár céljait, melyek némileg eltérnek az 1947-ben megfogalmazottaktól, így például kimaradt az állományt alakító nemzetközi ifjúsági bizottság bevonása és az egyetemekkel való együttműködés a gyermeklélektan területén. Ám az intézmény így is a gyermek- és ifjúsági korosztály és irodalom szeretetét és a békét hirdeti, a nyelvek és a műfajok sokféleségén, valamint a szülők, nevelők, szerzők, illusztrátorok, kiadók, könyvtárosok és könyvtérjesztők együttműködésén keresztül.

A könyvtár 1949. szeptember 14-én nyitotta meg kapuit az érdeklődők előtt, akik országok szerinti bontásban, szabadpolcon találhatták meg a könyveket. A falakon gyermekrajzok függtek, az alagsorban festőműhely kapott helyet. Könyves foglalkozásokat szerveztek 11–14 és 14–17 éveseknek szóló csoportokban, vitatkoztak a gyermekjogokról az ENSZ mintájára kialakított ifjúsági parlamentben, *Erich Kästner* színjátszó csoportot vezetett, a Bajor Rádió és Televízió tudósított az író-olvasó találkozókról. Emellett hetente többször előadásokat tartottak gyermeklélektani és pedagógiai témákban. A konzervatív pedagógusok felelőtlennek minősítették a ház szabad

szellemét, de a többség rajongott „a humanizmus iskolájáért”, „a béke szigetéért”.

Az 1950-es évekre megszilárduló intézmény mára a gyermek- és ifjúsági irodalom legnagyobb könyvtára a világon; székhelye jelenleg a müncheni Blumenburg-kastély.

(Murányi Lajos)

Lásd még 4, 19, 25, 35, 65

Kutatás

4/2020

KELLNER, Stephan: Raub, Recherche, Restitution : Provenienzforschung an der Bayerischen Staatsbibliothek – Zwischenbilanz und Ausblick. – Bibliogr. In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 66. (2019) 5., p. 225-234.

Res. angol nyelven

Rablás, keresés, visszaszolgáltatás: provenienciakutatás a Bajor Állami Könyvtárban – mérleg és kitekintés

Általános tudományos könyvtár; Együtműködés -belföldi; Együtműködés -nemzetközi; Hadizsákmány; Jogszabály -más területről; Könyvtártudományi kutatás; Könyvtörténet -nemzeti; Proveniencia

A náci uralom alatt (1933–1945) Európa számos országában hatalmas mennyiségű, üldözöttek tulajdonában lévő műkincs, könyv és egyéb tárgy került elkobzásra. A háborút követően a nyugati szövetségesek gyűjtőpontokat állítottak fel az előkerült műkincsek és kulturális értékek számára, és az elrabolt javak visszakerültek a magánszemélyekhez, illetve az érintett országokba. Az amerikai katonai közigazgatás 1947-ben jogszabályt is alkotott, melynek nyomán az intézményeknek jelenteniük kellett, ha elrabolt javak voltak a birtokukban. A Bajor Állami Könyvtár (*Bayerische Staatsbibliothek*, BSB) is nagy mennyiségű könyvet jelentett be, melyek a Gestapo révén kerültek az állományba; ezután 1948 és 1953 között hét visszaszolgáltatási eljárásra került sor (illetve kártérítésre, mivel a könyvek a bombázások vagy a háború utáni kaotikus állapotok miatt legtöbbször eltűntek).

Az 1990-es években azonban – a német egyesítésnek is köszönhetően – nyilvánvalóvá vált, hogy mind a német, mind a külföldi kulturális intézményekben

jócskán akadnak még a nácik által elrabolt javak. E felismerés nyomán született meg 1998-ban a *Washingtoni Nyilatkozat*, melynek aláírói készek voltak a nácik által elrabolt kulturális javak felderítésére, az eredeti tulajdonosok vagy örököseik megtalálására és a javak visszaszolgáltatására. 1999-ben a német szövetségi kormány is rendeletet alkotott, melyben minden intézményt állománya átvizsgálására szólított fel. A brémai és marbugi egyetemi könyvtárban végzett korábbi kutatások nyilvánvalóvá tették, hogy a könyvtárak sem maradhatnak ki a sorból. A BSB 2003-ban kezdett a jogtalanul az állományába került tételek felkutatásába önkéntesek bevonásával; emellett a könyvtár részt vett egy, a nemzetiszocializmus helyi történetével foglalkozó városi projektben („*München arisiert*” [*München árjásít*]), amely 2004-ben zárult. A BSB kamarakiállításon mutatta be első leleteit, kitérve a könyvtár náci időbeli és háború utáni szerepére is. A kiállítás és az azt kísérő előadások nyomán összeköttetésbe léptek egyrészt a müncheni provenienciakutatókkal, másrészt az Oszt-rák Nemzeti Könyvtárral is. Kapcsolatok létesültek a restitúciókat illetően: a könyvtár 2007-ben át tudta adni a zürichi Thomas Mann Archívumnak az író egykori kézikönyvtárának 78 kötetét.

A BSB gyarapodási naplói 1945-ben megsemmisültek, ezért egyetlen módszerként csak az autopszia állt rendelkezésre. Könnyebbé tett, hogy a könyvtár 1936-ban áttért a szakrendírről az évenkénti folyószámos (numerus currens) raktározásra, de a hét önkéntesnek így is 65 000 kötetet kellett átnéznie. Mivel a munka során minden eredeti tulajdonosra vonatkozó adatot feljegyeztek, hamarosan nagy adatmennyiség keletkezett; a válogatás és rendszerezés után 500 gyanús esetet találtak. Időközben a projekt olyan méreteket öltött, hogy nem lehetett már önkéntesekkel folytatni. A könyvtár 2012-ben pályázott először támogatásra, mégpedig az 1933 és 1945 között gyarapított anyaggal kapcsolatos provenienciakutatáshoz. A cél az volt, hogy befejezzék az állomány átnézését, az adatokat kiértékeljék, a gyanús könyveket tüzetesebben megvizsgálják, és ha bebizonyosodik a rablás, a kötetet visszajuttassák eredeti tulajdonosának. A kutatást nem lehetett 1945-tel lezárni, mivel a háború alatt a BSB állományának egyötöde megsemmisült, aminek következtében sokszor egykori náci intézmények könyvtárainak átvételével próbálták pótolni a hiányokat. (1964-ig 36 000 címről van szó.) Egy újabb pályázati támogatás segítségével 2016 és 2019 között ezeknek a háború utáni gyarapodásoknak a vizsgálatát végez-

ték el. (Mivel egyes adatok arra utaltak, hogy kéziratok és kották is kerülhettek a náciok kezébe, egy újabb pályázatot adtak be e dokumentumtípusok provenienciakutatására.)

A tanulmány a következőkben a fontosabb visszaszolgáltatott könyvcsoportokat és eredeti tulajdonosaikat ismerteti; ezek között egyaránt voltak zsidó polgárok, szabadkőműves páholyok, valamint munkás- és vallási szervezetek intézményei. A kutatás és restitúció tevékenységét a közvéleménnyel is megismertették; a projektek során előkerült új adatok a könyvtár online katalógusában is követhetők, továbbá a visszaszolgáltatott könyvek digitális példányai is elérhetők az olvasók számára.

A cikk befejező részében a szerző (a BSB Bavarica részlegének vezetője) megállapítja, hogy a provenienciakutatás csak együttműködésben és hosszú távon végezhető eredményesen. 2014 áprilisában német és osztrák könyvtárosok létrehozta egy munkacsoportot, amely félévente találkozik, áttekinti a munka előrehaladtát, és megvitatja a nyitott kérdéseket. 2015-ben pedig a Bajor Állami Oktatási-, Egyházügyi-, Tudományos és Művészeti Minisztérium kezdeményezésére megalakult a bajor provenienciakutatás közgyűjteményi és tudományos szövetsége (*Forschungsverbund Provenienzforschung Bayern*). Az elmúlt években számos példa igazolta, hogy az egyes intézmények együttes erővel hatékonyabban tudják feltárni a dokumentumok szövevényes életútját, igazságot szolgáltatva a jogos tulajdonosoknak.

(Murányi Lajos)

Lásd még 1

Tudománymetria, bibliometria

5/2020

WOOD-DOUGHTY, Alex – BERGSTROM, Ted – STEIGERWALD, Douglas G.: Do download reports reliably measure journal usage? Trusting the fox to count your hens?. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 80. (2019) 5., p. 694-719.

Megbízhatóan mérik a folyóirat-használatot a letöltésekről kapott jelentések? Avagy: bízzuk-e a rókára a tyúkjaink megszámlálását?

Állomány használata; Bibliometria; Felmérés; Folyóirat-előfizetés; Letöltés; Statisztika

A tudományos folyóiratok letöltési adatai – a hivatkozások számai mellett – immár a folyóirat-előfizetések értékelésének általánosan használt indikátoraivá léptek elő. Noha a hivatkozások nemzetközi hatást tükröznek, egy folyóirat előfizetésének értéke egy adott könyvtár számára megbízhatóbban kimutatható azáltal, milyen mértékben töltik le az anyagokat a helyi használók. Ha a jelentett letöltési ráták pontosan mérik a helyi használatot, az erősen alátámasztja, hogy felhasználjuk azokat a folyóirat-előfizetések költséghatékonyságának összehasonlítására. A szerzők közel 8000 folyóirat letöltési adatait vizsgálták meg egy hatéves időszak vonatkozásában a Kaliforniai Egyetem rendszerében szereplő tíz egyetemen. Azt találták, hogy elemezve a cikkek számát, a kiadót és a letöltés évét mint változókat, a letöltések aránya a hivatkozásokhoz képest nagymértékben eltér a különböző tudományterületek között. A tudományterületeket is hozzáadva az ellenőrző változókhoz, még mindig jelentős „kiadói hatások” tapasztalhatók, és néhány kiadó számottevően több letöltésről ad jelentést, mint amennyi a folyóirataik jellegzetességei alapján megjósolható lenne. Ezek a kiadók közötti különbségek azt sugallják, hogy a jelenleg rendelkezésre álló, a kiadók által nyújtott letöltési statisztikák nem kellően megbízhatóak ahhoz, hogy a könyvtárak előfizetési döntéseket hozzanak az árak és a jelentett letöltések alapján, legalábbis anélkül, hogy kiigazításokat tennének a letöltési jelentésekben tetten érhető kiadói hatások ellensúlyozására.

(Autoref.)

Lásd még 26, 68

Információszerzés (information management)

Lásd 50, 72

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

6/2020

SOKOLOV, Arkadij Vasil'evič: Nacional'naâ bezopasnost' i nacional'naâ biblioteka. – Bibliogr. In: Bibliotekovedenie. – (2019) 3., p. 231-247.

Res. angol nyelven

A nemzetbiztonság és a nemzeti könyvtár

Adatvédelem; Feladatör; Információ társadalom; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Könyvtári rendszer -országos; Nemzeti könyvtár

A kutatás célja, hogy kijelölje a nemzeti könyvtár küldetésének helyét Oroszország nemzetbiztonsági rendszerében. Az angol *national security* fogalmát Theodore Roosevelt elnöknek tulajdonítják; Oroszországban egy XIX. századi enciklopédia szerint a nemzetbiztonság a rendőrség tevékenységét jelentette az állam számára kártékony cselekmények megelőzése és megszüntetése érdekében, míg a szovjet időkben a katonai és a politikai vonatkozások voltak fontosak. A Szovjetunió szétesése utáni lexikonokban az *Oroszország* kötet külön fejezetet szentel a nemzetbiztonsági rendszernek.

Az ország nemzetbiztonsági koncepcióját tartalmazó 1997-es politikai dokumentum a személyek, a társadalom és az állam működésének hivatalos védelmi stratégiáját tartalmazza. Az alapját képező törvényt 1992-ben, a könyvtári törvénnyel csaknem egy időben fogadták el, de logikai kapcsolat nincs sem köztük, sem a későbbi változatokkal. A részletezett nemzetbiztonsági eszközök: szoftverek, nyelvi és szervezeti eszközök, beleértve a telekommunikációs csatornákat is. A lakosság kulturális színvonalának emelésére a filmgyártás, a kulturális-ismeretterjesztő turizmus, a televízió és az internetes források használatát tervezték, a könyvkiadást, a könyvtári rendszert a stratégia nem említi.

Humanista szerzők szerint az emberiséget az esztelen fegyverkezés és a környezet rombolása fenyegeti. Tartalmát tekintve a nemzetbiztonság fő területei: politika, gazdaság, katonai ágazat, ökológia, információs szféra és a nemzet kulturális fejlődése.

Analitikus meghatározás szerint a nemzetbiztonság a belső és külső veszélyekkel szembeni védekezéshez szükséges és elégséges tevékenységek és források összessége, elemei a nemzet, a nemzeti értékek, a veszélyek, a biztonság fajtái és a források. Ez utóbbiakhoz tartoznak azok a társadalmi intézmények, amelyek ideológiai, műszaki, személyzeti és egyéb anyagi és szellemi eszközeit fel tudják használni a nemzeti értékek és érdekek védelmére, ilyenek az iskola, az egyház, az állam, a nyelv, az emlékezet, a dokumentált kulturális örökség.

Oroszországban a hivatalos védelmi dokumentumok a *Katonai doktrína* és az *Információvédelmi doktrína*. (Az *Oroszországi kultúra védelmi doktrínája* nincs a dokumentumok között.) Az államhatalom kétféleképpen értelmezi a könyvkultúra és a nemzetbiztonság kapcsolatát: egyes elnöki rendeletek (2014) említik a kulturális intézmények szerepének megerősítését, a könyvkiadás és -terjesztés fejlesztését; másokban nincs szó se könyvekről, se könyvtárakról. Az ország 2024-ig szóló fejlesztési stratégiája gyökeres tudományos-műszaki és társadalmi-gazdasági fejlődést irányoz elő. A stratégiai feladatok egyike az ország kulturális és szociális fejlesztése, a megvalósítás feltétele az erkölcsös, felelős, önállóan gondolkodó, alkotó személyiség modelljének kialakítása, amihez szociális-pedagógiai technikák szükségesek (itt sincs szó könyvről, könyvtárról, irodalomról). Míg a filozófusok szerint ok-okozati összefüggés van a nemzeti kultúra és a biztonság között, Putyin elnök két fő feladatot fogalmazott meg: a mesterséges intelligencia nemzeti programjának megvalósítását, továbbá 2023-ig négy stratégiailag fontos nagyvárosban kiemelt kulturális-művelődési központok létrehozását. A biblioszféra a civilizáció ipari korszakában kialakult szuperrendszer, részei a „könyves világ” különböző szereplői, feladata a nemzeti könyves kommunikáció megteremtése, megőrzése, használata és fejlesztése. Az Oroszországi Nemzeti Könyvtár (*Rossijskaâ naciona'naâ biblioteka*, RNB) védett a posztindusztriális civilizáció információs háborúitól. A 2018–2025. évekre szóló fejlesztési koncepciója a hagyományos feladatokat tartalmazza; szerepe azonban fontos lehet, ha megérti az elnöki rendeletnek a társadalom humanizálására, az új emberképre vonatkozó sorait. Az RNB és a könyvtári rendszer egészé-

nek küldetése: hozzájárulni a nemzetbiztonsághoz a nemzeti dokumentált emlékezet forrásainak humanista felhasználásával. Az ehhez szükséges tudományos-világnezetű módszerek kidolgozása a bibliozófia (metaelmélet és a biblioszféra filozófiája) feladata.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Nemzetközi könyvtárügy

7/2020

TAUSCH, Arno: Die Integration der arabischen Bibliotheken in internationale Bibliotheksverbünde : Tendenzen, Perspektiven und Widersprüche. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 53. (2019) 9., p. 577-593.

Res. angol nyelven

Az arab könyvtárak bekapcsolása a nemzetközi könyvtári hálózatba: tendenciák, kilátások és ellentmondások

Együttműködés -nemzetközi; Gépi könyvtári hálózat; Közös katalogizálás; Nemzetközi helyzetkép; Online katalógus

A nemzetközi könyvtártudományban és a társadalomtudományokban az utóbbi időben fokozott figyelem irányul az arab könyvtárak gyűjteményeire. Az új arab központi katalógus, az ARUC meglehetősen nyugtalanító képet fest az Arab-félsziget könyvtári állományának tematikus megoszlásáról. Míg 7082 cím szól a cionizmusról és 249 Adolf Hitlerről, csupán 9858 dokumentum tartozik a társadalomtudományok körébe. Létezik a könyvtáraknak egy nemzetközinek tekinthető köre, ellenben a katalógusok állapota összességében kiábrándító. Ha az arab világ a demokrácia és a piacgazdaság felé kíván fordulni, jelentős mértékben fejleszteniük kell az arab könyvtárak katalógusait.

(Autoref.)

Lásd még 46

Nemzeti könyvtárügy

8/2020

MONIAROU-PAPACONSTANTINOU, Valentini – VASSI-LAKAKI, Evgenia: Reaktionen auf ein Umfeld im Wandel : Öffentliche und Wissenschaftliche Bibliotheken in Griechenland. – Bibliogr. In: BuB. – 71. (2019) 8-9., p. 498-503.

Res. angol és francia nyelven

Válaszok a változó környezetre: közkönyvtárak és tudományos könyvtárak Görögországban

Általános helyzetkép; Felsőoktatási könyvtár; Könyvtári rendszer -országos; Könyvtárügy; Közművelődési könyvtár; Tudományos és szakkönyvtárak

A görög könyvtárak a modern társadalom információs igényeit próbálják kielégíteni. Az elmúlt évtizedben azonban a gazdasági válság erősen rányomta a bélyegét mind a gazdasági, mind a mindennapi életre, és a könyvtáros szakmára is jelentős hatást gyakorolt. A közkönyvtárakra a közigazgatási reformok voltak hatással. Az évek során a nyilvános és települési könyvtárak olyan információs szolgáltatásokat indítottak el, melyeket részben európai uniós forrásokból finanszíroztak. Részt vettek a CALIMERA (*Cultural Applications Local Institutions Mediating Electronic Resources Areas*) projektben is, ami sokat javított a közkönyvtárak lehetőségein: új információs szolgáltatásokat, közös katalógusrendszert fejlesztettek, továbbá előrelépés történt a fogyatékkal élők kiszolgálása terén. A reform – több település összevonása – nyomán csökkent a könyvtárak száma, de a költségvetésük, személyzetük is. Ezt minőségbiztosítással és innovatív szolgáltatások bevezetésével próbálták ellensúlyozni. A 2011-ben alapított *Future Library* olyan közhasznú szervezet, amely a fent említett negatív folyamatok ellenében tevékenykedik, és különböző módon támogatja a közkönyvtárakat a megszorítások idején (új technikai felszerelések beszerzése, képzés, állománygyarapítás). Vannak azonban olyan intézmények is, amelyek megerősödve kerültek ki a válságból (*Veria, Nafpaktos, Livadia* városi könyvtárak), mégpedig a lakossággal összefogva, a közösségi médiát is felhasználva, más könyvtárakkal együttműködve és új szolgáltatásokat kínálva.

Ami a felsőoktatást illeti, az egyetemek feladata, hogy gazdasági környezetük igényeinek figyelem-

bevételeivel dolgozzák ki tanterveiket, és innovatív kutatómunkát végezzenek. Az utóbbi években a napi tevékenység változásai mellett megjelentek a kollaboratív eszközök, az interdiszciplináris kutatások és a hálózati technológiák. A változásokat követték a *felsőoktatási könyvtárak* és munkatársaik, akik gyűjtik és megőrzik a kutatási eredményeket, segítik az oktatást és a kutatást. Újabb fejlemény az athéni és a pireuszi műszaki főiskolák összevonása, új intézmények alapítása (pl. Nyugat-attikai Egyetem), ami miatt a nyílt hozzáférési infrastruktúrák összevonására és fejlesztésére is sor került, hogy tömeges nyílt online kurzusokat (MOOC) és intézményi repozitóriumokat hozhassanak létre. Az oktatásban és kutatásban megjelenő digitális technológiák alapvetően megváltoztatták az egyetemi tanulmányokat (e-learning, m-learning). Emellett még hangsúlyosabbá vált az élethosszig tartó tanulás is. Az ISO-szabványok és értékelési keretrendszerek bevezetése tovább javította a minőséget, az egyetemek hálózata pedig lehetővé teszi a diákok és kutatók intézmények közötti szabad mozgását. (A görög egyetemek jó helyezést érnek el az egyetemek rangsorában.) Fontos megemlíteni a felsőoktatás finanszírozását is: a minisztérium által biztosított források mellett lehetőség van európai uniós pályázatokkal bővíteni az anyagi eszközöket.

1996-ig a tudományos könyvtárak kizárólag az Oktatási, Kutatási és Vallásügyi Minisztérium fenntartásában működtek, amely kevés forrást biztosított. Ez a helyzet megváltozott, amikor a felsőoktatási és tudományos könyvtárak 1998 és 2008 között két EU-s operatív programba kapcsolódhattak be, aminek révén alapvető digitális szolgáltatásokat tudtak kialakítani (elektronikus folyóiratok, adatbázisok stb.). A görög tudományos könyvtárak több olyan infrastruktúrát hoztak létre, melyek a nyílt hozzáférés elve szerint működnek. Egyik jó példa erre a Kallipos (www.kallipos.gr) program, melynek során elektronikus, interaktív és multimédiás tankönyvek készülnek; repozitóriumban 520 tudományos tankönyv és 7000 lektorált taneszköz van, melyek minden egyetem rendelkezésére állnak.

Mivel egyre nő az igény a tudományos eredmények széles körű használatára és alkalmazására az Európai Unióban, az Európai Bizottság 2016-ban létrehozta az *Open Science Policy Platformot* (OSPP), egy olyan szakértői csoportot, amely segít a nyílt hozzáférés kérdéseinek a megoldásában. Önmagában azonban kevés az infrastruktúra fejlesztése: nyílt tudományra van szükség, melynek lényege a mul-

tidiszciplináris szemlélet és a különböző országok tudósai közötti interakció, valamint az ismeretek és a know-how cseréje. A görög tudományos könyvtáraknak ebben fontos szerep jut.

(Murányi Lajos)

9/2020

WANYAN, Dengdeng – DAI, Yanqing: Promoting equal access to public digital cultural services in China : efforts and challenges. – Bibliogr. In: Libri. – 69. (2019) 3., p. 229-239.

Az egyenlő hozzáférés népszerűsítése a digitális kulturális közszolgáltatások esetén Kínában: erőfeszítések és kihívások

Állami irányítás; Digitalizálás; Elektronikus dokumentum; Elektronikus könyvtár; Hátrányos helyzetű olvasó; Hozzáférhetőség; Könyvtárügy

A Kínai Népköztársaságban ugyan nem új keletű a kulturális örökség digitalizálása, mégis maga a „digitális kulturális közszolgáltatások” kifejezés (angol betűszóval PDCS – *Public Digital Cultural Services*) először egy, a kínai kulturális és pénzügyminisztériumok által közösen kiadott 2011-es dokumentumban jelent meg. A név egy állami támogatású programot takar, amelynek célja, hogy a kielégítse a népesség alapvető digitális kulturális igényeit a digitalizált információforrások, a számítástechnikai infrastruktúra, az okostechnológia, a hétköznapi szolgáltatások, valamint a hagyományos fizikai létesítmények együttes alkalmazásával. A cél a kulturális közszolgáltatások és a nyilvános digitális kultúra összeházasítása nonprofit módon, teljes körű állami felügyelettel és finanszírozással. A program külön hangsúlyt fektet a lakosság ellátására Kína alacsony népsűrűségű vidéki régióiban. 2016 decemberében megszületett a kulturális közszolgáltatásokat garantáló törvény, amely immár a digitális formájú ellátást is magában foglalta, és lefektette az egyenlő hozzáférés elvét. Hasonló célokat fogalmazott meg a 2017 novemberében elfogadott közkönyvtári törvény is.

Az új évezred kezdete óta számos digitális állami közszolgáltatást vezettek be Kínában. Ezek egyik alapvető építőeleme a 2002-ben elindított Nemzeti Digitális Kulturális Hálózat, amely a minőségi kulturális információforrások digitalizálásáért, integrálásáért és az interneten való közzétételéért felelős, a könyvtárak és egyéb kulturális intézmények

támogatásával. Több mint egy évtizedes fejlesztést követően hatszintű hálózatot alakítottak ki városokban és vidéken egyaránt, 33 tartományi alközponttal, a nagyobb települések mellett mintegy 700 ezer kistelepülést is elérve. A hallássérültek ellátását a *Hszinseng* audiokönyvtár szolgálja. A hálózatnak van a közoktatást, az etnikai kisebbségeket (pl. mongolok, tibetiek) kiszolgáló központja is, sőt a ritkán lakott határvidékeken szolgáló katonák és határőrök, valamint a nomád sztyeppe-i pásztorok sem maradnak kulturális ellátás nélkül.

2011-ben a kulturális és a pénzügyi minisztériumok együttműködésében indult a Digitális Könyvtár Népszerűsítő Projekt, amelynek célja olyan virtuális hálózat kialakítása, amely összekapcsolja a nemzeti, tartományi és városi közkönyvtárak digitális szolgáltatásait. A speciális használói csoportok igényeinek kielégítésére a projekt több alprojektet is tartalmaz, így a mozgáskorlátozottak, a látássérültek, a gyermekek, a katonák, valamint a hátrányos helyzetű régiók lakosai részesülnek korszerű digitális könyvtári ellátásban. Azóta a mongol, ujjur, tibeti és egyéb kisebbségek ellátása is megvalósult. Magát a kínaiakat elektronikus könyvek és periodikumok, valamint videók képezik.

2010-ben elindult a Nyilvános Elektronikus Olvasóterem-építési Projekt, amelynek keretében az új Nemzeti Digitális Kulturális Hálózat elemeit felhasználva hoztak létre elektronikus olvasóteremnek nevezett hozzáférési pontokat a közkönyvtárakban és a kulturális központokban. Elsősorban a kisebbségek, az idősek és a vendégmunkások igényeit tartották szem előtt, akik közül sokan nem rendelkeznek saját számítógéppel. A létesítmények a digitális írástudás fejlesztésére is használhatók.

2007-től kezdődően a kínai sajtóhivatal Digitális Vidéki Házi Olvasóterem létesítésével kívánta a félreeső vidéki lakosság könyvtári ellátását növelni. A projekt gyakorlatilag községi szolgáltatópontok létesítését takarja, korszerű műholdas vevőkkel biztosítva digitális úton a naprakész multimédia-állományt. A könyvtári szolgáltatásokon felül sok létesítményben kormányzati, e-kereskedelmi és közösségi szolgáltatások is elérhetők.

A digitális közszolgáltatások nemzeti programjai révén a vidéki kistelepülések mozifilm-ellátását, illetve a rádió- és televízióműsorok teljes lefedettségét is biztosítják.

A különböző programok megvalósítása során kihívást jelent az alacsony népsűrűségű vidéki régiók és a rendkívüli ütemben növekedő nagyvárosok

közötti ellentét. A közkönyvtárak esetében a nyugati és a középső országrész könyvtárai még mindig szerényebb felszereltségűek a keletiekénél mind az elektronikus könyvek, mind a publikus terminálok, mind az elektronikus olvasótermek tekintetében. Az internetpenetráció is jóval alacsonyabb mértékű ezekben a térségekben, mint a gazdagabb régiókban: a városi területeken 69,1%, szemben a vidéki 33,1%-kal (2016 decemberi adat). A szegényebb régiók lakossága statisztikailag alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezik, ami a digitális írástudás alacsonyabb fokában is megmutatkozik. 2017-ben a nemzeti statisztikai hivatal adatai szerint Kínában 40 millió fő élt a szegénységi küszöb alatt, közülük 30,46 millióan vidéken. Mivel a kulturális szükségletek a Maslow-piramis magasabb szintjén találhatók, ebből a szempontból is elemi érdek a szegénység csökkentése.

A kínai kormány a leszakadó térségeket érintő, kulturális szolgáltatásokkal kapcsolatos kihívások megoldását az e régiókra fordított jelentősebb anyagi támogatásban és az egyenlő hozzáférést lehetővé tevő digitális kulturális közszolgáltatások és infrastruktúra fejlesztésében látja.

(Bódog András)

Lásd még 4, 6, 10, 14, 28, 29

Központi szolgáltatások

10/2020

NEPORI, Francesca – SABBA, Fiammetta: Bibliography, national bibliography, and national union catalog in Italy. – *Bibliogr. In: Cataloging & classification quarterly*. – 57. (2019) 1., p. 73-87.

Bibliográfia, nemzeti bibliográfia és országos közös katalógus Olaszországban

Bibliográfia; Bibliográfiai számbavétel; Együttműködés-belföldi; Gépi könyvtári hálózat; Kötelespéldány; Közös katalógizálás; Nemzeti bibliográfia; Nemzeti bibliográfiai intézet; Nemzeti könyvtár

Conrad Gessner *Bibliotheca universalis* című munkája óta beszélhetünk az univerzális bibliográfia eszményéről, amely magában foglalná az emberiség által létrehozott és közreadott, rendszerezett és teljes kollektív tudásanyagot. Az IFLA 1974-ben

meghirdetett Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel (*Universal Bibliographic Control*, UBC) programja a nemzeti bibliográfiai ügynökségek összességére kívánta alapozni a szabványosított formában elkészítendő, többféle médium leírására alkalmas, egységes besorolási adatokat használó bibliográfiai tételek nemzetközi rendszerét.

A nemzeti bibliográfiáknak egyfelől tehát a hitelességet kell szavatolniuk, másfelől reprezentálniuk kell egy ország publikációs termésének „univerzumát”. A lefedés, teljesség és a kimerítő jelleg elérésének törvényi eszköze a kötelespéldány-rendszer, amely egy közösség kulturális emlékezetét hivatott megőrizni. Mindez jó kiindulási alap, de az elektronikus könyvek piacának előretörése, az online elérhető tartalmak, valamint a kis példányszámú kiadások miatt nem jelent teljes körű megoldást. Már az ezredforduló környékén többen rámutattak arra, hogy a kötelespéldány-rendeletek az elektronikus dokumentumok számának rohamos növekedése miatt elavulttá válhatnak. (Ld. pl. az ICNBS 1998-as koppenhágai ajánlásait.) Az IFLA *Útmutató a nemzeti bibliográfiák számára az elektronikus korban* (*Guidelines for National Bibliographies in the Electronic Age*) címmel tett közzé 2008-ban egy tervezetet, amelyben újrafogalmazták a nemzeti bibliográfiával szemben támasztott követelményeket.

Ami az olasz rendszert illeti, a kötelespéldány-beszolgáltatás (a 2004. évi 106. törvény) hatálya alá eső dokumentumokat a Firenzei Központi Nemzeti Könyvtár (*Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze*, BNCF) és a Római Központi Nemzeti Könyvtár (*Biblioteca Nazionale Centrale di Roma*, BNCR) archiválja. A BNCF adja ki az Olasz Nemzeti Bibliográfiát (*Bibliografia nazionale italiana*, BNI), amely kisebb módosulásokkal 1886 óta, ezen a néven 1958 óta jelenik meg. Az 1970-es, '80-as években alkalmazkodtak az UBC, a MARC, a DDC, az ISBD és az egyéb nemzetközi szabványok követelményeihez; 1986-tól pedig a közös katalógizálásért felelős szervezet (*Istituto Centrale per il catalogo unico delle biblioteche italiane e per le informazioni bibliografiche*, ICCU) által működtetett Országos Könyvtári Szolgálattal (*Servizio Bibliotecario Nazionale*, SBN) dolgoznak együtt, egységes szabványok szerint.

Az SBN Olaszország legnagyobb könyvtári hálózata közel 6000 részt vevő könyvtárral; a közös katalógus évente 82 millió alkalommal keresik fel. A BNI az SBN-ben már szereplő bibliográfiai információk közel 50–60%-át veszi át és vizsgálja felül, továbbá

természetesen forrása a BNCF és a kötelespéldány-rendszer is. A BNI az innen nyert tételeket látja el a beérkezés évéből és egy sorszámból álló egyedi azonosítóval, hogy hiteles nemzeti bibliográfiát hozzon létre. A BNI hátránya, hogy jelentős késéssel dolgozik, így a friss információkat keresők inkább az SBN közös katalógusát használják, amelyben viszont gyakoriak a duplikált rekordok. A BNI több alsorozatra oszlik (monográfiák, időszaki kiadványok, gyermekkönyvek stb.), ezek egy része anyagi problémák miatt évek óta szünetel. Komoly hiányosságot jelentenek az elektronikus források, honlapok, blogok stb. Előrelépés, hogy a 2014-ig előfizetéses rendszerű nemzeti bibliográfia 2017 óta a BNCF honlapján térítésmentesen letölthető, ám mind a mai napig nem létezik kereshető OPAC-felülete vagy interfésze az országos közös katalógusban – mint például a svéd nemzeti bibliográfiának. Becslések szerint a BNI-be az egy adott évben Olaszországban publikált anyagnak csupán a 15%-a kerül be. Ez az elkeserítően alacsony szám nemcsak versenyképtelenné teszi a nemzeti bibliográfiát, de az olasz kulturális örökség reprezentálását és megőrzését, továbbá a nemzetközi bibliográfiai vérkeringésbe való bekapcsolását is ellehetetleníti. Ha a már említett svéd nemzeti bibliográfiát tekintjük példaképnek, még kiugróbb az egyedül a BNCF által gondozott BNI anakronizmusa. Az SBN-ben szereplő könyvtári hálózattal, illetve a szakkönyvtárakkal való együttműködésen túl *Mauro Guerrini* a következő elvárásokat fogalmazta meg a BNI-vel szemben:

- a külső és a belső források egyforma kezelése;
- helyi előállítású rekordok helyett egyéb szervezetek rekordjainak hitelesítése;
- a „kontrollált” adatok újrahasonosítása;
- a legnagyobb hitelességgel bíró adatok azonosítása és a megegyező adatok összekapcsolása.

A BNI és az SBN összehasonlításakor a nyilvánvaló különbségek az SBN előnyére billentik a mérleget. Példának okáért az SBN közös katalógusában 2016-ban 809 új időszaki kiadványt regisztráltak, ezek közül 173 volt ellátva BNI-azonosítóval. A 2017-es nemzeti bibliográfiában ezzel szemben 239 időszaki kiadvány szerepelt, bár ez szám a 2016-osokon kívül több 2015-ös adatot is tartalmaz. Az SBN tehát jobban reprezentálja az olasz könyvészeti örökséget, különösen a lokális vagy kisebb kiadványok esetében, amelyek elkerülik a kötelespéldány-beszolgáltatást. Az SBN-nek azonban hátulütői is vannak:

- a könyvtárosok nem katalógizálják a távoli elérési forrásokat;

- a BNI-be nem felvett, csak az SBN-ben szereplő tételeket nem hitelesíti a kötelezpéldányrendszer és a nemzeti könyvtárak által mindenkinek biztosított hozzáférhetőség;
- a sok duplum miatt az SBN nem ad pontos képet az olasz kiadói tevékenység összességéről.

Emellett számításba kell venni még egy szereplőt: a „Casalini Libri” projekt az USA közös katalogizálási programja (*Program for Cooperative Cataloging*, PCC) résztvevőjeként és a Kongresszusi Könyvtár minőségi követelményeit betartva évente közel 21 ezer rekordot hoz létre, míg a BNI évente csupán közel 6 ezer tétellel gazdagodik. Ám a nemzeti bibliográfia kiszervezése egy magáncégnek nem lenne fenntartható hosszú távon, ezért érdemes inkább az SBN hálózatával együttműködni, már csak azért is, mert az SBN közös katalógusa kiváló kapu lehetne a nemzeti bibliográfiához, amely jelen formájában csak keveseket érdekel, míg az SBN szélesebb közönséghez jut el.

A BNI-nek nemzeti és nemzetközi szinten is versenyképessé kell válnia; jelenleg a nemzeti bibliográfiákkal szemben támasztott alapkövetelményeknek (időszerűség, lefedettség, az adatok megosztása) csak nagy hiányosságokkal és késésekkel tesz eleget. Minden érv mellett szól, hogy az SBN legyen egy megújuló, nyitott, megosztható BNI „hangja”, ám az ICCU-val való megállapodások elmélyítése mellett arra is szükség van, hogy a kulturális minisztérium nagyobb összegeket fektessen az olasz nemzeti bibliográfiába.

(Szabó Piroska)

Lásd még 30

Együttműködés

11/2020

HENDERSON, Meg: A library's partnership experience with university extension to provide program content. – Bibliogr. In: *Journal of library administration*. – 59. (2019) 4., p. 409-421.

Egy közkönyvtár együttműködése egy egyetemi továbbképző intézettel a tartalmas programok biztosítása érdekében

Együttműködés -helyi; Felsőoktatási intézmény; Fiókkönyvtár; Használók képzése; Könyvtárhasználat; Köz-művelődési könyvtár; Rendezvény

Sok közkönyvtár működik együtt a környezetében lévő intézményekkel annak érdekében, hogy kibővítsse és erősítse a nyilvánosságnak szóló oktatási programjait. Az USA-ban az Államilag Finanszírozott Egyetemi Továbbképzési Szolgálat (*Land-Grant University Extension Service*) a közkönyvtárak számára természetes partner lehet, mivel mindkét szervezet közös célja az, hogy élethosszig tartó tanulási lehetőséget kínáljon a nagyközönségnek. A Mississippi államban, Jackson megyében található, a Jackson-George Regionális Könyvtári Rendszer részét képező St. Martin Közkönyvtár egy éven át tartó vizsgálata megmutatta, milyen hatással voltak a könyvtári aktivitásra azok a programok, melyeket a Mississippi Állami Egyetem Továbbképző Intézetének oktatói és munkatársai szerveztek ebben a fiókkönyvtárban – beleértve az új beiratkozásokat, a dokumentumok használatát, valamint a jövőbeni rendezvények látogatottságát és a növekedést. A felmérések eredményei alapján úgy tűnik, hogy a Továbbképző Intézet által vezetett oktatási programok általános pozitív hatást gyakoroltak a St. Martin-i fiókkönyvtárban tapasztalható aktivitásra.

(Autoref. alapján)

12/2020

VON WARTBURG, Karin – SIBILLE, Christiane – ALIVERTI, Christian: Metadata collaboration between the Swiss National Library and research institutions in the field of Swiss historiography. – Bibliogr. In: *Cataloging & classification quarterly*. – 57. (2019) 1., p. 24-36.

Metaadat-együttműködés a Svájci Nemzeti Könyvtár és a kutatóintézetek között a svájci történettudomány területén

Adatbázis -humán tudományi; Besorolási adatok egységesítése; Bibliográfia -humán tudományi; Együttműködés -szakterületi; Feldolgozó munka; Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Kutatás információellátása; Nemzeti könyvtár; Tájékoztatás -humán tudományi

A svájci könyvtári törvény értelmében az ország nemzeti könyvtára a bibliográfiai tevékenység fő letéteményese. A természettudományi bibliográfiának, a svájci német, illetve a svájci francia nyelvű irodalom bibliográfiájának ezredforduló körüli megszűnése után az intézmény ma már csak két jelentős bibliográfiát gondoz: a nemzeti könyvtérmet regisztrálása mellett az ország történetének irodalmával foglalkozik.

A történeti bibliográfia (*Bibliography on Swiss History*, BSH) a Svájc történelmével kapcsolatos forráskiadásokat, monográfiákat, disszertációkat, folyóiratokban és kötetekben megjelent tanulmányokat foglalja magában, formátumtól függetlenül, a tudományos mellett az igényes ismeretterjesztő irodalmat is számba véve. Az 1913-tól induló szakbibliográfia szerkesztéséért és kiadásáért 1958 óta kizárólag a Svájci Nemzeti Könyvtár felel. Kötetei évenként, 2012 óta kizárólag elektronikus formában jelennek meg, az adatrögzítés pedig az integrált könyvtári rendszerben történik. Az 1975 utáni publikációk állandóan frissülő, a köteteknél naprakészebb adatbázisban is kereshetők.

A BSH 2010 és 2012 között teljes felülvizsgálaton esett át annak érdekében, hogy tételek listájából a digitális környezetben működő információs csomóponttá válhasson a kutatók számára. Az 1913–1974 közötti köteteket digitalizálták, az 1975 utániaknak pedig megtörtént a számítógépes rekatalogizálása; emellett az adatok szabványosítása (az AACR2/RDA és a MARC21 formátum, valamint az integrált besorolási adatok [*Gemeinsame Normdatei*, GND] deskriptorainak használata a házi fejlesztésű osztályozási rendszer helyett stb.), továbbá a részletes, analitikus feltárás bevezetése révén a bibliográfia egyre informatívabb és egyre kényelmesebben használható információforrássá vált. Az adatsomag a Z39.50 és az OAI-PMH protokollok alkalmazásával könnyedén, nyilvánosan hozzáférhető, sőt, a nyílt kormányzati adatok svájci portáljába is beépítették, így akár digitális bölcsészeti projektekhez is fel lehet használni.

2015-től kezdve a Svájci Nemzeti Könyvtár együttműködik a több mint száz évvel ezelőtt alapított jogtörténeti alapítvánnyal (*Law Sources Foundation*), amely kötetekben, illetve legújabban adatbázis formájában teszi közzé az ország legfontosabb jogi vonatkozású forrásdokumentumait a középkortól a XVIII. század végéig. A történeti tematika miatt a hivatkozott irodalom a BSH hatókörébe is esik, így felvetődött a történeti szakbibliográfiával való szinergia lehetősége. A zürichi kantonhoz kapcsolódó jogtörténeti források (kb. 1 100 publikáció) adatait egy pilot projekt keretein belül a BSH-ban dolgozták fel; a történeti bibliográfia a hiányzó 770 tétel hozzáadásával fél éven belül jelentős gyarapodást könyvelhetett el, a két adatbázist pedig ezt követően egymásra mutató hivatkozásokkal kapcsolták össze. A BSH adatait a *Metagrid* nevű projekt is felhasználja. A Svájci Bölcsészeti- és Társadalomtudományi

Akadémia által elindított, jelenleg 15 partnerintézmény közös munkájával megvalósuló együttműködés fő célja a tagintézmények adatbázisaiban lévő entitásazonosságok felderítése és kapcsolatok kialakítása, jelenleg elsősorban a személynevekre összpontosítva. A Metagrid adatbázisa a partnerprojektek által épített tudásbázisok aratásával bővül: vezeték- és keresztnéveket, valamint születési és halálozási dátumokat gyűjtenek be, ezek azonosságának valószínűségét egy félautomata mechanizmus állapítja meg. A megtalált személyneveket egy későbbi munkafázisban a GND személyneveivel is összekapcsolják, a konkordanciákat is figyelembe vevő hivatkozások pedig linkek formájában valamennyi tagintézmény weblapján automatikusan megjeleníthetővé válnak. A BSH rekordjaihoz számos személynév kapcsolódik, melyek sok esetben nem közreműködői, hanem tematikus viszonyt jelölnek (a publikáció az adott személyről szól). Az utóbbi időben körülbelül 13 000 ilyen személynévrekord azonosítóit és biográfiai adatait töltötték át a BSH-ból a Metagridbe, több ezer új entitáskapcsolatot hozva létre a projektben részt vevő számos partner adatbázisai felé, ezáltal jelentősen nőtt a személyekkel összefüggő, a használók számára hozzáférhető információk mennyisége.

(Hubay Miklós)

Lásd még 4, 14, 23, 42, 63

Jogi szabályozás

13/2020

DING, Yi: Is Creative Commons a panacea for managing digital humanities intellectual property rights?. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 38. (2019) 3., p. 34-48.

Gyógyírt jelent-e a Creative Commons a szerzői jog kezelésére a digitális bölcsészet területén?

Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Hozzáférhetőség; Interdiszciplináris problémák; Kutatás információellátása; Publikálás -tudományos kiadványoké; Szerzői jog

A szerző a Creative Commons (CC) licencek használatának azon hátulütőire hívja fel a figyelmet, amelyek nagyrészt a nem kellőképpen tudatos alkalmazásból erednek. A tudatosság kialakulását a CC-

közösség nyújtotta online eszközök sem segítik kellő mértékben, ezért a licencek tartalmáról való megfelelő tájékozódást támogató képzésekre van szükség, mindenekelőtt a digitális bölcsészet területén.

A legfőbb problémát a nem kizárólagos, az üzleti felhasználást sem kizáró engedélyek alapján közzétett tartalmak későbbi, kereskedelmi célú felhasználása, a licencek visszavonhatatlansága jelenti. Különböző esetek bizonyítják, hogy a meggondolatlan engedélyezések olykor milyen visszatetsző, ám jogi értelemben nem kifogásolható, vagyis legális felhasználásokra adnak alkalmat. Ilyen a Yahoo esete, amikor a cég a Flickr fényképmegosztó oldalra feltöltött képeket elkezdte nyomtatott formában árusítani. Eljárása a használok felháborodásával találkozott, jöllehet a fotókat a feltöltők az üzleti felhasználást is engedélyező CC-licenc alatt tették közzé.

További problémát szül, hogy míg az Egyesült Államokban a szerzői jogi iroda nyilvántartásában fel lehet lelni a jogvédett műveket, a CC alatt közzétett tartalmaknak nem létezik átfogó adatbázisa, így nehezen nyomon követhető, hogy a későbbiekben mit milyen változtatásokkal publikáltak, valamint bonyolultabbá válik az eredeti művekre való megfelelő hivatkozás is. A CC-n belüli *ShareAlike* („Így add tovább!”) kitételnek is kétféle típusa van, ami kollaboratív projektek folytatásakor kompatibilitási problémákhoz vezethet.

A CC-licencek melletti egyik fő érv, hogy alkalmazásuk igen egyszerű és ingyenes, ezért is propagálják használatukat például a nyílt hozzáférésű publikálás terén. Az egyszerű alkalmazás hátránya azonban, hogy eltekint a komplexebb esetektől, nem nyújt megfelelő értelmezést többek között olyan – egyáltalában nem egyértelmű – kérdésekben, hogy mi tekinthető nem üzleti felhasználásnak. (Az ilyen feltételek tartalmára az egyes felhasználási szerződések részletesen kitérnek.) A CC ingyenessége visszaüthet, ha a későbbi perköltségekre gondolunk: példának okáért 2013-ban a *Persephone Magazine*-t 1500 dollár megfizetésére kötelezték, mert jóhiszeműen egy CC-licenccel ellátott képet használt fel, ám kiderült, hogy a kép feltöltője nem volt azonos a tulajdonossal, ezért felhasználása is jogosulatlanak bizonyult. A CC-közösség ugyanakkor deklarálja, hogy nem nyújt jogi tanácsadást, amelyre már csak azért is szükség lenne, mert az amerikai szerzői jogi törvény több ponton is (pl. üzleti felhasználás, származékos mű) eltérő értelmezést fogalmaz meg. Kiemelhető továbbá, hogy a szerzői jog nem keverendő össze egyéb típusú jogokkal, így a magánszférához

(*privacy*hoz) való joggal, amire szintén fel kell hívni a kutatók figyelmét.

Tekintve, hogy nem minden felhasználó osztja a CC-közösség eszméit az információk megosztásán alapuló nyílt kultúráról, fontolóra kellene venni, hogy a jogosultak és felhasználók érdekeinek egyensúlyban tartása végett tudatosítsuk a CC-licencek korlátait, és meg kellene vizsgálni, hogy a CC helyett milyen egyéb, szofisztikáltabb megoldásokat lehet javasolni a publikáló kutatók számára.

(Dancs Szabolcs)

14/2020

MUIR, Adrienne: Copyright and digital academic library development in the UK. – Bibliogr. *In: Journal of librarianship and information science.* – 51. (2019) 3., p. 702-709.

A szerzői jog és a digitális tudományos könyvtárak viszonyának alakulása az Egyesült Királyságban

Digitalizálás; Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási könyvtár; Hozzáférhetőség; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Kötelesepéldány; Megőrzés; Szerzői jog; Tudományos és szakkönyvtárak

A cikk azt vizsgálja, hogy a szerzői jog az elmúlt 25 évben milyen szerepet játszott az Egyesült Királyság felsőoktatási és tudományos könyvtáraiban, mindenekelőtt milyen kihívások elé állította az intézményeket a digitális tartalmaik hozzáférhetővé tétele terén. Az egyik legfontosabb következtetés, hogy bármilyen fontos tényező is legyen a szerzői jog megreformálása, az érdekelték közötti tárgyalások és az általánosan alkalmazható licencmodellek kidolgozása nagyobb mértékben mozdítják elő a digitális könyvtárak hatékony működését.

Az ún. Follett-jelentés már 1993-ban felhívta a figyelmet azokra a szerzői jogi problémákra, amelyek egyre inkább előtérbe kerültek a digitális technológiának a könyvtári világban való térnyerésével. A jelentés az e problémák megoldását célzó kísérleti projektek indítását szorgalmazta könyvtárak és kiadók bevonásával. A Jisc (*Joint Information Systems Committee* – Informatikai Rendszerek Közös Bizottsága) által kezdeményezett eLib (*Electronic Libraries* – Elektronikus Könyvtárak) program 1997-es éves jelentése arról számolt be, hogy a könyvtáraknak számtalan szerzői jogi problémával kell szembenézniük a digitális megőrzés és az igény szerinti (*on-demand*) szolgáltatások terén. Az akadályt az olyan projektek vették

könnyedén, mint az ACORN (*Academic COurse Readings via Networks* – Felsőoktatási Tananyag-ellátás Hálózatokon Keresztül), melynek megvalósítói jó viszonyt tudtak kialakítani a kiadókkal, méghozzá egyedi, a partnerekkel külön-külön folytatott tárgyalások révén. A sikerhez hozzájárult, hogy megnyugtató választ adtak a kiadóknak a tartalmak biztonságos tárolásával és szolgáltatásával kapcsolatos aggályaira, illetve a könyvtárak és kiadók közötti közvetítésben megfelelő gyakorlattal rendelkező Swets & Zeitlinger cég is segítette a munkájukat. Az eLib keretében támogatott projektek egyik fontos tanulsága, hogy a jogtisztázás centralizált keretek között képes (költség)hatékonyan megvalósulni. Az egyik projektcsapat által létrehozott HERON (*Higher Education Resources On Demand* – Felsőoktatási Források Igény Szerint) szolgáltatásnak a CLARCS (*Copyright Licensing Agency's Rapid Clearance Service* – Szerzői Jogkezelő Ügynökség Jogtisztázási Gyorsszolgálat) nevű jogtisztázó szolgáltatással együttműködve sikerült jelentősen csökkentenie az adminisztratív terheket.

A szerzői jogi reform első hulláma az Egyesült Királyságban többek között a kötelezpéldány-szolgáltatásra is kiterjedt, lehetővé téve a jogosult könyvtáraknak, hogy a webarchivált tartalmakat a saját helyiségeikben hozzáférhetővé tegyék. A valamikor szabadon elérhető weboldalak ilyen jellegű, korlátozott szolgáltatása nem igazán találkozott ugyanakkor a kutatói érdekekkel. 2014-ben újabb reformokra került sor, amelyek többek között a nem üzleti célú szöveg- és adatbányászatra foglalmaztak meg kivételeket. Válaszként a kiadók olyan technológiák alkalmazásába kezdtek, amelyek akadályozzák a tudományos publikációk információtartalmának automatizált elemzését. Az árva művek egyes megengedett felhasználási módjairól szóló (2012/28/EU) irányelv implementálása elsősorban a tudományos értékű, de kevés üzleti haszonnal kecsegtető művek digitális hozzáférhetősége tekintetében jelentett fontos előrelépést.

A digitalizáció már a kezdetektől komoly feszültségforrást képez a jogosultak, mindenekelőtt a kiadók és a könyvtárak viszonyában. Ezt felismerve több szervezet, például a brit kiadói szövetséggel szorosan együttműködő, már említett Jisc is célul tűzte ki, hogy hidat ver a két fél közé, és a használoi és jogosulti érdekeket egyaránt szem előtt tartó megoldásokat keres. A jogvédett művek publikálása terén mindemellett a *Creative Commons* és a nyílt hozzáférés mozgalma jelenthet perspektívát a brit

könyvtárak számára, amelyek reménykedhetnek abban, hogy az európai uniós tagság idején kiharcolt szerzői jogi reformokat nem vonják vissza a kiadói lobb hatására. A tanulmány szerzője szerint a kiadók a szellemi tulajdon hagyományos kiaknázása helyett egyre inkább más utakat keresnek, új szolgáltatásokban gondolkodnak. Az érdekeltek közötti feszültség ugyanakkor továbbra sem fog enyhülni, csupán a forrása tevődik át máshova.

(Dancs Szabolcs)

Lásd még 4, 10, 28, 29, 62

Könyvtárosi hivatás

15/2020

HOLHUNOVA, O. S.: Specialist biblioteki po rabote v social'nyh setáh : obšestvennaâ nagruzka ili štatnaâ edinica? In: Naučnye i tehničskie biblioteki. – (2019) 3., p. 63-74.

Res. angol nyelven

A könyvtári szakember a közösségi hálózatokon: társadalmi teher vagy munkaköri kötelesség?

Információáramlás; Információtechnológia; Kommunikáció; Könyvtárosi hivatás; Marketing; Munkakör; Személyzet

A közösségi média fő jellemzői: interaktív kommunikáció, a használok bevonása, közvetlen részvétel a tartalom előállításában és továbbításában, maximális sebességű visszacsatolás. Az új közeg a részt vevő intézmények munkatársaitól új kompetenciákat követel meg. Viták folynak arról, szükséges-e és etikus-e a közösségi hálózatokon való jelenlét, kellenek-e ehhez szakemberek, és hogyan képezzék ki őket. A szakemberek kompetenciája téma volt 2017-ben a davosi Világgaazdasági Fórum orosz napján is.

Az oroszországi nagykönyvtárak közel tíz éve vannak jelen a közösségi hálózatokon, az első könyvtári blog 2007-ben indult. A Belgorodi területen 2017 végén 947 regisztrált könyvtári közösséget tartottak számon a közösségi médiában.

A könyvtárak integrációja lassan halad. A *Krím-2013* konferencián a szakértők még nem tartották kötelezőnek a könyvtárak jelenlétét a hálózatokon. A helyzet azóta javult, de a Belgorodi Egyetem 2016. évi felmérése szerint sok az olyan hiányosság és hiba, mint

például az információ elhelyezésének nem megfelelő módja és periodicitása, a profilok nem korrekt kialakítása, a meggondolatlan navigálás stb. Az okokat a szakemberek tudásában kell keresni. A könyvtárak esetében az első helyen a népművelő küldetés áll, és nem a marketingmunka. A feladat ilyen megközelítése jó minőségű és sokféle tartalom generálását, a folyamatos információáramlás biztosítását, valós idejű szolgáltatást, a szolgáltatások folyamatos bővítését és minőségük javítását, a tevékenység rendszeres elemzését és tervezését feltételezi, továbbá hozzáértő párbeszédet kíván a munkatársakkal és a használókkal. Végül elengedhetetlen a könyvtár közösségi médiával kapcsolatos politikájának kidolgozása is. Ilyen munkát nem lehet az ún. szabad időben végezni; a munkatárs személyiségével szemben speciális követelmények vannak, a közösségi hálózati munkához továbbképzés szükséges. Az Oroszországi Könyvtáros Egyesület 2017. évi magatartási szabályai rögzítik, hogy a hálózatra küldött tartalomért a könyvtáros személyesen tartozik felelősséggel.

A hálózati munkát végző könyvtáros összekötő kapcsol a használó és a szűk szakterületet ismerő könyvtáros között. Sok helyen a könyvtári osztályok saját csoportokat alakítanak (helytörténeti, jogi stb.), ezek munkáját koordinálni, ellenőrizni, elemezni kell. Csak a felsoroltakra fordított időt számba véve kiderül, hogy a feladathoz önálló státusz létesítésére van szükség. A valóságban azonban a könyvtárak alulfinanszírozottak, folyamatos a munkatársak leépítése; az egyetlen járható út az online hálózati munka és valamely egyéb feladat összekapcsolása. Felmerül az is, hogy a járási (városi, falusi) könyvtárak rugalmatlan szervezeti felépítésében hol a helye a hálózati szakembernek, és ő hol tanuljon. A nagykönyvtárakban a távoli elérésű szolgáltatás már az osztályok nevében is szerepel, míg a járási könyvtárakban a munka a szolgáltatási osztály egyik munkatársára hárul. Feladatai közé tartozik: a könyvtár honlapjának és a közösségi hálózatokon (VKontakt, Facebook, Twitter stb.) lévő oldalaknak a kezelése, párbeszéd a használókkal, távoli elérésű információszolgáltatás, tudásbázis építése a kérdések alapján, webináriumok és távkonferenciák szervezése, a könyvtár digitális arculatának kiépítése stb. A fentiek alapján meg lehet határozni a feladatokat és az ellátásukhoz szükséges időnormákat, a számokban kifejezhető paramétereket.

Az, hogy a távoli elérésű szolgáltatásokkal foglalkozó könyvtáros szerepel a települési könyvtárak munkaköri jegyzékeiben, megerősíti a könyvtárnak

az elektronikus médiatérben történő képviselését, emellett lehetővé teszi az intézmény stabil pozitív képének kialakítását, új szolgáltatások bevezetését. Ennek érdekében kidolgozásra várnak az új munkaköri feladatokat szabályozó dokumentumok, a további (térítéses) távszolgáltatásokhoz szükséges algoritmusok, valamint a könyvtár koncepciója az elektronikus térben folyó munkához.

(Viszocsekné Péteri Éva)

16/2020

VRAIMAKI, Eftichia [et al.]: Employee reactions to user incivility in academic libraries. – Bibliogr. **In:** The journal of academic librarianship. – 45. (2019) 5., 102043

Az egyetemi könyvtárak munkatársainak reakciói a használók kulturálatlan viselkedése esetén

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használó; Kommunikáció -használókkal; Könyvtárosi hivatás; Munkahelyi légkör; Személyzet

A különböző intézményekben, szervezetekben előforduló udvariatlan, deviáns, agresszív viselkedéssel, a *bullying*gal (zaklatással, megfélemlítéssel), a bántalmazással és az erőszakkal, valamint ezek negatív hatásaival számos tudományterület foglalkozik. A könyvtári szakirodalom eddig elsősorban a munkatársak vagy a főnökök negatív viselkedését, és kevésbé a használók részéről előforduló agressziót tárgyalta; az olvasók modortalan viselkedésformái és ezek hátrányos következményei ellenben gyakoribbak, ezért önálló vizsgálatot igényelnek. Jelen kutatás során a görögországi felsőoktatási könyvtárak körében végeztek felmérést az udvariatlan használói viselkedésről és a könyvtárosok reakcióiról.

A különböző típusú könyvtárakban általában eltérő zavaró magatartásformák a jellemzők: például a felügyelet nélkül hangoskodó gyerekek vagy a hajléktalanok okozta gondok gyakoribbak a közkönyvtárakban, mint az egyetemi könyvtárakban. A nem helyénvaló magatartás legváltozatosabb esetei persze mindenhol előfordulhatnak a hangos beszéd-től az indokolatlan panaszáradaton, a tiszteletlenségen keresztül akár az agresszív fenyegetésig, bántalmazásig, vandalizmusig.

A kutatók arra a kérdésre keresték a választ, hogy milyen gyakran találkoznak a görög felsőoktatási könyvtárak munkatársai zavaró használói magatartással, hogyan reagálnak rá, illetve hogyan értékelik azt.

A szakmai levelezőlistán terjesztett kérdőívet 127-en töltötték ki. A válaszadók átlagéletkora 45 év volt, és átlagosan 16 éves könyvtári gyakorlattal rendelkeztek. Az adatokat statisztikai módszerekkel elemezték. Az első kérdéscsoport arra irányult, hogy a résztvevők az utóbbi fél évben hányszor szembesültek a használók különböző zavaró viselkedésformáival. Összességében véve a vizsgált közegben viszonylag ritkák a kulturálatlan viselkedésformák; „nagyon gyakoriaként” a válaszadóknak csupán 0–9,4%-a jelölte meg a kérdőívben megadott udvariatlan magatartásformákat, míg 6,3–37% szerint „néha”, 36,2–51,2% szerint „ritkán” fordulnak elő a felsorolt jelenségek. Ha a „soha” válaszokat leszámítjuk, kiemelhető, hogy a válaszadók összesen 86,5%-a találkozott türelmetlenséggel, 85,8% indokolatlan követelőzéssel, 74,8%-a dühös reakcióval az elmúlt fél évben.

A használói frusztráltság okára kérdezve a könyvtárosok 72%-a elsősorban az olvasók hiányos könyvtári ismereteit, nem megfelelő szintű információs műveltségét jelölte meg. A többség úgy gondolta, hogy az udvariatlan vagy zavaró magatartás oka a használók személyiségében és tájékozatlanságában keresendő, és nem a könyvtárosok elégtelen szakmai tudásában, a gyenge könyvtári infrastruktúrában vagy a szolgáltatások alacsony színvonalában. A korrelációs együtthatók is azt mutatták, hogy a bajokat a használók túlzott elvárásai, türelmetlen hozzáállása, a könyvtári szabályok ismeretének hiánya, valamint az információs igények kifejezésének nehézségei okozzák. Bár a kulturálatlan viselkedés legtöbbször csalódottságot, bosszúságot, lehangoltságot, dühöt, bánatot vagy idegességet vált ki a könyvtárosokból, reakciójuk általában mégis mérsékelt: kevesebb lelkesedéssel végzik munkájukat, nem tesznek plusz erőfeszítéseket a használó igényeinek kielégítéséért; ritkábban leállnak vitatkozni a használóval, panaszkodnak a kollégáiknak, esetleg kifigurázzák a használót a háta mögött, magukban szitkozódhatnak, vagy éppen direkt lassabban végzik a munkát, de csak elvétve fordul elő, hogy megtagadnák a szolgáltatást a kellemetlenkedő használótól. A vitás helyzet kezelésekor fontosnak tartják érzelmeik kontrollálását, az udvariasságot, a könyvtári szabályok és előírások betartását. Többen a szabad szöveges válaszokban a problémás esetek megoldása érdekében konfliktuskezelő tréning szükségességét vetették fel. Néhány munkatárs azt is célszerűnek látná, hogy az olvasók számára könyvtárhasználati és információs műveltséget fejlesztő képzéseket tartsanak.

A megfelelő körülmények megteremtése nyilvánvalóan a könyvtári vezetők felelőssége. Elegendő számú munkatárs foglalkoztatásával például mérsékelhető a könyvtárosok túlerheltsége, és ez pozitívan hathat az olvasók türelmetlenségére is. A gondot okozó helyzetek kezelése érdekében fontos lenne kialakítani és széles körben terjeszteni a mindenki számára világos, a jogokat és kötelességeket pontosan körvonalazó könyvtári szabályzatokat. A konfliktuskezelési eljárásrendeknek világos mintákat kellene adniuk a problémás esetek kezelésére. A munkatársaknak hasznos lenne minden apró incidenst dokumentálni, hogy azonosítani lehessen a szolgáltatások során felvetődő gondokat. Végül, de nem utolsósorban, mindenképpen szükséges átgondolni a szolgáltatások hatékonyságát, hogy azok valóban megfelelnek-e a használók igényeinek, szokásainak és preferenciáinak.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 17, 18, 41, 43, 50

Oktatás és továbbképzés

17/2020

FÜHLES-UBACH, Simone [et al.]: Data Librarian – ein neuer Studienschwerpunkt für wissenschaftliche Bibliotheken und Forschungseinrichtungen. – Bibliogr. In: Bibliothek. – 43. (2019) 2., p. 255-261.

Res. angol nyelven

Adatkönyvtáros – egy új képzési forma a tudományos könyvtárak és a kutatóintézetek számára

Adatfeldolgozás; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképző intézmény; Kutatás információellátása; Oktatási anyag; Termelés információellátása; Tudományos és szakkönyvtárak

A 2018/19-es tanév téli szemeszterétől a Kölni Műszaki Főiskola Információtudományi Intézetének adat- és információtudományi szakán súlyponti specializáció gyanánt elindul az adatkönyvtárosok képzése.

A változó könyvtári és felsőoktatási környezet arra készítette az intézményt, hogy új szakokat és szakirányokat akkreditáljon – ezek körül kiemelkedik az adat- és információtudományi alapszak, ezen belül pedig az adatkönyvtáros (*data librarian*) szakirány.

A képzés tervezése másfél évet vett igénybe. Ki alakították a végzősök elvárt kompetenciaprofilját, ehhez első lépésként a hallgatók véleményét kérték, áttekintették az eddigi oktatási tartalmakat és azok struktúráját, majd SWOT-elemzést végeztek. Vizsgálták továbbá a munkaerőpiacot és más felsőoktatási intézmények kínálatát. Számos más módszer mellett a párbeszédre és az együtt gondolkodásra építő, úgynevezett jövőműhelyek keretében előbb helyzetfelmérést végeztek, majd megalkották víziójukat.

A főiskola tudományos könyvtárakhoz kötődő oktatási programja kapcsán a könyvtár és digitális kommunikáció alapszak tartalmi átfedésben van az adat- és információtudományi alapszakkal. Ez utóbbi a korábbi alkalmazott információtudomány szakot váltja fel, az információtudomány és az adattudomány metszéspontjában kínálva oktatási tartalmakat. (Az érintett területek: adatbázisok és információk rendszerek, adattárolás és -modellezés, adat- és szöveg-bányászat, szoftverfejlesztés, tartalomkezelő rendszerek, információkeresés, tudásszervezés, információk rendszerek és források értékelése, tudásmetria, adatvédelem, kutatási adatok, döntéstámogatás az adatok segítségével stb.) A képzés a gazdasági szektor számára adatelemző szakembereket (*data analyst*) képez, míg az oktatáshoz, a tudományhoz és a könyvtárakhoz kötődő területnek adatkönyvtárosokat ad. Az összesen hét szemeszteres alapszakos oktatás két nyelven folyik, tehát egyes rendezvények angol nyelvűek, emellett támogatják a külföldi ösztöndíjprogramokban való részvételt is. A gyakorlatorientáltságot a negyedik félévben kötelezően elvégzendő gyakorlati modul szolgálja, ezt követően történik meg a specializáció, jelen esetben az adatkönyvtáros szakirányra. Az adat- és információtudomány alapszak a 2018/19-es tanév téli szemeszterében 64 hallgatóval indult (a férfi hallgatók aránya 51%). Az új rendszerben elvégzendő gyakorlati modulokra, illetve a szakirányválasztásra még nem került sor, de már élénk érdeklődés övezi az adatkönyvtáros képzést. Az eddigi tapasztalatokról a 2019 végi visszajelzések fognak tájékoztatást adni.

(Koltay Tibor)

18/2020

SCHNEIDER, René: Studienschwerpunkt „Data Curation“ im Master „Information Science“ der HEG Genf. – Bibliogr. In: Bibliothek. – 43. (2019) 2., p. 247-254.

Res. angol nyelven

Az adatgondozás mint a Genfi Szakfőiskola információtudományi mesterszakának súlyponti témája

Adattfeldolgozás; Könyvtárosi hivatás; Könyvtársképzés -felsőfokú; Könyvtársképző intézmény; Kutatás információellátása; Oktatási anyag; Termelés információellátása

Svájcban két felsőoktatási intézmény kínál információtudományi alapképzést és mesterszakot. E kettő közül a Genfi Szakfőiskola ad a francia mellett német nyelvű képzést, még hozzá nemcsak könyvtárosoknak, hanem levéltárosoknak is. A bolognai elveknek megfelelő képzéseken túl csak Svájcban elismert továbbképző és átképző szakokat is működtetnek azok számára, akik könyvtárakban vagy levéltárakban kívánnak dolgozni.

A már korábban meglévő információtudományi mesterszakot 2016-ban adatfókuszúvá tették az adatgondozás, az információs szolgáltatások és az adattudomány középpontba állításával. Ez a döntés azt is szolgálta, hogy egyértelműen elkülönítsék egymástól a mester- és az alapképzést. Egyúttal nyitni kívántak az olyan, nem-információtudományi diplomával rendelkezők irányába, akiknek már vannak információtechnológiai kompetenciái, melyeket a statisztikai adattfeldolgozás és a gépi tanulás területén szeretnének elmélyíteni. Az utóbbiak – a könyvtári szakreferensekhez hasonlóan – a kutatási adatok kezelése terén elsajátított ismereteiket adatkurátorként vagy adatgazdászként (*data steward*) hasznosíthatják. 2017-ben megnyitották az adatgondozás (*Data Curation*) és az adattudomány (*Data Science*) mesterszakos szakirányokat a gazdaságinformatika szakon végzettek számára is.

Mivel a mesterszakot többnyire a genfi alapképzési szakot végzettek veszik fel, gondosan ügyeltek arra, hogy ne ismételjék meg a már korábban lefedett tananyagot. Emellett arra is törekedtek, hogy a végzett hallgatók tanulmányaikkal megalapozhassák a vezetői vagy a specifikus és szakmai kihívást jelentő állásokba kerülést.

Az alapképzés klasszikus pályaképet követ, így a bolognai elvek szerint könyvtárosokat, levéltárosokat és az üzleti szféra számára dokumentum-/iratkezelési szakembereket képeznek, információtechnológia és információmenedzsment specializációkkal.

A megújított mesterképzés adatgondozási modulja az adatok gyűjtésére, feltárására, feldolgozására és elemzésére, szűrésére, leírására és vizualizálására összpontosít, az interoperabilitás, az újramegtalálhatóság és az újrafelhasználhatóság szem előtt tartásával,

valamint a minőségmegőrzés és az automatizálási lehetőségek figyelembevételével. Mindezek magukban foglalják az adatok tisztítását és metaadatolását, a megfelelő adatrepozitóriumok megtalálását és alkalmazását, valamint azt, hogy szabványos adatformátumok használatával lehetővé tegyék az adatok újrafelhasználhatóságát és hosszú távú megőrzését. A mesterszakos tanulmányok fontos része, hogy a 2. vagy a 3. félévben a hallgatók projektmunkát végezzenek. Ennek kreditszáma magasabb, mint a 4. félévben esedékes záródolgozaté. Ezek a projektek általában a főiskolán választott specializációhoz kötődő témákhoz kapcsolódnak. A projektekhez a hallgatóknak adatkezelési tervet kell készíteniük, továbbá elvárás az is, hogy két tudományos blogbejegyzésben, vala-

mint poszterprezentáció és írásbeli értekezés keretében is tudósítsanak az eredményeikről.

(Koltay Tibor)

Lásd még 44

Szabványok, normatívák

Lásd 34, 48

Egyesületek

Lásd 29, 46

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

19/2020

BRUCKMANN, Denis: Bibliothèque nationale de France et grand public : une longue marche. – Bibliogr. In: Bulletin des bibliothèques de France. – (2018) 16., p. 124-134.

A Francia Nemzeti Könyvtár és a nagyközönség: egy hosszú út

Feladatör; Használó; Hozzáférhetőség; Ingyenes könyvtárhasználat; Könyvtárpépület -nemzeti; Könyvtártörténet -nemzeti; Nemzeti könyvtár; Nyitvatartási idő; Szolgáltatások

A Francia Nemzeti Könyvtár modern kori története, azaz a XIX. század óta viták övezik a könyvtár nyilvánosságának kérdését. Az utóbbi kétszáz évben történtek nekirugaszkodások és visszalépések, de a királyi, majd nemzeti könyvtár célközönségét alapvetően a tudósok jelentették, a szélesebb publikum beengedése többé-kevésbé tabunak számított. Két időszakról tudunk, amikor egy bizonyos termet megnyitottak a „jöttment” használók számára: az első periódus 1833-tól az 1840-es évekig, a második 1868-tól 1935-ig tartott. A fennmaradt dokumentumok azt bizonyítják, hogy nincs új a nap alatt: már

akkor is terítékre került a legitimáció és a kihelyezett állomány, valamint olyan kisebb ügyek is felmerültek, mint a földön ülő olvasók vagy a nyitvatartás. Bizonyos elégedetlen olvasók, akik kiszorultak a kutatói olvasótermekből, rosszallásukat fejezték ki a „deklassáltak”, „csavargók”, „vasárnapi diákok” társasága miatt.

A nemzeti könyvtár kizárólag kutatói könyvtárrá való visszaminősülésében több tényező játszott szerepet (pl. az elavuló szabadpolcos állomány vagy a párizsi közkönyvtári hálózat kiépülése), mindenesetre az 1930-as és a '80-as évek között nem volt napirenden a nagyközönség felé való nyitás. 1981-ben az oktatási helyett a kulturális minisztérium lett a fenntartó; az évtizedet számos nagyszabású kiállítás, illetve az információtechnológiai fejlődés (mikrofilmek, adatbázisok, CD-ROM-ok) fémjelezték. 1988-ban François Mitterrand köztársasági elnök új nemzeti könyvtárpépület létesítését tűzte ki célul. 1994-ben a *Bibliothèque nationale* nevében is megújult, *Bibliothèque nationale de France* (BnF) lett; François Mitterrandról elnevezett, új, korszerű épületét 1996-ban adták át. Az új könyvtár kialakítására létrehozott szervezet, az EPBF (*Établissement Public de la Bibliothèque de France*) a cikk szerzője szerint azonban elszalasztotta a használat demokratizálására nyíló lehetőséget: bár egy „hibrid”, tudományos és közkönyvtári funkciókat egyaránt ellátó nemzeti

könyvtárban gondolkodtak, a BnF-be továbbra is csak 18 éven felüliek iratkozhattak be, térítésért, elsősorban tanulási-kutatási céllal. A szolgáltatások ekkori bővítése mindenképpen az új épület javára írható (kiállítások, pedagógiai programok, üzleti információforrások a vállalkozásoknak), de a megnyitás után fellendülő látogatószám hamar visszaesett – többek között a francia nyelvű anyag mindössze 45%-os részaránya miatt –, és népszerűsítési kampányokra volt szükség, melyekkel a BnF az egyetemeket célozta meg.

A következő években több előremutató fejlesztés valósult meg: a nemzeti digitális könyvtár (*Gallica*) elindítása (1997); a beiratkozási korhatár leszállítása 16-ra (1997-től); ingyenes belépés a nyári hétvégéken (2003-tól); a francia nyelvű publikációk beszerzési arányának növelése; a folyóiratok azonnali szolgáltatása kötetes helyett; ingyenes beiratkozás a minimálbéren levők és a munkanélküliek számára (2005-től); *Centre national de la littérature pour la jeunesse* [Ifjúsági irodalom nemzeti központja] létesítése a BnF-en belül (2008), melybe szülői kísérettel gyermekeket is beengedtek; ingyenes belépés bárki számára 17 és 20 óra között (2009-től).

2008 és 2011 között egy nagyszabású projektet dolgoztak ki, amely egyaránt érintette a feldolgozást, a szolgáltatásokat, a tereket és a kommunikációt. A legfontosabb területek: a francia nyelvű publikációk hangsúlyozása; nemzeti audiovizuális archívum elérhetővé tétele; nyelvi laboratóriumok a francia mint idegen nyelv elsajátításához; szélesebb kurrens sajtókinálat; audiovizuális stúdió; interdiszciplináris központok; a tájékoztatópultok megújítása; szalonok, csoportszobák, új kiállítótermek; pedagógiai helyiségek; digitalizáló laboratórium; új könyvesbolt, kávézó és étterem. Átalakították az előtereket és a könyvtár bejáratát is. A François Mitterrand-épület ennek megfelelően 2014-ben két funkciót kapott: egyfelől kutatóknak szóló könyvtár (*bibliothèque de recherche*), másfelől „mindenkinek szóló könyvtár” (*bibliothèque tous publics*) lett, elkülönülő terekkel és szolgáltatásokkal. A nagyközönség számára 2017-ben bevezették az „olvasás/kultúra bérletet” is, amely egy évre jogosít belépésre a „közkönyvtári” olvasói terekbe és a rendezvényekre mindössze 15 euróért. A felsőoktatásban 2002-ben létrejött „alapszak–mesterszak–doktori képzés” hármassága a nemzeti könyvtár kutatóknak szánt szolgáltatásait is választó út elé állította. 2009-től immár nemcsak a doktoranduszok, de a mesterszakos hallgatók is jogosultak kutatói olvasójegy használatára, így a tudományos/

különgyűjteményi könyvtári terek megújítása is napirendre került, különös tekintettel a BnF régi épületére (*site Richelieu*). Végül arról született döntés, hogy ezt az épületet felújítják; emblematikus ovális olvasótermét pedig 2016-ban ingyenesen, mindenki előtt megnyitották.

A BnF jelenlegi vezetése (a szerző az intézmény igazgatóhelyettese [a cikk megjelenése óta igazgatója – a Ref.]) elkötelezett a nemzeti könyvtár további demokratizációja, közösségorientált működése és közművelődési funkciója mellett. A legutóbbi évek kezdeményezései: *Készítsd el a szakdolgozatod a BnF-ben!*; „jogi klinika” (ingyenes jogi információszolgáltatás); nyelvi műhelyek; álláskeresők segítése; szakmunkástanulók támogatása (pl. építőipar, gasztronómia). A tanároknak és a diákoknak szervezett műhelyprogramok és kiállítások látogatottsága tekintélyesnek mondható, 2014-ben 20 000 fő vett rajtuk részt. A programszervezés során a nemzeti könyvtárban arra törekszenek, hogy a kiállításokkal ne csak az amúgy is kultúrafogyasztó párizsiakat szólítsák meg (ld. pl. az Astérix- és az Édith Piaf-kiállítást). Elsődleges szempont a használói kör diverzifikálása és fiatalítása, emellett oda kívánnak figyelni Párizs külvárosainak lakosságára is.

A BnF, még ha nem is ez az első számú prioritása, kimondott célnak tekinti a nagyközönség elérését. Történelmi léptékben nézve hatalmas változás történt: gyerekek, diákok, munkanélküliek nyertek beocsátást a nemzeti könyvtárba, ahol immár a társadalom marginális, kultúrától eltávolodottnak mondott csoportjai is „polgárjoggal” bírnak. Természetesen a nemzeti könyvtár ilyen irányú tevékenysége ugyanazon falakba ütközik, mint az egyéb kulturális intézmények erőfeszítései. Mindazonáltal a nyitottság politikáját a jövőben fokozni kell, ha el kívánják érni a kultúra demokratizálását Franciaországban. A nemzeti könyvtárnak egyre szélesebbre kell tárnia a kapuit, és nyilvános közkönyvtárrá is kell válnia, így mind látogatottsága, mind társadalmi legitimációja növekedni fog.

(Szabó Piroska)

Lásd még 6, 10, 12, 31, 33, 63

Felsőoktatási könyvtárak

20/2020

KLAIN GABBAY, Liat – SHOHAM, Snunith: The role of academic libraries in research and teaching. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 51. (2019) 3., p. 721-736.

A felsőoktatási könyvtárak szerepe a kutatásban és az oktatásban

Egyetemi oktató; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Kutatás információellátása; Oktatás információellátása

Izrael három felsőoktatási intézményében megkérdezték a társadalom- és bölcsészettudományi karok oktatóinak véleményét, hogyan látják a könyvtárak szerepét a kutatási és oktatási igényeik kielégítésében, és válaszaikat összehasonlították a könyvtárosokéival. A kutatás átfogó jellegű volt, melynek során vegyes módszereket alkalmaztak. Először interjúkat készítettek az oktatókkal és a könyvtárosokkal; ezután az eredmények alapján kérdőívet állítottak össze, amelyet eljuttattak az adott tanszékek oktatóinak és könyvtárosainak. A legfőbb megállapítás az volt, hogy a könyvtárosok magasabbra értékelték a könyvtári szolgáltatások hozzájárulását az oktatás és kutatás különböző vetületeihez, mint az oktatók. Az oktatók többet várnak el a könyvtártól a kutatástámogatás egyes területein, mindazonáltal a legtöbb oktató úgy véli, a könyvtár kielégíti oktatási igényeit. Ami a kutatást illeti, az oktatók szerint a legtöbb könyvtár támogatja a technikai vonatkozásokat, az egyéb szempontokat – mint például az információ megtalálását vagy az oktató kutatásához szükséges átfogó tájékoztatás nyújtását – ellenben nem. Ezért fontos lenne az oktatók és a könyvtárosok véleménye közötti különbségeket összehasonlítani és feloldani. A vizsgálat eredményei azt jelzik, hogy a könyvtárról kialakult felfogásnak változnia kell, és a változtatások némelyikét már a könyvtárosi hivatásra való felkészülésnél be kell vezetni.

(Autoref. alapján)

21/2020

WILSON, Katie [et al.]: 'Is the library open?' Correlating unaffiliated access to academic libraries with open access support. – Bibliogr. In: LIBER quarterly. – 29. (2019) 1., p. 1-33.

„Nyitva van a könyvtár?” Az intézményi kötődés nélküli nyilvános könyvtárhasználat lehetőségének és a nyílt hozzáférés támogatásának összefüggése

Állomány; Felsőoktatási könyvtár; Használó; Hozzáférhetőség; Közérdekű tájékoztatás; Kutatás információellátása; Nyilvánosság -könyvtáré; Tudományos kutatás

Miközben a nyílt hozzáférésű publikálási lehetőségekre és felhatalmazásokra nemzetközi szinten egyre nagyobb figyelem összpontosul, jelen tanulmány arra keresi a választ, milyen mértékben alkalmazzák a „nyitottság” elvét a fizikai információforrások és kutatói terek esetén. A kutatás a nagyobb léptékű Curtin Open Knowledge Initiative (a Curtin Egyetem Nyitott Tudás Kezdeményezése) projekt részét képezi, és azt vizsgálja, milyen összefüggés áll fenn a felsőoktatási könyvtárak beiratkozási/szolgáltatáshasználati eljárásrendjei (*library access policy*) és a nyílt hozzáférésű (*open access*) vagy a nyílt tudományt (*open science*) támogató publikálásra vonatkozó intézményi álláspontok között. Összesen húsz, ázsiai, ausztráliai, európai, észak-amerikai, afrikai és brit felsőoktatási könyvtár beiratkozási/szolgáltatáshasználati eljárásrendjét és kapcsolódó dokumentumait vizsgálva, az eredmények azt mutatják, hogy az egyetemi kötődéssel nem rendelkező közönség könyvtárakhoz való fizikai hozzáférése gyakran a legkorlátozottabb hozzáférési kategória. Számos könyvtár pénzügyi és időnként biztonsági gátakat állít az épületekbe való belépés elé, korlátozva a nyomtatott és az egyéb nem-digitális formátumú gyűjteményekhez való hozzáférést. A könyvtárakhoz való fizikai hozzáférés limitálása éles ellentétben áll azzal a központi szereppel, amelyet ezek az intézmények a digitális formátumú kutatási eredmények nyílt hozzáféréseinek elősegítésében játszanak az intézményi repozitóriumok és a nyílt hozzáférésű publikálási eljárásrendek révén. A kutatás szerzői összevetették a könyvtári beiratkozási/szolgáltatáshasználati eljárásrendeket és gyakorlatokat ugyanazon intézményeknek a nyílt hozzáférésű publikálással és a kutatási eredmények megosztásával kapcsolatos eljárásrendjeivel, és a kétféle eljárásrend-együttes között korlátozott összefüggést találtak. A két értékelést [ti. a fizikai hozzáférhetőségét és az open accessét] Spearman rangkorrelációs együtthatójának segítségével összehasonlítva megerősített nyert, hogy a nyílt hozzáféréssel kapcsolatos eljárásrendek közvetlen összefüggésben állnak a formális publikációk online elérhetősége által biztosított, szűkebb értelemben vett nyilvános hozzáférhetőséggel,

ám nem szükségszerűen társulnak (a kutatás során vizsgált egyetemek esetében) a tudáshoz való nyilvános hozzáférés melletti szélesebb kiállítás alapján történő szolgáltatással. Az eredmények arra engednek következtetni, hogy noha az intézményi küldetésnyilatkozatok és a felsőoktatási könyvtári eljárásrendek gyakran utalnak a tudás és a kutatások megosztására és a közösségi együttműködésre, e célok megvalósítása akadályokba ütközhet a könyvtárhasználói kategóriák számos rétege, a privilégiumok szintjei és a kiszabott díjtételek miatt. Míg a nyílt hozzáférésű publikálás lehetőségei és felhatalmazásai bővülnek, a felsőoktatási könyvtárakba való fizikai belépés lehetősége, továbbá a nyomtatott és elektronikus forrásokhoz való hozzáférés beszűkült. Mindez országokon belül és országok között is változik, ugyanakkor ellentétben áll a tudáshoz való nyílt hozzáférés melletti globális könyvtári-információs elköteleződéssel.

(Autoref.)

Lásd még 8, 13, 14, 37, 38, 40, 41, 44, 45, 47, 49, 51, 52, 54, 57, 58, 61, 67, 68

Közművelődési könyvtárak általában

22/2020

CHANCE, Rachel: File under Bee : libraries open up to beekeeping In: American libraries. – 50. (2019) 9/10., p. 14-15, 17.

M mint méhek, avagy méhészkedésbe kezdő könyvtárak

Gazdálkodás -könyvtárban; Iskolai könyvtár; Kapcsolat intézményekkel; Környezetvédelem -könyvtárban; Közérdekű tájékoztatás; Közművelődési könyvtár; Marketing; Társadalmi követelmények; Városi könyvtár

Amerika-szerte egyre gyakrabban találkozhatunk méhekkel a könyvtáráépületek körül. A környezetbarát kezdeményezés ismeretterjesztő eszközül szolgál, emellett segíti a klímaváltozással és a rovarirtókkal szemben sérülékeny beporzó rovarok túlélését is.

A coloradói Boulder Városi Könyvtár egy helyi méhészeti fesztiválon figyelt fel 2014-ben a *BeeChicas* nevű méhészszerkezetre. Hamarosan felmerült a közös munka lehetősége, és 2016 óta a könyvtártető ad otthont a méhészek által gondozott méhkaptáraknak.

A méhekhez, illetve a könyvtár közösségi kertjéhez rendezvények sora fűződik, a mézet pedig a fenntarthatóság jegyében a könyvtár kávézója használja fel. Egy civil tudományi projekt keretében együttműködnek a Coloradói Egyetemmel is, hogy felhívják a figyelmet az őshonos amerikai méhfajok és élőhelyük védelmére. Ehhez kapcsolódóan a könyvtár olyan workshopokat szervez, ahol az érdeklődő használók megtanulhatják, hogyan alakítsanak ki üreges botokból és termésekből méhbarát kerteteket és rovarházakat.

A New York állami Niskayuna Középiskola természetismeret-tanára 2016-ban telepített megfigyelhető, zárt rendszerű, a szabadba vezető csővel ellátott méhkaptárt az iskolai könyvtárba, a könyvtáros pedig információs sarkot hozott létre a kaptár körül a méhekről szóló könyvekkel és poszterekkel. (Mindezt megelőzően természetesen az első lépés az esetleges allergiás reakciók miatt az iskolaorvos, valamint a kertészeti csoport, illetve az iskolaigazgató jóváhagyásának megszerzése volt.) A diákok nemcsak természetismeret-órákon látogatják a méheket, hanem a tanórai kereteken kívül is szeretik figyelni az állatok nyüzsgését, többen segédkeznek is a kaptár gondozásában. A nagy érdeklődésre való tekintettel méhészsakkör is indult.

A kaliforniai Redwood Városi Könyvtárban szintén egy helyi méhészegyesülettel való találkozás adta a méhek könyvtárba telepítésének ötletét, ezt követően egy oktatófarmot működtető méhésszel kezdődött meg az együttműködés. Az induláshoz több hatóság engedélyére is szükség volt, végül a városi ügyvédekkel és a középület-fenntartó részleggel való egyeztetések után 2018-ban két kaptárt helyeztek el a könyvtár tetőjén. (Mivel a méhek a magasból indulva kezdik meg gyűjtőútjukat, és csak a virágokra szállnak le, kicsi az esélye annak, hogy zavarják az embereket.) Sajnos ez a két kaptár egy atkafertőzés miatt nem élte túl a telet, ám a helyükre újakat telepítettek. A közönség gyakran találkozhat a méhekről szóló bejegyzésekkel a könyvtár közösségi oldalán – ezek meglepően nagy népszerűsége tettek szert. Az ismeretterjesztő programokon felül a munkatársak élő webkamerás közvetítést terveznek a kaptárakról. A könyvtárak és a méhek kapcsolata szokatlanul hat, de a fenntarthatóság és a környezetvédelem gondolatának közvetítése része az intézmények küldetésének, amiben ezek a rovarok is fontos szerepet játszhatnak. Ugyan nem mindenki fog méhészkedésbe, aki a könyvtárban megismerkedik a méhekkel, de az emberek a különböző foglalkozások és rendezvé-

nyek hatására mindenképpen tudatosabban állnak hozzá a szóban forgó problémákhoz, és ösztönzést kapnak arra, hogy maguk is tegyenek a megoldásért.

(Szabó Piroska)

Lásd még 8, 11, 28, 29, 46, 47, 53, 64

Megyei könyvtárak

Lásd 64

Városi könyvtárak

23/2020

TULLY, Tim: BKLYN fashion academy : a case study of a public library program supporting fashion entrepreneurs. – Bibliogr. In: Journal of business & finance librarianship. – 24. (2019) 1-2., p. 30-53.

BKLYN divatakadémia, avagy hogyan támogatja egy köz-könyvtári program a divatipari vállalkozókat?

Együttműködés -helyi; Kapcsolat intézményekkel; Marketing; Rendezvény; Termelés információellátása; Városi könyvtár

Ez az esettanulmány egy olyan közkönyvtári projekt tervezését és megvalósítását ismerteti, amelynek célja a kezdő divatipari vállalkozók támogatása volt. A résztvevők egy ingyenes 12 hetes intenzív program után – amelynek során megfelelő eszközöket is kaptak a divattervezéshez – kis kollekciókat készítettek, és alkotásaikat a kifutón igazi show keretében mutathatták be. A könyvtár külső intézményekkel is együttműködött: azon kívül, hogy a könyvtári forrásokat az érdeklődők rendelkezésére bocsátotta, mentorálást és technikai segítséget nyújtott a számukra ahhoz, hogy megalkothassák saját brandjüket, majd népszerűsítsék és eladhassák termékeiket.

(Autoref. alapján)

Lásd még 22, 59, 66

Községi könyvtárak

24/2020

KOHLÍČKOVÁ, Romana: Místo pro setkávání lidí a výměnu informací In: Čtenář. – 71. (2019) 6., p. 224-225.

A találkozások és az információcsere helyszíne

Állományalakítás; Egyszemélyes könyvtár; Feladatkör; Községi könyvtár; Rendezvény; Szolgáltatások

A 212 fős csehországi kistelepülés, Skomelno a Plzeňi járás területén fekszik. A lakosság száma nyáron kibővül az üdülőtulajdonos nyaralókkal, továbbá néhány környékbeli település lakosaival is. A skomelnói könyvtár szolgáltatásai ingyenesek, az állandó vagy ideiglenes lakosokra való tekintet nélkül. A beiratkozott olvasók száma 36, ebből 12 fő gyermek. A szolgáltató helyiség az önkormányzati hivatal első emeletén, 44 m²-en található; sajnos nem akadálymentes, így az idősek és a babakocsis kismamák nehezebben tudják megközelíteni. A könyvtár pénteken délután 16 és 19 óra között tart nyitva. Jelenleg a cikk szerzője látja el a könyvtárosi feladatokat.

A községi könyvtár története 1930-ban kezdődött, az iskolaalapítással egy időben. Az iskolaépületből 1955-ben költöztették a könyvtárat a jelenlegi helyére. A bútorzat kissé elöregedett, de a költségvetésből lehetőség szerint törekszenek új polcok beszerzésére, a tér barátságossá tételére (pl. virágok, rajzasztal a gyerekeknek). Korábban gyereksarokkal, játékokkal is rendelkeztek, de ezt az új polcok kiszorították. A megfelelő fűtés az olvasók komfortérzetéhez és az állomány védelméhez egyaránt elengedhetetlen feltétel. A könyvtári gyűjteményre a sokszínűség jellemző, az új könyvek mellett az első köztársaság idejéből való művek is megtalálhatóak. Az összesen 2334 kötet között jelentős az ismeretterjesztő könyvek aránya. A gyűjtemény nemcsak vásárlással, hanem ajándékozással is gyarapodik, utóbbi esetben elsősorban az újdonságok kerülnek be. Előfordul, hogy hiánypótlásként régebbi művek beszerzésére is sor kerül. Mivel az időszaki kiadványok között nagy arányban jelennek meg olyanok, amelyek elsősorban reklámcélokat szolgálnak és nincs információtartalmuk, ezért a könyvtáros inkább a könyvek vásárlását helyezi előtérbe. Kivételt képez néhány gyermekmagazin, amelyekre előfizet a könyvtár. Negyedévenként a könyvtáros a közeli városi könyvtár cserealapjából is válogat, hogy színesítse a helyi kínálatot, ez egy

alkalommal nagyjából 130 új címet jelent. Az olvasói kérések, igényelt művek bekerülnek a „kívánságok könyvébe”. A toplistát a krimik, a klasszikus vagy történelmi regények és az ismeretterjesztő művek vezetik. Az újdonságokat a könyvtáros nem sorolja be azonnal a helyükre, hanem külön asztalon és polcon hívja föl rájuk a figyelmet. Ismerve az olvasói szokásokat, személyesen is ajánlja az újdonságokat. Emellett a községi hírekről több mint tíz éve krónikát is vezet.

A könyvek mellett különböző rendezvényekkel csábítják a könyvtárba a lakosokat. A 630 éves település tiszteletére kiállítást szerveztek, de a nagy egyházi ünnepeket is kiállítással köszöntik. A legnépszerűbb a „Skomelnói ügyes kezek” című kiállítás volt, melyen a helyben készült alkotásokat mutatták be. A könyvtáros a gyermekek számára felolvasó és olvasóversenyeket hirdetett. 2016-ban csatlakoztak egy országos kezdeményezéshez is, amelynek során ingyenesen lehetett növények, virágok és termények magvaihoz jutni és azokat megosztani egymással a könyvtárban. Az intézménynek 2011 óta van honlapja, amely a <https://knihovnaskomelno.g6.cz> címen érhető el. A katalógusban online előjegyzés is kérhető a könyvekhez.

A könyvtár fenntartója az önkormányzat; a képviselő-testület és a polgármester álláspontja is az, hogy a könyvtár természetes dolog a településen, amely volt, van és lesz, ezért nem szükséges semmit megváltoztatni – utóbbi tekintetben az új polgármester és a testület már progresszívebbnek mondható.

A könyvtáros saját munkáját küldetésnek, hivatásnak tekinti; véleménye szerint nemcsak a könyveket, hanem elsősorban az olvasókat kell szeretni, különösen a kistelepüléseken. Törekedni kell az állandó figyelemre, párbeszédre a használókkal. Ha máshol nem, a könyvtár tereiben az ismerősök találkozhatnak egymással és beszélgethetnek, nemcsak a könyvekről, hanem az életről, a falu mindennapjairól is. A könyvtár a találkozások és az információcsere helyszíne, aminek így is kell lennie.

(Prókai Margit)

Komplex intézmények

Lásd 27

Alapítványi könyvtárak

25/2020

VALDEN, Milan: Unikátní knihovna Libri prohibiti. – Bibliogr. In: Čtenář. – 71. (2019) 6., p. 208-210.

Libri prohibiti: a tiltott könyvek egyedülálló könyvtára

Alapítványi könyvtár; Cenzúra; Cenzúra története; Időszaki kiadványok gyűjteménye; Könyvkiadás -nem hivatalos; Különgyűjtemény; Nem hagyományos dokumentum

A prágai Tiltott könyvek könyvtárát (*Libri prohibiti*) 1990. október 22-én az akkori köztársasági elnök, Václav Havel nyitotta meg. Az alapító és máig a könyvtárvezető Jiří Gruntorád, a gyűjtemény alapját az ő kiadója (*Edice Popelnice*) által megjelentett szamizdatok alkották. A könyvtár a betiltott vagy emigrációban megjelentetett könyvek, dokumentumok, időszaki kiadványok és egyéb anyagok legnagyobb gyűjteménye Csehországban. Gruntorád 1951. szeptember 21-én született Prágában, erdésznek tanult, majd később villamosvezetőként, kőművesként, fűtőként és raktárosként dolgozott. A Charta '77 aláírása után, 1979-ben letartóztatták tiltott fegyverbirtoklás vádjával, amit három hónapos börtönbüntetés követett. 1980-ban bebörtönözték államellenes tevékenységért, mivel lakásán több szamizdat kiadványt és nem hivatalos hangfelvételeket találtak. 1984-es szabadlábra bocsátását követően még évekig szigorú megfigyelés alatt tartották, éjszaka nem hagyhatta el Prágát.

Szamizdat kiadóját Gruntorád 1978-ban indította el, és barátai segítségével 1989-ig összesen 124 független irodalmi művet tett közzé. *Bohumil Hrabal, Pavel Kohout, Václav Havel, Josef Škvorecký* és *Josef Topol* addig nem publikált alkotásai mellett a kiadó a külföldi betiltott szerzőktől (pl. Szolzsenyicintől) is közölt műveket. 1980-ig 30 kötet látott napvilágot, később évente kb. 10. A példányszám korlátozott volt, általában 12–15, esetenként 28 másolatot jelentett. Az eredeti és első példányok az archívumban maradtak; ezek alkották a bársonyos forradalom után létrejött könyvtár magvát. A gyűjtemény cserékkel és vásárlásokkal ekkor mintegy 2000 könyvből, valamint reprezentatív időszaki kiadványokból és dokumentumokból állt. Václav Havel köztársasági elnök az alapító Gruntorádnak 2002-ben magas állami kitüntetést adományozott, 2013-ban pedig az unikális

gyűjteményt az UNESCO Világörökség programjának részévé nyilvánították.

A könyvtár működésében fontos szerepet játszott, hogy 1991-ben megalakult a Libri Prohibiti Társaság, amelynek fő célja lett a gyűjtemény gazdagítása vásárlás, csere, hazai és külföldi ajándékok útján. Ma a társaságnak több mint 130 tagja van. A két állandó munkatárssal rendelkező könyvtár adományokból és a tagok támogatásából működik. A gyűjteményt hazai és külföldi érdeklődők, egyetemisták, újságírók és kutatók egyaránt keresik: az olvasóteremben naponta akár tíz fő is megfordul, emellett sokan élnek az írásos, telefonos és e-mailes konzultáció lehetőségével. A gyűjteményben a szamizdat és emigráns irodalom archív példányai, valamint audiovizuális anyagok találhatók. A *Libri prohibiti* jelenleg 42 000 feldolgozott könyvtári egységet és 3520 időszaki kiadványcímet tartalmaz, és a következő részekből áll:

1. Cseh szamizdat monográfiák és periodika (18 000 könyv és 440 periodikum).
2. Cseh emigráns monográfiák és periodika (8200 könyv és 940 periodikum).
3. Monográfiák és periodika az első és második ellenállás korszakából (100 könyv az ún. legionárius irodalomból, 1070 monográfia az 1939–1945 közötti megszállás idejéből és összesen 140 időszaki kiadvány az I. és a II. világháborúból).
4. Külföldi szamizdat monográfiák és periodika (520 szlovák és 1940 lengyel könyv, valamint 50 szlovák és 328 lengyel periodikum; csekély számban orosz és kelet-német szamizdatok).
5. Külföldi emigráns monográfiák és periodika (1030 szlovák könyv és 60 szlovák periodikum, 610 orosz vagy ukrán könyv, 35 orosz vagy ukrán periodikum, lengyel publikációk).
6. Idegen nyelvű monográfiák és periodika Csehszlovákiáról és a keleti blokk országairól, valamint emberi jogi kérdésekről (4300 könyv és 700 periodikum).
7. Külföldi monográfiák és periodika kivándorolt cseh szerzőktől (670 könyv és több tucatnyi periodikum, főként Ausztria, az USA és a volt Jugoszlávia területén megjelent kiadványok).
8. Cseh és szlovák hazai periodika 1960-tól napjainkig (több mint 200 periodikum 1968-ból).
9. Dokumentáció és archívum.
10. Kézírókönyvtár (másodlagos irodalom, kb. 5400 kötet).
11. Audiovizuális részleg.

További információk a könyvtár honlapján cseh, angol, francia és német nyelven találhatóak a www.libriprohibiti.cz címen.

(Prókai Margit)

Lásd még 3

Tudományos és szakkönyvtárak

26/2020

POWELL, James [et al.]: Bridging identity challenges : why and how one library plugged ORCID into their enterprise. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 37. (2019) 3., p. 625-639.

Az azonosítási kérdések összekötése, avagy miért és hogyan vezette be egy kutatóintézeti könyvtár az ORCID-et a rendszerébe?

Elektronikus könyvtár; Kutatás információellátása; Kutatóintézeti könyvtár; Munkafolyamat; Publikálás -tudományos kiadványoké; Személynév; Szoftver; Tudománymetria

Jelen tanulmány célja, hogy leírja egy helyi szinten testreszabott Open Researcher and Contributor ID (ORCID) profilvarázsló implementálását és hatását. Emellett tágabb kontextusban ismerteti az ORCID mint azonosítási és egyszerű bejelentkezési megoldás bevezetését.

Egy könyvtári munkacsoport testreszabott webes alkalmazást tervezett, amelyet az OAuth protokoll és az ORCID webszolgáltatási API együttes használatával implementáltak. Az eszköz elősegítette a helyi publikációs adatok gazdag, gondozott együttesének létrehozását, és olyan integrációs „kapcsokat” foglalt magába, amelyek lehetővé tették az egyéb intézményi rendszerek számára, hogy az ORCID azonosítókat összekapcsolják a belső dolgozói azonosítókkal. Kezdetben az eszköz csupán szerény használatot ért el. Végül a sikere az egyéb intézményi rendszerekkel való integráción, illetve az ORCID azonosító belső támogatási igényekhez elvárt követelményén múlt, nem pedig kizárólag az eszköz érdemein. A bevezetése óta több mint 1660 ORCID-et generáltak a segítségével, 4000 aktívan publikáló kutató köréből. Az olyan szervezetek, melyek sok intézményi kötődésű szerző publikációit kívánják nyomon követni, nagy valószínűséggel hasznát veszik az ORCID webszolgáltatások valamiféle beillesztésének. Ez kü-

lönösen igaz azokra az intézményekre, amelyek nagyszámú publikáló kutatót foglalkoztatnak és/vagy több évtizedre visszamenőleg kívánják nyomon követni a publikációkat. A szervezeti integráció kulcsfontosságú egy ilyen projekt eredményessége szempontjából. A kutatás „bemeneti” forrásai és termékei ma már elsősorban digitális objektumok. Így egy megbízható rendszer, amely összeköti a kutatókat a publikációikkal, olyan léptékű kihívást jelent, amely, ha megoldást találunk rá, növelheti a kutatások hatását, és erősítheti a digitális tudományt. Az ORCID azonosítók lehetséges kötőanyagot jelenthetnek e problémakör számos vetülete szempontjából. Az említett varázslóalkalmazás megtervezése és gyakorlatba ültetése megkönnyítette és felgyorsította az ORCID azonosítók helyi kutatók általi elfogadását, részben abból fakadóan, hogy a kutató számára egyszerű volt a profiljába tölteni a könyvtárban már szereplő publikációs információit. A kutatói ORCID azonosítóknak a helyi szervezeti rendszerekkel történő integrációja lehetővé tette az ORCID azonosítók valós idejű elterjesztését a kutatási tervek munkafolyamatától a publikációk ellenőrzésén keresztül a tartalomkereső rendszerekig.

(Autoref.)

Lásd még 4, 8, 14, 17, 32, 39, 46, 48, 60, 65

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

Lásd 3, 27

Iskolai könyvtárak

27/2020

AQUILONIUS, Jennie – SUNDGREN, Ylva (fotó): Hon kanner medvind för skolbiblioteken In: Biblioteksbladet. – 105. (2020) 1., p. 28-33.

Aki ismeri a jó széljárást: iskolai könyvtári tanácsadók Svédországban

Használók képzése -iskolában; Ifjúsági és gyermekkönyvtár; Iskolai könyvtár; Kettős funkciójú könyvtár; Módszertani munka; Szakreferens-szolgálat; Személyzet

A svéd közoktatásban egyre inkább előtérbe kerül az ún. iskolai könyvtári tanácsadók alkalmazása az

egy-egy járásokban (*kommun*). Feladatuk kettős. Egyrészt, ahol az adott iskolának van könyvtára, szakmai tanácsokkal kell segíteniük az iskolai könyvtárosok munkáját. Másrészt könyvtár hiányában a tanácsadói szerep a könyvtári és információs műveltség fejlesztésével kapcsolatos iskolai funkciók működtetésére irányul. A Svéd Nemzeti Könyvtár megbízásából 59 járásban működnek ilyen tanácsadók. A legtöbben tanárok, akik heti 5–20 órát tudnak erre a feladatra fordítani.

Sofia Malmberg 2017-től látja el az iskolai könyvtári tanácsadói feladatot a járfallai járásban. Sokat tesz azért, hogy hálózatban fogja össze az iskolai könyvtári tanácsadókat, emellett kézikönyvet állított össze abból a célból, hogy megossza tapasztalatait. A tanácsadóknak sokszor azzal kell szembesülniük, hogy az iskolai könyvtár csupán egy szekrény a folyosón, vagy egy elhagyott helyiség az alagsorban. Az iskolai könyvtárosok pedig számos esetben forráshiánnyal küzdenek, és légüres térben érzik magukat abból a szempontból, hogy miképpen járuljanak hozzá az intézmény pedagógiai céljainak megvalósításához.

A tanácsadók nem az iskola alkalmazottai. Széles körű általános és pedagógiai műveltséggel rendelkeznek, ebből kiindulva tudják segíteni a gyakran több iskolában felváltva dolgozó iskolai könyvtáros munkatársaikat. A célkitűzés az, hogy az iskolai könyvtári szolgáltatások pedagógiai hozadéka hasznosuljon az iskola mindennapjaiban. Attitűdformálásra van szükség, hogy a fenntartók befektetésnek lássák az iskolai könyvtárosok munkáját, s ne egyszerűen minél kevesebb pénzből teljesítendő kötelemként tekintsenek az iskolai könyvtári feladatokra.

A tanácsadók fél évente kétszer tartanak megbeszéléseket egymás között. Ilyenkor kicserélik tapasztalataikat arról, hogy a forráshiányos iskolákban milyen kreatív ötleteket lehet az igazgatók elé tárni úgy, hogy a könyvtári szolgáltatások ne rakjanak további terheket az intézményekre. Miképpen lehet például író-olvasó találkozókat szervezni vagy többnyelvű programokat rendezni a nem svéd anyanyelvűek számára? Hogyan lehet egyes iskolai könyvtári tevékenységeket az iskolai stratégia, a pedagógiai program részévé tenni?

Az igazgatóknak is nagy segítség, ha bemutatják nekik, hogy az iskolai könyvtári feladatok ellátása hogyan szolgálja egyben a tanulók egyes kompetenciáinak aktív fejlesztését is. Az egyre szűkülő iskolai pénzügyi háttérből kifolyólag a 2018-as statisztikai adatok szerint a tanulók csupán 37%-a jár olyan intézménybe, ahol önálló iskolai könyvtár működik.

Ezt egészíti ki 419 integrált iskolai- és közkönyvtár. Emellett számos iskolában csak félállásban tudnak iskolai könyvtárost foglalkoztatni, e pozíciókat pedig igen nehéz betölteni. A tanácsadók sokat tudnak segíteni abban, hogy – az egyes járások és az iskolák szintjén egyaránt – iskolai könyvtári stratégiai terveket állítsanak össze annak érdekében, hogy a rendelkezésre álló munkaerő és pénzügyi erőforrások a lehető leghatékonyabban felhasználhatóak legyenek. Sofia Malmberg kiemeli, hogy az iskolai könyvtári munka elsősorban pedagógiai kiegészítő tevékenység, míg a gyermekkönyvtárosok az olvasást mint a szabadidő hasznos eltöltésének módját kívánják ösztönözni. Ha nincs iskolai könyvtáros, aki részt venne a tanári értekezleteken, akkor tevékenysége nem válik a napi pedagógiai munka részévé, s nem ismerik fel, hogy milyen szerep juthat neki a sokrétű kompetenciafejlesztés területén.

Az iskolai könyvtári tanácsadók egyfajta közvetítői szerepet is betölthetnek a gyermekkönyvtárak és az iskolaigazgatók között, hogy a könyvtárak olyan rendezvényeket szervezzenek, amelyek szervesen az iskola pedagógiai programjához kapcsolódnak. A tanácsadók segíthetnek tisztázni, hogy milyen

készségekkel és képességekkel kell rendelkeznie egy szakképzett iskolai könyvtárosnak, s felhívják a szakfelügyelők figyelmét is azoknak a pedagógiai tevékenységeknek az előnyeire, melyeket az iskolai könyvtárosok végeznek. Malmberg úgy látja, hogy kormányzati szinten változik a széljárás: 2019-ben napirendre került az iskolai könyvtárak megerősítése és a szakképzett iskolai könyvtárosok alkalmazásának szorgalmazása. Abban bízunk, hogy az iskolákat szabályozó törvény és a tanfelügyelet is szigorodni fog. A végső cél tulajdonképpen az, hogy egy iskolaigazgatónak nagyon nehéz legyen megindokolnia, hogy miért csupán egy folyosói szekrény és annak tartalma jelenti az iskolai könyvtárat az adott intézményben.

(Németh Márton)

Lásd még 22, 57

Műemlékkönyvtárak

Lásd 65

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Általános kérdések

28/2020

BORBACH-JAENE, Johannes: Warum das „Wohnzimmer der Stadt“ gerade sonntags geöffnet sein sollte : ein Standpunkt zur Sonntagsöffnung der öffentlichen Bibliotheken. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 53. (2019) 7-8., p. 484-488.

Res. angol nyelven

**Miért legyen vasárnap is nyitva a „városlakók nappalija”?
Álláspont a közkönyvtárak vasárnapi nyitvatartásáról**

Gépesítési kérdések -általában; Jogszabály -könyvtárügyi; Költségvetés; Könyvtárügy; Közművelődési könyvtár; Nyitvatartási idő; Személyzet

A jelenlegi törvények szerint a német közkönyvtárak vasárnap nem nyithatnak ki. A munkaidőt szabá-

lyozó szövetségi törvény 10. §-a ugyan megnevezi kivételként a tudományos könyvtárak olvasótermeit mint ünnepnapokon működtethető intézményeket, viszont a közkönyvtárakat – a múzeumokkal vagy a szórakoztató létesítményekkel ellentétben – nem említi. Az elmúlt években már voltak kezdeményezések a közkönyvtárak vasárnapi nyitvatartásának bevezetésére, de a törvényi változtatásnak nem sikerült többséget szerezni.

Észak-Rajna-Vesztfália többségi frakciója (CDU-FDP) nemrég olyan törvényjavaslattal állt elő (17/5637. sz.), amely az ipartörvény módosításával – a közszükségletekre hivatkozva – tenné lehetővé a vasárnapi nyitvatartást. E javaslat nyomán újra fellángolt a vita. A tervezet nemcsak az ipari, hanem a kultúrátámogatási törvényt is módosítani kívánja: pontosítanák a közkönyvtárak feladatát, aminek az alapja az, hogy használatukban az utóbbi években komoly változások történtek.

A közkönyvtárak a XIX. században jöttek létre, és hosszú ideig a kölcsönzést szolgálták. Lényegi változást csupán a digitális technológiák hoztak az ezredforduló körül. Tekintve, hogy az információk zöme bárhol elérhető, az emberek az információszerzés mellett tanulni és másokkal találkozni kezdtek járni a könyvtárakba. Számos könyvtár már elébe ment a változásoknak, és tanulóhelyként alakult újjá, számítógépes hálózat és munkaállomások biztosításával, egyéni és csoportos tanulóterekkel, *makerspace*-ekkel és aulákkal – Ray Oldenburg „harmadik hely”-modelljének megfelelően.

Észak-Rajna-Vesztfália és Németország azon közkönyvtárai, amelyek alternatív módon (pl. önkéntesekkel) próbálják ki a vasárnapi nyitvatartást, azt tapasztalják, hogy a szolgáltatásokat elsősorban a munkaviszonyban állók („élethosszig tartó tanulás”), családok („olvasásfejlesztés”, „médiakompetencia megszerzése”), bevándorlók („védett tér”), diákok („tanulószoba”) veszik intenzív módon igénybe; e célcsoportok tagjai nem nagyon érnek rá hétköznap bemenni a könyvtárba. A könyvtárak fókuszában ma már nem a dokumentumok, hanem a használók igényei állnak. A logikus lépés tehát az lenne a közkönyvtárak fejlődésében és újrapozicionálásában, ha vasárnap is kinyitnának. Míg a kölcsönzés hétköznap is folyhat, vagy már adott a technikai lehetőség az automatizálásra, a könyvtár teljes szolgáltatási kínálata csak szakképzett személyzettel lehetséges. Ennek az a feltétele, hogy a könyvtárosok vasárnap is dolgozhassanak. (Ezt most tiltja a szövetségi törvény.) A jogi keretek kialakítása azonban csak az egyik része a vasárnapi nyitvatartásnak: a helyi személyi, térbeli és pénzügyi feltételeket – az emelt túlmunka-díjakat – is meg kell teremteni, vagyis a munkavállalók és a fenntartó bevonására és támogatására is szükség van. Nem lehet arra számítani, hogy a jövőben minden közkönyvtár nyitva lesz vasárnap – sokszor hétköznap vagy szombaton sem könnyű a feladat, de ezt a lehetőséget érdemes arra is felhasználni, hogy felhívjuk a figyelmet a könyvtárak megváltozott feladataira. Talán lesznek olyan fenntartók, akik megfelelő anyagi lehetőségeket biztosítanak könyvtáraiknak, hogy ezt a többletigényt ki tudják elégíteni.

(Murányi Lajos)

29/2020

SCHLEIWIEN, Gerald: Sonntagsöffnung in Öffentlichen Bibliotheken – oder soll man es lassen? Eine kritische

Anmerkung zu einem überhitzten Thema. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 53. (2019) 7-8., p. 474-483.

Res. angol nyelven

A közkönyvtárak vasárnapi nyitvatartása – vagy ezt el kellene engedni? Kritikai megjegyzések egy túlhevült vita kapcsán

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Gépesítési kérdések -általában; Jogszabály -könyvtárügyi; Költségvetés; Könyvtárügyi; Közművelődési könyvtár; Nyitvatartási idő; Személyzet

A tanulmány Németország legkisebb tartományában, a Saar-vidéken született, ahol a jogszabály szerint minden üzletnek este 8-kor be kell zárnia. Ebben a tartományban a legmagasabb a katolikusok aránya, így a kereszténydemokrata és szociáldemokrata nagykoalíció nem is akar változtatni ezen a rendelkezésen. A Saarbrückeni Városi Könyvtár ma is zárva van hétfőn, és szombaton is csak 14 óráig tart nyitva. A vasárnapi zárvatartás Németországban már százéves, a weimari alkotmány rögzítette a pihenés és a lelki emelkedettség érdekében. (A munkásság művelődésének elősegítésére azelőtt létezett vasárnapi nyitvatartás a könyvtárakban.)

Mindig vitatéma volt a vasárnapi zárvatartás: a pártok vallási vagy szakszervezeti okokból szívesen foglalkoznak vele. (Számos tartományban előfordulnak engedmények, például a pékségek vagy az autósok esetében.) 2009-ben az alkotmánybíróság is kimondta, hogy a vasárnapi zárvatartás „a keresztény hagyományban gyökerezik”. A fiatal nemzedék igényeivel ellentétben ez a százéves hagyomány, de vajon eleget kell-e tenni minden igénynek? A német könyvtári szövetség (*Deutscher Bibliotheksverband, dbv*) 2007-es állásfoglalása azt szorgalmazta, hogy a tudományos könyvtárakhoz hasonlóan a közkönyvtárak is kinyithassanak vasárnaponként. 2009-ben a könyvtárosok egyesülete (*Berufsverband Information Bibliothek, BIB*) elutasította a közkönyvtárak vasárnapi nyitvatartását. A BIB 2014-ben felülvizsgálta álláspontját, majd 2015-ben levélszavazást tartott a kérdésről, ahol szűken a nyitvatartásra voksolók kerültek többségbe.

A Saar-vidéken a városi könyvtár működését az adóhatóság kereskedelmi tevékenységként tartja nyilván, ami nem egyedülálló. Észak-Rajna-Vesztfália részletesen szabályozza a kereskedelmi tevékenységet, de ez sok problémát vet fel a közkönyvtárak és munkavállalóik esetében. Lassú víz partot mos: az egyik

mönchengladbach-i fiókkönyvtár és a Berlini Városi és Regionális Könyvtár önkéntesekkel és biztonsági személyzettel oldja meg a vásárnapi szolgáltatást. A vásárnapi nyitvatartás támogatói irigyen nézik más országok (pl. Svédország) gyakorlatát mind a könyvtárak, mind az élelmiszerüzletek esetében. Nem veszik észre, hogy ott a bérék sokkal magasabbak, az *open library* mozgalom elterjedtebb (nem kell egész nap személyzet), és több az integrált intézmény (*kulturhuset*) is. 2018-ban egy automatizmusról szóló szakmai konferencia akaratlanul felvetette a vásárnapi nyitvatartás kérdését is. Már német kis-könyvtárban is működik az *open library* rendszer (Hamburg-Finkenwerder), sőt, egy-két nagyban is (Hanau, Düsseldorf), de egyik sem nyit ki vásárnap. Ha könyvtáros nélkül működik egy könyvtár, az a munkaidőtörvény szerint is nyitvatartásnak számít? És ha nem, akkor miért ne lehetne élni ezzel?

A politika először 2010-ben tűzte napirendre a vásárnapi nyitvatartást Hessenben (a közkönyvtárakra és a videotékákra vonatkozóan), majd 2019-ben Észak-Rajna-Vesztfáliában (a szükségletekre hivatkozva). Mindazonáltal amíg nem történik változás a munkaidőt szabályozó szövetségi törvényben – 10. §, (7) bek. –, a tartományi törvényeket nem lehet emberi erőforrás igénybevitelével végrehajtani. Észak-Rajna-Vesztfáliában 2019 tavaszán a kultúrafejlesztési törvény módosításával rendeletet hoztak a közkönyvtárak vásárnapi, legfeljebb 6 órás nyitvatartásáról. Az önkéntesek által ellátott szolgálatról viszont nem folyik vita. (Nem is szólva az egyházi könyvtárak 4000 fős önkéntes csapatáról, akik vásárnap dolgoznak.)

Végül a szerző, a Saarbrückeni Városi Könyvtár vezetője további kérdéseket vet fel, melyek már felmerültek korábban is, függetlenül a vásárnaptól és a munkaidőtörvénytől: 1. Mennyibe kerül majd egy többletóra? 2. Honnan lehet erre átcsoportosítani pénzeszközöket? Vagy több lesz a bevétel? 3. Folyamodhatunk-e majd megemelt költségvetésért, és meg tudjuk-e győzni a döntéshozókat? 4. Mikor szeretnék a használók a többlet nyitvatartást: vásárnap vagy inkább szombat délután?

A költségek előteremtése nagyon nehéz, és Németországban nincs megfelelő könyvtári törvény; sok tartomány nem rendelkezik sem könyvtári törvénnyel, sem könyvtárfejlesztési tervvel. Felvethető, hogy vajon a vásárnapi nyitvatartás csak a nagykönyvtárak szívügye-e, és a kis és közepes intézményeket is valóban komolyan érinti-e ez a lehetséges modell.

A Saar-vidéken nem találkozhatunk egyhamar ünnepnapokon személyzettel nyitvatartó közkönyvtárral. A személyzet nélküli *open library*-nek is határt szab a helyi rendelkezés, melynek értelmében vásárnap nem lehet öt óránál hosszabban nyitva tartani, és a nagymise alatt be kell zárni. A megoldás a tartományban az lehetne, ha vásárnaponként könyvtárbusszal szolgáltatnának, mivel az nem minősül kereskedelmi tevékenységnek.

(Murányi Lajos)

Lásd még 24

Állomány, állományalakítás

30/2020

KŘÍŽ, Jaroslav: Akviziční portál In: Čtenář. – 71. (2019) 6., p. 216-217.

Gyarpítási portál Csehországban

Állománygyarapítás; Igény; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Könyvvásárlás; Központi katalógus; Portál; Szoftver

2017 őszén jött létre *Gyarpítási portál* néven az az új alkalmazás, amelyet jelenleg több mint száz cseh könyvtár használ. A könyvtári munkafolyamatok optimalizálását nem támogatja sokféle technológia. A könyvtár egyik legmechanikusabb tevékenysége a gyarpítás: a munkatársak több csatornán figyelemmel kísérik az azonos művek különböző kiadásait (eltérő borítóval vagy akár új címmel), kezelik a megrendeléseket és a reklamációkat. A nemrég elkészült alkalmazás célja éppen az, hogy egy egységes portállal a csehországi könyvtérjesztők valamennyi termékét egy helyen tegye elérhetővé a szükséges információkkal együtt. Nemcsak a kereskedők raktárkészletei, hanem további források is hozzáférhetőek, így a korábban is létező *Databazeknih.cz* portál könyvismertetései vagy a csehszlovák bibliográfiai portál, a *ČBDB* anyaga. Az alapvető cél az volt, hogy minden új könyv egy közös katalógusban legyen megtalálható és rendelhető. A rendszer segítségével a rendeléseket egyszerre lehet továbbítani az összes forgalmazónak, és egy helyen lehet áttekinteni a kiadásokat is.

A gyarpítási portál sokféle hasznosítási lehetőséget von maga után. Ma már nem csupán aggregált beszer-

zési eszköz, hanem jóval több annál: a könyvtárosok közötti információcsere és tudásmegosztás elősegítője, amely kaput nyit a szolgáltatások felé is, hiszen magába foglalja az olvasók igényeit. A gyarapítási portál jelentős kedvezményeket biztosít a könyvek vásárlása során, ezek mértéke 28–36% között mozog. De a pusztá árengedmény nem a legmeghatározóbb tényező. Sokkal nagyobb súllyal esik latba a megtakarított idő és adminisztráció, melyet a munkatársak korábban a könyvek különböző terjesztőknél való keresésére, a könyvismertetések összehasonlítására, a korábbi beszerzések ellenőrzésére stb. fordítottak. Ez a lehető legnagyobb kedvezménnyel is felér, amit a könyvtárak az állománygyarapítás terén valaha el tudtak érni.

A gyarapítási portál ingyenesen minden cseh könyvtár rendelkezésére áll a <https://akvizice.teamlibrary.cz> címen.

(Prókai Margit)

Lásd még 3, 5, 21, 24, 32, 40, 60, 61, 62

Állományvédelem

31/2020

VÁVROVÁ, Petra: Průzkum fyzického stavu knihovních fondů. – Bibliogr. In: Čtenář. – 71. (2019) 5., p. 177-179.

A könyvtári gyűjtemény fizikai állapotának felmérése

Adatbázis; Állományvédelem; Digitalizálás; Felmérés; Modern könyv; Munkafolyamat; Nemzeti könyvtár; Szoftver

A jövőben a könyvtárak fizikai gyűjteményei elsősorban tájékoztató célú állományok lesznek, amelyek az elektronikus kópiák azonosítására, illetve tartós megőrzésre fognak szolgálni. A nemzeti könyvtár feladata más nemzeti közgyűjteményekkel együtt az, hogy eleget tegyen az archiválási funkciójának, és a fizikai gyűjteményt megőrizze az utókor számára. A cseh nemzeti könyvtár ennek érdekében a morva területi könyvtárral és külső partnerekkel együttműködve kidolgozta az állomány felmérésének módszerét, amely a Digitalizálás Nyilvántartásának Központi Tudásbázisában (*Centrální znalostní báze Registru digitalizace*) öltött testet.

A nemzeti könyvtár modern gyűjteménye olyan dokumentumokat tartalmaz, amelyek az elmúlt több mint kétszáz évben, 1801 és napjaink között kelet-

keztek. Ezek felbecsülhetetlen történelmi, művészeti és társadalmi jelentőséggel, illetve alapvető információs értékkel bírnak. Az 1800 előtti történeti gyűjtemények minőségi, tiszta cellulóزالapú papírból készültek, az élettartamuk magas. Az 1845 után készült papír a technológiai és alapanyag-változás miatt gyenge minőségű és facsiszolatú, ezért élettartama rendkívül alacsony. A dokumentum állapotát számos belső és külső degradáló tényező befolyásolja. A könyvtárak belső rongáló hatásai között elsősorban a hőmérséklet és a levegő páratartalma szerepel. (A megelőző állományvédelem keretében ezeket az értékeket szabályozhatjuk, ideális környezetet alakíthatunk ki.) A külső degradáló hatások közé soroljuk a papír típusát és kémiai összetevőit, ezek a gyártással adottsággá váltak.

Az alapanyag rossz minősége mellett a modern gyűjtemények a történetiektől mennyiségükben is jelentősen különböznek. A modern gyűjtemény a cseh nemzeti könyvtár teljes gyűjteményének mintegy 96%-át képezi (2017 végéig összesen 7 275 680 egységet); az ide tartozó dokumentumok száma folyamatosan növekszik, miközben a történeti gyűjtemény gyarapodása elenyésző.

A gyűjtemény fizikai állapotának felméréséhez speciális munkaterületek létrehozása vált szükségessé: a munkaállomások prototípusait a nemzeti könyvtár raktáraiban alakították ki, a szükséges eszközökkel felszerelve (polcok között mozgatható asztal, notebook, vonalkódolvasó, digitális USB mikroszkóp, pH-mérő készlet, szűrőpapír, digitális fényképezőgép stb.).

A Tudásbázis célja, hogy szakmai anyagokat, jelentéseket és információkat tegyen elérhetővé a könyvtárosok számára a modern gyűjtemények állományvédelme érdekében. Alkalmazása segítségével a nemzeti könyvtár feltérképezi, diagnosztizálja a modern gyűjtemény állapotát, és javaslatokat fogalmaz meg a szükséges intézkedésekre vonatkozóan (konzerválás, restaurálás, védőborító, savmentesítés). Ezek a folyamatok szorosan kapcsolódnak a digitalizálási tevékenységhez; a létrehozott adatbázis támogatja a digitalizálással és a megőrzéssel kapcsolatos döntések meghozatalát is. A gyakorlatban az adatbázisból pontos és statisztikailag feldolgozható adatok származtathatóak arról, melyik kötetet szükséges restaurálni vagy konzerválni, kölcsönözhető állapotban van-e a példány, mi jellemzi a kötést, savas-e a papír, tartoznak-e a könyvhöz mellékletek stb. A példányadatok információit folyamatosan kiegészítik és pontosítják, aminek eredményeként a példánytörténet teljessé vá-

lik (kölcsonzések, kiállítások, beavatkozások). Hoszszú távon az alkalmazás lehetővé teszi a gyűjtemény fizikai állapotának követését és kiértékelését. Az adatbázis-fejlesztő projekt a cseh könyvtárak elképzelései és szükségletei alapján jött létre, külföldi könyvtárak és levéltárak tapasztalatait is figyelembe véve. A hozzáférés minden munkatárs számára regisztrációhoz kötött; az adatbázis használatát képzés és kézikönyv támogatja.

(Prókai Margit)

Lásd még 32, 33, 63

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

32/2020

POHLMANN, Carola: Geschätzt und Bewahrt : Erwerbungen für die Sammlung der Originalillustrationen in der Kinder- und Jugendbuchabteilung In: Bibliotheks-Magazin. – (2019) 2., p. 76-82.

Becsülük és megőrzi: az eredeti illusztrációk gyűjteményének gyarapodása a Berliini Állami Könyvtár Gyermek- és ifjúsági könyvek részlege

Állománygyarapítás; Állományvédelem; Általános tudományos könyvtár; Grafikai anyag; Hagyaték; Ifjúsági és gyermekkönyvek gyűjteménye; Illusztráció; Képgyűjtemény; Különgyűjtemény; Múzeum

Heinrich Hoffmann Kócos Petije (*Struwwelpeter*) első kiadásának (1845) eredeti kézírata ma a nürnbergi Német Nemzeti Múzeumban (*Germanisches Nationalmuseum*) található, de a gyermekkönyvművészetnek csupán csekély hányada részesül ilyen megbecsülésben. A múzeumok és a könyvtárak egészen a legújabb időkig nem tartották gyűjtésre méltónak a gyermekkönyvekhez készült eredeti rajzokat és vázlatokat, ezért a XX. század eleje előtti időszakból nem maradtak fenn efféle alkalmazott grafikák. (Antikváriumokban sem nagyon bukkannak fel.) Fontos tehát a meglévő eredeti rajzok rendszeres gyűjtése és megőrzése a könyvkutatás forrásaként. Németországban erre a feladatra néhány, a gyermekirodalomra szakosodott intézmény vállalkozott: a troisdorfi *Képeskönyvmúzeum*, a müncheni *Nemzetközi Ifjúsági Könyvtár*, valamint a *Berlini Állami Könyvtár Gyermek-*

mek- és ifjúsági könyvek részlege. Ezen intézmények állománya nemcsak az anyag kutatása miatt érdekes, de a kiadók utánnyomásokhoz is felhasználják az eredeti példányokat, emellett az illusztrációkat több kiállításon és rendezvényen is bemutatják széles nyilvánosság előtt.

A Berliini Állami Könyvtárban már 1978-ban elkezdődött a gyermekkönyvek eredeti illusztrációinak rendszeres gyűjtése és feldolgozása. A Gyermek- és ifjúsági könyvek részlege jelenleg 140 művész több mint 15 000 alkotásával rendelkezik. Célja az, hogy forrásanyagot biztosítson a gyermek- és ifjúsági irodalom kutatásához, és hogy kiválasztott példákön dokumentálja az eredeti rajzoktól a nyomtatott könyvig vezető utat. (A vázlatok gyűjtésével a munkafolyamat fázisait is nyomon lehet követni.) Az illusztrációk gyarapítása a szerzők, illetve utódaik felajánlásaival, ajándékozás vagy letétbe helyezés révén történik. Az elmúlt öt évben nyolc hagyattékkal, illetve adománnyal a gyűjtemény jelentős gyarapodást könyvelhetett el.

2015-ben a *Heseler* művészházaspár (*Anne és Klaus Heseler*) ajánlott fel egy nagyobb anyagot tartós letétként, 2016-ban *Sigrid Heuck* örökösei adományozták a különgyűjteménynek a művésznő hagyattékát. 2017 elején *Wilfrid Blecher* könyvművész egészítette ki a már a könyvtár birtokában lévő rajzait egy kiterjedt vázlat-, grafika- és kollázs-gyűjteménnyel. Számottevő bővülést eredményezett a 2014-ben elhunyt illusztrátor, *Gerhard Preuß* 2017-ben letétként befogadott hagyattéka, amely 40 könyvhöz készített 850, vegyes technikájú grafikából áll. 2017-ben *Ursula Kirchberg* életműve is gazdagította a kollektciót, 2018 folyamán a 2010-ben elhunyt *Gisela Degler-Rummel* több mint 300 eredeti rajzból álló hagyattékát lánya adta át. 2018 végén *Josua Leander Gamp* művei, 2019 februárjában pedig a grafikus *Hermann Wernhard* munkái kerültek ajándékként a könyvtárba. A gyűjtemény gondozása komoly és speciális szakértelmet kíván. A nagy mennyiségben beérkezett anyagra való tekintettel az utóbbi években az egyedi rajzok katalogizálása helyett a csoportos – egy adott könyvhöz tartozó illusztrációkat leíró – feldolgozásra tértek át. Mindazonáltal elengedhetetlen a datálás, a művészi technika és a példányok állapotának dokumentálása; ez utóbbihoz konzerválási és restaurálási feladatok is társulnak. Speciális fémszekrényekben és -polcokon tárolják az anyagot időtálló savmentes dobozokban és mappákban, megfelelő hőmérséklet és páratartalom mellett. Az eredeti példányokat csupán egy szűkebb kutatói kör tanulmányozhatja a

Gyermek- és ifjúsági könyvek részlegének olvasótermében, de a nagyközönség számos kiállításon és csoportos vezetéson találkozhat a rajzokkal, sőt, az eredeti gyermekkönyv-illusztrációk a bel- és külföldi múzeumok és könyvtárak kiállításai számára leggyakrabban kölcsönzött műtárgyakként számítanak.

(Murányi Lajos)

Lásd még 25, 34, 59, 60

Raktározás

33/2020

MEYER, Michael – PREUSS, Stephanie: Bonpland – Bestandserhaltung per App **In:** Dialog mit Bibliotheken. – 30. (2018) 2., p. 13-15.

Bonpland – raktári állományvédelem egy alkalmazás segítségével

Állomány-nyilvántartás; Állományvédelem; Megőrzés; Nemzeti könyvtár; Raktározás; Szoftver; Tervezés

A Német Nemzeti Könyvtár (*Deutsche Nationalbibliothek*, DNB) 2017 tavaszán kezdett bele egy olyan új alkalmazás fejlesztésébe, amely a raktári nyilvántartásra és az állományvédelemmel kapcsolatos tervezésre szolgál. Az alkalmazás a „Bonpland” nevet *Aimé Jacques Alexandre Bonpland* felfedező és botanikus után kapta, aki *Alexander von Humboldt*ot kísérte el amerikai expedíciójára – utalva ezzel a könyvtári állomány egészének felfedezésére, feltérképezésére.

A könyvtár lipcei és frankfurti székhelyén az állomány négy épületben van elhelyezve, ezekben azonban nem tudnak azonos tárolási körülményeket biztosítani, illetve a dokumentumok állapota is eltérő. 2017-ben született meg a döntés, hogy létre kell hozni egy olyan szoftvert, amelynek segítségével gyorsan és egyszerűen számba lehet venni az egyes állománycsoportokat (különös tekintettel elhelyezésükre, állapotukra és megőrzési feltételeikre), és amely alkalmas az állományvédelmi intézkedések tervezésére, irányítására és prioritizálására. A rendszernek a könyvtár 30 milliós állományát – amely nagyságrendileg 380 000 polcfolyómétert tesz ki –, a különböző dokumentumtípusokat, továbbá a könyvtár több mint százféle jelzetrendszerét is tudnia kell kezelni.

A kifejlesztett alkalmazás rendelkezik mobil eszközön, táblagépen és PC-n használható felülettel. A raktári terek és a dokumentumelhelyezés áttekintését térképes megjelenítés szolgálja. A rendszer a raktárhelyiségek és a bennük lévő állványok alaprajzát megjelenítő térképek révén lehetőséget biztosít, hogy az egyes polcokhoz a jelzet- vagy dokumentumtípusnak megfelelő színeket és szimbólumokat társítsanak, valamint a klimatikus adatokat (hőmérséklet és páratartalom) vizsgáló, Bluetooth-kapcsolattal rendelkező mérőállomások segítségével valós időben megfigyeljék és dokumentálják a tárolási körülményeket. A szoftver a klimatikus paraméterek alapján jelzi, ha veszélyeztetett az állomány. Emellett jelzettartományonként vagy polconként lehetőség van megadni az állományt érintő esetleges problémákat (pl. fertőzőség) is. A dokumentumok rongáltsági szintjét a jelzőlámpa színeinek megfelelően a zöldtől (legkevésbé veszélyeztetett) a sárgán és a narancssárgán át a pirosig (legrosszabb állapotú) terjedő skálán ábrázolják, így különböző szempontok szerinti lekérdezésekkel tervezni lehet az állományvédelmi munkákat.

A fejlesztést követően egy hosszabb tesztelési időszak következett, melynek során a szoftvert folyamatosan finomították. A *Bonpland*dal a DNB rögzíteni tudja az állományában lévő dokumentumok állapotát és tárolási helyzetét, használatának köszönhetően a raktári terek és a klimatikus viszonyok valós időben nyomon követhetők. Az alkalmazást természetesen még optimalizálni kell a könyvtár állományához igazítva, de mindenképpen nagy előrelépést jelent a raktári nyilvántartás és az állományvédelem terén.

(Mészáros Tamás)

Feldolgozó munka

34/2020

PARK, Jung-Ran – RICHARDS, Lorraine L. – BRENZA, Andrew: Benefits and challenges of BIBFRAME : cataloging special format materials, implementation, and continuing educational resources. – Bibliogr. **In:** Library hi tech. – 37. (2019) 3., p. 549-565.

A BIBFRAME hozadéakai és kihívásai: speciális dokumentumtípusok katalogizálása, implementálás és továbbképzési anyagok

Audiovizuális anyag; Besorolási adatok egységesítése; Dokumentumleírási szabályzat; Feldolgozó munka; Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Időszaki kiadvány; Kézirat; Régi és ritka könyvek

A könyvtári feldolgozásban a forrásokat leíró információkat rekordszinten fejezzük ki. Ez megnehezíti a releváns kapcsolatok felfedezését a rekordban lévő különálló tények között, kiváltképpen online információkeresés esetén.

A BIBFRAME egy egyszerűbb és rugalmasabb verziója a bibliográfiai leírás entitás-kapcsolat modelljének, mint ami az FRBR-ben található. A BIBFRAME keretrendszerében tisztán elkülönül a szellemi tartalomra és a forrás fizikai tulajdonságaira vonatkozó információ. A szerzők három kulcsterületet emelnek ki, ahol a BIBFRAME különösen sikeres lehet: ezek az időszaki kiadványok, az audiovizuális anyagok és a ritka könyvek/kéziratok.

A folyóiratcímek változhatnak az idők során. Ennek eredményeképp ugyanarról a kiadványról számos különböző rekord készülhet. A rekordformátum elhagyásával lehetségessé válhat, hogy érthetőbben kifejezzük a cikkek és a folyóirat kapcsolatát vagy egy kiadvány különböző változatai közötti kapcsolatot. Az FRBR *mű* (*work*) koncepciója a folyóiratok kontextusában problémás, mivel egy folyóirat-kiadvány maga is *mű*, viszont egyben *művekből* is áll. Az időszaki kiadványok folyamatosan megjelenő volta miatt pedig a *példány* (*item*) szint nehezen értelmezhető. Egyelőre a BIBFRAME sem kínál megoldást az időszaki kiadványokat övező nehézségekre, például a címváltozatokra, a mellékletekre, az újraközölt publikációkra, vagy éppen a kötetek, számok, kiadások, cikkek viszonyrendszerére. [A tanulmány a problémát feloldó LRM kiadása előtt íródott – A Ref.]

Az audiovizuális anyagok több olyan jellemzővel bírnak, ami miatt jelen katalogizálási környezetben gondot okoz a leírásuk. Ilyen például, hogy a gyakran erősen eseményhez köthető tartalom miatt nincs FRBR-i értelemben vett *mű* (*work*), vagy van, de jelentősége elhanyagolható az eseményhez képest (pl. felvétel egy madárdalról vagy élő közvetítés egy tüntetésről). Ilyenkor szerencsésebb lenne az eseménycentrikus megközelítés a leírásban, de a jelenlegi szabványaink mind „mű/tárgy”-központúak. Az audiovizuális anyagok jellemzően nagyszámú ember közös erőfeszítésének végeredményei, így nehéz kiemelni egy vagy csak néhány létrehozót. Az audiovizuális anyagok gyakran aggregátumban vagy gyűjteményben jelennek meg (pl. egy albumon lévő ze-

neszámok esetében), problémás a részek és a sorozat közötti kapcsolat leírása. Emellett a legtöbb közgyűjteményben őrzött audiovizuális forrást soha nem adták ki, a jelenlegi szabványok pedig főleg a publikált művek példányainak leírását helyezik a középpontba. Végezetül a javaslatok szerint a BIBFRAME-ben az audiovizuális anyagoknál több technikai metaadatot és attribútumot kellene alkalmazni.

A ritka könyvek/kéziratok egyedi sajátosságainak leírását nem támogatják kellően a jelenlegi katalogizálási szabványok. Az FRBR-ben a fókusz a *mű-kifejezési forma-megjelenési forma* (*work-expression-manifestation*) hármason van. Ezekhez képest a *példány* (*item*) szint kisebb hangsúlyt kap, ám ez az a szint, amely a ritka anyagokkal foglalkozó közösségek számára különösen fontos (pl. a lapszéli jegyzetek, dedikációk stb. miatt). A BIBFRAME rugalmasabban tudja ugyan kezelni a példányszintű leírásokat és a strukturált megjegyzéseket, de nem utolsó szempont, hogy ez komoly időbeli ráfordítással és így nagyobb költségekkel is jár.

Bár a BIBFRAME szeretné leváltani a MARC-ot mind kódolási, mind adatcsere-formátumként, egyelőre nincs konszenzus a könyvtáros közösségben arról, hogy ez szükséges-e. Noha a MARC tulajdonképpen csak egy adatcsere-formátum bibliográfiai adatok számára, de a szakma szemében „összenőtt” a vele alkalmazott tartalmi szabályzatokkal. A BIBFRAME-et szabványsemlegesnek tervezték, ez egyrészt növeli a kiterjeszhetőségét, másrészt bizonytalanságot okozhat, ha katalogizálási kontextusban használják. Kérdéses, hogy a BIBFRAME képes-e a széles körű interoperabilitás biztosítására, vagy fennáll a veszély, hogy a könyvtári adatok ugyanúgy „silókban” lesznek, mint jelenleg, csak másik „silókba” kerülnek. Mivel a BIBFRAME kidolgozása még kezdeti szakaszban van, ezért nem könnyű megállapítani, hogy milyen irányba fog fejlődni. Majd ha a korai tesztelők közzéteszik jelentéseiket, akkor jobb rálátásunk lesz arra, hogy mit kell még tenni, hogy a BIBFRAME – megvalósítva célkitűzéseit – a bibliográfiai leírás új modelljévé váljon.

(Ilácsa Szabina)

Lásd még 12

Katalógusok

35/2020

SUKIASÂN, È. R.: Sistema katalogov : kak my ee dolgo stroili i kak bystro likvidirovali **In:** Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2019) 6., p. 28-40.

Res. angol nyelven

A katalógusok rendszere: milyen sokáig építettük és milyen gyorsan megszüntettük

Cédulakatalógus; Dokumentumleírás története; Gépi katalógus; Információkeresés; Leíró katalógus; Szakkatalógus; Tárgyszókatalógus

A katalógusok keletkezésének pontos dátuma nem ismert, de tény, hogy az i. e. VII. században a ninivei könyvtárban már létezett katalógus. Az első katalógusok célja a könyvvállományok, helyesebben a tárolási egységek számbavétele volt (már a kötéblákat is jegyzékbe foglalták). A könyvtári katalógus eleinte a mai leltárkönyvre hasonlított; az információt közvetlenül a forrásból ugyanolyan formában és sorrendben írták le. A ma ismert szabványos katalóguscédulákat *Melvil Dewey* javasolta 1876-ban. A mai bibliográfiai leírás néhány elemét (a szöveg nyelve, oldalszám) a régmúltban is használták. Elsőként a betűrendes katalógus jelent meg, a vezérszó a szerző vagy a cím volt. Oroszországban a cím nem lehetett vezérszó, a katalógusban kiegészítő sor utalt a címre akkor, ha a szerző neve nem szerepelt a borítón, továbbá kézi- és tankönyvek esetén. Később a katalógusokat nyelvek szerint bontották, a tartalmi feltárást a lényeges kérdésekre (miről szól? hol? mikor? stb.) utaló szavak színes megjelölése szolgálta; ezeknek a leírás előtt vagy után való feltüntetésével jött létre a tárgyszókatalógus.

A szakkatalógusok (szisztematikus katalógusok) alapját a tudományos elvek szerint felépített könyvtári osztályozási rendszerek képezik. (Ezeket az állományok elhelyezésére és a bibliográfiai kiadványokban szükséges csoportosításokra dolgozták ki, nem a katalógusok számára.) A szakkatalógusok csak cédulaformában léteznek.

Az Oroszországban használt katalógusok:

- Betűrendes katalógus: szerző, cím, testületi szerző szerint lehetett keresni, de meg lehetett találni a választ a nyelv, a fordító, a közreműködő stb. kérdésére is. A könyvtárosok talál-

mányai a munkájukat könnyítő segédmutatók (például cím szerinti mutató egyező nevű szerzők esetén).

- Tárgyszókatalógus: szerepét sokáig vitatták a szakkatalógussal összevetve, a kérdést *N. K. Krupskaja* döntötte el, eszerint a betűrendes katalógus az alap, a szakkatalógus a vezető, a tárgyszókatalógus a kiegészítő. Sok könyvtárban megsemmisítették a tárgyszókatalógusokat.
- Szakkatalógus: kezdetben ideológiai célokat szolgált, alapját a szovjet időkben kidolgozott könyvtári-bibliográfiai osztályozás (BBK) képezte, ma az olvasókat szolgálja. Az 1980-as évek szabványai rögzítik, hogy a szakkatalógus kötelező része a betűrendes tárgymutató.

Új fogalmak keletkeztek: *bibliográfiai spirál* – a betűrendes katalógus a szakkatalógus betűrendes segédmutatója (a katalóguscédulán szerepel a BBK index), míg a szakkatalógus a betűrendes katalógus segédmutatója; *katalógusrendszer* – összekapcsolt és egymást kiegészítő könyvtári katalógusok és kiegészítő mutatók tervszerűen szervezett összessége. A közkönyvtárakkal szembeni normatív követelményeket főhatósági szintű típus-alapszabályok és módszertani ajánlások rögzítették.

A XXI. század elején néhány könyvtárvezető önhatalmúlag döntött: lezárták a katalógusokat, hatályon kívül helyezték a szabványokat, alapszabályokat, útmutatókat, és létrehozták saját elektronikus katalógusukat. Eközben az általános tudományos könyvtárakra vonatkozó 1985. évi típusszabályzat érvényben maradt; megújítására az elektronikus katalógusok típusszabályzatának kidolgozásánál kerülhet sor, hivatalos dokumentumot azonban még nem sikerült elfogadtatni a Kulturális Minisztériummal.

Oroszországban (is) mindenki azt várta az elektronikus katalógustól, hogy helyettesíteni fogja a hatalmas cédulakatalógusokat; kényelmes használatot, gyorsaságot, sok helyről lehetséges elérhetőséget reméltek tőle. Az elektronikus katalógusok kifejlesztői azonban nem rendelkeztek katalogizálási ismeretekkel, nem volt köztük könyvtáros végzettségű szakember. Ennek következtében az elektronikus katalógusokban téma szerint gyakorlatilag nem lehet keresni (csak kulcsszavak szerint), nem áll rendelkezésre tájékoztató apparátus vagy keresési segítség. Nincsenek tájékoztatói szakemberek, akiket meg lehetne kérdezni. A katalógusrendszer összeomlott, helyette van egy e-katalógus, amelyben az olvasónak meg kell keresnie a raktári számot, és kikérni a dokumentumot. Milyen szerencse, hogy nem minden könyvtár

dobta ki a szakkatalógusát! A külföldi szakemberek nem hiszik el az Oroszországi Állami Könyvtár őrí-
ási szakkatalógusának likvidálását; szerintük a ka-
taloguscédulák szkennelt másolatait a világon sok
nagykönyvtár megvenné.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 7, 10, 30

Információkeresés

36/2020

MUELLER, Kat Landry [et al.]: Where's the EASY button? Uncovering e-book usability. – Bibliogr. **In:** Reference & user services quarterly. – 59. (2019) 1., p. 44-65.

Hol van az EASY gomb? Az e-könyves platformok használhatóságának vizsgálata

*Adatbázis; Elektronikus könyv; Elektronikus könyvtár; Gépi információkeresési rendszer; Használó; Hatékony-
ság; Online információkeresés*

Az e-könyves platformok száma megsokszorozódott a forgalmazók és a kiadók körében, ami nemcsak a gyarapítási és állományalakítási döntéseket teszi összetettebbé, de a felhasználói élményt is bonyolítja. A feladatalapú használói tesztelés módszerét alkalmazva a kutatás szerzői meg kívánták mérni és össze kívánták hasonlítani a használók teljesítményét nyolc egyszerű feladat esetén kilenc e-könyves platformon: az EBSCO eBookson, a ProQuest Ebook Centralon, a Gale Virtual Reference Libraryben (GVRL), az Oxford Reference-en, a Safari Books Online-on, az IGI Globalon, a CRCnetBASE-en, a Springer Linken és a JSTOR-on. Elemezték a feladatok sikeres vagy elrontott teljesítésének arányát, a feladatra fordított átlagos időtartamot, valamint a használói véleményeket, annak érdekében, hogy felmérjék az egyes platformok használhatóságát. Ami a használók képességeit és gyorsaságát illeti az ismert címek keresésében, a navigációs feladatokban és a speciális eszközök azonosításában, az eredmények szerint a platformok nagy eltéréseket mutatnak, ami a könyvtári gyarapítással és használóképzéssel kapcsolatos döntésekre nézve is jelentőséggel bírhat. A kutatás számos kulcsfontosságú tervezési javaslatot is megfogalmaz a forgalmazók számára az optimális felhasználói élmény érdekében. A tanulmány nem

tűzte ki célul egy „győztes” platform kihirdetését, és az összes tesztelt platform egyaránt rendelkezett gyengeségekkel és erősségekkel különböző szempontokból, de összességében az általános teljesítmény és a használói preferencia a ProQuest Ebook Central nevű platformja mellett szólt.

(Autoref.)

Lásd még 35, 61

Olvasószolgálat, tájékoztatómunka

37/2020

BOWRON, Christopher Ross – WEBER, Joseph E.: The evolving reference desk : a case study. – Bibliogr. **In:** The journal of academic librarianship. – 45. (2019) 5., 102057

A tájékoztatópult szerepének átalakulása: esettanulmány egy felsőoktatási könyvtárból

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Igény; Referenz; Statisztika; Tájékoztató munka

A globális könyvtári trendek mindenhol a referenz kérdések számának csökkenését jelzik. Nem kivétel ez alól az Austin Peay Állami Egyetemen található Felix G. Woodward Könyvtár sem. A 2004/05-ös tanévben még több mint 8800 kérdésre adtak választ, ám ez a szám a 2014/15-ös tanévben épphogy meghaladta a 3000-et. 2015 tavaszán a Woodward Könyvtárban a használati adatok birtokában megkezdték a szolgáltatások átszervezését.

Az egyik első új változtatás a referenzkérdés-statisztika felvételének módszertanában történt, ugyanis korábban nem vették figyelembe a kérdések típusait. Az új módszer lehetővé teszi a könyvtár számára a kérdések kategóriáinak azonosítását, ami segít meghatározni a szakmai segítségnyújtás szintjét, és így a feladat ellátásához szükséges szakemberek munkájának beosztását is. A könyvtárigazgató 2015 őszén az ügyeleti rendszerben működő, kérés esetén reagáló, ún. „on-call” modell bevezetése mellett döntött, így a tájékoztató könyvtárosok produktívabban ki tudják használni a munkaidejüket, és nem kell állandóan a pult mögött ülniük. A kezdetben csak az esti nyitvatartás során alkalmazott módszert a következő évben kiterjesztették a könyvtár egész nyitvatartási idejére. A megüresedő, személyzet nélküli tájékoztatópultot áthelyezték a könyvtár egy kevésbé forgal-

mas pontjára, de még az olvasószolgálati pult közelébe. A modell lényege, hogy a tájékoztató szolgáltatást a használó az olvasószolgálati pultnál kérheti, ahol a szolgálatot teljesítő kolléga maga válaszolja meg az egyszerűbb kérdéseket, komplexebb kérdések esetén pedig a tájékoztatópulthoz hívja a tájékoztató könyvtárost, és oda irányítja az olvasót is.

2018 őszén újfent megvizsgálták a könyvtár referenz szolgáltatásának statisztikai adatait, mind a 2004/05–2014/15-ös tanévekre, mind az azóta eltelt időszakra vonatkozóan. Az adatokból egyértelműen kiderül, hogy a változtatások dacára a referenz kérdések éves száma továbbra is csökkenő tendenciát mutatott, és a tényleges referenz kérdések aránya az összes kérdésen belül 50% körül ingadozott. A referenz kérdések gyakorisága és az egyes idősavok/műszakok között nem találtak egyértelmű összefüggést.

Magukból a használati adatokból nem derült fény arra, miért csökken a szolgáltatás igénybevétele, ezért 2018 tavaszán egy kérdőíves felmérést végeztek a 2714 végzős hallgató körében a tájékoztatópult használatának vagy éppen nem használatának okairól. Mivel mindössze 74 válasz érkezett, statisztikai következtetések nem vonhatók le, ám a hallgatók visszajelzései több szempontból is rávilágítottak a probléma gyökerére. A kitöltők közül 55-en választották azt, hogy nem használták a tájékoztatópultot a régi helyén; 44-en pedig azt, hogy nem használták a pultot az új helyén. Az okok a következők voltak: nem kaptak olyan feladatot, amely könyvtári források igénybevitelét követelte volna; nem ismerték a szolgáltatást; nem kértek segítséget a könyvtárosoktól, mert maguktól is jól elboldogultak, és megtalálták a szükséges szakirodalmat. A „nem ismertem a szolgáltatást” válasz mind a régi, mind az új elhelyezésű tájékoztatópult esetében is a második leggyakoribb ok volt, azaz ez a tényező nem bizonyult döntőnek. A tájékoztatópult „láthatatlanságán” célirányos promócióval (oktatóknak szóló tájékoztatók, közösségi média, használóképzés) és a figyelmet jobban a pultra irányító jelzésekkel változtattak. Ami a hallgatók által beadandó feladatokat illeti, érdemes lenne szorosabbra fűzni az oktatókkal való együttműködést, és a könyvtári forrásokra támaszkodó feladatok kiosztására ösztönözni őket. A mögött a válasz mögött, mely szerint a hallgatók maguktól is elboldogulnak a könyvtári források használatával, az információs műveltségi képzések egyre gyakoribbá válása is állhat, noha ezt az összefüggést még nem erősítették meg. A csökkenő tendencia oka továbbá a távoli elérésű, egyre felhasználóbarátabb felülettel rendelkező on-

line források számának növekedése. (Az erre utaló megjegyzések is szerepeltek a hallgatói kérdőívben a szabad szöveges válaszok között.)

A csökkenő számú tájékoztatósi feladatok elvégzéséhez bevált az ügyeleti rendszer, így a tájékoztató könyvtárosok el tudták látni az igény szerinti tájékoztató munkát, és ahelyett, hogy tehetetlenül várták volna a hallgatókat a tájékoztatópult magányában, irodájukban tudtak elmélyült munkát végezni – például erre a hangsúlyváltásra a kutatási útmutatók készítése, a közösségi médiában végzett népszerűsítő tevékenység, a használóképzés és az arra való felkészülés, valamint az egyéni konzultációk biztosítása. Noha számos alternatív lehetőség kínálkozik a használók információs igényeinek kielégítésére, kijelenthető, hogy a változásban lévő tájékoztatópult felett még nem járt el az idő.

(Bódog András)

38/2020

DEMPSEY, Paula R.: Chat reference referral strategies : making a connection, or dropping the ball?. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 80. (2019) 5., p. 674-693.

Továbbirányítási stratégiák a chates tájékoztató szolgáltatásban: a felek összekapcsolása vagy a labda passzolása?

Felsőoktatási könyvtár; Felmérés; Kommunikáció -használókkal; Olvasószolgálat; Referenz; Szakértő rendszer; Tájékoztató munka

A felsőoktatási könyvtárak esetében a chatalapú referenzszolgáltatás alacsony küszöbű belépőt kínál a hallgatók számára a könyvtári szolgáltatások világába. Nyilvánvaló előnyök jellemzik: szükség esetén azonnali elérést biztosít és általában anonim, így lehetőséget ad olyan kérdések feltevésére is, amelyekkel a használó esetleg nem fordulna személyesen a könyvtárhoz.

A chicagói Illinois-i Egyetemen is igénybe vehető a chates referenzszolgáltatás a *LibChat* szoftver segítségével (erre a *LibraryH3l*pről álltak át). A chates referenz könyvtárosok, nem könyvtáros végzettséggel rendelkező szakemberek, valamint hallgatói segítő munkatársak biztosítják a campus öt könyvtárában, amelyből négy orvostudományi szakkönyvtár. A könyvtárosok saját munkahelyükről állnak „chat-készenlétben” 11 és 17 óra között, továbbá az általános tájékoztatópultban dolgozó kolléga egy segítő

munkatárs támogatásával várja (chaten is) a referenz kérdéseket. A bejövő chates kérdésekre hangos értesítés hívja fel a tájékoztatók figyelmét, akik szükség esetén átirányíthatják a használót az adott témában jártasabb szakértőhöz. (A kérdések továbbítását a *LibChat* egy automatizált e-maillal való konvertálással könnyíti meg, de a „labda passzolása” többféle csatornán is megvalósulhat.) A szakvégtzettséggel nem rendelkező hallgatói segítő munkatársak kezelik a legtöbb chatkérdést: ők 9 és 19 óra között, sőt szórványosan ezen időpontokon felül is szolgálatban vannak. A hallgatói segítőket útbaigazító és lelőhely-információkra vonatkozó kérdések megválaszolására készítik fel; a mélyebb szaktudást igénylő referenz kérdéseket (szintén többféle lehetséges módon) átirányítják a könyvtárosokhoz és a téma szakértőihöz. Az egyetemi könyvtár egy kutatás keretében megvizsgálta a szolgáltatás hatékonyságát a 2015/16-os és a 2016/17-es tanévek chat-átiratait alapul véve. Arra voltak elsősorban kíváncsiak, hogy milyen arányban továbbítják a chates kérdéseket az ügyfélszolgálatot ellátó munkatársak egy szakreferens kollégának, és ezt hogyan kommunikálják a használók felé. A vizsgált időszak során 11 240 chates átiratból 1956 olyan referenz kérdést azonosítottak, amely könyvtári források megtalálására vonatkozott egy adott tudományterületen, így a chatelés a szak-tájékoztató kategóriájába volt sorolható. A vizsgált kérdések 59%-át rögtön megválaszolták, 24%-át továbbították illetékes szakembereknek, 6% esetében pedig szakértői elérhetőséget adtak meg a tájékoztatás során. (Legnagyobb arányban a könyvtárosok továbbították, akik rutinosan tudták, hogy mely kérdésnek ki a szakértője a campuson.) Technológiai vagy egyéb okokból a kérdések 10%-a esetében félbeszakadt a tájékoztatás.

A kérdések kétharmada nyitvatartási időben, míg egyharmaduk a zárás utáni órákban és a hétvégéken érkezett be. A hallgatói segítő által szakértőkhöz továbbított, szak-tájékoztatót igénylő kérdések arányát nem befolyásolta az, hogy a segítő egyedül vagy egy könyvtáros felügyelete mellett tájékoztatót. A szakterületi referenz kérdések a négy vizsgált félév során nagyjából egyenlő arányban oszlottak meg; tudományterületek szerint a társadalomtudományok terén voltak a legritkábbak. A részletekbe menő referenz interjúk nem voltak túl gyakoriak, ám ha sorra kerültek, többnyire pozitív fogadtatásban részesültek a használók részéről; a tapasztalatok szerint a chatfelület nem korlátozta az információs igények mélyebb megismerését.

A kutatás során a diskurzuselemzés módszereit alkalmazva azt is felmérték, milyen verbális magatartás övezi a referenz kérdések továbbírányítását: bocsánatkérés, semleges hangnem, vagy éppen a pozitívumok hangsúlyozása. (Mindegyik esetben kijelentő vagy feltételes formában is felajánlhatták a használónak a szakterületi felelős segítségét.) Az eredmények azt mutatják, hogy mind a könyvtárosok, mind az egyéb végzettségű munkatársak, mind a hallgatói segítők elsősorban semleges hangvételben továbbították a kérdéseket; a könyvtárosokra jellemzőbb volt a szolgáltatás előnyeinek kidomborítása a sajnálkozással szemben (33%, illetve 13%), míg a hallgatói segítők kevesebb része fogalmazta meg az előnyöket (21%), és hajlamosabbak voltak bocsánatkérések közepette továbbírányítani a kérdéseket (18%). Ami a használói visszajelzéseket illeti, a magabiztos tónusú továbbírányítás nagyobb arányban (55%-ban) váltotta ki a használók elégedettségét, mint a sajnálkozó, bocsánatkérő hozzáállás (erre a használóknak csak 45%-a reagált pozitívan).

A vizsgálat alátámasztotta, hogy a chates referenz nem csupán a gyors kérdések megválaszolásának a felülete, hanem egyúttal teret ad a kutatómódszer-tan oktatásának is. Még azokban az esetekben is, amikor nem feltétlenül lehetett választ adni a feltett kérdésekre, a különböző információforrások és kutatótámogató eszközök bemutatása igen hasznosnak bizonyult a chatelés során.

(Bódog András)

39/2020

UHRÍKOVÁ, Veronika: Referenčné služby v Štátnej vedeckej knižnici v Banskej Bystrici. – Bibliogr. In: Knižnica. – 20. (2019) 2., p. 18-23.

Tájékoztató szolgáltatások a beszercebányai Állami Tudományos Könyvtárban

Általános tudományos könyvtár; Felmérés; Kommunikáció -használókkal; Olvasószolgálat; Referenz; Statisztika; Tájékoztató munka; Tudományos és szakkönyvtárak

A tájékoztatás a könyvtárak alapszolgáltatásai közé tartozik: a könyvtári törvény kötelező feladatként írja elő a könyvtári információs szolgáltatások biztosítását, minden használó számára egyenlően hozzáférhető módon. Az elmúlt évtizedekben azonban a tájékoztató szolgáltatások jelentős fejlődésen mentek keresztül.

A tájékoztatás az első kontaktus az olvasó és a könyvtáros között. Lényege az alapinformációk közvetítése releváns információforrásokból, esetenként faktográfiai adatok szolgáltatása. A mai használók az információtechnológia gyors fejlődése hatására komfortos és gyors hozzáférést igényelnek az információkhoz. A használóval való kapcsolattartás időbelisége alapján háromféle digitális tájékoztató szolgáltatást különböztetünk meg: aszinkron, szinkron és speciális tájékoztatást. Az aszinkron digitális tájékoztató szolgáltatás e-mail vagy webes adatlap segítségével történik, jellemzője, hogy a kommunikáció során időeltolódás alakul ki a használó és a könyvtáros között. Szinkron digitális tájékoztató szolgáltatásnak nevezzük azt a típust, amikor a kommunikáció azonos időben zajlik, ilyen az online telefonos beszélgetés, a chat és a videokonferencia. Speciális tájékoztató szolgáltatások a referenzs archívumok, a gyakran ismételt kérdések (FAQ) vagy a hipertextes címtárak, amelyek különböző linkekre mutattva orientálják a használókat egy témakörben.

2016-ban a besztercebányai (Banská Bystrica) Állami Tudományos Könyvtár konferenciát szervezett a digitális környezetben folytatott tájékoztató szolgáltatásokról. Megállapították, hogy az elmúlt években preferenciaváltozás tapasztalható az online kommunikációs eszközök terén. Néhány évvel ezelőtt az e-mail és a *Kérdezze könyvtárosát!* szolgáltatás volt a legnépszerűbb, de mára előtérbe került a chat, továbbá közkedveltek az online telefonos beszélgetések és a videokonferenciák is.

A besztercebányai Állami Tudományos Könyvtár főként az aszinkron és szinkron digitális tájékoztató szolgáltatásokat használja. A *Kérdezze könyvtárosát!* szolgáltatás 2004-ben került egy nemzeti szintű portálra, a besztercebányai könyvtárban 2005-ben vezették be. 2010-ig a használata töretlen volt, de azóta jelentős csökkenés, sőt az érdeklődés hiánya figyelhető meg. 2015-ben új lehetőségeket keresve a könyvtár a *LiveChat (Open Source – Live Helper Chat)* szolgáltatás felé fordult. A kutatások szerint a szlovák lakosság 41%-a naponta chatel, 66% napi szinten használja a közösségi oldalakat. A szlovák felsőoktatási és tudományos könyvtárak elsődleges használói célcsoportját már a Google-generáció jelenti. A használók chates tájékoztatása ezért elengedhetetlennek tűnik; szükségességét és módját az IFLA digitális referensszel kapcsolatos 2008-as útmutatója (*IFLA Digital Reference Guidelines*) is részletezte. A *Kérdezze könyvtárosát!* és a *LiveChat* szolgáltatások összehasonlítása során Besztercebányán megállapították, hogy a *LiveChat* leginkább 14 és 15 óra között használják, illetve elsősorban a kölcsönzéssel összefüggő kérdéseket tesznek fel (nyitvatartási idő, regisztráció, hosszabbítás, előjegyzés, keresés stb.). Az összehasonlítás eredménye szerint elindulása óta a *LiveChat* nagyságrendekkel többen vették igénybe, mint a *Kérdezze könyvtárosát!* szolgáltatást – ez utóbbival 2016-ban, 2017-ben és 2018-ban rendre 27-en, 44-en és 35-en éltek, míg a *LiveChat* esetében 2016-ban 354, 2017-ben 265, 2018-ban 281 használatot regisztráltak.

A statisztikai adatok szerint a használók előnyben részesítik a szinkron kommunikációt az aszinkronnal szemben. A válaszadások sebessége is fokozódik, 11 másodperc és 1 perc közé esik, egy beszélgetés pedig átlagosan 2–10 percig tart. A könyvtárak számára lehetőséget jelent, ha a legnagyobb népszerűségnek örvendő platformokon keresztül (Facebook messenger, WhatsApp, Viber stb.) próbálnak közelebb kerülni a használókhoz. Az információs technológiák szüntelen fejlődése arra ösztönzi a könyvtárakat, hogy megkönnyítsék és használói igényeihez alakítsák, esetleg saját alkalmazások fejlesztésével javítsák napi szintű kommunikációjukat.

(Prókai Margit)

Lásd még 51

Kölcsönzés

40/2020

HENDLEY, Michelle: Discovering data discrepancies during deselection : a study of GreenGlass, Aleph, and due date slips circulation data. – Bibliogr. In: Technical services quarterly. – 36. (2019) 3., p. 233-248.

Adathibák feltárása apasztás közben: az OCLC GreenGlass alkalmazás, az Aleph és a kölcsönzőlapok kölcsönzési adatai

Állomány használata; Állományapasztás; Felsőoktatási könyvtár; Integrált gépi rendszer; Kölcsönzés; Statisztika; Szoftver

Egy állományapasztási projekt közben egy állami főiskola könyvtárosai azt gyanították, hogy a GreenGlass alkalmazás kölcsönzési adatai pontatlanok. Jelen tanulmány könyvek véletlenszerűen kiválasztott mintáján keresztül hasonlítja össze a

GreenGlass és az Aleph kölcsönzési statisztikáit. Kulcsszavas kereséssel azt is meghatározták, hogy a GreenGlass által kilistázott „nulla használatú” könyvek között szerepelnek-e a tantervhez kapcsolódó anyagok. A kutatás során összehasonlították a GreenGlass és a kölcsönzőlapok adatait a tantervhez kapcsolódó anyagok tekintetében. A GreenGlass kölcsönzési adatai némely esetben hibásak voltak. Ráadásul a tantervhez kapcsolódó, kölcsönzött művek előfordultak a GreenGlassban a „nulla használatú” könyvek listáján. A tanulmány eredményei segítettek megtartani a fontos címeket, és rávilágítottak, mennyire helytelen kizárólag a kölcsönzési adatokra támaszkodni a monográfiák apasztásakor.

(Autoref.)

Lásd még 51, 55, 64

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

Lásd 68

Tájékoztatási eszközök

Lásd 12

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

41/2020

SHEA, Gerard – DERRY, Sebastian: Academic libraries and autism spectrum disorder : what do we know?. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 45. (2019) 4., p. 326-331.

A felsőoktatási könyvtárak és az autizmus spektrumzavar: mit tudunk erről?

Egyetemi hallgató; Felsőoktatási könyvtár; Hátrányos helyzetű olvasó; Hozzáférhetőség; Könyvtáresetika

Az autizmus spektrumzavart (*Autism Spectrum Disorder*, ASD) régen ritkán vagy egyáltalán nem ismerték fel. Az Egyesült Államokban egy 2018-ban

közzétett felmérés szerint 59 gyermek közül 1 érintett. A következő tíz év során az országban 550 ezer ASD-s (a továbbiakban: autista) gyermek éri el a felnőttkort, és várhatóan 45%-uk lép be a felsőoktatásba. A felsőoktatásban tanulók között is egyre több az autista hallgató, aki segítségre szorul.

Az autisták társadalmi, kommunikációs és viselkedési készségei hiányosak, ezért a felsőoktatási intézményeknek és könyvtáraiknak foglalkozniuk kell a felsőoktatásba való beilleszkedésükkel és a számukra nyújtott (nem feltétlenül csak speciálisan nekik szóló) szolgáltatásokkal. Az autistáknak a következő területeken vannak nehézségeik: megértés általában, írásbeli közlés, nem verbális közlések megértése, hajlam a szorongásra és a depresszióra, a személyes tér eltérő értelmezése stb. Mit tehetnek a könyvtárosok, hogy segítsenek az érintetteknek hiányosságaik leküzdésében és abban, hogy sikeresen és eredményesen végezzék el tanulmányaikat?

Az Amerikai Könyvtáros Egyesület (*American Library Association*) etikai kódexében az szerepel, hogy a források és szolgáltatások legyenek egyetemesen, bármilyen megkülönböztetés nélkül mindenki számára hozzáférhetőek, köztük a különböző hátrányokkal küzdők számára is. Hasonló szemléletet tükröz az USA-ban a hátrányos helyzetűekkel foglalkozó törvény (*Americans with Disabilities Act*, ADA, 1990) és a hátrányos helyzetűek oktatásával foglalkozó törvény (*Individuals with Disabilities Education Act*, IDEA) is. A könyvtárak szolgáltatási etikája megkívánja, hogy befogadó és elérhető környezetet biztosítsanak a hátrányokkal élőknek. Az autisták a könyvtárakat pozitívan ítélik meg, és biztonságos helynek látják. A felsőoktatásban tanuló autistáknak tehát igényük és joguk is van arra, hogy a felsőoktatási könyvtárak aktív használói lehessenek.

Az autisták könyvtárhasználatuk során különböző akadályokkal szembesülnek, elsősorban a kommunikáció terén. Mivel nem szívesen kérnek személyesen segítséget, a könyvtárossal való találkozás helyett a chates referenz szolgáltatás ajánlható fel nekik. Emellett az autisták szívesen fordulnak olyan könyvtárhoz, akit már ismernek. A felsőoktatási könyvtáraknak érdemes tájékoztató programokat szervezniük például áprilisban, az autizmusról szóló tematikus hónap keretében. Az intézményeknek komolyan kell venniük ezt a használói csoportot és közösséget, és együtt kell működniük az érintett személyekkel és csoportjaikkal, különös tekintettel a különböző érdekképviselőkre.

Ami a könyvtáráépületek kialakítását és magát az oktatást illeti, célszerű figyelembe venni a *Universal Design* és a *Universal Design for Learning* előírásait, melyek arra irányulnak, hogy az épületek, a megfelelő környezet és az egyes szolgáltatások mindenki számára hozzáférhetőek legyenek. Tekintettel kell lenni arra, hogy az autistákat különböző környezeti tényezők is befolyásolják a könyvtárak közösen használt tanulási tereiben (pl. a villogó fények, erős hangok, mások tevékenységének zajai). A rugalmas tananyagok és módszerek megfelelőek a megszokottól eltérő tanulási stílusok és képességek esetén is. A campuson olyan csendes terekre is szükség van (ezek akár az épület egy-egy teljes szintjét is elfoglalhatják), amelyek a nap 24 órájában rendelkezésre állnak a nyugodt tanuláshoz. Az autista hallgatók egy-egy témában nagyon el tudnak mélyülni, olyannyira,

hogy akár tutorként is működhetnek társaik számára, ami segíti beilleszkedésüket. Az autista iskolások számára már létezik személyre szabott oktatási program, ezt ki lehetne terjeszteni a felsőoktatásra is. Az intézményekben meg kell szervezni a könyvtárosok képzését az autizmusról. Emellett az autista hallgatók könyvtárakra, könyvtári szolgáltatásokra és a könyvtárosokra vonatkozó igényeinek vizsgálata is sort kell keríteni. Az autizmussal kapcsolatos tudatosság csak akkor fejlődhet, ha mind a közvéleményben, mind a könyvtári szakirodalomban, mind a könyvtári rendezvényeken több szó esik erről a neurológiai zavarról, illetve több autista jelenik meg a könyvtárosképzésben és a könyvtáros pályán is.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 9

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

Lásd 7, 10

Szakterületi tájékoztatási rendszerek

42/2020

KREISCHE, Joachim: Bibliothekssystem reloaded : die Neuausrichtung des Förderprogramms Fachinformationsdienste für die Wissenschaft. – Bibliogr. In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 66. (2019) 4., p. 164-171.

Res. angol nyelven

Könyvtári rendszer újratöltve: a tudományos szakinformációs szolgáltatások átszervezése

Együttműködés -szakterületi; Kutatás információellátása; Tájékoztatás; Tájékoztatási hálózat; Támogatás -pénzügyi -általában

A kiemelt gyűjtőköri rendszerről (*Sondersammelgebietsplan*) a tudományos szakinformációs szol-

gálatok támogatási rendszerére (*Förderprogramm Fachinformationsdienste für die Wissenschaft*) való áttérés könyvtárszakmai körökben éles vitákhoz vezetett. A német Kutatási Alap (DFG) tudományos könyvtárakkal és információs rendszerekkel foglalkozó bizottsága által kinevezett értékelő testület arra a megállapításra jutott, hogy a választott megoldás alapvetően helyes és szükségszerű, és hogy a tudományterületek számára nyújtott innovatív és fenntartható szolgáltatások rövid időn belül sikerrel kecsegtetnek. A bizottság javaslatai mindazonáltal hangsúlyozzák, hogy a szakinformációs szolgáltatások között bővülő együttműködésre és a megbízott könyvtárakkal való intenzívebb kommunikációra van szükség. Így lenne elérhető a régiókon átívelő szakirodalmi információellátási rendszer (szakterületenkénti igények szerinti) konszolidációja, amely a német könyvtári rendszerben modellként szolgálhatna a hasonló adaptációs folyamatokhoz. Sok esetben szintén napirenden van az átállás egy egyszerű rendszerről egy összetettebbre, melynek során tisztázni kell az adó és a fogadó könyvtárak feladatait, szerepét és a finanszírozási kérdéseket.

(Autoref.)

Lásd még 12

Kutatás és termelés információellátása

43/2020

HERR, Melody: Responding to research misconduct : a primer for LIS professionals. – Bibliogr. **In:** Science & technology libraries. – 38. (2019) 3., p. 272-287.

Mit tehetünk az etikátlan kutatások ellen? Bevezetés a könyvtár- és információtudományi szakemberek számára

Adatfeldolgozás; Könyvtárosetika; Kutatás információellátása; Módszertani útmutató; Szakmai etika -rokon területen; Terminológia; Tudományos és szakkönyvtárak; Tudományos kutatás

A hamisítás, a koholmányok, a plagizálás és az etikátlan kutatások más formái aláássák a tudomány alapját – a kutatók integritásába és bemutatott eredményeikbe vetett bizalmat. Ezért, mint a kutatócsoportok tagjai, a könyvtári és információs szakemberek is felelősséggel tartoznak az etikátlan kutatások elkerüléséért. Bevezetesként ez a tanulmány meghatározza az etikátlan kutatás fogalmát, tárgyalja okait és ismerteti következményeit. Ezután stratégiai eszköztárral látja el a könyvtári és információs szakembereket – az információgyűjtéstől a párbeszéd kezdeményezésén át a hivatalos vád benyújtásáig – annak érdekében, hogy hatásosan reagáljanak, amikor etikátlan kutatást gyanítanak vagy tapasztalnak.

(Autoref.)

44/2020

OLIVER, Jeffrey C. [et al.]: Data science support at the academic library. – Bibliogr. **In:** Journal of library administration. – 59. (2019) 3., p. 241-257.

Adattudományi szolgáltatások a felsőoktatási könyvtárakban

Adatfeldolgozás; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Kutatás információellátása; Továbbképzés; Tudományos kutatás

Az Arizonai Egyetem Könyvtára (Tucson, Arizona) adattudományi szolgáltatásai kiterjednek a számítógépes írástudásra, a földrajzi információs rendszerek (GIS) használatának oktatására és a tudományos

eredmények reprodukálhatóságának elősegítésére. Ennek érdekében új munkatársakat vettek fel, digitális tananyagokat fejlesztettek, valamint külső és belső együttműködéseket alakítottak ki, meghatározva azokat a területeket, amelyek tekintetében a könyvtár szerepet játszhat.

A számítógépes írástudás iránti igény folyamatosan nő az egyetemen. Éppen ezért a könyvtár workshopokat kínál az „R”, és korlátozott mértékben a „Python” programnyelv használatáról. Bioinformatikusi végzettséggel rendelkező munkatársuk folyamatos konzultációkat tart, amelyet főként mesterszakos hallgatók vesznek nagy számban igénybe. Ugyanakkor a könyvtár nem tud állandó adatelemzési szolgálatot fenntartani a kutatók számára.

A földrajzi információs rendszerek esetében folyamatosan igény van a nagy tudású és asztali gépeken futó rendszerek (pl. ArcGIS és QGIS) használatában nyújtott támogatásra. Ugyanakkor egyre többen fordulnak a webes platformokon működő rendszerek (pl. ArcGIS Online) felé, amihez a könyvtárnak is alkalmazkodnia kell.

A tudományos eredmények reprodukálhatóságának biztosítására való törekvés újdonságnak számít, bár szorosan összefügg az adattudományi támogatással. A könyvtár az ezzel kapcsolatos bevált gyakorlatokat (pl. jól dokumentált adatgyűjtés, adatmenedzsment) építi be munkájába. Emellett számos eszközt, így a tudományos eredmények reprodukálhatóságát elősegítő szoftvereket (pl. a Jupyter Notebook alkalmazást) ajánlanak az alapszakos hallgatóktól az oktatókig terjedő célközönség figyelmébe.

Az adattudományi szolgáltatásokat a könyvtár az egyetem IT részlegével, szakmai bizottságaival, illetve külső partnerszervezetekkel együttműködésben biztosítja. Olyan képzési formák és rendezvények is a kínálat részét képezik, mint a tematikus workshopok, hackathonok vagy éppen a *Software Carpentry* és *Data Carpentry* (<https://carpentries.org/>) kezdeményezések. A könyvtár részt vesz az *International Open Access Week* (<http://www.openaccessweek.org/>) és a *Love Data Week* (<http://lovedataweek.org/>) programjaiban is.

A könyvtárosok belső át- és továbbképzésében élnek a *Library Carpentry* (<http://librarycarpentry.org/>) által kínált lehetőségekkel. Elmélyült ismereteket szerezhetnek a *Data Science Training for Librarians* (<http://www.dst4l.info/>) folytatását képező *Data Science and Visualization Institute for Librarians* (<https://www.lib.ncsu.edu/data-science-and-visualization-institute/>) programjaiban való részvétellel is. Amikor valami-

lyen okból munkatársaikat nem tudják átképezni az adatkönyvtárosi munkakörökre, a könyvtár számára prioritás, hogy az újonnan felvett szakemberek az adattudományt és az adatműveltséget középpontba állító könyvtár- és információtudományi mesterszakos végzettséggel rendelkezzenek. Nem könyvtáros végzettségű szakemberek alkalmazására is sor kerülhet, amihez azonban intézményi kultúraváltásra is szükség van.

(Koltay Tibor)

45/2020

WILLAERT, Tom [et al.]: Research data management and the evolutions of scholarship : policy, infrastructure and data literacy at KU Leuven. – Bibliogr. In: LIBER quarterly. – 29. (2019) 1., p. 1-19.

Kutatásiadat-kezelés és tudományos fejlődés: gyakorlatok, infrastruktúra és adat-írástudás a Leuveni Egyetemen

Adatfeldolgozás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Kutatás információellátása; Tudományos kutatás

A belgiumi Leuveni Katolikus Egyetem könyvtárának a kutatási adatok kezelése terén végzett tevékenységei azokból az alapvető funkciókból következnek, amelyeket a könyvtárak már az ókor óta betöltenek. Ez azonban nem azt jelenti, hogy az ezzel kapcsolatos sokrétű munka ne jelentene kihívást a könyvtár számára, és ne követelné meg a folyamatos megújulást. A kutatási adatok kezelése szorosan kötődik a tudományos kutatás gyakorlatához és a források fogalmához, ami előtérbe állít két, egymással összefüggő fejlődési irányt, vagyis az adatvezérelt és a potenciálisan nyílt tudományt, valamint a digitális és analóg információforrások kezelésének újragondolását. Az egyetem 2014-ben alkotta meg a kutatási adatokkal kapcsolatos előírásait, amelyek alapján a kutatóknak ezeket az adatokat az egyetem kérésére minden esetben rendelkezésre kell bocsátaniuk, továbbá a publikálást vagy a projektidőszak végét követően legalább öt évig meg kell őrizniük, hacsak ezt egy harmadik féllel kötött megállapodás felül nem írja. 2016 óta az egyetem könyvtára egy adattámogatási központot tart fenn két munkatárs közreműködésével. Ezt egészíti ki öt adatszakiértő könyvtáros, valamint a karok szervezetébe integrált huszonöt interdiszciplináris adatgazdász (*data steward*) há-

lózata. Utóbbiak a könyvtár korábbi munkatársai közül kerültek ki, belső továbbképzésüket követően; fő feladatuk a kutatókkal való kapcsolattartás és együttműködés.

2017/18-ban az egyetem elvégezte a digitális tudomány helyzetének átfogó értékelését. A RISE keretrendszer felhasználásával többek között olyan témákat vizsgáltak, mint az adatkezelési előírások és -stratégia, a támogató szolgáltatások, a képzés, a megőrzés és a hozzáférés. Az eredmények alapján 2018 nyarán egy bizottságot hoztak létre a kutatásiadat-kezelés gyakorlatának megújítása érdekében, amiben a könyvtár is fontos szerepet tölt be.

2018 óta Flandria kutatásfinanszírozási alapítványa – az EU-s *Horizon 2020* programmal összhangban – megköveteli, hogy a támogatására pályázó kutatók egy rövid adatkezelési tervet (*Data Management Plan*, DMP) nyújtsanak be. A leuveni nyerteseknek pedig hat hónapon belül ennek egy teljes körű változatát kell elkészíteniük.

Az adatkezelés támogatása lehetővé teszi, hogy a könyvtár használóközpontú szolgáltatásokat nyújtson. A DMP-k írásához nyújtott segítséggel az adatgazdászok a kutatási folyamatok aktív résztvevőivé váltak. A folyamatos szolgáltatások mellett a könyvtár munkatársai megismertették az egyetem kutatóit a DMP-k szakértői bírálatának folyamatával és az adatok publikálásának kérdéseivel. Ezenkívül a doktoranduszoknak workshopokat szerveztek az adatok kezelésének alapjairól.

A kutatási adatok kezelését lehetővé tevő technológiai infrastruktúra kiépítése nem triviális feladat, amely az információmenedzsment és az információs technológia területén tevékenykedő szakemberektől megköveteli, hogy a különböző tudományterületek kutatási életciklusait összehangolják a potenciálisan alkalmazható technológiákkal.

A kutatási adatok kezelését segítő szolgáltatások kialakításakor kulcskérdés azok mértéke és skálázhatósága, mivel nincs rájuk kész, mindenkinek megfelelő recept, tehát a kutatásokat a kellő mélységig kell megismerni a megfelelő struktúrák és szolgáltatások kialakításához. Óhatatlan, hogy az új eljárásrendekkel szemben ellenérzések jelenjenek meg, amikor a kutatók nem eddigi gyakorlatuk lehetséges továbbfejlesztésének tekintik a kutatás új kereteit és módszereit, és kifogásolják a változások mértékét. Az adatok fogalmának egységes értelmezése különösen a bölcsészettudományok terén ütközik nehézségekbe. Éppen ezért fontos, hogy az adatkezelés támogatása során megpróbáljunk közös nyelvet beszélni, hasonlóan

ahhoz, mint amikor valamely területen a résztvevő megfigyelés vagy a szakértői értékelés (peer review) módszerével élünk.

(Koltay Tibor)

Lásd még 1, 12, 13, 17, 18, 20, 21, 23, 26, 42, 58, 69, 71

Oktatás információellátása

Lásd 20, 49

Közérdekű tájékoztatás

46/2020

OTTOSEN, Terri – MANI, Nandita S. – FRATTA, Megan N.: Health information literacy awareness and capacity building : present and future. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 45. (2019) 3., p. 207-215.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

Egészségügyi információs műveltség és kompetenciabővítés: jelen és jövőbeli kilátások

Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Használók képzése; Hozzáférhetőség; Információs műveltség; Közérdekű tájékoztatás; Közművelődési könyvtár; Nemzetközi helyzetkép; Szakkönyvtár -egészségügyi; Társadalmi követelmények

Az egészségügyi információs műveltség mind nemzeti, mind globális szinten egyre fontosabbá válik napjaink komplex információs ökoszisztémájában. Szakmánk szerepe világszerte létfontosságú, akár „információban gazdag”, akár „információban szegény” társadalmakban élnek az emberek. A fejlett

világban a mindenütt jelenlévő egészségügyi információ a szabadon elérhető tartalmak gazdag tárházát hozza létre, ugyanakkor bizonytalanságot is kelt azzal kapcsolatban, melyik információ megbízható, hogyan hasznosítható az egészségügyi információ, és az információkat értelmezhető módon állítják-e elő. A fejlődő országokban a tartalmak lehet, hogy nem állnak rendelkezésre, vagy kulturális szempontból nem megfelelőek, vagy nyelvi és más akadályok miatt nem elérhetőek. Az előttünk álló egészségügyi információs válság mérséklése érdekében együttműködésre van szükség, és választ kell adni az egészségügyi információ komplexitása által keltett kihívásokra. A könyvtárosok és más információs szakemberek fontos szerepet játszhatnak és kell is játszaniuk közösségükön belül az egészségügyi információs műveltség javításában. A tanulmány áttekinti azokat a nemzetközi erőfeszítéseket, amelyek az egészség javítására irányulnak mind az információban gazdag, mind az információban szegény környezetekben, beleértve az IFLA Egészség- és Élettudományi Könyvtárak Szekciójának az IFLA világkongresszusa (*World Library & Information Congress*) nyílt ülésein bemutatott tevékenységét. A cikk ismerteti az egészségügyi információs műveltség helyzetét az Egyesült Államokban és más fejlett iparú gazdaságokban, és részletesen leírja az Észak-karolinai Egyetem (*University of North Carolina at Chapel Hill*) innovatív munkáját, ahol az egyetemi könyvtárhoz tartozó élettudományi könyvtár nagy erőfeszítéseket tesz az egészségügyi információs műveltség fejlesztéséért a helyi közösségben és az egész államban. A cikk példákat sorol fel a partnerkapcsolatokra az egyéb érintett intézményekkel az egészségügyi információs műveltség terén, és a bővülés és bevonás további lehetőségeit tárgyalja.

(Autoref.)

Lásd még 21, 22

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

47/2020

DÜREN, Petra [et al.]: Effects of the New Public Management (NPM) and austerity in European public and academic libraries. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 59. (2019) 3., p. 342-357.

Az új közigazgatási menedzsment és a megszorítások hatásai az európai köz- és felsőoktatási könyvtárakban

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése; Információs műveltség; Költségvetés; Közművelődési könyvtár; Tervezés; Vezetés

Az új közigazgatási menedzsment (*New Public Management*, NPM) azoknak a magánszektorból átvett elveknek és módszereknek az összessége, amelyek a közintézmények hatékonyabb és gazdaságosabb megszervezésével és működtetésével kapcsolatosak. Az NPM Európában először az Egyesült Királyságban valósult meg az 1979–1997-es időszakban. Alkalmazásában a legaktívabb Svédország és az Egyesült Királyság volt, de Dánia, Franciaország, Írország, Hollandia és Norvégia is érdeklődéssel fordult az NPM felé. Németország, Görögország, Spanyolország, Svájc és Törökország alacsonyabb szinten valósította meg a módszert.

Az új közigazgatási menedzsmenttel kapcsolatos törekvések a könyvtári területet is érintik. A könyvtárak szerepe egyre nő az információ minőségének megítélésében, az információs műveltség terjesztésében. Éppen ezért a stagnáló vagy csökkentett költségvetések korában és az NPM vonzásában nagy felelősség hárul a könyvtárvezetőkre.

Egy kutatás keretében öt európai országban (az Egyesült Királyságban, Finnországban, Németországban, Norvégiában és Romániában) felsőoktatási és közkönyvtárak vezetőivel (22 fő) készítették interjút arról, hogy mennyire tartják be az NPM elméletét és gyakorlatát, továbbá arról, hogy ez a szemlélet és a 2008. évi globális gazdasági válságot követő megszorítások hogyan vezethetnek szélesebb körű és jobb együttműködéshez. Az új közigazgatási menedzsment és a megszorítások különbözőképpen hatottak

az egyes országokra, különös tekintettel az információs műveltséggel kapcsolatos igényekre.

A kutatás a következő kérdésekre kereste a választ: Mennyire vannak a könyvtárak vezetői felvértezve az új vezetési és menedzsment-ismeretekkel? Hogyan tudják a könyvtárosok a jobb szolgáltatások iránti igények és a költségvetési megszorítások kontextusában a polgárokat megtanítani az információs műveltséggel kapcsolatos ismeretekre? Emellett megvizsgálták, hogyan hatnak a megszorítások és az új közigazgatási menedzsment a könyvtárak vezetésére. Azt is feltérképezték, hogy mit gondolnak a vezetők a könyvtárak szerepéről az információs műveltségi képzésben, és ezt a szerepkört hogyan tudják támogatni a különböző trendek és kihívások közepette.

A megkérdezett könyvtárvezetők mindegyike találkozott költségvetési megszorításokkal, és legtöbbször úgy vélte, hogy sikeresen kezelte a problémát. A legtöbben részt vettek menedzsmenttel kapcsolatos képzéseken; ez a lehetőség egyedül Romániában hiányzott teljesen. Valamennyien fontosnak tartották a hatékonyság szempontját, a tervezést, a használati igények prioritásainak megállapítását és az adományok gyűjtését. Az információs műveltség közvetítését a lakosok és a diákok számára mindannyian létfontosságúnak ítélték, és a szolgáltatást a gazdasági nehézségek közepette is fenntartották, sőt folyamatosan fejlesztették. Mind a közkönyvtárak, mind a felsőoktatási könyvtárak igyekeztek innovatív megoldásokat alkalmazni, amikor a könyvtár teljes képzési kínálatának tartalmát kialakították (pl. egy német közkönyvtárban: interaktív túra a könyvtári forrásokról, egy norvég közkönyvtárban: kódoló klubok gyerekeknek, egy finn közkönyvtárban: „információs piac”, egy brit felsőoktatási könyvtárban: „tanulási csomópont”). Minden országban lényegesnek tartották együttműködő partnerek bevonását és az együttműködés fokozását, főként a stagnáló költségvetések miatt. Néhány országban (Egyesült Királyság, Norvégia, Németország) kiemelkedő a szektoron belüli és a külső partnerekkel (kiadókkal, tanárokkal, valamint más oktatási és információs szolgáltatókkal) való együttműködés. Az információs műveltség fejlesztésére irányuló könyvtári szolgáltatások jelentősége vitathatatlan, néhány válaszadó szerint azonban a könyvtárak e szerepköre aktív marketingre szorul.

Elmondható, hogy az új közigazgatási menedzsment gondolata és eljárásai egész Európában meghonosodtak. Ehhez a könyvtáraknak meg kellett ismerniük a stratégiai és gazdasági szemléletű könyvtárvezetés módszereit. Ez a megközelítés segített abban, hogy a könyvtárak újfajta szerepet vállaljanak a megváltozott körülmények között. Jó stratégiának bizonyult, hogy az információs műveltséget prioritásként kezelték – mind a szolgáltatások fejlesztése, mind a könyvtárnak a különböző használói közösségekbe való jobb integrációja szempontjából.

(Hegyközi Ilona)

Tervezés

Lásd 33, 47, 48, 50, 53, 66

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

48/2020

MARTIN, Heather J. – GRINSTEAD, Carrie: The Goldilocks Method : demonstrating your value in small, medium, & large bites. – Bibliogr. In: Journal of hospital librarianship. – 19. (2019) 3., p. 258-264.

Az Aranyhaj-módszer: bizonyítsuk értékünket kicsi, közepes és nagy méretben

Fenntartó szerv; Jelentés -évi, többévi; Kórházi könyvtár-betegeké; Középtávú terv; Normatívák, mutatószámok; Statisztika; Szakkönyvtár -egészségügyi

A kórházi könyvtárak folyamatos ellenőrzésekkel néznek szembe, ezért a túlélés érdekében igazolniuk kell szolgáltatásaik hozzáadott értékét. Az egyesült államokbeli Providence St. Joseph Health katolikus kórházi hálózat könyvtára megállapította, hogy a hagyományos, írott éves beszámoló nem elég figyelemfelkeltő ahhoz, hogy az értékeiket hatásosan jelenítse meg az adminisztratív vezetés számára. Ezért az évek során – a mesebeli Aranyhaj történetének mintájára – három különböző méretű (kicsi, közepes és nagy) dokumentumot dolgoztak ki a könyvtár értékeinek bemutatásához.

A könyvtár az éves jelentésének összeállításakor azzal a kihívással szembesült, hogy hogyan tudja a leghatékonyabban bemutatni sokrétű szolgáltatásait, továbbá a szervezet küldetéséhez és a stratégiai céljaihoz való hozzájárulását. A szükséges statisztikai adatok gyűjtéséhez egy szabványosított megoldásra volt szükség. A statisztikához a REDCap elnevezésű webalapú kérdőíves eszköz segítségével azonos formában gyűjtik be az adatokat a különböző szolgáltatópontokról. A weboldalak látogatottsági mutatóinak, illetve az online cikkek és e-könyvek letöltési adatainak kinyeréséhez a Google Analytics-et használják.

A 2015-ös szervezeti összevonások után, mivel még nem volt elfogadott forma az éves jelentés elkészítésére, a könyvtár munkatársai új módszerekkel kísérleteztek. Tanulmányozták az adatvizualizáció alapelveit, köztük azt, hogy milyen adatokat válasszanak ki a képi megjelenítéshez, továbbá melyek azok, amelyek pontosan leírják az ábrázolni kívánt jelenséget. Az infografika egy hatékony és innovatív módszernek bizonyult, mert felhívta az egészségügyi dolgozók figyelmét a könyvtári szolgáltatásokra. Az elkészült grafikát több helyen tudták hasznosítani: e-mailben elküldték a vezetőségnek, feltöltötték a könyvtár honlapjára, valamint plakátként kihelyezték és egész évben láthatóvá tették a különböző fiókkönyvtárakban. Az éves teljesítményről szóló tudósítás pozitív fogadtatásban részesült, ezért ezt a gyakorlatot folytatták a következő években is.

Ami a közepes terjedelmet illeti, a könyvtárosok 2018 elején az infografikánál hosszabb, 2-3 oldalas kiegészítésnek szánt szöveges összefoglalót írtak. Ez a formátum a mennyiségi adatok felsorolásán túl több lehetőséget nyújt a minőségi adatok ismertetésére. Az összefoglaló középpontjában a könyvtár hatásának bemutatása áll; a használati statisztikákon felül narratív beszámolót ad például a különböző projektekről, sikerekről, használóképzési alkalmakról, felújítási munkálatokról. Felismerték, hogy senki sem tud hitelesebben beszámolni a könyvtár hatásáról, mint maguk a használók, ezért a dokumentumba a tőlük kapott köszönőlevelekből, véleményekből is válogattak. Az elkészült anyagot e-mailen keresztül juttatták el a vezetőségnek és az egyéb érdekelt feleknek. Az egészségügyi intézmények nem klinikai és bevételt nem generáló részlegeinek különösen fel kell készülniük arra, hogy bizonyítsák értékeiket a szervezet számára azért, hogy fenn tudjanak maradni. A könyvtár ebből a célból készített egy hosszabb, 20 oldalas dokumentumot is. Az értékközpontú eset-

tanulmányban (*Value Case*) azt részletezik, hogy a szervezet stratégiai céljainak megvalósításához hogyan járulnak hozzá a könyvtári szolgáltatások. A főbb pontok: helyzetkép a könyvtárról; országos elismerés; hasonló könyvtárakkal való összevetés (*benchmarking*); statisztika és növekedés; gyűjteményszervezés; jelenlegi és jövőbeli bevételek; az intézmény stratégiai céljainak támogatása; az intézményi kezdeményezések és programok támogatása. Ezt az összeállítást is e-mailben küldték el a vezetőségnek, ahonnan pozitív visszajelzések érkeztek. Bár ez nemcsak a dokumentum közvetlen hatásának tudható be, de a 2019-es adóévben nem került sor a könyvtári költségvetés csökkentésére, ami önmagában is nagy szó.

A kórházi rendszer vezetősége elismerte a könyvtár kreativitását az éves jelentések készítésében, ezért a könyvtárosok a jövőben is szabadon kísérletezhetnek azzal, hogy hogyan mutatják be saját eredményeiket.

(Békésiné Bognár Noémi Erika)

Lásd még 68

Pénzügyi és gazdasági kérdések

49/2020

KROMER, John: How much!? Determining the cost of an assignment in an organic chemistry class. – Bibliogr. *In*: Science & technology libraries. – 38. (2019) 3., p. 326-333.

Mennyi?! Egy szerves kémiai beadandó dolgozat könyvtári költségeinek becsült végösszege

Adatbázis; Felsőoktatási könyvtár; Folyóirat-előfizetés; Használók képzése -felsőoktatásban; Költségelemzés; Oktatás információellátása; Személyzet

Egy szerves kémia kurzuson a főszakos vegyész-hallgatók egy beadandó dolgozat megírását kapták vizsgafeladatul. A beadandó befejezése előtt a hallgatók részt vehettek egy könyvtári használóképzésen, amely a releváns adatbázisokkal és forrásokkal foglalkozott. A dolgozatok beérkezéssel 53 hallgató bibliográfiáját gyűjtötték össze. Számításokat végeztek, hogy megkíséreljék holisztikusan összesíteni a beadvány elkészítéséhez kapcsolódó költségeket. A folyóiratok, az adatbázisok és a könyvtárosok munkaidejének költségeit mint tényezőket egyaránt beépítették

a becsült végösszegbe, amely így erre az egyetlen beadandóra vonatkozóan 7189,22 dollárra rúgott.

(Autoref.)

Lásd még 28, 29, 42, 47

Személyzet

50/2020

SIEWERT, Karl G. – LOUDERBACK, Pamela: The "bus proof" library : technical succession planning, knowledge transfer, and institutional memory. – Bibliogr. *In*: Journal of library administration. – 59. (2019) 4., p. 455-474.

Buszbaleset esetére: technikai utódlástervezés, tudásátadás és intézményi emlékezet

Információszerzés; Könyvtáros-utánpótlás; Könyvtárosi hivatás; Munkaszervezet; Személyzet; Tervezés; Vezetés

A Northeastern Állami Egyetem könyvtárában dolgozó szerzőket két idős feldolgozó kolléga nyugdíjba vonulása, valamint egyéb könyvtárak utódlással és tudásátadással kapcsolatos tapasztalatainak megismerése arra indította, hogy felmérést készítsenek a könyvtári tudásmenedzsment gyakorlatáról az Egyesült Államokban. Ha arra a fiktív szituációra gondolunk, hogy mi történne, ha egy buszbalesetben a könyvtár kulcsfontosságú munkatársai életüket veszítenék, kézzelfoghatóvá válik a felkészültség fontossága.

A felmérés fő célja az volt, hogy képet kapjanak a könyvtárakra jellemző utódlási tervekről és tudásmenedzsmentről, továbbá dolgozói visszajelzéseket gyűjtsenek az intézmények jelenlegi gyakorlatára vonatkozóan. A kitöltőknek teljes anonimitást biztosítottak. 2018 novemberében nyomtatott formában terjesztették a kérdőívet, majd az adatgyűjtés második szakaszában, 2019 januárjában online is lehetővé tették a kitöltést (szakmai levelezőlistákon, Facebook-csoportokon keresztül). A nyomtatott és az online szakasz során összesen 223 válasz érkezett. Noha a kutatók szerettek volna különböző könyvtár típusokat elérni, a válaszadók 78%-a felsőoktatási könyvtárban dolgozott. Arra a kérdésre, hogy intézményükben hány évet töltött a legrégebbi munkatárs, a válaszadók nagy szórással 2 és 53 év közti értékeket jelöl-

tek meg; az adatok a normál eloszláshoz képest a 40 éves munkatapasztalatnál mutattak jelentős kiugrást. Az explicit tudást vizsgálva a válaszadók 18%-a érezte úgy, hogy intézményében elegendő írásbeli eljárásrendet biztosítanak a munkához, ám ezek túlnyomó részét nem frissítik rendszeresen. Többnyire nyomtatott formában, vagy belső hálózaton teszik őket hozzáférhetővé, nagy részük azonban nem azonnal elérhető, hanem valakitől el kell kérni. 10% azt válaszolta, hogy munkahelyén egyáltalán nem állnak rendelkezésre írásbeli eljárásrendek. Ez az eredmény alátámasztja azt a korábbi kutatást, amely azt állítja, hogy a könyvtárakban hiányos a tudásátadás-tervezés.

A tacit (hallgatólagos) tudást vizsgáló kérdéscsoport eredményei alapján a legtöbb válaszadó egyetértett azzal, hogy egy adott terület működésének ismerete egy vagy két kulcsfontosságú személy kezében összpontosul. A válaszadók több mint fele úgy érezte, hogy ezek az ismeretek hozzáférhetők ezeknek a kollégáknak a távollétében is. Korábbi kutatások azonban azt mutatják, hogy ez a meggyőződés megalapozatlan. A válaszadók többsége nem értett egyet azzal, hogy a kollégák ellenállnának annak, hogy megoszták a tudásukat másokkal, és a kitöltők jellemzően úgy látják, hogy az adminisztráció elősegíti a tudás összegyűjtését. A válaszadók semlegesen nyilatkoztak abban a tekintetben, hogy a távozó kollégáknak nyílik-e lehetőségük az ismereteik utódaiknak való átadására, és nem értettek egyet azzal az állítással, hogy a korábbi alkalmazottak számára biztosított lenne a visszatérés lehetősége tudásuk átadása céljából. Végezetül a felmérés résztvevőinek elsöprő többsége tapasztalta a külső képzések szükségességét.

A felmérés utolsó kérdése nyitott volt; az utódlás-tervezés és a tudásmenedzsment gyakorlataira vonatkozóan számos elgondolkodtató válasz érkezett. Az egyik válaszadó arra hívta fel a figyelmet, hogy a belső és külső környezet gyors változása miatt az intézményi emlékezet sok esetben akadályozza a fejlődést. Példaként említette, hogy nem számít, hogy egy bizonyos platformot miért választottak tíz évvel ezelőtt, a dolgokat friss szemmel kell nézni. Egy másik észrevétel a vezetőváltások osztályok közötti együttműködésre gyakorolt negatív hatását emelte ki. Többen is beszámoltak az intézményi ismeretek elvesztése miatt bekövetkezett nehézségekről, melyeket bizonyos esetekben a távozó kollégák szándékosan idéztek elő. Egyesek olyan tényezőket is nevesítettek, mint a költségvetés korlátai, az alkalmazottak pótlásának nehézségei, vagy a nem

megfelelő munkaterhelés miatt a szolgáltatásban is jelentkező problémák. Egy válaszadó megjegyezte, hogy intézménye megpróbálja beépíteni folyamataiba a tudásátadás tervezését.

Az eredmények alapján levonható a következtetés, hogy a szakmai tudásátvitel hiánya káros hatással van a könyvtárakra – a távozó vezetők esetén különösen nehéz helyzeteket teremtve –, a hozzászólások pedig azt mutatták, hogy ez a probléma sokakat aggaszt, hiszen a könyvtári terület „öregedő” szakma, azaz sok munkatárs van a nyugdíjazás közelében. A tudás továbbadásának biztosítása kulcsszerepet játszik a könyvtár stratégiai tervének, küldetésének és céljainak megvalósításában, és bár nincs egyetlen helyes módszer a tudásmenedzsment kialakítására, de a tudásmegosztási tervek létrehozása és végrehajtása érdekében mindenképpen meg kell tenni az első lépéseket.

(Juhász Réka)

Lásd még 15, 16, 27, 28, 29, 64

Módszertani irányítás

Lásd 27

Marketing, közösségkapcsolatok

51/2020

BEENE, Stephanie [et al.]: Reach out! Highlighting collections and expanding outreach to non-traditional communities across academia. – Bibliogr. In: The reference librarian. – 60. (2019) 1., p. 29-50.

Érjük el a használókat! A gyűjtemény kiemelése és új célcsoportok megszólítása felsőoktatási környezetben

Felsőoktatási könyvtár; Használó; Kommunikáció -használókkal; Kölcsönzés; Marketing; Olvasószolgálat; Rendezvény

Az utóbbi két évtizedben jelentősen csökkent a könyvtárak hagyományos referenzs tevékenysége, helyette újfajta módszerekkel (programok szervezésével, innovatív tájékoztatással, kihelyezett szolgáltatásokkal, felújított terekkel) fordulnak használóikhoz. Az Új-mexikói Egyetem (*University of*

New Mexico, UNM) gyakorlata jól példázza ezt a tendenciát. Hallgatói közül sokan alacsony jövedelmű családból származnak, valamilyen kisebbséghez tartoznak és/vagy első generációként tanulnak a felsőoktatásban. A hallgatók nagy része bejáró, kevesen laknak a campuson.

Néhány, az UNM gyakorlatát részletesen leíró esettanulmányt (könyvtári pontok telepítése a hallgatói szolgáltatóközpontban és az etnikai központokban; kihelyezett referenz az üzleti és közgazdasági intézetben; mozgókönyvtári szolgáltatás a képzőművészeti és építészeti szakterület számára; könyvtári rendezvények a kollégiumokban) követően a cikk összefoglalja a „pop-up” (ideiglenes) könyvtárakkal kapcsolatos helyi tapasztalatokat.

A célcsoportok megszólításánál fontos szempont az, hogy az egyes közösségeket saját környezetükben éri el. Ha a használók és a könyvtárosok közötti interakcióra könyvtáron kívüli helyszínen kerül sor, az megerősítheti a köztük már meglévő kapcsolatokat. A használók találkozhatnak társaikkal, és közösen élhetnek a könyvtári szolgáltatásokkal, beszélgetéseikbe pedig bekapcsolódhatnak a könyvtárosok is, többet megtudva arról, hogy a használók milyen hiányokat tapasztalnak a gyűjteményben vagy a szolgáltatásokban.

A használók számára jól ismert külső helyszíneken a könyvtárosok gondosan kiválasztott dokumentumokat szoktak ajánlani (valamilyen alkalomhoz, aktuális vitákhoz vagy eseményekhez kötődő témákról), mégpedig úgy, hogy ehhez az egyetemi könyvtár nehezen kiismerhető rendszerében, szervezeti felépítésében stb. nem kell kiigazodni. A könyvtárosok a helyszíneken közvetlenül tudnak reagálni a használók kéréseire.

Az innovatív szolgáltatások marketingjére a különböző helyszíneken és időpontokban akár rugalmasan és alkalmilag, akár kötötten és rendszeresen is sort lehet keríteni. A könyvtárosok személyes kapcsolati hálójukat is felhasználva népszerűsíthetik a szolgáltatásokat. Szükség esetén más könyvtárosokhoz, kutatási konzulensekhez és online forrásokhoz irányíthatják tovább az érdeklődőket.

A kihelyezett könyvtári pontok esetén nagyobb a lehetőség a rugalmasságra és spontaneitásra, mint a könyvtár falai között. A használókat a kitelepülésekkel akkor kereshetik meg, amikor a legtöbben jelen vannak (például az óráközi szünetekben), és azokon a helyszíneken, amelyek népszerűek. Ez eredményezi a legjobb hatékonyságot.

A kihelyezett könyvtáros akkor sikeres, ha a háttérben megfelelő és „szemrevaló” gyűjtemény is a rendelkezésére áll, és barátságos viselkedése is arra készteti a használókat, hogy felveszék vele a kapcsolatot. Ebbe a tevékenységbe be lehet vonni különböző szakértőket (más könyvtárosokat, oktatókat, tanszéki kapcsolattartókat, akár hallgatókat is). A kihelyezett mobil szolgáltatások így akár sikeresebbek is lehetnek, mint a hagyományos referenz.

A szolgáltatások kínálatának meghatározásakor rugalmasan kell gondolkodni. A kölcsönzés például az UNM könyvtáránál kezdetben nem szerepelt a külső helyszíneken nyújtott szolgáltatások között, később került be közéjük. A különböző stratégiai dokumentumok szellemében a könyvtárosok emellett töreksenek a sokszínű, egyenlőségen alapuló és befogadó szolgáltatásra.

Az UNM innovatív szolgáltatásainak értékelésekor jelenleg az „elmesélt történetek” fontosabbak, mint a statisztikai adatok. A későbbiekben viszont meg kell valósítani a célokra alapuló értékelést is, fokozott figyelmet fordítva az interakciók és a kölcsönzések számára. A használók pozitívan fogadták, hogy a könyvtárakon kívül is találkozhatnak a könyvtárosokkal és a könyvekkel; másképp látják a könyvtári gyűjteményeket és szolgáltatásokat, mióta azok más helyszíneken is elérhetőek. Az UNM könyvtárosai a jövőben folytatják a megkezdett gyakorlatot, abban a reményben, hogy a spontán találkozások és beszélgetések segítenek elérni a meglévő és új használókat.

(Hegyközi Ilona)

52/2020

SVERGUNOVA, N. M.: Biblioteki v blogosfere : sovremennye tendencii **In:** Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2019) 4., p. 28-36.

Res. angol nyelven

A könyvtárak a blogoszférában: jelenlegi tendenciák

Elektronikus hirdetőtábla; Feladatkör; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Kommunikáció -használókkal; Marketing

A legújabb információs és telekommunikációs technológiák lehetővé teszik, hogy a könyvtárak megvalósítsák embereket segítő küldetésüket, és tevékenységüket a könyvtárlátogatók mellett a világháló használóira is kiterjesszék. A szerző korábban vizsgálta a honlapok és a közösségi média használati lehetőségeit, és statisztikai adatokat adott közre a könyvtári

blogok 2014–2015. évi működéséről. A „Könyvtárak világa” (*Miry bibliotek*) blog áttekinti Oroszország, az USA és öt volt szovjet tagország könyvtári blogjait. Eszerint számuk a 2010. évi 317-ről 2017-re 1376-ra nőtt, ebből 1245 működött naprakészen. Érdemes megvizsgálni az oroszországi felsőoktatási intézmények könyvtári blogjait: 2015-ben számuk 19 volt (működők száma: 12), ez 2017-ben 15-re, majd 4-re csökkent. A szolgáltatók különbözősége miatt a kutatáshoz csak néhány használható paraméter sikerült találni, ilyen az előfizetők/olvasók száma, továbbá a posztok (bejegyzések), a kommentek, lájkok, megosztások, valamint a megtekintések száma évenkénti bontásban.

A működő oroszországi felsőoktatási könyvtári blogok összehasonlítása:

- *Biblioreal 'nost'*, a Kuznyecki-medencei Állami Tudományos és Műszaki Egyetem könyvtárának blogja (2016: 237 poszt, 2017: 235 poszt): információkat tartalmaz a könyvtár rendezvényeiről, állományáról, az új beszerzésekről, az elektronikus rendszerek hozzáférési feltételeiről és lehetőségeiről, valamint érdekességeket közöl fontos dátumokról és ünnepnapokról, híres emberekről. A bejegyzések rövidek és tömörek, az eredeti anyagokhoz utalók segítségével lehet eljutni.
- *A Volgográdi Állami Egyetem Tudományos Könyvtárának virtuális kiállításai* című blog (2016: 45 poszt, 2017: 46 poszt): információt közöl egy-egy kiadványról vagy tematikus irodalomjegyzékről.
- *Inter Alia*, a Szaratovi Állami Egyetem tudományos könyvtárának blogja (2016: 27 poszt, 2017: 37 poszt), tartalma: híres emberek és kevésbé ismert tehetségek, irodalmi díjazottak művei, érdekes könyvek és országok, a háború és a hősök, fontos történelmi dátumok, hagyományok, egyéb adatok.
- *A Szentpétervári Állami Egyetem Gorkij Tudományos Könyvtárának blogja* (2016: 90 poszt, 2017: 131 poszt): elsősorban a tudományos

munkát támogatja a teljes szövegű adatbázisok elérésével, technológiákkal a tudományos hivatkozási index növeléséhez és a külföldi folyóiratokban történő publikáláshoz, valamint szemináriumok és webináriumok hirdetésével.

A blogok hatékonyságának fontos mutatója az irántuk mutatkozó igény, adatokat azonban nem minden esetben sikerült találni. A *Biblioreal 'nost'*-ban közzétett bejegyzésekhez 2016-ban 187 lájk, megosztás és komment érkezett, 2017-ben 141, míg 2018-ban mindössze 5. A használók általában minden második posztra reagáltak. A *Szentpétervári Egyetem Gorkij Könyvtára* blogja esetében 2016-ban 936 lájk, megosztás, komment volt, 2017-ben 142, 2018-ban 25. Az új posztokat kevesebben nézték meg, mint a korábbiakat. A reakciók nagy részét a megosztások tették ki, egy-egy bejegyzéshez általában 4 tartozott. Az *Inter Alia* ellentétes képet mutat: 2016-ban 106 komment, lájk és megosztás volt, 2017-ben 228, 2018-ban július végéig 279. A blogra jellemző a szerzők és az olvasók közötti aktív párbeszéd, egy posztra átlagosan 7 komment jutott. A *Volgográdi Egyetem Tudományos Könyvtára* blogjáról csak a megtekintések száma ismert: 2016-ban 36 440, 2017-ben 16 794, 2018-ban 8709. Egy-egy posztot átlagosan 455 alkalommal néztek meg.

A blogok megszüntetésének okai: nincs elég munkaerő, elsőbbséget élveznek a honlapok, közösségi hálózatok, a média és egyéb információközlő csatornák; továbbá a közlemények előállításához szükséges idő és a szellemi erőforrások nem felelnek meg az elvárásoknak. A valós okok feltárásához részletesebb kutatásokra van szükség. Meg kell találni a könyvtárak és az olvasók érdekeinek metszéspontját, felderíteni, mit részesítenek előnyben a használók, végül a figyelmet a hagyományos és a számítógépes könyvtári gyakorlatokkal a társadalom fejlesztésének humanista elveire kell irányítani.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 11, 15, 16, 22, 23, 24, 55, 67

Felhasználók és használat

Általános kérdések

53/2020

SCHULDT, Karsten: Ist Partizipation gleich Partizipation? Einige Verunsicherungen zu aktuellen partizipativen Prozessen in Bibliotheken **In:** BuB. – 71. (2019) 7., p. 410-412.

Res. angol és francia nyelven

A részvétel valóban részvétel? A részvételi folyamatok bizonytalanságairól a könyvtárakban

Felmérés; Használó; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Közművelődési könyvtár; Tervezés

A részvétel divatos manapság. A könyvtári projektekben is egyre gyakrabban alkalmazzák a részvétel és közös döntéshozatal módszereit, elsősorban a használók minél szélesebb körű bevonása érdekében. A mindenkori kezdeményezők rendszerint rendkívül pozitívan mutatják be az eredményeket a nyilvánosságnak. Ezek azonban nem mindig azonosak az összes résztvevő benyomásaival, mutat rá a cikk szerzője.

Németországban főként a közkönyvtárak tesznek több éve erőfeszítéseket annak érdekében, hogy növeljék a használóknak a fejlesztési programokba, sőt a stratégiai tervezésbe való bevonását. Ezek a folyamatok gyakran hasonló módszereken alapulnak, elsősorban a „design thinking” megközelítésen, amely progresszívnek tekinthető eljárás a következő alapvetésekre épül:

- (1) A használók jobban tudják a könyvtárnál, hogy mit várnak el a könyvtártól, hogyan látják a könyvtárat és azt, hogyan kell a szolgáltatásokat továbbfejleszteni.
- (2) Ha megtaláljuk a megfelelő személyeket és velük a megfelelő módszerekkel interjút készítünk, a válaszok alapján megtervezhetjük a könyvtár jövőbeli útját.
- (3) Viszonylag rövid időtartamú módszerek – kétnapos workshopok, délutánonkénti felmérések stb. – teljesen elegendőek.

Valóban így van ez? Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy például a rendkívül konzervatív Liechtensteini Hercegség szintén a nyilvánosság részvételét célzó intézkedéseket kezdeményez fennállásának 300. évfordulója alkalmából az ország jövőbeli fejlődésére vonatkozóan, tehát ugyanolyan módszerekkel kíván élni, mint a haladó könyvtárak. Nem jelzés-e ez arra vonatkozóan, hogy az ilyen folyamatok valójában semmilyen változást nem eredményeznek, s ezért a Hercegség úgy látja, hogy kevés kockázattal járnak?

(Autoref.)

Lásd még 16, 19, 21, 28, 29, 64

Használat- és igényvizsgálat

54/2020

CHOW, Janet: Realising the potential of user surveys for improving academic libraries : the case of St John's College, Cambridge. – Bibliogr. **In:** Journal of librarianship and information science. – 51. (2019) 3., p. 689-701.

Mivel járulnak hozzá a használói felmérések a felsőoktatási könyvtárak jobbításához? A cambridge-i St. John's College esete

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használó; Igény; Szolgáltatások

A könyvtári szolgáltatások minőségét legjobban a használói felmérésekkel lehet értékelni. A St. John's College (Cambridge) négyévente végez használói felméréseket (*Working Library User Survey, WLUS*). A cikkben ismertetett 2013. évi felmérés a könyvtárhasználati mintázatokat (alapszakos és posztgraduális hallgatók, valamint oktatók esetében), a könyvtári szolgáltatásokat, a gyűjteményeket, a fizikai környezetet és a használók elégedettségét vizsgálta.

A kérdőívet az összes egyetemi polgárhoz eljuttatták; 426-an töltötték ki, ami 41%-os válaszadási arányt jelent. A következő főbb kérdéseket tették fel a könyvtár használóinak: Milyen gyakran látogatja a könyvtárat? Milyen szolgáltatásokat használ? Melyek a leggyakrabban/legritkábban használt könyv-

tári források és szolgáltatások? Milyen mértékben elégedett/elégedetlen azzal, ahogy a könyvtár kielégíti az igényeket, különös tekintettel a fizikai munkakörnyezetre?

Megállapították, hogy a hallgatók gyakrabban használják a könyvtárat, mint az oktatók. Azt tapasztalták, hogy a könyvtár megbízhatóan rendelkezik az alapszakos hallgatók számára szükséges tankönyvekkel. A könyvtár látogatottsága a húsvéti szemeszterben a legnagyobb (a közelgő vizsgaidőszakkal összefüggésben): az átlag legalább heti három látogatás, ekkor igen nehéz ülőhelyhez jutni. (Szemben a másik két szemeszterben a könyvtárat nem használó hallgatók 16–25%-os arányával, némileg paradox módon a hallgatók több mint egyharmada válaszolt úgy, hogy a húsvéti szemeszterben egyáltalán nem látogatja a könyvtárat – ők minden bizonnyal máshol készülnek a vizsgáikra.)

A leggyakoribb tevékenységek az alapszakos hallgatók esetében: kölcsönzés, visszavétel, hosszabbítás, tanulás, olvasás; a posztgraduális hallgatók esetében a tanulás a leggyakoribb, ezt a követi a kölcsönzés és a számítógép-használat. Az oktatók leggyakrabban az olvasást, a kölcsönzést és a katalógus-használatot jelölték meg. A leggyakrabban használt források (csökkenő használati sorrendben): nyomtatott könyvek, e-folyóiratok, e-könyvek, nyomtatott folyóiratok, referenz segédletek, a könyvtáros segítsége, audiovizuális dokumentumok. A használók 58%-a tart igényt továbbra is a nyomtatott könyvekre.

„Nagyon elégedett” vagy „elégedett” volt a gyűjteménnyel az alapszakos hallgatók 62%-a, a posztgraduális hallgatók 49%-a, valamint az oktatók 69%-a. A gyűjteménnyel való elégedetlenség a hallgatók körében a tankönyvek választékával és példányszámával, a háttérolvasmányok kínálatával és a könyvek új, módosított kiadásainak elérhetőségével kapcsolatban mutatkozott meg. Az elégedettség növelése érdekében összhangot kell teremteni az egyes tudományterületek igényei között. A munkakörnyezetet tekintve főként a világítás és a fűtés okozott gondot: a válaszadók 21%-a szerint a téli estéken kevés a fény, 18%-uk pedig a hőmérsékletet találta túl alacsonynak. A könyvtár a hét minden napján, napi 24 órában rendelkezésre áll, ezért ezek a problémák sürgős megoldást igényelnek. Végezetül a megkérdezettek messzemenően elégedettek voltak a könyvtárosok teljesítményével, ami az udvariasságot, a segítőkészséget, a hatékonyságot, a tudást és a szakértelmet illeti. A használói felmérések eredményei azzal segítik a vezetők munkáját, hogy bizonyítékokon alapuló

kiindulópontot jelentenek a későbbi döntésekhez. A használói felmérésekről készült beszámoló a megállapításokon túl ajánlásokat is megfogalmaznak. Ezeket rendszerint a felsőoktatási intézmény valamilyen illetékes grémiuma fogadja el, később ez a grémium juttatja érvényre a javaslatokat különböző intézkedésekkel, majd felügyeli megvalósításukat. A St. John's College-ban fontosnak találták, hogy az eredményekről visszacsatolást adjanak a használók számára, egyrészt a könyvtár weboldalán, másrészt a könyvtár bejáratánál található hirdetőtáblán és plazmaképernyőn. Igyekeztek egyszerű megoldást találni az ülőhelyek hiányára a foglaltság jelzésével és a használati idő korlátozásával a legforgalmasabb időszakokban. A gyűjtemények igényelt fejlesztésébe bevonták az oktatási terület szakembereit (a szakterületek, példányszámok stb. tekintetében), és további forrásokat teremtettek elő a dokumentumok vásárlásához (pl. könyvek örökbefogadása révén). A fizikai környezet működtetési hiányosságait is sikerült orvosolni. A felmérés által beigazolódt, hogy a változó használói igényekhez igazodva jobbá lehet tenni a könyvtári szolgáltatásokat.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 5, 36, 37, 38, 39, 40, 53

Olvasás

55/2020

LAFOUNTAIN, Cal: Welcome to the multimedia book club. – Bibliogr. **In:** Computers in libraries. – 39. (2019) 6., p. 22-25.

Üdv a multimédiás könyvklubban!

Audiovizuális anyag; Film; Hangfelvétel; Hangos könyv; Információtechnológia; Irodalompropaganda; Kölcsönzés; Multimédia; Olvasás; Olvasási szokások; Szakkönyvklubban

A könyvklubok a könyvtárak központi programját képezik, egyúttal világszerte a könyvbarát közösség építőkövei. A technológia fejlődése, így például a multimédiás formátumok megjelenése azonban e klubok működésére is rányomja a bélyegét.

A könyvek multimédiás vetületének egyik, immár bevett megtestesülése a hangoskönyvek kínálata. A tengerentúli tapasztalatok alapján úgy tűnik, a fiatalabb

olvasók előnyben részesítik a könyvek hallgatását magával az olvasással szemben. A *Publishers Weekly* szerint 2018-ban 25%-kal nőtt a hangoskönyvekből származó bevétel a könyvkereskedelemben, amely trend a könyvtári kölcsönzések statisztikáiban is megmutatkozik. A könyvtáros szakmában sokan úgy vélik, hogy azok, akik idegenkednek az olvasástól, talán a hangoskönyvek révén kapnak kedvet a könyvek befogadásához. A hangoskönyvek népszerűségének másik oka, hogy az olvasással ellentétben a mű élvezete közben egyéb tevékenységet is lehet folytatni, például rutinmunkát végezni vagy autót vezetni. A könyvkluboknak érdekes foglalkozás lehet „élő hangoskönyvekként” felolvasásokat tartani a tagokkal, fejlesztve ezzel az olvasási készségeket és erősítve a társas kapcsolatokat. A csoport akár fel is veheti és visszahallgathatja ezeket a felolvasásokat. Amennyiben a könyvtárak hangoskönyves szolgáltatást terveznek, érdemes a formátum előnyét kihasználni olyan kiadványok előtérbe helyezésével, amelyeken hírességek (színészek, humoristák stb.) olvassák fel a könyveket (pl. Ernest Cline *Ready Player One* című hangoskönyve a *Star Trek*-színész Wil Wheaton felolvasásában tett szert nagy népszerűsége). A könyvtárak már számos platformról kölcsönözhetnek hangoskönyveket (pl. *OverDrive*, *AudioBookCloud*).

A könyvklub-foglalkozásokat irodalmi kötődésű filmekhez is lehet kapcsolni, megszólítva ezzel a mozi iránt érdeklődő fiatalokat. Egy pittsburghi iskolai könyvtárban erre nemrégiben kiváló alkalom adódott az *Alita: A harc anyyala* című ifjúsági science-fiction film bemutatásakor – a könyvklub foglalkozásain a film premierjét megelőző hónapban felolvasták a mű alapjául szolgáló, Yukito Kishiro által írt manga regényadaptációját. Mivel Hollywood gyakran dolgoz fel irodalmi műveket, a könyvtárak ezekre célirányosan készülve népszerű foglalkozásokat tervezhetnek az olvasás iránt kevésbé fogékony használók megszólítása érdekében. A filmekén kívül a YouTube felületén is számos irodalomhoz kötődő népszerű tartalom áll rendelkezésre: a BookTube szubkultúra csatornáin könyvajánlókat és -elemzéseket találunk, amelyeket szintén sikeresen fel lehet használni a könyvklubok vagy más foglalkozások alkalmával.

Angolszász területen már a virtuális valóság (VR) és a kiterjesztett valóság (AR) is alkalmazható az olvasásnépszerűsítés területén. A szeme világát évtizedek alatt elvesztő író és teológus, John Hull audionaplóját feldolgozó *Notes on Blindness: Into the Darkness* című VR-alkotás egyedi betekintést enged

a vakok és gyengénlátók mindennapi életébe. Egy ilyen tartalom a fikciós művek befogadásához elengedhetetlen empátia fejlesztését is szolgálja. Emellett több szolgáltató (pl. *Wonderscope*, *Metaverse*) nyújt kiterjesztett valóságon alapuló, angol nyelvű alkalmazásokat olyan klasszikus mesékhez és irodalmi alkotásokhoz, mint például a *Piroska és a farkas* vagy az *Alice Csodaországban*.

A könyvklubok tartalmát bővíteni lehet irodalmi vagy tényirodalmi témájú – immáron az interneten (akár utólag) is elérhető – rádióműsorok, audionaplók, hangjátékok meghallgatásával (ld. a *Nothing to See Here* című kísérleti műsort), valamint könyvekkel, irodalommal foglalkozó magazinok audiotartalmainak beemelésével (pl. *Textsound*, *Narrative*). A klasszikus rádióadások egyfajta utódjának tekinthető online beszélgetések, a podcastek (pl. *PodCastle*, *PseudoPod*) hallgatása is kiváló alapja lehet a könyvklub-foglalkozásoknak, mivel egyre több témában nyújtanak érdekes tartalmakat, beleértve az irodalom és az olvasás világát is.

A könyvtárosok és a könyvklubok tehát immár számos multimédiás csatornán népszerűsíthetik az irodalmat, természetesen nem kizárva, csak kiegészítve a nyomtatott könyvek olvasásának gyakorlatát. Érdemes megfontolni, hogy a mediális kiterjesztéssel az olvasók új élményekkel gazdagodnak, a könyvklubok pedig újabb érdeklődőket nyerhetnek.

(Bódog András)

56/2020

MELENT'EVA, Ū. P.: Čtenie elektronnyh publikacij kak element obučeniâ i obrazovaniâ In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2019) 4., p. 76-83.

Res. angol nyelven

Elektronikus publikációk olvasása mint az oktatás és tanulás része

Elektronikus publikáció; Feladatkör; Hiperszöveg; Információs műveltség; Olvasás; Olvasáskutatás; Távközlés

Az olvasást ma sok tudományágban kutatják, jelentősége nyilvánvaló a személyiség és a társadalom fejlődése szempontjából mind a szakemberek, mind a széles körű nyilvánosság számára. Az olvasás elemeinek sok évszázados evolúciója vezetett technológiájának, modelljeinek, változatainak, gyakorlatának átalakulásához. Az olvasás digitálissá válása a fejlődés természetes szakasza, amelyet az írott kultúra módosulása

és az új információs műveltség megjelenése vont maga után. Megváltozott az írásbeliség – változott az olvasás is: megjelent a *digitális olvasás* fogalma. A kutatók a digitális forradalom kezdetét 2002-re teszik, amikor a digitális adatok mennyisége világszinten meghaladta az analóg adatokét. Oroszország szembetűnően elmarad a fejlett országoktól, csak használója és nem létrehozója a műszaki innovációknak; ennek ellenére kitűzték az elektronikus állam és gazdaság létrehozásának feladatát, megalakult a Digitális Fejlesztés Minisztériuma. Oroszországban az olvasást nem fenyegeti az internet elterjedése, senki sem jósolja az e-könyvek egyeduralmát: az olvasók nagy része mindkét hordozót használja, az e-könyvek a nyomtatottak kiegészítői. A szerző szerint a digitális olvasás nem más, mint digitálisan feldolgozott szövegek olvasása elektronikus közegben.

Kétségtelen, hogy a digitális olvasás ideológiailag, fiziológiailag és technológiailag lényegesen eltér a hagyományos olvasástól. Megváltoztatja a lapról olvasás képességét, hatással van az agyi folyamatokra és struktúrákra. A digitális források és eszközök sokasága túlterheli az agyat, megosztja a figyelmet és nehezíti a megértést, különösen hipertext olvasásakor. A digitális olvasás nem lineáris, csökken az olvasott szöveg értéke és az olvasás élvezete. A kutatók szerint a szöveg (írott információ) befogadásának új típusa alakult ki: a használók nem olvassák, hanem „szkennelik” a szöveget. Ennek vannak előnyei, például a gyors információkeresés, a papírtakarékosság, vagy egyszerre több feladat megoldása.

A szövegnek a képernyőre kerülésével fontos változások mentek végbe műszaki téren (új eszközök megjelenése és elterjedése), a szövegben (az e-változat eltér a hagyományostól), és a szöveg befogadásában (nem egészében, hanem részenként dolgozzuk fel).

A digitalizáció fontos területe az oktatás, amelynek tartalma főként szöveges, azaz alapja továbbra is az olvasás. Változnak az ismeretek létrehozásának, átadásának és rögzítésének módszerei, a tudás viszonylag olcsón mindenki számára elérhetővé válik; gyorsan nő az oktatási szolgáltatások piaca. A személyiségi jellemzők közül fontossá válik a kezdeményezőképeség, az intelligencia, a nem-lineáris gondolkodás, a kommunikációs készség, az érzelmi intelligencia. Az oktatásban megjelent az önképzés és önfejlesztés iránti igény. A digitális korszak új alapokra helyezi a társadalom életét; kialakul a digitális oktatási platformok és technológiákat, a biztonságos, hiteles és minőségi tartalmakat magában foglaló, egységes információs-oktatási közeg.

Bár a távoktatás mindenkinek hasznos, sok problémával jár. Az utóbbi tíz évben egyetlen kutatás sem tudta bebizonyítani a távoktatás előnyét a műszaki és természettudományok vagy az olvasás tanításának terén. A hipertext rosszul elsajátított olvasása zsákutcába vezet, ezért az olvasás útjának kiépítését a digitális és lineáris olvasás kombinációjával kell segíteni. Ma az olvasók gyakorlatilag a világ összes nagykönyvtárát elérik, de külön figyelmet kell fordítani a gyermek- és az iskolai, valamint az oktatást végző könyvtárakra, az olvasásszervezési központokra. Nő az elektronikus könyvtárak szerepe: feladatuk, hogy összehangolják a hagyományos és az új lehetőségeket, támogassák az olvasásnak köszönhetően szerzett előnyök megmaradását. A legfontosabb azonban a megfelelő szakemberek képzése, mivel Oroszországban gyakorlatilag nem létezik könyvtárosképzés.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Olvasáskutatás

Lásd 56

Használók képzése

57/2020

DIEKEMA, Anne R. – GERRITY, Caitlin – MITCHELL, Paula: Information literacy in Utah : a state of the state. – Bibliogr. In: Reference services review. – 47. (2019) 3., p. 224-256.

Információs műveltség Utah államban: általános körkép

Általános helyzetkép; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése; Információs műveltség; Iskolai könyvtár

Utah államban egy 58 elemű kérdőív segítségével megvizsgálták, hogy a közoktatásban és a felsőoktatásban dolgozó könyvtárosok milyennek látják az információs műveltség területén folytatott oktatói tevékenységüket. A 255 felhasználható válasz 65%-a iskolai könyvtárosoktól származott, a fennmaradó 35% felsőoktatási könyvtárban dolgozóktól. A felmérésben szereplő iskolai könyvtárak közel háromnegyede legalább egy iskolai könyvtárost vagy segédkönyvtárost alkalmazott, de az intéz-

mények 25%-a részmunkaidős könyvtárosok, míg 30%-uk önkéntes segítő szülők közreműködését vette igénybe. A válaszok alapján a felsőoktatási könyvtárakban átlagosan 11 könyvtáros foglalkozott használatképzéssel.

A válaszadók 95%-a előadás formájában, 46% referensz interjú során, 40% online oktatóvideó segítségével valósította meg a képzést. Az esetek 21%-ában könyvtári használatképzéssel történt az oktatás, a személyes konzultációk aránya 19% volt, a könyvtárismertető 15%-ot tettek ki, míg a kurzusokba/tanórákba integrált oktatás aránya 13% volt. A könyvtárosok 14, 12, illetve 9%-ban éltek kutatásalapú, problémaközpontú és élményalapú pedagógiai módszerekkel. 31%-uk nem értékelte a diákok teljesítményét, 33% egyaránt élt a formatív és a szummatív értékelés eszközével, míg 30% csupán formatív, 6% csak szummatív értékelést alkalmazott. Az értékeléshez 20% közvetlen megfigyelést, 15% kvízzjátékokat és vizsgákat, 13% önértékelést használt; a tanulók dolgozatai alapján 13%, felmérést végezve 10% értékelt. Elsőprő többségük (90%) nem követte a tanulók további pályafutását.

A válaszok tanúsága szerint a könyvtárosok egy öt-fokú Likert-skálán 3,1-re (azaz közepesre) pontozták diákjaik információs műveltségi szintjét. Az alkésztségekben (pl. egy könyv részeinek azonosítása) a könyvtárosok ítélete szerint már az általános iskolás korosztály is jól teljesít; ám ami az összetettebb kognitív műveleteket (pl. információk szintetizálása többféle forrásból) illeti, a főiskolások is csak közepes teljesítményt nyújtanak, a fiatalabbak pedig gyengébb készségekkel rendelkeznek.

A válaszadók több mint fele (52%) jelezte, hogy együttműködik más tanárokkal/oktatókkal az információs műveltségi képzések során. Az együttműködés formája 13,4% esetben közös oktatás, 14,3%-ban feladatok közös kidolgozása volt, és 15,7% osztott meg kollégáival oktatástechnológiai eszközöket.

Az információs műveltség hatékony oktatásának legfőbb akadálya a válaszadók 48%-a szerint a tanárokkal/oktatókkal történő együttműködés elégtelensége volt, amiben az idő és a ráfordítható energia hiánya is döntő szerepet játszott. Végezetül fontos lenne a közoktatás és a felsőoktatás információs műveltségi erőfeszítéseit összehangolni, hogy egymásra épülve szolgálhassák a diákok felvértezését azokkal a készségekkel, melyeket az oktatás magasabb szintjein, illetve a munkaerőpiacon is elvárnak tőlük.

(Koltay Tibor)

58/2020

ELDERMIRE, Erin R. B. [et al.]: Repackaging library workshops into disciplinary bootcamps : creating graduate student success. – Bibliogr. In: College & research libraries news. – 80. (2019) 7., p. 394-397, 410.

A könyvtári workshopok átalakítása tudományterületi „kiképzőtáborokká” a hallgatók tanulmányi sikeréért

Felsőoktatási könyvtár; Használat képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Kutatás információellátása; Rendezvény; Tudományos kutatás

Az egyetemi könyvtárak általában rövid, egyszeri tematikus módszertani workshopokat kínálnak, amelyek keretében 60 vagy 120 percen olyan témákba vezetnek be a hallgatókat, mint a hivatkozások kezelése, a szövegelemzés, vagy akár a 3D-s nyomtatás. A Cornell Egyetem (Ithaka, New York állam) könyvtárában úgy döntöttek, hogy az ilyen és hasonló workshopokat 3-4 napos, intenzív kutatómódszertani „kiképzőtáborokká” alakítják át. Ezek eredményei azt mutatják, hogy a könyvtár segíteni tudja a posztgraduális hallgatókat abban, hogy informális közösségekben (*peer learning communities*), egymástól tanuljanak. Ez módot adott arra is, hogy a tanszékeken túl is létrejöjjenek tanulási lehetőségek és kapcsolati hálózatok. A könyvtár pedig az új típusú képzési forma révén lehetőséget kapott arra, hogy emelt szintű kutatómódszertani és információkezelési oktatást nyújtson az érdeklődő hallgatóknak. A több napos programok különböző előadásokat és foglalkozásokat, illetve közös ebédeket és informális beszélgetéseket foglalnak magukban, könyvtárosok, meghívott oktatók és a hallgatók részvételével.

A Cornell Egyetemen először a humán tudományi PhD-hallgatókkal próbálták ki a tudományterületi elmélyülést szolgáló programot, amely az információkezelés oktatásának holisztikus megközelítésével a tudományos kutatás életciklusának fázisaira összpontosít, és a különböző szakok közötti kommunikáción és kapcsolatépítésen alapul. Az érintett főbb témakörök: hivatkozáskezelés, személyes archiválás, információ- és képkeresés, szerzői jog, digitális bölcsészeti projektek stb. A program sikerére való tekintettel 2017-től ezt a „kiképzőtáborot” más tudományterületekre is kiterjesztették. Úgy ítélik meg, hogy olyan kutatómódszertani készségek elsajátítását szolgálja, amelyeket más alkalmakkor is oktatnak ugyan, de nem ilyen intenzitással és hatékonysággal. Bármelyik programról legyen is szó, mindegyikben

központi kérdés az ingyenes eszközök és források használata. A visszajelzések pozitívak; a 15–20 fős csoportok résztvevői közül többen arról számoltak be, hogy a képzés meghatározó volt egyetemi pályafutásuk szempontjából, és a közösség más tagjaival, valamint a könyvtárosokkal is új kapcsolatokat tudtak kialakítani. A legutóbbi elégedettség-felmérés kitöl-

tőinek 95%-a válaszolta azt, hogy a „kiképzőtábor” segítette a tanulmányi előmenetelében, és hallgatótársainak is jó szívvel ajánlaná a részvételt.

(Koltay Tibor)

Lásd még 2, 11, 13, 27, 44, 45, 46, 47, 49

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

59/2020

FADINI, Matteo: «Quod non est in rete non est in mundo»: la proposta della Biblioteca digitale trentina. – Bibliogr. In: AIB studi. – 59. (2019) 1-2., p. 31-44.

Res. angol nyelven

„Quod non est in rete non est in mundo”: a Trentói Digitális Könyvtár

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Gépi információkeresési rendszer; Képgyűjtemény; Kulturális örökség; Különgyűjtemény; Régi és ritka könyvek gyűjteménye; Városi könyvtár

A digitális átalakulás kettős csatornán történő szolgáltatásra készíti a kulturális örökséget őrző intézményeket, melyek egyszerre törekszenek biztosítani a fizikai állomány védelmét és a hagyományos helyben használatot, valamint a digitalizált dokumentumok online elérhetőségét.

Az európai etalonnak számító, évi 52 millió euróval gazdálkodó Bajor Állami Könyvtárhoz képest Olaszországban a rendelkezésre álló pénzügyi források jóval szerényebbek, és a könyvtárakban őrzött történeti gyűjtemények is szétagoltabbak. Ezért a „digitalizáljunk minden régi könyvet” nem reális, de talán nem is kívánatos elvárás. De milyen megfontolások alapján válasszuk ki a digitalizálandó anyagot? Minden digitalizálás melletti döntés ugyanis egy komplexen választást is magában foglal arra nézve, mit *ne* digitalizáljunk. Nem szabad összeroppanni a

döntés súlya alatt, a jövő szempontjából mégis meghatározó, mi kerül be a digitális térbe, hiszen – noha az eredeti példányt is megőrizzük – a digitális változatot nagyságrendekkel többen fogják megtekinteni, tanulmányozni és felhasználni, így a kulturális vérkeringés részét képezi, míg a fizikai példány mintegy „árnyékban marad”. Innen a Trentói Városi Könyvtár által elindított Trentói Digitális Könyvtár jelmondata: „Quod non est in rete non est in mundo” [Ami nincs a hálón, az nincs a világon].

A szerző meghatározása szerint a kis és közepes történeti gyűjteményekből digitalizálandó minden, ami unikális, régi, ritka, különös, szerves dokumentumegyüttesben csak az adott könyvtárban van jelen, illetve releváns a provenienciája, a tartalom vagy valamilyen egyéb kultúrtörténeti vonatkozás szempontjából. Fontos kritérium, hogy ezek mellé az egyedi gyűjtemények mellé a könyvtárakban komoly felhalmozott szakmai tudás is társul, ami a dokumentumok digitális feltárását és közzétételét is megkönnyíti. Minden könyvtár maga ismeri a gyűjteményét, tehát a legjobb a digitalizálásra irányuló döntéseket helyben meghozni. Am az együttműködés is elengedhetetlen, mégpedig a besorolási adatok és a metaadatok szabványosítása, valamint a helyi digitalizálási projektek nemzetközi adatbázisokba (pl. GW, ISTC, USTC, Edit16) és digitális könyvtárakba (pl. Europeana) való bekapcsolása okán.

A Trentói Digitális Könyvtár (*Biblioteca digitale trentina*, BDT) is a digitális átállás fent vázolt tendenciájába illeszkedik. A honlap (www.bdt.bibcom.trento.it) tervezése során egy olyan digitális ökoszisztémát alakítottak ki, amely alkalmas minden könyvtári dokumentumtípus digitalizált változatának

befogadására. Némi leegyszerűsítés után háromféle kategóriát hoztak létre: nyomtatott szövegek, kéziratok és képi anyagok (pl. térképek, metszetek, rajzok stb.). Ami a keresést illeti, vannak olyan metaadatok, amelyek mindegyik kategóriában megtalálhatóak (pl. név, cím, hely, évszám), emellett léteznek egy vagy két kategóriára jellemző sajátos adatmezők is (pl. nyelv, nyomda, kötetstípus), így a használók egyszerre többféle dokumentumtípusban is tudnak keresni, kiaknázva a digitális könyvtár virtuális „egységében” rejlő lehetőségeket.

A digitalizálás során sokszor elvész a mű és a példány közötti különbségtétel, hiszen legtöbbször egy művet keresünk, de mindig egy adott példány digitális másolatával találkozunk. A BDT esetében, mivel számos kódex és régi nyomtatvány digitalizált változatát tartalmazza, különösen nagy figyelmet fordítottak a példányok egyediségével kapcsolatos információkra (kolligátum, incipit, ex libris stb.), és azon felül, hogy a leírásokban minden részletre kitérnek, ezeket is beépítették a szűrhető adatmezők közé. (Ehhez többek között támaszkodtak a MEI – *Material evidence in incunabula* című kutatási projekt, valamint az ESTeR – *Editori e stampatori di Trento e Rovereto* című helyi retrospektív bibliográfiai projekt eredményeire is.) Így egy olyan digitális könyvtár született, amely a régi könyves kutatások teljes körű támogatására alkalmas.

Mivel a Trento megyei helyhatóságok finanszírozták, a platform „közjóként” más könyvtárak számára is felhasználható a saját digitalizálási tevékenységükhöz, emellett alkalmassá tették az online katalógusokhoz való kapcsolódásra is, így a remények szerint a helyi digitalizálási projektek eredményei nem aprózódnak szét.

A BDT 2019. szeptember 1-jén 12 071 digitális objektumot (összesen 158 330 képet) tartalmazott. Ezek 13 (a legújabbal együtt már 14) digitalizálási projekt köré csoportosulnak, amelyek egy-egy digitális részgyűjteményt képeznek a BDT-n belül. Néhány példa: *Középkori kódexek; Trentói nyomtatványok a XV–XVIII. századból; In scena* (XIX–XX. századi színháztörténeti gyűjtemény); *A zsinatról* (dokumentumok a tridenti zsinattal kapcsolatban); *Preserving the world's rarest books* („A világ legritkább könyveinek megőrzése” – nemzetközi kezdeményezés, melynek keretében a BDT számára azokat az ősnymtatványokat és antikvákat digitalizálták, amelyekből a helyi példány a világon létező két példány egyike). A honlap az Internet Archive nyílt forráskódú képmegjelenítési rendszerét használja, melynek előnye

a könnyű lapozhatóság (a háttérben mindig betöltődik a következő oldal, ami növeli a gyorsaságot), illetve a nagyíthatóság. Az oldalakat képfájlként le lehet tölteni, továbbá tervezik a kötetek PDF formátumban való és lehetőség szerint OCR-rel ellátott letölthetőségét is. Jelenleg a digitális könyvtárban szereplő összes anyag szabadon felhasználható; jobb felbontású képfájlokért az érdeklődők a digitalizáló könyvtárhoz fordulhatnak.

Végezetül ki kell emelni, hogy a régi könyvek és egyéb különgyűjtemények digitalizálása megfelelő szakértelmet (és természetesen megfelelő technikai felszerelést) kíván. Ez a kulcs ahhoz, hogy a digitális könyvtár ne képek pusztája együttese legyen, hanem általa a különgyűjtemények valódi hozzáadott értéket képviseljenek a weben. Fontos, hogy a digitalizálásnak az intézmény munkafolyamataiba kellene épülnie, és nem szabadna csupán epizodikusan megjelennie. Csak akkor léphetünk előre a digitális átállás útján, ha több szakembert képzünk és alkalmazunk, akik képesek a nemzeti és nemzetközi szabványoknak és útmutatóknak megfelelően a digitalizálást tartósan beilleszteni a különgyűjtemények munkafolyamataiba és kulturális missziójába.

(Szabó Piroska)

Lásd még 9, 14, 31, 70

Adatbázisok

Lásd 12, 31, 36, 49

Nyomtatott dokumentumtípusok

60/2020

OVERGAAUW, Eef: 12 000 Kriegsflugblätter auf einmal erworben! Die Sammlung Jacques Engels In: *Bibliotheks-Magazin*. – (2019) 2., p. 87-90.

Egyszerre 12 000 háborús röplapot szereztek be – a Jacques Engels-gyűjtemény

Állománygyarapítás; Általános tudományos könyvtár; Hagyaték; Időszaki kiadvány; Különgyűjtemény; Röpirat

Ugyan nem 1661-es alapítása óta, de a Berliini Állami Könyvtár (*Staatsbibliothek zu Berlin, SBB*) több mint száz éve gyűjti rendszeresen az egy lapos nyomtat-

ványokat: olyan röplapokat, melyeket a XV. század végétől, jelentősnek tartott történelmi eseményekhez (háborúkhöz, éhínségekhez, forradalmakhoz vagy a reformációhoz) kapcsolódóan nyomtattak ki. Rendszerint rövid szövegekről van szó, amelyek világos politikai vagy vallási álláspontot fogalmaztak meg, gyakran kép vagy képek kíséretében; az illusztrációk a mondanivalót szemléletesen, néha durván támasztották alá. A röplapokat a koraujkortól kezdve nagy példányszámban jelentették meg, és olcsón árulták. A XIX. század végétől főleg állami intézmények készítették és terjesztették őket, hogy befolyásolják saját népük vagy egy ellenséges ország lakosainak a véleményét.

A röplap könyvtári szempontból a szürke irodalom olyan fajtája, melyet nehéz leírni, mivel nincs se címlapja, se impresszuma. Mindkét világháború során a hadviselő államok hadügyminisztériumai és titkosszolgálatai rengeteg háborús röplapot vetettek be saját népük és az ellenséges országok lakosságának megtévesztésére; az ellenség által megszállt vagy a front mögötti területekre többnyire repülőgépekről szórták le a lapokat. Aki megtalálta és elolvasta a kiadványt, súlyos büntetésre számíthatott, emiatt a második világháború több ezer röplapjának csupán a töredéke maradt fenn. Noha milliós példányszámban készültek, ma már egy-egy röplapnak legfeljebb néhány példánya elérhető. Ezek nemcsak a lélektani hadviselés, hanem a germanisztika és a művészettörténet kutatása számára is fontos forrást jelentenek.

Az SBB 1980-tól fokozatosan és kedvező feltételekkel jutott 20 000 röplaphoz az erlangeni építési vállalkozó, *Klaus Kirchner* (1930–2018) gyűjteményéből. Kirchner antifasiszta családból származott, aki a háború alatt az utcán és a mezőn talált angol-amerikai röplapokat megőrizte, majd a hatvanas években gyűjteménye bővítésébe kezdett. Feldolgozta, és *Flugblatt-Propaganda im 2. Weltkrieg [Röplap-propaganda a II. világháborúban]* című könyvsorozatában ki is adta az anyagot. (2015-ben már a 22. kötet jelent meg.) Az SBB-ben tett látogatásai során ébredt rá, hogy röplapjai milyen komoly történelmi előképekkel rendelkeznek; munkásságával a Münchener Egyetemen tiszteletbeli doktorátust szerzett. A könyvtár az ő bevonásával rendezett 1980-ban és 1989-ben egy-egy kiállítást a háborús röplapokról, amelyek egyes látogatókból heves érzelmeket váltottak ki. („Nem szabadna ilyen szemetet közszemlére tenni” – adtak hangot felháborodásuknak.) A Kirchner-gyűjtemény képezi a könyvtár II. világhá-

borús röplapanyagának az alapját, melyet antikvár vásárlásokkal bővítenek.

2018 novemberében került a könyvtár állományába a brüsszeli gyáros, *Jacques Engels* (szül. 1928) 12 000 tételes gyűjteménye. Engels Belgiumban a német megszállás alatt (1940–1945) egy ellenállási csoport tagja volt, szülővárosában röplapokat terjesztett, amiért többször letartóztatták. Kirchnerhez hasonlóan már a háború alatt gyűjtővé vált, de vele ellentétben nemcsak röplapokat, hanem fényképeket, történelmi dokumentumokat, katonai emlékeket, továbbá leveleket, folyóiratokat és könyveket is gyűjtött az 1933 és 1945 közötti időkből. Többször is járt az SBB-ben, hogy tájékozódjon arról, miképpen őrzik és katalogizálják a háborús röplapokat. Mivel a kiválasztott belga múzeummal nem tudott megegyezni, 2016-ban röplapgyűjteményét felkínálta vételre az SBB számára. 2018-ban végül sikerült megegyezni az árban, és a könyvtár állami segítséggel megvette a páratlan anyagot, amivel a világ egyik legnagyobb röplapgyűjteménye jött létre. A Kirchner- és az Engels-kollekció közötti átfedés meglepően alacsonynak bizonyult. Az immár egyesített anyag 2019 őszén az *Unter den Linden*en található Történelmi nyomtatványok részlegébe kerül, öt évszázad röplap- és kisnyomtatványirodalma mellé.

(Murányi Lajos)

Lásd még 25, 31

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

61/2020

URBAN, Sandra Gall: Using e-journal subscription inventories to improve internal documentation and patron access. – Bibliogr. In: Technical services quarterly. – 36. (2019) 3., p. 269-280.

Az e-folyóiratok előfizetési jegyzékeinek használata a belső nyilvántartások és a használói hozzáférés javítására

Állomány-nyilvántartás; Állományalakítás; Elektronikus folyóirat; Felsőoktatási könyvtár; Folyóirat-előfizetés;

A szakirodalomban rendszeresen visszatérő téma az elektronikus források kezelése. A legtöbb könyvtárban a hagyományos online katalógusban próbálnak információt szolgáltatni az e-folyóiratokról, sok helyen valamilyen elektronikus forráskezelő (ERM) rendszert alkalmaznak nyilvántartásukra. Számos könyvtár azonban saját módszert igyekszik kialakítani a szolgáltatóktól kapott pontatlan vagy hiányos adatok pontosítására, a nehézkes hozzáférés gördülékenyebbé tételére. Többen a Google valamely eszközét, főképp a közös munkát jól támogató *GoogleDocs*ot használják.

A 8000 diákot számláló, doktori iskolát is működtető New York állambeli Adelphi Egyetem Könyvtára (*Adelphi University Libraries*, AUL) is jelentős erőfeszítéseket tesz elektronikus forrásainak pontos nyilvántartása érdekében. Az AUL egyedileg előfizetett folyóiratainak kevesebb mint a negyede érhető el csak nyomtatott formában; a „print + online” folyóiratokat is figyelembe véve 2018-ban összesen csupán 258 nyomtatott cím állt rendelkezésre. Az AUL-ban elérhető elektronikus periodikumok száma viszont a 2004-es 32 605-ről 2018-ra 87 949-re nőtt. Az AUL központi könyvtára és további három fiókkönyvtára közösen kezelik elektronikus forrásait. Céljuk, hogy a folyóirat-ügynökség útján megrendelt periodikumaik előfizetési és frissítési adatai pontosan tükröződjenek a *Sierra* IKR-ben, az online katalógusban, a könyvtári keresőfelületen és a betűrendes folyóiratlistában egyaránt. Az adattisztítási folyamatot egy új könyvtáros kezdeményezte 2016-ban, aki rájött, hogy mennyire szegényesek, sőt, néhol félrevezetőek a szolgáltató által nyújtott és a használók által elérhető folyóiratadatok.

Az AUL gyarapító könyvtárosaiból alakult munkacsoport a *Sierra* IKR-t és a *Serials Solutions* e-forráskezelő eszközt tanulmányozva megállapította, hogy külön-külön rekord írja le egyazon folyóirat nyomtatott és elektronikus változatát, de az összetartozó rekordok nincsenek egymáshoz kapcsolva. Ezt, és egyéb informatikai problémákat is egy új munkafolyamat kialakításával orvosolták, tevékenységüket a Google-felhőben megosztva egymással. Két adattáblát hoztak létre: az egyik az összes lehetséges előfizetési forgatókönyvben előforduló, egységesen használható leíró fogalmakat tartalmazza, a másik magát a nyilvántartást, mely az előfizetett folyóiratok adatain kívül a szolgáltatók adatait is magában

foglalja. A bevezetett újítás egyik leglényegesebb eleme, hogy az összetartozó nyomtatott és online folyóiratcímeket a táblázatok és az egységesített leírások használatával összekötötték. Így az online katalógus egyes rekordjairól megtudható, van-e kapcsolatuk más rekorddal. Az online hozzáférés mikéntjét (pl. hogy IP-cím alapján történik-e) szintén feltüntették, ahogy a gyarapításhoz szükséges rendelési információkat (pl. számlázási kód) is.

Az új munkafolyamat során a szolgáltatótól kapott előfizetési listát szisztematikusan ellenőrizték, és az adatokat frissítették a *Sierrában*, a hozzáférési információkkal együtt. A munka eredményeképpen nemcsak valóságban tudják tájékoztatni a használókat az elektronikus forrásokról (mind a katalógusban, mind a betűrendes folyóiratlistákon, mind a keresőfelületeken), hanem pontos statisztikai adatokat is kapnak az előfizetésekről. A táblázatok megosztása a folyóiratokkal foglalkozó többi könyvtáros munkáját is megkönnyíti.

A nyilvántartás kiváló döntéstámogatási eszköznek bizonyult, amikor egy előfizetett cím megújítását vagy éppen a szolgáltatóváltást mérlegelték. A résztvevők továbbá gyakorlatot szereztek a folyóiratok dokumentálásában, ami előnyös az ismétlődő éves rendelések szempontjából. A munka hozadékeként a nyomtatott folyóiratok érkeztetése és nyilvántartása is pontosabb lett, és a folyóiratok várható beérkezési dátumát és az esedékes reklamációk időpontját is sikerült átláthatóvá tenni.

Az új nyilvántartási munkafolyamat kialakításához elsősorban a könyvtárosok és az IT csoport közötti szoros együttműködésre és célirányos koordinációra volt szükség.

(Fazokas Eszter)

62/2020

ŽUKOVA, Mariâ Mihajlovna: Obâzatel'nyj èkzemplâr audiovizual'nah dokumentov : ÷užoj sredi svoih?. – Bibliogr. In: Bibliotekovedenie. – (2019) 4., p. 343-353.

Res. angol nyelven

Audiovizuális dokumentumok kötelespéldánya: idegen terület?

Állománygyarapítás; Audiovizuális anyag; Hozzáférhetőség; Könyvtárügy története; Kötelespéldány

A kötelespéldány fogalma Oroszországban nem csupán a nyomtatott és elektronikus kiadványokra

vonatkozik, hanem az audiovizuális termékekre is (mozi- és videofilmek, sokszorosítható audio- és videotermékek, fényképek, rögzített tévé- és rádió-programok), a kutatók figyelmének középpontjában azonban általában a nyomtatott kiadványok állnak. A tanulmány célja azoknak a jogi és gyakorlati szempontoknak vizsgálata, amelyek az audiovizuális anyagok kötelezpéldány-állományának – Oroszország nemzeti könyvtári-információs dokumentumállománya és archívumi gyűjteménye részeként való – kialakításánál felmerülnek. A szerző elsőként áttekinti a kötelezpéldány fogalmának történetét az audiovizuális anyagok vonatkozásában, majd elemzi az audiovizuális dokumentumok kötelezpéldányával és megőrzésével foglalkozó jogalkotás jelenlegi helyzetét és korszerűsítésének aktuális kérdéseit az Orosz Föderációban. Annak, hogy az állami archívumok bekerültek a kötelezpéldányban részesülő intézmények körébe, az lett a gyakorlati következménye, hogy összemósódott a „nemzeti könyvtári-információs dokumentumállomány” és „az Orosz Föderáció archívumi állománya” fogalma, lemondtak a beérkező dokumentumok értékének megvizsgálásáról, és az archívumok médiatékákká váltak. Még nem épült ki a használok tájékoztatásának rendszere az állományba újonnan bekerülő audiovizuális anyagok kötelezpéldányairól (a nyomtatott kiadványok kötelezpéldányaival ellentétben). Olyan kötelezpéldányban részesülő intézmények, mint például az Összorosországi Állami Televízió- és Rádiótársaság – a törvény előírásaival ellentétben – nem biztosítanak hozzáférést a nemzeti könyvtári-információs állomány részét képező kötelezpéldányokhoz. A szerző rámutat azokra a hiányosságokra, amelyek a tévé- és rádióprogramok, valamint a sokszorosítható audio- és videotermékek kötelezpéldányai tekintetében mutatkoznak az intézmények gyarapítási gyakorlatában. Arra a következtetésre jut, hogy az audiovizuális anyagok továbbra is idegen területet jelentenek az országos kötelezpéldány-rendszerben.

(Autoref.)

Lásd még 9, 34, 36, 55, 56, 71

Információ- és kommunikációs technológia

63/2020

HAŠKOVCOVÁ, Marie – HOLOUBKOVÁ, Monika: Webarchiv jako paměť českého internetu In: Čtenář. – 71. (2019) 5., p. 171-173.

A cseh internet emlékezete: a Webarchívum

Együttműködés -belföldi; Együttműködés -nemzetközi; Hozzáférhetőség; Információtechnológia; Megőrzés; Nemzeti könyvtár; Web

Az internet környezete – jellegéből adódóan – nagyon változékony. A már 2000 óta működő cseh Webarchívum (<https://www.webarchiv.cz>) célja, hogy a nemzeti könyvtár (a morva területi könyvtárral és a Masaryk Egyetem Számítástechnikai Intézetével együttműködve) a nemzeti weboldalakból archívumot hozzon létre, hogy megőrizze a cseh webet a kutatók és az eljövendő nemzedékek számára. A cseh weboldalak csupán cseppek az internet világóceánjában, mégis jelentős adatmennyiséget (eddig több mint 300 TB-ot) képeznek. A cseh doméneket irányító hatóság, a CZ.NIC rendszeresen átadja az aktuálisan regisztrált cseh doménnevek listáját a könyvtárnak – 2019 nyaráig ez kb. 1 300 000 domént jelentett. Ezeket évente egyszer vagy kétszer nemzeti doménszintű aratással gyűjtik be a tárolókapacitások függvényében a Webarchívum számára; az aratásba a legkülönbözőbb tematikus webhelyek és blogok mellett a reklámok, e-shopok, vitafórumok is bekerülnek. Mivel ezzel az eljárással nem képesek minden cseh webhelyet maradéktalanul megőrizni, a Webarchívum válogató és tematikus aratásokat is végez annak érdekében, hogy biztosítsa az értékes bohemikumok hosszú távú megőrzését, egy Conspectus-módszeren alapuló osztályozási rendszer segítségével.

A tematikus gyűjtemények első típusába tartoznak az aktuális eseményekhez kapcsolódó témakörök, amelyek aratása egy-egy időszakhoz kötődik. A tervezett események mellett váratlanokkal (pl. árvizekkel) is számolnak. A politikai választások a Webarchívum prioritásai közé tartoznak, 2006 óta valamennyi választási eredményt begyűjtötték. A krízisek (pl. a 2017-es kormányválság), valamint a pártok, mozgalmak, politikusok oldalait, illetve azok

médiavisszhangját is megőrzik, újabban a közösségi oldalaik követésével együtt.

A tematikus aratás másik típusa a folyamatos begyűjtés, egy-egy témához vagy intézményhez kapcsolódóan. A Webarchívum példának okáért hosszú távon megőrzi a *Károly Egyetem* elektronikus forrásainak tartalmait, mindent, ami az egyetemi *cuni.cz* aldoméneken megjelenik. Az *időszaki kiadványok tára* magában foglalja az elektronikus periodikumok minden anyagát, ezek összegyűjtésében együttműködnek a nemzeti ISSN központtal. *Creative Commons* név alatt gyűjtik és őrzik a nyílt hozzáférésű licenccel rendelkező dokumentumokat. 2007 óta a cseh Webarchívum tagja az *International Internet Preservation Consortium* (IIPC) nemzetközi webarchiválási szövetségnek. Együttműködés keretében nemzetközi tematikus gyűjtemények kialakításában is részt vesznek (pl. olimpiai játékok, I. világháborús évforduló, klímaváltozás stb.).

A Webarchívum nemcsak begyűjti és megőrzi az adatokat, hanem szolgáltatja is azokat az egyéni és intézményi felhasználóknak. (Szoros kapcsolatban

állnak a Cseh Tudományos Akadémia Cseh irodalmi osztályával.) A Webarchívum közösségi oldalán is népszerűsíti tevékenységét (<http://cs-cz.facebook.com/webarchivcz/>). A tartalmak közvetítését a szerzői jogi törvény is befolyásolja. A weben publikált anyagok (szövegek, képek, zene, videók, webes alkalmazások) emberi alkotói tevékenység termékei, ezért szerzői jogi védelem alá esnek. A cseh törvények lehetővé teszik a digitális archívumok kialakítását, de a tartalmak a kiadó engedélye (vagy CC licenc birtoklása) nélkül kizárólagosan a nemzeti könyvtár épületében, a prágai Klementinum tájékoztató központjában tehetők elérhetővé.

Az internet környezete dinamikusan változik, a ma látogatható weboldalak holnapra eltűnhetnek. Ha bízhatunk a törvényi változásokban, a jövőben – az ausztrál webarchívumhoz hasonlóan – a cseh Webarchívum tartalmait is korlátlanul hozzáférhetővé válhatnak a széles nagyközönség számára.

(Prókai Margit)

Lásd még 2, 15, 30, 52, 55, 56, 67, 72

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárgépesítés általában

64/2020

ZULKEY, Claire: Automatic for the people : are self-service libraries a threat to the profession or an opportunity to better serve patrons? In: *American libraries*. – 50. (2019) 9/10., p. 48-51.

Automatikusan – az emberekért: az önkiszolgáló könyvtárak fenyegetést jelentenek a szakmára, vagy lehetőséget teremtenek a szolgáltatások javítására?

Biztonsági berendezés; Fiókkönyvtár; Gépesítési kérdések -általában; Kölcsönzés -önkiszolgáló; Könyvtárosi hivatás; Közművelődési könyvtár; Megyei könyvtár; Nyitvatartási idő; Személyzet

Az automatizált vagy önkiszolgáló könyvtárak, amelyek Európában már évek óta jelen vannak, kezdenek teret nyerni az Egyesült Államokban is. Vajon ezek a szolgáltatások feleslegessé teszik a könyvtárosok

munkáját? Vagy sokkal inkább új lehetőséget adnak a rendelkezésre álló források még hatékonyabb kiaknázására, és segítenek abban, hogy a személyzetet felszabadítsák más feladatok elvégzésére?

A személyzet nélküli, nyitott vagy önkiszolgáló könyvtárak a gyakorlatban személyzet nélküli órákat jelentenek, amikor a használók beléphetnek a könyvtár helyiségeibe az olvasójegyük beolvasásával, és ott egyes szolgáltatásokat igénybe vehetnek. Az *Open+* rendszert éppen erre fejlesztették ki. A technológia folyamatosan nyomon követi az épületbe való belépéseket, az önkiszolgáló kioszkokat, a nyilvános számítógépeket, a világítást, a vészjelzőket, a hangosbemondót és a biztonsági rendszereket. Az *Open+* terméket már több mint 800 könyvtár használja szerte a világon.

Az egyesült államokbeli Gwinnett Megyei Könyvtár 2016-ban két fiókkönyvtárban vezette be a rendszert kísérleti jelleggel. Az igazgató úgy látja, hogy ez nem elsősorban egy költséghatékonyságot javító intézkedés, hanem sokkal inkább hozzáadott érték a használók számára, hiszen a meglévő nyitvatar-

tási időt egészítették ki többórás személyzet nélküli szolgáltatással. Az eddigi tapasztalatok alapján az egyik fiókkönyvtárban havonta kb. 2000, a másikban havonta kb. 1000 fő él a lehetőséggel, főként a kora reggeli órákban.

Hasonló lépésre szánta el magát a Minnesota állambeli Scott Megyei Könyvtár is – ám a személyzet nélküli nyitvatartás először a közvélemény felzúdulását váltotta ki. A könyvtár vezetése szerint ellenben a szolgáltatások hét fiókkönyvtárban, magas színvonalon történő biztosítása és a közpénzek felelős elköltése szempontjából is fontos, hogy a rendelkezésre álló forrásokból igyekezzenek több értéket és nagyobb kényelmet nyújtani.

A Washington állambeli Fort Vancouver Regionális Könyvtári Rendszer *Yacolt Library Express* nevű szolgáltatóhelye egy rendszerint személyzet nélkül működő fiókkönyvtár a régi városháza épületében. Az itteni automatizált szolgáltatás a wifit, a számítógép-használatot, valamint az önkiszolgáló kölcsönzést és visszavételt foglalja magában.

A biztonság első lépése a bizalom; a *Yacolt Library Express* könyvtárban kamerarendszert telepítettek, és telefonos összeköttetést építettek ki a többi fiókkönyvtárban szolgálatban lévő munkatársakkal. Eddig nem tapasztaltak több problémát a személyzet nélküli időszakban, mint amennyi a hagyományos nyitvatartási órák során előfordulna. A Gwinnett Megyei Könyvtárban a legkomolyabb incidens az volt, hogy egy használó rosszul lett odabent, és amikor ki szeretett volna jutni, püfölni kezdte a drága mozgásérzékelős ajtót. A hajléktalanok kérdésében a Scott Megyei Könyvtár azt az elvet követi, hogy ugyanazok a szabályok érvényesek, mint a személyzettel biztosított nyitvatartási órák során: aki nem zavar másokat, az maradhat, függetlenül attól, hogy egyébként rendelkezik-e lakcímmel. A Gwinnett Megyei Könyvtár igazgatója kiemelte, hogy vannak olyan környékek, ahol valóban indokolt, hogy a könyvtár állandó őrzés alatt legyen, másutt erre nincs szükség. A legfontosabb azonban, hogy a használók tisztában legyenek azzal, hogy a személyzet nélküli nyitvatartási órákban előfordulhat, hogy teljesen egyedül vannak az épületben.

A Scott Megyei Könyvtárban végeztek egy felmérést, melynek keretében megkérdezték a lakosok véleményét a személyzet nélküli nyitvatartási időszakok bevezetéséről. A kérdőívek feldolgozása során érzékelték, hogy a lakosok mennyire ragaszkodnak a könyvtárosokhoz. Nem akarják őket elveszíteni, mert nagyon fontosnak tartják az emberi kapcsolatokat

ebben a kontextusban is. A *Yacolt Library Express* projektkoordinátora szerint a használók akkor kezdtek el pozitívan vélekedni a fejlesztésekről, amikor megértették, hogy ez nem a meglévő szolgáltatás helyettesítése valami rosszabbal, hanem sokkal inkább a könyvtári szolgáltatások kiterjesztése. A Gwinnett Megyei Könyvtárban 2016 óta nagyon sok változás történt, de az igazgató megítélése szerint az *Open+* technológia bevezetése volt az egyik legkönnyebb ezek közül. A használati statisztikák pedig szintén azt igazolják, hogy sikerült jelentős értéket teremteni az olvasók számára.

(Tóth Máté)

Lásd még 28, 29

Könyvtárépítés, -berendezés

65/2020

DÜSTERHAUS, Donatus E.: Ein neues Schaufenster des Humanismus am Oberrhein – Die Humanistenbibliothek in Schlettstadt nach dem Umbau. – Bibliogr. In: Bibliothek. – 43. (2019) 2., p. 348-356.

Res. angol nyelven

A humanizmus új kirakata Elzászban: a schlettstadti (sélestat-i) humanista könyvtár az átépítés után

Átépítés; Könyvtárépület -tudományos és szakkönyvtári; Könyvtártörténet -nemzeti; Műemlékkönyvtár; Régi és ritka könyvek gyűjteménye; Tudományos és szakkönyvtárak

A húszezer lakosú Schlettstadt/Sélestat Franciaországban, az elzászi régióban fekszik a svájci Bázeli és a francia Strasbourg között. A város a XV. század végén jelentős szellemi központ volt; az Ill folyó mentén nemcsak élénk kereskedelem folyt, hanem a latin középiskolában jelentős oktatási tevékenység is zajlott. A város humanista könyvtárának története szorosan összefügg a vidék reneszánsz korszakával. A már a XIV. század végén működő latin iskolát 1441-ben korszerűsítették; igen nagy népszerűségnek örvendett, 1510-ben 900 diákja volt, köztük a legismertebb *Beatus Rhenanus* (1485–1547). Főleg a helyi elit fiai jártak ide, hogy felkészüljenek az egyetemi tanulmányokra Bázelen, Freiburgban vagy Heidelbergben. A pap és iskolaigazgató *Johann von Westhus* már 1452-ben lerakta az iskolai könyvtár alapját 30 kódexszel. (A kezdeti állomány a Szent

György-templom egyik helyiségében kapott otthont, egyaránt szolgálva a papságot és az iskolát.) A gyarapodást tudós emberek adományai biztosították, nemcsak teológiai munkákkal, de ókori és kortárs szerzők, például Erasmus műveivel is. Az iskola a reformáció következtében hanyatlásnak indult, de a könyvtár állománya szépen gyarapodott. (1579-ben került birtokába egy XIII. századi latin nyelvű biblia, a *Bible de la Sorbonne*.)

A tanulmány ezután részletesen méltatja a humanista tudós, történész és könyvkiadó Beatus Rhenanus életét, tanulmányait és munkásságát. A tudós nem sokkal 1547-es halála előtt magánkönyvtárát a schlettstadti latin iskolára hagyta. A város további jelentős szülötteinek életútját is tárgyalja a cikk, hiszen az ő műveik is jelen vannak a humanista könyvtárban. Ezek *Johann Geiler von Kaysersberg* (1445–1510), *Jakob Wimpfeling* (1450–1528), *Johann Mentel* (1410–1478), *Matthias Schürer* (1470–1519) és *Martin Bucer* (1491–1551).

A XVI. század második felében a könyvtár a városi vámházba került; 1739-ben elkészült az első katalógus, 1774-ben pedig kinevezték az első könyvtárost. Ezután, 1840-ig a gyűjteményt a városháza második emeletén helyezték el, 1889-ben költözött át a XIX. században épült ún. *Kornhalléba*, ahol ma is található. 1889 és 1969 között egymást követően négy katolikus pap vezette az intézményt (*Joseph Geny*, *Joseph Clauss*, *Joseph Walter*, majd *Paul Adam*), akik elsősorban helytörténeti kutatásokat folytattak. A könyvtár ötszáz éves évfordulója alkalmából, 1953-ban olvasóterem létesült az első emeleten, ahová később az első, régi könyveket bemutató tárlók kerültek. 1998-ban a nagytermet átépítették, ekkor itt állították ki a tárlókat, amelyekben már valamennyi jelentősebb mű elfért. 1997-ben a járási könyvtárat (*Médiathèque intercommunale*) más helyszínen hozták létre, hogy különválasszák a történeti gyűjteményt és a közkönyvtárat. A humanista könyvtárban jelenleg 460 kódex, 550 ősnymtatvány és 2500 antikva található; az idők viszonyosságai ellenére az állomány nem szenvedett károsodást. (2011-ben Beatus Rhenanus könyvtára felkerült az UNESCO világörökség-listájára.)

A tanulmány a továbbiakban ismerteti a 2013-ban kezdődött átépítési munkálatokat, melyek révén a pincében kialakított raktárban 3000 folyóméteren 70 000 kötetet tudtak elhelyezni. Az épület kívülről változatlan maradt, míg belül teljes átalakuláson ment keresztül. Az alapterület bővítésével kávézó, előadóterem és múzeum-shop is létesült, egy acélváz

beépítésével pedig földrengésbiztossá tették az épületet. Egyszerre két iskolai csoportot tudnak fogadni, emellett kiemelten foglalkoznak a kutatói utánpótlás-neveléssel, és kapcsolatot ápolnak a Strasbourgi Nemzeti és Egyetemi Könyvtárral is. Intézményi szempontból nem beszélhetünk múzeumból, csupán muzeális jellegű könyvtárról, „könyvtár-múzeumból” (*bibliothèque-musée*), amely gyűjteménye legfontosabb darabjait állandó kiállításon, korszerű múzeumpedagógiai eszközöket alkalmazva mutatja be a nagyközönségnek.

A 14 millió eurós költségvetéssel felújított műemlék-könyvtárat 2018. november 13-án *Bruno Le Maire* gazdasági és pénzügyminiszter, valamint a luxemburgi nagyherceg jelenlétében adták át.

(Murányi Lajos)

66/2020

KRENMAYR, Christina: Öffentliches Wohnzimmer und City Lounge : die neue Stadtbibliothek Innsbruck **In:** ABI-Technik. – 39. (2019) 3., p. 220-227.

Res. angol nyelven

A város nappalija: az új Innsbrucki Városi Könyvtár

Enteriőr; Könyvtáráépítés, berendezés; Könyvtáráépület -közművelődési; Szolgáltatások; Tervezés; Városi könyvtár

Innsbruck Ausztria egyik legélhetőbb városa; népességszáma emelkedik, 15 év múlva már 160 000 lakosa lehet, amihez új városrészek és lakóházak épülnek majd. Fontos, hogy a város megfelelő kulturális infrastruktúrával bírjon, beleértve egy kellő nagyságú, jól felszerelt könyvtárat. Az előző, Colin utcai városi könyvtár minden szempontból szűkössé vált, helyhiány miatt le kellett mondani a fontos olvasáspedagógiai tevékenységről is. Mivel a könyvtár nem volt bővíthető, egy új, nagyobb épületre volt szükség.

2016 elején döntötte el a képviselő-testület, hogy a város megvásárolja egy tervezés alatt álló többemeletes, multifunkciós épületegyüttes alsó két szintjét. A látványos üveghomlokzatú létesítmény egy innsbrucki építésziroda, az LAAC munkájaként a főpályaudvar közelében, az Amraser utcában épült fel 2016 és 2018 között. A benne megnyílt új városi könyvtár teljes alapterülete 3000 m²-re rúg, és 100 000 médiaegységnek ad helyet.

A könyvtári koncepció központjában a nyilvános tér áll: a dokumentumok mellett a városlakók találkozási pontjának szánják, amelyet találóan jellemez a

„harmadik hely” elnevezés. A találkozásra és beszélgetésre szánt zónákat parkettaburkolattal látták el, és kényelmes ülőbútorokkal rendezték be. Az „olvasókávéházban” hírlapok és folyóiratok állnak rendelkezésre. (Az ital-, étel- és kávéautomaták a könyvtár tulajdonában vannak.) Az ifjúsági könyvtárat egy fából készült ülőlépcső választja el a többi résztől. A gyermekkönyvtár az emeleten található: falba süllyesztett „kuckók” színesítik, emellett a falakat és az ülésre szolgáló lépcsőket egyaránt zajcsökkentő gyapjúbevonat borítja. Nincs számítógép sem – itt az olvasás és a játék a főszerep.

A könyvtárosokkal a központi, a szép- és szakirodalmi részlegnél elhelyezett, valamint a gyermekkönyvtárban lévő tájékoztatópultoknál találkozhatnak az olvasók. Természetesen a könyvvisszavételi és -kölcsonzó automatákat is igénybe lehet venni.

A könyvtárban két kiállítóterem van; az egyikben évente kilenc alkalommal rendeznek tárlatokat tirol művészek munkáiból, a másikban városfejlesztéssel kapcsolatos kiállításokat, rendezvényeket tartanak. A „város nappalija” a tanulás helyeként is funkcionál: a munkaállomások egy részét számítógépekkel, illetve a saját gépek használatához szükséges konnektorokkal látták el, de csoportos tanulásra alkalmas terek is választhatók. Ennek a könyvtárnak nem a diákok állnak a fókuszában: nem tudományos intézmény, minden társadalmi réteget szolgálnia kell. Erre példa az időseknek szánt internethasználati tanfolyam vagy a nyelvi társalgási klubok működése.

A könyveket a 180 cm magas, fekete polcokon legömbölyvesen helyezték el. A padlószőnyeg-borítás biztosítja és jelzi is egyben, hogy az adott helyiség egy nyugalmasabb, csendes zóna a könyvtárban. A hangoskönyvek és DVD-k külön részen találhatók. A pedagógiai jellegű feladatok ellátása érdekében egy munkatárs olvasáspedagógiai és csoportmunkával, egy pedig a bevándorlás, az integráció, a sokszínűség és a befogadás témaival foglalkozik.

A könyvtár kulturális rendezvények sokféleségét kínálja, melyek díjmentesen látogathatók. A rendezvényter választfállal és függönnyel igény szerint szűkíthető vagy bővíthető; kijárata közvetlenül az utcára nyílik, így nyitvatartási időn túl is használható. A városi könyvtár 2018. novemberi megnyitása óta nagyon jól működik; a látogatók kezdettől fogva magabiztosan mozognak az épületben, ami a tervezők előrelátó munkájának köszönhető.

(Murányi Lajos)

67/2020

OWENS, Tammi M.: Going no-tech, low-tech, and high-tech : interactive library spaces as passive outreach. – Bibliogr. In: Reference & user services quarterly. – 59. (2019) 1., p. 17-22.

No-tech, low-tech, high-tech: különböző technológiai felszereltségű interaktív könyvtári terek mint a használók megszólításának eszközei

Berendezés; Enteriőr; Felsőoktatási könyvtár; Információtechnológia; Könyvtáráépület -egyetemi, főiskolai; Marketing; Szolgáltatások

Az omahai Nebraskai Egyetem (*University of Nebraska at Omaha*, UNO) könyvtára három különböző típusú interaktív könyvtári tér kialakításával érte el, hogy a könyvtárhhasználó hallgatók otthonosan, biztonságban és jól érezzék magukat a könyvtár falai között.

No-tech, vagyis technológiát nélkülöző megoldás a könyvtári kávézó, amely kiváló eszköz azoknak a megszólítására, akik amúgy sem személyesen, sem online nem veszik igénybe a könyvtári szolgáltatásokat. Az összes hallgató körében nagy népszerűségnek örvendő kávézó a bejáratnál szemben, a könyvtár túlsó végében található, így az oda vezető séta egy passzív könyvtárnépszerűsítő túrával is felér. A bejáratot a kávézóval összekötő útvonal mentén így lehetőség nyílik kiállítások, hívogató bútorok és az új könyvek elhelyezésére, valamint beszélgetős, játékos interaktív terek kialakítására. Ezek mind nagy forgalmat vonzanak. Azon könyvtáraknak, amelyeknek nem áll rendelkezésére hasonló vendéglátóipari létesítmény, ajánlott valamiféle, a látogatók kíváncsiságát felkeltő, a könyvtárhoz (ám nem feltétlenül csak könyvekhez) köthető kiállítás vagy egyéb interaktív bemutató, időszakos stand felállítása (nem közvetlenül a bejárat mellett, de jól onnan láthatóan), melyet egy gondosan kialakított útvonalon lehet megközelíteni.

Low-tech, vagyis kevésbé korszerű technológiát képez az UNO könyvtárában az Ötletfalnak (*Idea Wall*) nevezett könyvtári tér, ahol a falakat ún. *whiteboard*-falfestékkel mázolták le, lemosható fehér táblává változtatva azokat. Ezzel olyan, munkára is használható tanulóteret alakítottak ki, ahol a megszokott egy-két táblával szemben az összes falfelület teret enged a használói kreativitásnak. Az Ötletfal előzménye egy korábbi, nemzetközi tévéadások megtekintésére alkalmas, videokijelzővel ellátott médiatér volt, ám mivel a szolgáltató nem tudott további műholdas adást biztosítani, ezért a lehetőséget idővel megszűn-

tették. Az Ötletfalat először a korábbi szolgáltatás felől érdeklődőknek ajánlották, külön megszólítva a nemzetközi csereprogramban részt vevő hallgatókat és oktatókat. Hamarosan az emberek elkezdtek szabadon használni teret; egyre újabb és újabb feliratok és művészi ábrázolások tűntek fel a falakon. Ügyesen kihelyezett bútorzattal a könyvtárosok a vizsgaidőszakok alatt is be tudták csalogatni a hallgatókat, így a helyiség aktív tanulótérre vált. Az Ötletfalat a közösségi médián keresztül is népszerűsítették a falakon lévő alkotások megosztásával. Az eredeti elképzelés szerint a hallgatók törölték volna a falat igény szerint, ám mivel a gyakorlatban nem nyúltak más munkájához, így a könyvtárosok törlik le minden héten a teljes falfelületet. Külön használati szabályzat nem készült a tér igénybevételét és a feliratok tartalmát illetően: egy egyszerű Instagram-posztban kérték meg a hallgatókat, hogy jól viselkedjenek. Sértő vagy pornográf tartalmak csak elvétve fordulnak elő. Ezekről eltekintve nem volt gond a fiatalok önállóságával: az Ötletfal, akár csupán firkálásra, akár tudományos számításokra használják, szemléltetést a hallgatók javát szolgálja.

High-tech, vagyis a legkorszerűbb elvárásoknak megfelelő könyvtári tér a Kreatív Produkciós Labor, amely egyaránt tartalmaz 3D-s nyomtatókat, lézervágókat, vinylvágókat, virtuálisvalóság-szettek, audio- és videofelvételre alkalmas stúdiót, valamint egy kreatív számítógéplabort. Itt tartottak korábban egy kevésbé kihasznált, ám sok helyet foglaló eszközt is: a videófalnak nevezett hatalmas érintőképernyőt. A Kreatív Produkciós Labor átalakításakor ezért a készüléket áthelyezték a könyvtár bejáratának közelébe, a kávézóhoz vezető útvonal mellé, ahol az olvasóközönség interaktív tájékoztatására használják fel. A videófal hírt ad az aktualításokról, a könyvtári szolgáltatásokról, továbbá felületéről elérhető a könyvtár belső wikije és a különgyűjtemények tájékoztatója. Az *IntuiFace* szoftver segítségével tematikus virtuális kiállítások is megjeleníthetők rajta. Olykor élő, oktatójellegű streamadások is követhetők a képernyőn (pl. a NASA közvetítése a 2017-es napfogyatkozásról). A szemeszterek elején a kijelzőn üdvözlük az új és a visszatérő hallgatókat, a vizsgaidőszakokban pedig házi kiskedvencek aranyos képeinek vetítésével nyújtanak nyugodtabb környezetet a felkészüléshez. A végkövetkeztetés az, hogy nem szükséges feltétlenül a legdrágább technológiákat megvásárolni ahhoz, hogy a könyvtár inspirálja, szórakoztassa és tájékoztassa a használóit. Fontoljuk meg a már beszerzett eszközök jobb kihasználását, és nézzünk szét, milyen

olcsóbb megoldások állnak rendelkezésre! Ami az UNO könyvtárát illeti, az interaktív terek következő fejlesztése a tervek szerint a virtuális és a kiterjesztett valósághoz, illetve a 3D-s számítógépes játékokhoz fog kapcsolódni.

(Bódog András)

Lásd még 19

Számítógépes könyvtári rendszerek

Lásd 40, 61

Számítógép-szoftver

Lásd 26, 30, 31, 33, 68, 72

Elektronikus könyvtár

68/2020

SERGIADIS, Ashley D. R.: Evaluating Zotero, SHERPA/ RoMEO, and Unpaywall in an institutional repository workflow. – Bibliogr. *In*: Journal of electronic resources librarianship. – 31. (2019) 3., p. 152-176.

A Zotero, a SHERPA/RoMEO és az Unpaywall szerepe az intézményi repozitóriumok munkafolyamataiban

Dokumentumazonosítás; Egyetemi bibliográfia; Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási könyvtár; Hatékonyság; Hozzáférhetőség; Könyvtárközi kölcsönzés; Munkafolyamat; Szoftver; Tudománymetria

Az intézményi repozitóriumok kezelésében új kihívást jelent a munkafolyamatok félautomata működése. E folyamatok három funkció alapján szerveződnek: metaadat-bevitel, copyright-jogosultságok kezelése, valamint a teljes szövegű dokumentumok elérése.

A Kelet-Tennessee Állami Egyetem Charles C. Sherrod Könyvtára kidolgozott egy félautomata munkafolyamatot a címben szereplő eszközök alkalmazásával, amelynek keretében a publikációkat hozzárendelik a *Digital Commons*-alapú intézményi repozitórium szerzői publikációs gyűjteményéhez és az oktatók *SelectedWorks* profiljaihoz. Utóbbi a Digital Commons rendszer kiegészítője intézeti és kutatói profilok megjelenítésére.

A folyamat a kutató SelectedWorks-profiligénylésével kezdődik. A jelentkező önéletrajzát a digitális tudományos könyvtáros (*digital scholarship librarian*) veszi fel. Hallgatói segítő munkatársak a Google használatával megkeresik az egyetemhez kötődő releváns publikációkat, majd a *Zotero Connector* nevű hivatkozásszerkesztő Chrome-kiegészítővel importálják a metaadatokat. A SHERPA/RoMEO adatbázis nyilvántartása alapján menedzselik a Zoteróba importált dokumentumok copyright-jogsultságait. A segítők végül CSV-fájlba exportálják a metaadatokat, amit kötegelte betöltés követ a Digital Commons Excel-táblázataiba. Itt már olyan mezőket is lehet metaadatolni, amelyek a Zoteróban nem állnak rendelkezésre. A következő lépés ismét a digitális tudományos könyvtárosa hárul: a teljes szövegű publikációk felkutatása az *Unpaywall* nevű, nyílt hozzáférésű (*open access*) dokumentumokat kereső eszköz Chrome-kiegészítőjének segítségével. Ha engedélyezett a teljes szövegű felhasználás, a SHERPA/RoMEO biztosította szerzői jogi iránymutatásoknak megfelelően feltöltik a repozitóriumba az adott publikáció elektronikus változatát. Ezt követően a dokumentumokat párosítják a metaadatokkal, majd hozzárendelik a szerző profiljához a SelectedWorksben. Ha a dokumentum elektronikus változata nem elérhető, vagy szerzői jogi akadályokba ütközik a közzététel, akkor természetesen csupán a metaadatokat tüntetik fel. A munkafolyamat befejező fázisa egy értesítő e-mail kiküldése a kutatónak a profilja elkészültéről. A munkafolyamat persze akkor ilyen egyszerű, ha mindhárom összetevő tökéletesen működik. Gyakran megtörténik például, hogy a Zoteróban levő hiányosságok miatt a hallgatói segítőknél manuálisan kell megadniuk bizonyos metaadatokat. Könyvtárosi beavatkozásra és információkeresésre van szükség, ha a SHERPA/RoMEO adatbázisában nem érhető el az aktuális folyóirat szerzői jogi közlése, vagy az Unpaywall nem találja meg a keresett dokumentumot. Szabadon felhasználható cikkek esetében előfordul, hogy a Google Scholarral kell felkutatni, vagy könyvtárközi kölcsönzéssel kell beszerezni az adott publikációt.

A tanulmány szerzője egy 2018-as kutatás keretében vizsgálta meg a munkafolyamat hatásfokát. Négy fő tudományterület összesen 36 kutatói profiljának 2011 és 2016 közötti publikációit tekintette át, ügyelve arra, hogy a mintában a kutatók a tanársegédétől az egyetemi tanárig képviseltessék magukat. Az eredmények szerint a Zotero, a SHERPA/RoMEO és az Unpaywall hármasa leginkább orvos- és egészségtu-

dományi, illetve társadalom- és magatartástudományi területen hatékony (összefüggésben a kereskedelmi kiadványok dominanciájával ezekben a diszciplínákban), míg művészeti és bölcsészettudományi, illetve pedagógiai területen kevésbé, így utóbbiak feldolgozására több munkaidőt kell fordítani. A Zotero összességében véve hasznos hivatkozásszerkesztő eszköznek bizonyult, amely azonban a kiadói platformtól függően nem mindig importál egységesen minden metaadatot. A SHERPA/RoMEO a vizsgált publikációknak csak közel kétharmadára vonatkozóan tartalmazott szerzői jogi információkat; a legkisebb hatékonyság pedig az Unpaywall esetében volt tapasztalható, amely még az orvos- és egészségtudományi publikációknak is csak az egyharmadát tudta azonosítani. (Ez utóbbi részben abból fakadt, hogy az Unpaywall Chrome-kiegészítője csak a DOI-val ellátott cikkeket képes megtalálni.)

A kutatás során a repozitóriumkezelésben alkalmazott eszközök egyéb célú felhasználhatósága is felmerült, például a könyvtárközi kölcsönzés folyamatába és a könyvtári keresőszolgáltatásokba is lehetne *open access*-keresőket integrálni. A kiadók oldaláról a nyílt metaadatközlési gyakorlat, az egyértelmű szerzői jogi közlések feltüntetése és a DOI-k alkalmazása jelentősen megkönnyítené a repozitóriumokkal kapcsolatos könyvtári munkafolyamatokat, növelve egyúttal a publikációk láthatóságát és hatását. A hiányosságok ellenére a fenti eszközök használata a manuális feltöltésnél gördülékenyebbé teszi a repozitóriumok működtetését, és talán egyszer a nagyobb fokú automatizáció is lehetővé válik.

(Bódog András)

69/2020

ZASURSKIJ, I. I. – TRIŠENKO, N. D.: Infrastruktura ot-krytoj nauki v Rossii i mire **In:** Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2019) 4., p. 84-100.

Res. angol nyelven

A nyílt tudomány infrastruktúrája Oroszországban és a világban

Elektronikus folyóirat; Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudományos kutatás

A nyílt tudomány témaköre ma sokakat foglalkoztat. Az Európai Unió *Horizon 2020* programja és a nagy kiadókkal eredményes tárgyalásokat folytató

nemzeti egyetemi konzorciumok közel állnak ahhoz, hogy megváltoztassák a hagyományos tudományos folyóiratokban történő publikálás jogi szabályozását. A nyílt tudományt támogató új kiadók sokfélék lehetnek az egyetemi projektektől és a könyvtáraktól kezdve a startupokig. Egyesíti őket, hogy a hangsúlyt az alkotások közvetlen és nyílt elérésére fektetik. A kiadványok megjelentetését típustól és műfajtól függően szigorú szabályok rögzítik; a nyílt hozzáférésű, ám műfajilag nehezen besorolható alkotásoknál (konferencia-előadások tézisei, prezentációk, adatgyűjtemények, posztok) azonban nincsenek formai kötöttségek. A nyílt tudomány infrastruktúrájának részét képezik a tudományos közösségi oldalak (*ResearchGate*, *Academia.edu*), vagy éppen az *Open Access Button* és az *Unpaywall* keresőeszközök. A nyílt hozzáférésnek természetesen van árnyoldala is, mint például a *Sci-Hub* oldal használata.

A nyílt tudomány infrastruktúrájában kulcsfontosságú elemek a „zöld” repozitóriumok, melyek fejlesztését a tudományos cikkek pre- és/vagy posztprintjeit közreadó kiadók támogatják. A nyílt repozitóriumokban történő publikálás előnye a kutatási eredmények gyors terjesztése és a hivatkozási lehetőség a folyóiratban történő megjelenés előtt. A szerzők a gyors visszajelzés alapján még módosítani tudják a cikket, továbbá övék lesz az első közlés joga (a nyílt publikáció biztosítja a szellemi tulajdon jogát).

Az új szektorban Oroszországnak szerények az eredményei. A projektek között vannak az ún. első generációs repozitóriumok, amelyek célja a gyűjteményben lévő művek elérhetőségének eladása. A jelentősebb kezdeményezéseknél az interfészek általában nem felelnek meg a felhasználók elvárásainak. Az állam komoly szerepet játszhatna a nyílt hozzáférés fejlesztésében, de az állami platformok (*Karta nauki*, *Naučnyj arhiv*, NEB) fejlesztése bonyolult, jövőjük bizonytalan. Az illetékes minisztérium nem tudta elindítani a tudományos kiadványok nyílt recenzíóját célzó e-folyóirat programját. A nemzeti projektek az információeléréssel és a kereséssel kapcsolatos problémák miatt nem konkurencsei a független repozitóriumoknak. Ez utóbbiakra példa a Rybakov

Alap által támogatott *KiberLeninka*, amely a cikkek mennyiségének tekintetében a világ ötödik legnagyobb nyílt tudományos repozitóriuma. Általában nyílt licenű cikkeket tartalmaz, látogatóinak száma több millió. A projekt a folyóirat-kiadókkal kötött szerződésre épít, szolgáltatásai keretében jól indexelt cikkeket ad át a *Google Scholar*-nak és a nyílt tudomány más szereplőinek. A *Socionet* a tudományos anyagok gyűjtőhelye, a *Mathnet* a matematikai tudományok adatait aggregálja. A *Naučnyj korrespondent* [*Tudományos levelező*] nevű repozitóriumot a Stratégiai Kezdeményezések Ügynöksége projektjeinek elnöki alapja finanszírozza; célja az egyetemi hallgatók minősítéséhez szükséges diplomamunkák gyűjtése és nyílt hozzáférésűvé tétele nyílt licencek alapján. A Moszkvai Állami Lomonoszov Egyetem újságíró karán épülő *Vernskij* platform új média- és kommunikációelméleti tudásbázis, a tudományos munkák és tananyagok repozitóriuma.

Oroszországban tíznél több a felsőoktatási intézmények repozitóriumainak száma. A NORA néhány nagyobb egyetem és a NEIKON konzorcium projektje, az oroszországi egyetemek nyílt repozitóriumainak nemzeti aggregátora, amely részt vesz a *Nooszféra* digitális platformban, a tudásbankok szövetségi biztonsági tartalékrendszerében.

A nyílt tudomány elősegítéséhez nyílt elektronikus infrastruktúra szükséges. A tudósok elsősorban a globális szolgáltatásokban érdekeltek, de a fejlesztéshez és az innovációk ösztönzéséhez fontosak az orosz nyelvű nyílt hozzáférésű publikációk. Az infrastruktúra fejlesztését Oroszországban a korszerű kulturális politika részének tekintik. A nyílt tudomány eszménye magában foglalja a publikációk biztonságos megőrzését, ami bonyolultabb feladat, mivel az elektronikus média nagyon jól használható az információ távolsági, de kevésbé az időbeli átvitelére. A tervek szerint 2019-től a szövetségi biztonsági rendszerben a szerzők műveiket az eredeti változat megtartásával tudják frissíteni.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 9, 14, 26, 36, 45, 59

Kapcsolódó területek

Múzeumok, levéltárak

70/2020

MUEHLBERGER, Guenter [et al.]: Transforming scholarship in the archives through handwritten text recognition : Transkribus as a case study. – Bibliogr. **In:** Journal of documentation. – 75. (2019) 5., p. 954-976.

A levéltári kutatás átalakulása a kéziratok szövegfelismerésének köszönhetően: a Transkribus esettanulmánya

Alakfelismerés; Digitalizálás; Kézirat; Közgyűjtemény; Levéltár; Tudományos kutatás

A tanulmány áttekintést nyújt arról, hogyan alkalmazták jelenleg a levéltári kéziratos anyagon a kéziratok szövegfelismerésének (*handwritten text recognition*, HTR) eljárását, amit az EU Horizon 2020 által finanszírozott Transkribus platform tesz lehetővé. A szerzők kifejtik, miben áll a kéziratok szövegfelismerése, bemutatják a Transkribust, példákat adnak a használat eseteire, kiemelik, milyen hatást gyakorolhat a kéziratok szövegfelismerése a kutatásra, és hangsúlyozzák, hogy mindez fordulópontot jelent a digitalizált kulturális örökség magas szintű felhasználásában. A cikk hozzá kíván járulni e kérdések megvitatásához. A szerzők az esettanulmány megközelítésével élnek – az egyetlen nyíltan hozzáférhető, a kéziratos anyagra szabott szövegfelismerési platform fejlesztésének és szolgáltatásának példáján keresztül.

A Transkribus megmutatta, hogy a kéziratok szövegfelismerése ma már egy használható technológia, amelyet a tömeges digitalizálással összefüggésben alkalmazni lehet a levéltári anyagok pontos átiratainak létrehozására. A szerzők különböző felhasználási eseteket mutatnak be, valamint együttműködésre épülő modellt javasolnak a platform fenntarthatóságának és bővíthetőségének biztosítása érdekében. Mindazonáltal támogatási és finanszírozási problémákat is azonosítanak.

A tanulmány projekteredményeket mutat be; a jövőben további használhatósági kutatásokra kerülhet sor interjúk, kérdőívek stb. segítségével.

A cikk a kéziratok szövegfelismerésének csupán a Transkribuson keresztüli megvalósítását tárgyalja, ám a tanulmány írásának idején a történeti dokumen-

tumokat őrző gyűjtemények számára ez az egyetlen nyilvánosan elérhető platform a kéziratok szövegfelismeréséhez, emellett a platform napjainkban úttörő technológiát képvisel ezen a területen.

A történeti szövegekben található információkhoz való növekvő hozzáférésben megvan annak a lehetősége, hogy átalakító hatással bírjon mind az intézményekre, mind a használókra.

Ez az első publikált áttekintés arról, hogyan használja a kéziratok szövegfelismerésének technológiáját egy széles levéltáros szakmai közösség, bemutatva és közzétéve egy kéziratokkal kapcsolatos, a közgyűjteményi szektorban jelenleg alkalmazott eljárást.

(Autoref.)

Lásd még 32, 72

Kiadói tevékenység

71/2020

FUND, Sven: Das Große Abendländische Schisma im Open Access : warum Bücher und Zeitschriften angeblich so unterschiedlich sind – und das dem Modell schadet. – Bibliogr. **In:** Bibliotheksdienst. – 53. (2019) 9., p. 554-560.

Res. angol nyelven

Nagy szakadás a nyílt hozzáférés területén a nyugati országokban: miben áll a könyvek és a folyóiratok közötti különbség, és miért káros ez az egész modellre nézve?

Elektronikus folyóirat; Elektronikus könyv; Folyóiratkiadás; Gépi információkeresési rendszer; Hozzáférhetőség; Könyvkiadás; Kutatás információellátása

A nyílt hozzáférés tudományos publikálásban játszott jelentősége az utóbbi két évtizedben egyre növekszik. Üzleti modellje és elterjedése azonban a termékek egyes típusai (a folyóiratcikkek és a könyvek), illetve a különböző tudományterületek esetében eltérően érvényesül.

A nyílt hozzáféréssel néhány vállalkozásnak sikerült új kiadóként a piacra kerülnie, és egyes hagyományos nagy konszerneket üzleti modelljük megváltoztatására kényszeríteni. Ám a folyóiratok és a könyvek

szegmense eltérően fejlődött. A nyílt hozzáférésű folyóiratok (arany út) piacát 600 millió dollárra becslik, míg a nyílt hozzáférésű könyvek piaca 37 millió dollárt tesz ki az USA-ban – a teljes piacnak mindössze alig 6%-át. A könyvpiac kínálata sokkal differenciáltabb, mint a folyóirat-kiadásé; a szűkebb szakterületekre összpontosító kis kiadók működőképessége veszélybe kerülhet, és a nagy kiadókba olvadhatnak. A szakadás a természettudományi-műszaki-orvostudományi és a bölcsész- és társadalomtudományi terület gyakorlata között is megfigyelhető. Az előbbire a folyóiratokban való publikálás és a jobb finanszírozás, az utóbbira inkább a könyvek közreadása jellemző. A bölcsész- és társadalomtudományok területén a nyílt hozzáférés kevésbé elterjedt; ezek a tudományterületek a jövőben jobban kihasználhatnák ezt a hozzáférési modellt, aminek révén a kutatás felgyorsulhatna és nemzetközi jellege megerősödhetne.

A monográfiák esetében a nyílt hozzáférés üzleti modelljének gyorsabb megvalósulását három tényező befolyásolja, ezek a finanszírozással, a minőségbiztosítással és az infrastruktúrával kapcsolatosak. A monográfiák esetében lényegesen nehezebb empirikus bizonyítékokat (letöltések és hivatkozások száma, impakt faktor) felmutatni arra nézve, hogy a finanszírozás indokolt és eredményes volt. Rendkívül fontos ezért, hogy a kiadók a digitális környezetben rendszeresen jelentsék és értelmezzék a statisztikai adatokat. A minőségbiztosítás a nyílt hozzáférés esetében úgy valósulhat meg, hogy az érintett publikációkat beveszik a meglévő programokba, mind tartalmukat, mind formátumukat tekintve, így presztízsük felzárkózhat a forprofit kiadványokéhoz. Végezetül a közös központi infrastruktúra biztosítása előfeltétele az erőforrások jobb kihasználásának, ebben nagy felelősség hárul a könyvtárakra.

A tudományos kiadók mindig hangsúlyozzák, hogy koordinációs szerepet töltenek be a tudományos kommunikációban. Becslések szerint jelenleg 15–25 ezer nyílt hozzáférésű, a tudományosság mércéinek eleget tevő e-könyv nincs indexelve, és nem jelenik meg semmilyen egységes keresési és szolgáltató interfészen. Ezt kívánja megoldani 2019 májusa óta az *Open Research Library* kezdeményezés, amely egy közös, ingyenes platformon gyűjti össze a világon közreadott nyílt hozzáférésű e-könyveket. Természetesen a könyvtári katalógusok, a discovery rendszerek és a felsőoktatási hálózatok is kapcsolódhatnak hozzá. Szolgáltatásai között szerepel a használati statisztikák előállítás is.

A nyílt hozzáférés legnagyobb kockázata abban áll, ha nem jön létre holisztikus elképzelés a modellekről a könyvtárak és a kiadók szemszögéből. Rövid távú megközelítéssel néhány szereplő számára vonzó új modellek születnek, alapvető változás viszont egyelőre nincs kilátásban. A tudáspolitikai kívánalmakat csak úgy lehet teljesíteni, ha sikerül egyensúlyt teremteni az együttműködési törekvések és a verseny között. Ehhez olyan infrastruktúrára van szükség, amely rendelkezik a kiadói rendszerek klasszikus értelemben vett megbízhatóságával, és alkalmazza a használat mérésének új lehetőségeit.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 14, 21, 68, 69

Közművelődés

Lásd 19

Határtudományok

72/2020

DOLAN, Levi [et al.]: Off the chain : blockchain technology – an information organization system. – Bibliogr. In: Technical services quarterly. – 36. (2019) 3., p. 281-295.

Csak láncainkat veszíthetjük: a blokklánc-technológia mint információszerzési rendszer

Adatvédelem; Információszerzés; Információtechnológia; Közgűjtemény; Szoftver

A blokklánc-technológia rohamosan terjed, és talán hamarosan jelentős hatással lesz a közgűjtemények működésére is. A technológia eredete az 1990-es évek végére nyúlik vissza, amikor kriptó-anarchisták és programozók egyaránt új ötletekkel kísérleteztek, hogy a centralizált banki és kormányzati rendszerektől független virtuális fizetési eszközt és egy ehhez szükséges infrastruktúrát hozzanak létre. Az első valóban működőképes kriptovaluta 2008-ban a *Satoshi Nakamoto* álnév alatt rejtőző fejlesztő(k) által megalkotott Bitcoin lett. Azt a decentralizált informatikai technológiát, amely a virtuális pénz működését is lehetővé teszi, nevezzük blokkláncnak.

Egy blokkláncrendszerben nincs hagyományos értelemben vett központi adatbázis, helyette a hálózatot alkotó csomópontok (*node*) mindegyike duplikálja az adott adatbázist; minden feltöltött és titkosított adatblokk jelen van a hálózat összes tagjánál, folyamatosan szinkronizálva a változásokat. Így információvesztés esetén a hálózat bármelyik csomópontjáról visszaállíthatók az esetlegesen elvesztett adatok. Minden egyes tranzakciót egy *hash*-értéknek nevezett titkosított kódsor azonosít, amelyet a blokklánc rejtjelező algoritmus generál. Ezzel a blokklánc megfelel az átláthatóság követelményeinek és a privát igényeknek egyaránt. A *hash* az azonosítás mellett lehetővé teszi a *Proof-of-Work*-nek (PoW) nevezett folyamatot is, vagyis a blokkláncon belüli bányászatot – azt a tevékenységet, amikor az elosztott adatbázis csomópontjai mind visszaigazolják és rögzítik a tranzakciót a blokkok láncolatában, mindezzel új *hash*-t generálva némi digitális pénzért cserébe a felhasznált erőforrásokért, így motiválva a csomópontok mögött rejtőző felhasználókat a bányászat folytatására. Minden *hash* egyedi és tartalmazza a láncolatban előtte lévő blokkok metaadatait leíró *hash*-értéket, biztosítva ezzel a teljes láncolat integritását. Az egyes blokkok adattartalmához a felhasználók privát kulcsok (saját jelszó) és a blokklánc által használt publikus kulcsok (vagyis maga a *hash*) együttes alkalmazásával férhetnek hozzá. A teljes hálózaton folytonosan duplikálódó adatok miatt elméletileg az adatvesztés egyetlen módja a privát kulcs elvesztése, cserébe viszont a teljes hálózat a decentralizáltság és a titkosítás következtében nem manipulálható, bár a teljes biztonság ennél a hálózati formánál sem garantálható (a Stanfordi Egyetemen a LOCKSS projekt keretében végzett kutatás szerint).

A blokklánc-technológia számos területen felhasználható. A legnyilvánvalóbb a Bitcoinhoz hasonló kriptovaluták alkalmazása, amelyben az egyes digitális pénzügyi tranzakciók képezik a blokklánc építőköveit. Az üzleti életben digitális főkönyvekként (*digital ledger*) lehet használni a blokklánc-technológiát. A DeBeers nemzetközi gyémántkereskedő vállalat az ékkövek útját követi nyomon a bányából az üzletekig a blokklánc alkalmazásával. Az internet-korszak eljövetele magával hozta a szellemi tulajdon jogának elkerülhetetlen csorbulását. A blokklánc erre is megoldást adhat, mivel a technológia lehetővé teszi az egyes digitális művek használati jogának adott személyhez, adott időszakra történő átruházását. A különböző okoseszközöket hálózatba integráló Dolgok Internete (*Internet of Things*, IoT) is hatékonyab-

ban működhet egy decentralizált blokklánc-hálózaton keresztül, melynek révén megkerülhető lenne az okoseszközöket közvetlenül kiszolgáló szerverek használata – az ezekkel társuló biztonsági kockázatokkal, adatvédelmi aggályokkal egyetemben.

Közgyűjteményi kontextusban említésre méltó esemény volt, amikor 2018-ban az egyesült államokbeli Múzeumi és Könyvtártudományi Intézet (*Institute of Museum and Library Sciences*) támogatásával a San Jose-i Állami Egyetem elkezdte felmérni a blokklánc-technológia könyvtári felhasználhatóságának lehetőségeit. A metaadattárak, a közösségi alapon szerveződő gyűjteményrészekhez kapcsolódó protokollok kialakítása és a jelenleginél hatékonyabb digitális jogkezelés területén jelenhet meg a blokklánc a könyvtárszakmában. A digitális javak és adatok hosszú távú megőrzésében kulcsfontosságú az azonosítás kérdésköre. Erre a kihívásra releváns választ adhat a blokklánc-technológia, például a használók és a hozzájuk köthető tranzakciók azonosításával és kezelésével, különösen abban az esetben, ha elterjedté válnak majd a blokkláncon alapuló személyi elektronikus azonosítóeszközök, amelyek akár az olvasójegyeket is kiválthatják a jövőben. Így kevesebb személyes adatra lenne szükség a könyvtári szolgáltatások igénybevételéhez (összhangban a korszerű adatvédelmi elvekkel). Közös katalogizálásnál a blokklánc segítségével hatékonyabb bibliográfiai metaadatokat lehetne szolgáltatni, amelyek szerkesztése, karbantartása a hálózat összes csomópontján egyidejűleg megtörténne. A digitális javak tartós megőrzésének blokkláncalapú technológiájára jó példa az angliai Surrey Egyetem ARCHANGEL projektje, amely az Ethereum blokkláncot alkalmazza a digitalizált közgyűjteményi tartalmak megjelölésére, tanúsítva, hogy autentikus digitális példány készült egy bizonyos műből. Az álhírek és a képmanipuláció korában ez garantálhatja egy dokumentum hitelességét. Mivel a blokklánc-technológia még nem túl elterjedt, ezért alkalmazási területei többnyire csupán elméletben körvonalazódnak. A blokklánc-technológián alapuló eljárások azonban előbb-utóbb a mindennapok részévé válnak, és akkor a könyvtáraknak, levéltáraknak és múzeumoknak is készen kell állniuk arra, hogy az új technológiát beilleszték saját szolgáltatási portfóliójukba.

(Bódog András)

Az ismertetett cikkek forrásai

ABI-Technik (DE)	39. (2019) 3.
AIB studi (IT)	59. (2019) 1-2.
American libraries (US)	50. (2019) 9/10.
Bibliotekovedenie (RU)	(2019) 3., 4.
Biblioteksbladet (SE)	105. (2020) 1.
Bibliothek (DE)	43. (2019) 2.
Bibliotheksforum Bayern (DE)	13. (2019) 3.
Bibliotheks-Magazin (DE)	(2019) 2.
Bibliotheksdienst (DE)	53. (2019) 7-8., 9.
BuB (DE)	71. (2019) 7., 8-9.
Bulletin des bibliothèques de France (FR)	(2018) 16.
Cataloging & classification quarterly (US)	57. (2019) 1.
College & research libraries (US)	80. (2019) 5.
College & research libraries news (US)	80. (2019) 7.
Computers in libraries (US)	39. (2019) 6.
Čtenář (CZ)	71. (2019) 5., 6.
Dialog mit Bibliotheken (DE)	30. (2018) 2.
IFLA journal (I)	45. (2019) 3.
Information research (I)	24. (2019) 4.
Information technology and libraries (US)	38. (2019) 3.
The journal of academic librarianship (US)	45. (2019) 4., 5.
Journal of business & finance librarianship (US)	24. (2019) 1-2.
Journal of documentation (GB)	75. (2019) 5.
Journal of electronic resources librarianship (US)	31. (2019) 3.
Journal of hospital librarianship (US)	19. (2019) 3.
Journal of librarianship and information science (GB)	51. (2019) 3.
Journal of library administration (US)	59. (2019) 3., 4.
Knižnica (SK)	20. (2019) 2.
LIBER quarterly (I)	29. (2019) 1.
Library hi tech (US)	37. (2019) 3.
Libri (I)	69. (2019) 3.
Medical reference services quarterly (US)	38. (2019) 3.
Naučnye i tehničeskie biblioteki (RU)	(2019) 3., 4., 6.
The reference librarian (US)	60. (2019) 1.
Reference services review (US)	47. (2019) 3.
Reference & user services quarterly (US)	59. (2019) 1.
Science & technology libraries (US)	38. (2019) 3.
Technical services quarterly (US)	36. (2019) 3.
Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)	66. (2019) 4., 5.

ÚTMUTATÓ A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ SZERZŐI ÉS KÖZREMŰKÖDŐI SZÁMÁRA

- **Folyóiratunk** a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével és gyakorlatával foglalkozó tanulmányokat és a külföldi könyvtárügyi fejleményeket bemutató írásokat várja közlésre.
- **Műfajok, terjedelem:** önálló tanulmányok 20–23 A/4-es oldal (1 A/4-es oldal, 1,5-es sortávolsággal: 2000n); szemletanulmányok 10–20 A/4-es oldal; tömörítések, fordítások 5–15 A/4-es oldal; recenziók 3–6 A/4-es oldal, referátumok 1–2 A/4-es oldal. A megadott terjedelemtől a szerkesztőséggel egyeztetve, el lehet térni.
- **Kéziratok leadása:** e-mailben szövegfájlként (pl. rtf) csatolva várjuk a kéziratokat. A szöveget a téma áttekinthetősége érdekében érdemes alcímekkel tagolni. A címhierarchiát számozással lehet jelölni. A tipográfiát a szerkesztőség alakítja ki. A rövidítések feloldását az első előfordulásnál kell megadni.
- **Illusztrációk (ábrák, képek, táblázatok):** az illusztrációkat külön fájlban adják át, a szövegben pedig folyamatos számozással kérjük megjelölni a helyüket. A folyóiratban csak fekete-fehér illusztrációkat tudunk közölni, ezért a színes ábrák, táblázatok, grafikonok készítésénél erre legyenek tekintettel. Digitális illusztrációt jpg formátumban kérjük, az internetes forrásnál az URL feltüntetését várjuk. Az ábrákat folyamatosan számozzák be arab számmal és adjanak ábracímet is. A táblázatoknak is legyen sorszáma és címe.
- **Irodalomjegyzék, hivatkozás:** a szöveg hivatkozásait Irodalom cím alatt a cikk végén kérjük felsorolni. A cikk szövegében a felső indexbe írva kérjük a hivatkozás sorszámát. Ha ilyen nincs, a szerzők betűrendjében adják meg az irodalmat. A lábjegyzetet *-gal adják meg az oldal alján. Amennyiben háromnál több a megjegyzések száma, a cikk végén, folyamatos sorszámozással kérjük megadni. Internetes forrásra történő hivatkozásnál zárójelben az utolsó megtekintés idejét is tüntessék fel.

Folyóiratcikkre hivatkozás:
UNGVÁRY Rudolf – PÁSZTI László: A földrajzi nevek mint az adatbázisrekordok hozzáférési pontjai. = Könyvtári Figyelő, 15. (51.) évf. 2005. 4. sz. 765–789. p.

Könyvre hivatkozás:
KENDRICK, Terry: Strategic marketing plans that really work. A toolkit for public libraries. London, Facet, 2006. 225 p.

Könyvrészletre történő hivatkozásnál:
HARASZTI Pálné: A könyvtári szolgáltatás jogi szabályozása. In: Könyvtárosok kézikönyve 4. Határterületek. Szerk. Horváth Tibor, Papp István, Bp. Osiris, 2002. 87–118. p.
- **Tartalmi összefoglaló:** a tanulmányokhoz és a Kitekintés rovat írásaihoz 10–15 mondatos tartalmi összefoglalást kérünk mellékelni az angol rezümék készítéséhez.
- **Javítás, tipográfia:** a szerkesztőség stílusán és nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatja a kéziratokat. Szükség esetén szaklektorok nézik át a kéziratot. A tartalmat érintő változtatást a szerzővel mindig egyeztetni kell. Az írások tipográfiai kialakítását a szerkesztőség végzi. A szerző kérheti a betördelt cikket korrektúrára.
- **Szerzői jog:** a szerzőkkel kötött felhasználási szerződés szerint a szerkesztőségnek joga van a cikkek elektronikus változatát az adott szám hagyományos megjelenését követő fél év múlva kitenni a folyóirat ingyenes archívumába, ingyenes használatra. Amennyiben a lapban közölt írások egy másik folyóiratban is megjelennek, kérjük, hivatkozzanak a Könyvtári Figyelőben történt első közlésre.
- **Tiszteletpéldány:** a Tanulmányok, Kitekintés és Könyvszemle rovatok szerzőit a folyóirat megjelenése után egy tiszteletpéldány illeti meg.

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL:

- ⊙ 20 ÉVES A KÖNYVTÁRI INTÉZET – ÁTTEKINTÉS
- ⊙ AZ ALMPUB PROJEKT
- ⊙ OLVASÁS- ÉS KÖNYVTÁRHASZNÁLATI KUTATÁSOK
A KÖNYVTÁRI INTÉZETBEN
- ⊙ INNOVÁCIÓ A KÖNYVTÁRI
MINŐSGEMENEDZSMENTBEN
- ⊙ KÖNYVTÁRAK.HU: KÖNYVTÁR- ÉS
OLVASÁSNÉPSZERŰSÍTŐ PORTÁL
- ⊙ HOGYAN LÉPJÜNK EGYRŐL A KETTŐRE?
A K2 TOVÁBBKÉPZÉSI SOROZAT MÚLTJA ÉS JELENE
- ⊙ A KÉPVISELŐHÁZ KÖNYVTÁRI BIZOTTSÁGÁNAK
KEZDETI MŰKÖDÉSE (1869–1887)
- ⊙ A KÖZKÖNYVTÁRAK LEHETŐSÉGEI A LAKOSSÁG
EGÉSZSÉGI ÁLLAPOTÁNAK JAVÍTÁSÁBAN
- ⊙ A KÖNYVTÁRTUDOMÁNY INTERDISZCIPLINÁRIS
KAPCSOLATAI – BIBLIOMETRIAI ELEMZÉS AZ UTÓBBI
ÖTVEN ÉV SZAKIRODALMA ALAPJÁN

HIRDESSZEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.